

21. YÜZYILDA EĞİTİM VE TOPLUM EĞİTİM BİLİMLERİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

EDUCATION AND SOCIETY IN THE 21ST CENTURY THE JOURNAL OF EDUCATION SCIENCE AND SOCIAL RESEARCH

21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Uluslararası Hakemli Süreli Yayındır.

Nisan 15, Ağustos 15 ve Aralık 15 olmak üzere yılda üç kez yayınlanır.

21. Century, Journal of Education and Community Education Science and Social Studies
International Peer-review published.

April 15, August 15 and December 15 to be published three times a year.

“Dergimizde yayınlanan yazılar yazarının görüşlerini yansıtmaktadır. Makalelerde yer alan görüşler Türk Eğitim-Sen’in resmi görüşünü ifade etmemektedir.”

“Reflects the views of the author of articles published in our journal. The opinions expressed in the articles do not express the official views of the Turkish Education Union.”

ISSN: 2147-0928

www.asosindex.com

“21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Akademia Sosyal Bilimler İndeksi Tarafından Taranmaktadır.”

21. Century, Journal of Educational Science and Social Studies Education and Society indexed
in akademia Social Sciences Index

KURULUŞ / ESTABLISHMENT
2012

KURUCUSU / FOUNDER

İsmail KONCUK

TÜRKİYE EĞİTİM, ÖĞRETİM VE BİLİM HİZMETLERİ KOLU

KAMU ÇALIŞANLARI SENDİKASI (TÜRK EĞİTİM-SEN)

ADINA SAHİBİ / JOURNAL OWNER

İsmail KONCUK

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

RESPONSIBLE EDITOR

Sami ÖZDEMİR

YAYIN YÖNETMENLERİ / EDITORIAL BOARD

Dr. Sinan DEMİRTÜRK (Gazi Üniversitesi)

Dr. Yılmaz YEŞİL (Gazi Üniversitesi)

DİL DANIŞMANI / LANGUAGE ADVISOR

Pehlivan UZUN (Kırıkkale Üniversitesi)

İNGİLİZCE DİL DANIŞMANI / ENGLISH LANGUAGE ADVISOR

Esra N. KILCI

KAPAK VE SAYFA TASARIM / COVER AND PAGE DESIGN

Altuğ Ajans (f.taha@altugajans.com)

Basım Yeri :M Bahçekapı Mh. 2477 Sk No:8 Şaşmaz/Etimesgut/ANKARA

21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayımlanan makaleler yayımcının yazılı izni olmadan tamamı veya bir kısmı herhangi bir yolla çoğaltılamaz. Yazıların fikri sorumluluğu ve imla tercihi yazarlarına aittir. Başka kaynaklardan alınmış tablo, resim ve benzerlerinin yazılarda kullanım sorumluluğu yazara aittir.

“21. Century, Journal of Education and Community Education Science and Social Studies articles published in whole or in part without the written consent of the publisher of any be reproduced. The idea of Scripture belongs to the author's responsibility and choice of spelling. other taken from sources tables, figures, and similar writings the author's responsibility belongs.”

YAYIN TARİHİ 15 Ağustos 2015 / DATE OF PUBLICATION August 15, 2015

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri
Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

Türkiye Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri Kolu
Kamu Çalışanları Sendikası

Talatpaşa Bulvarı No:160/6 Cebeci-ANKARA

TEL: 0 312 424 09 60

Genel ağ: www.egitimvetoplum.org

www.egitimvetoplum.com • www.egitimvetoplum.net

Belge Geçer: egitimvetoplum@turkegitimsen.org.tr

21. Century, Journal of Education and Community
Education Science and Social Studies

Turkish Education and Science Workers
Trade Union

Talatpaşa Avenue No:160/6 Cebeci-ANKARA

TEL: 0312424 09 60

web adress: www.egitimvetoplum.org

www.egitimvetoplum.com • www.egitimvetoplum.net

mail: egitimvetoplum@turkegitimsen.org.tr

YAYIN DANIŞMA KURULU / PUBLICATION BOARD OF OVERSEERS

- Prof. Dr. A.İhsan YİTİK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL
(Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Aleksander KADİRBAYEV
(Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Ali AKYILDIZ
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ali YAKICI
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Alikram ABDULLAYEV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azərbaycan)
- Prof. Dr. Arzu TERZİ
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bayram BAYRAKTAR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bernt BRENDEMEON
(Norveç)
- Prof. Dr. Cemal YILDIZ
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Cengiz HAKOV
(Bulgaristan)
- Prof. Dr. Dursun YILDIRIM
(Hacettepe Üniversitesi)
- Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA
(Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Erhan AFYONCU
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Fuad MEMMEDOV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azərbaycan)
- Doç. Dr. Gazi UÇKUN
(Kocaeli Üniversitesi)
- Prof. Dr. Himmet KONUR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim GÜLER
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK
(Çukurova Üniversitesi)
- Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL
(Ahi Evran Üniversitesi)
- Prof. Dr. Maria ÇİKİA
(Gürcistan)
- Prof. Dr. Mehmet AKALIN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mehmet ERSAN
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Muammer NURLU
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa DELİCAN
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nadim MACİT
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ramazan ÖZEY
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Recep KÖK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ
(Gürcistan)
- Prof. Dr. Rüstem ŞÜKÜROV
(Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Sebahat DENİZ
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Sevil SARGIN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Tacida HAFIZ
(Priştine Üniversitesi, PRIŐTİNE / KOSOVA)
- Prof. Dr. Turan GÖKÇE
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Uwe BLAESİNG
(Hollanda)
- Prof. Dr. Vahdettin ENGİN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim DİLEK
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Asım YAPICI
(Çukurova Üniversitesi)

Doç. Dr. Bekir TATLI
(Çukurova Üniversitesi)

Doç. Dr. Bülent GÜL
(Hacettepe Üniversitesi)

Doç. Dr. Elman NESİROV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azərbaycan)

Doç. Dr. Gözde YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih Yahya AYAZ
(Çukurova Üniversitesi)

Doç. Dr. Korkmaz MUSTAFAYEV
(Diller Üniversitesi /Azərbaycan)

Doç. Dr. Levent ERASLAN
(Kırıkkale Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ
(Kastamonu Üniversitesi)

Doç. Dr. Mürteza HASANOĞLU
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azərbaycan)

Doç. Dr. Nevzat TOPAL
(Niğde Üniversitesi)

Doç. Dr. Sebahattin ŞİMŞİR
(Balıkesir Üniversitesi)

Doç. Dr. Solmaz GÜZELOVA
(Devlet İktisat Üniversitesi /Azərbaycan)

Doç.Dr. Nuri KAVAK
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Emel POYRAZ
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Emel YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Erdal AKSOY
(Gazi Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Hanefi BOSTAN
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. M. Zahit SERARSLAN
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜLBÜL
(Marmara Üniversitesi)

Yard. Doç. Dr. Nermin Özcan ÖZER
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Tülin MALKOÇ
(Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA
(Giresun Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Yalçın YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)

Dr. İrina KAYAN-POKROVSKAYA
(Ukrayna)

Dr. Stale KNUDSEN
(Norveç)

YAYIN KURULU / EDİTÖRİAL BOARD

İsmail KONCUK, Musa AKKAŞ, Seyit Ali KAPLAN, Talip GEYLAN,
Cengiz KOCAKAPLAN, M. Yaşar ŞAHİNDÖĞAN, Sami ÖZDEMİR.

YAYIN HAKEM KURULU / BOARD OF REFEREES

Prof. Dr. A.İhsan YİTİK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL
(Başkent Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet KANLİDERE
(Marmara Üniversitesi)

Prof.Dr. Ahmet Fazıl ÖZSOYLU
(Çukurova Üniversitesi)

Prof.Dr. Adnan BAKİ
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Aleksander KADİRBAYEV
(Rusya Federasyonu)

Prof. Dr. Ali YAKICI
(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Alikram ABDULLAYEV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azərbaycan)

Prof. Dr. Alimcan İNAYET
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Bayram BAYRAKTAR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Bernt BRENDEMEON
(Norveç)

Prof. Dr. Cemal YILDIZ
(Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK
(Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Cengiz HAKOV
(Bulgaristan)

- Prof. Dr. Cihangir DOĞAN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Cüneyt KANAT
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Dursun YILDIRIM
(Hacettepe Üniversitesi)
- Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA
(Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
(Ardahan Üniversitesi)
- Prof. Dr. Erhan AFYONCU
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Fuad MEMMEDOV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
- Prof. Dr. F. Hülya AŞÇI
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Gülay ÖĞÜN BEZER
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Gülşen SEYHAN IŞIK
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hasan KASAP
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Himmet KONUR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim GÜLER
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. İsmail Hakki DEMİRCİOĞLU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Prof. Dr. Maria CİKİA
(Gürcistan)
- Prof. Dr. Mehmet AKALIN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mehmet ERSAN
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Meltem CANİKLİOĞLU
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Metin EKİCİ
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Muammer NURLU
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU
(Çukurova Üniversitesi)
- Prof. Dr. Murat DEMİRKAN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Murat DOĞANLAR
(Çukurova Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa DELİCAN
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞÇI
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Muzaffer DOĞAN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nadim MACİT
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Neslihan OKAKIN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nesrin SARIAHMETOĞLU
(Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
- Prof. Doç. Dr. Okan YEŞİLOT
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ramazan ÖZEY
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Recep KÖK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ
(Gürcistan)
- Prof. Dr. Rüstem ŞÜKÜROV
(Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Sebahat DENİZ
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Tacida HAFIZ
(Bosna-Hersek)
- Prof. Dr. Turan GÖKÇE
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Uwe BLAESİNG
(Hollanda)
- Prof. Dr. Yavuz AKPINAR
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt ÖNAL
(Çukurova Üniversitesi)
- Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Zeki KAYMAZ
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Zeki Salih ZENGİN
(Çukurova Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim DİLEK
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Kasım İNCE
(Pamukkale Üniversitesi)
- Prof. Dr. Yunus BALCI
(Pamukkale Üniversitesi)

- Doç. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ
(İstanbul Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ali BALCI
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ali KIZILET
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Doç. Dr. Ali SATAN
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ali YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ali BÜYÜKASLAN
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ali Osman ALAKUŞ
(Dicle Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ayhan GENÇLER
(Trakya Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ayfer YILMAZ
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bahri ATA
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Beyhan KESİK
(Giresun Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bilal DUMAN
(Muğla Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bülent GÜL
(Hacettepe Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bülent GÜVEN
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cemalettin ŞAHİN
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cemil AYDOĞDU
(Hacettepe Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gökhan DEMİRCİOĞLU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU
(Kastamonu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Erdal BAY
(Gaziantep Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ebru ÖZGEN
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ferhat AĞIRMAN
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hacı Ömer BEYDOĞAN
(Ahi Evran Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hamza AKENGİN
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Zeynep GÜREL
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Elman NESİROV
(Devlet İdarericilik Akademisi/Azerbaycan)
- Doç. Dr. Erdal AKSOY
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Fatih SAKALLI
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Firdevs CANBAZ YUMUŞAK
(TOBB ETÜ)
- Doç. Dr. Fuat BAYRAM
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gözde YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hakan AKÇAY
(Yıldız Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hasan MERT
(Ege Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hilmi BAYRAKTAR
(Gaziantep Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hikmet YAZICI
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Kayhan KURTULDU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Korkmaz MUSTAFAYEV
(Diller Üniversitesi /Azerbaycan)
- Doç. Dr. Kürşat ÖNCÜL
(Kafkas Üniversitesi)
- Doç. Dr. Latif BEYRELİ
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Lemara S. SELENDİLİ
(M.V. Frunze Simferopol State University)
- Doç. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ
(Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
- Doç. Dr. Muhammet KOÇAK
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Muhammet YILMAZ
(Çukurova Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mustafa AVCI
(Anadolu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mustafa YILDIZ
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Münir YILDIRIM
(Çukurova Üniversitesi)
- Doç. Dr. Nuran ÖZTÜRK
(Çukurova Üniversitesi)
- Doç. Dr. Murat AĞARI
(Gaziantep Üniversitesi)
- Doç. Dr. Murat AŞICI
(Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Musa YÜCE
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa ŞAHİN
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Mürteza HASANOĞLU
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Nedim BAKIRCI
(Niğde Üniversitesi)
Doç. Dr. Sare ŞENGÜL
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Sevgi KESKİN
(Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Sibel GÖK
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Sinan ERTEEN
(Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Solmaz GÜZELOVA
(Devlet İktisat Üniversitesi/Azerbaycan)
Doç. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU
(Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf CERİT
(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Doç. Dr. Çavuş ŞAHİN
(Çanakkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Levent ERASLAN
(Kırıkkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ
(Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Nuri KAVAK
(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Fehmi Yılmaz
(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Rıfat GÜNALAN
(İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Sabri SİDEKLİ
(Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Süleyman SOLMAZ
(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa SOYLU
(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa ARSLAN
(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Yunus KILIÇ
(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Turgut TOK
(Pamukkale Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Vefa NALBANT
(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Nergis BİRAY
(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Recep AHISKALI
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Tahir KODAL
(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Aleksandra GUMENNAYA
(Kiev –Mogilyansk Akademisi-Ukrayna)
Doç. Dr. Selçuk KOÇ
(Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Halil TURGUT
(Sinop Üniversitesi)
Doç. Dr. Suat ÜNAL
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Şahin BARANOĞLU
(Adnan Menderes Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir UZUNÖZ
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali Murat KIRIK
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ayhan DOĞAN
(Gaziantep Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ATALAY
(Artvin Çoruh Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ayten Can TUNALI
(Adnan Menderes Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Atıncı OLCAY
(Gaziantep Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Behiye KÖKSEL
(Gaziantep Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Derya ÇELİK
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Yrd. Doç. Mehmet Yiğit ERSOYDAN
(Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa KILINÇ
(Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa YORULMAZLAR
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nermin Özcan ÖZER
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Levent MERCİN
(Dumlupınar Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir PALABIYIK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet KATILMIŞ
(Marmara Üniversitesi)

- Yrd. Doç. Dr. Ali KARACA
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ali TAN
(Mersin Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ayhan ORHAN
(Kocaeli Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Bilal YILDIRIM
(Balıkesir Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Bülent BAYRAM
(Kırklareli Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ebru ÖZGEN
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ebru GENÇTÜRK
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Emel POYRAZ
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Emel YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ercüment YILDIRIM
(Artvin Çoruh Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Erman ÖNCÜ
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Esra KESKİNKILIÇ
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Nesrin CANBEK MENGİ
(Mersin Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. F. NEŞE KAPLAN
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Göksel ÖZTÜRK
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Gül TUNCEL
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Hakan AKÇA
(Gazi Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Hanefi BOSTAN
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Hasan YÜREK
(Mersin Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Haşım AKÇA
(Çukurova Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Hülya ÇELİK
(Sakarya Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Faik Özgür KARATAŞ
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. İhsan KALENDEROĞLU
(Gazi Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. İsmail ŞİK
(Çukurova Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. İrfan GÖRKAŞ
(Artvin Çoruh Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Kürşat DURU
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Kürşat KOÇAK
(Nevşehir Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ
(Giresun Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Metin YILDIRIM
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Murat ERSÖZ
(Gazi Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜLBÜL
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÜLTEKİN
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Murat ÇELİKDEMİR
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Veli Şavaş YELOK
(Gazi Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Musa DEMİR
(Zonguldak Karaelmas Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet AKPINAR
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet PALANCI
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mustafa ONUR
(Giresun Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Nedim ALEV
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan YONCALIK
(Kırıkkale Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Osman SEZGİN
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Raif KALYONCU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Sadettin BAŞTÜRK
(Dicle Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Sedat BAHADIR
(Artvin Çoruh Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Turgay SEBZECİOĞLU
(Mersin Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Tülin MALKOÇ
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ünal ÇAKIROĞLU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA
(Giresun Üniversitesi)

- Yrd. Doç. Dr. Yalçın YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Yasin ŞEHİTOĞLU
(Yıldız Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Yaşar KOP
(Kafkas Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Yusuf KESKİN
(Sakarya Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Zekeriya BAŞARSLAN
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ali AHMETBEYOĞLU
(İstanbul Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Dinçer KOÇ
(İstanbul Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Fatma Nalan TÜRKMEN
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet TAŞDEMİR
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Veysel KÜÇÜK
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Volkan YURDADOĞ
(Çukurova Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Yasin GÖKBULUT
(Gazi Osman Paşa Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Zeki SEVEROĞLU
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali SARI
(Pamukkale Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Sait KOFOĞLU
(İstanbul Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Süleyman ÜNÜVAR
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ünsal YEŞİLDAL
(Akdeniz Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TANSU
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Temel KÖSA
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Dr. Abdurrahman KEPOĞLU
(Marmara Üniversitesi)
- Dr. İrina KAYAN-POKROVSKAYA
(Ukrayna)
- Yrd. Doç. Dr. Sebahattin KAYMAKÇI
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin DİNÇ
(Adıyaman Üniversitesi)
- Dr. Sibel YILMAZ TÜRKMEN
(Marmara Üniversitesi)
- Dr. Stale KNUDSEN
(Norveç)
- Yrd. Doç. Dr. Taner ALTUN
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Tuba Aydoğdu İSKENDEROĞLU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Tuba GÖKÇEK
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Tolga ERDOĞAN
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ömer Zafer GÜVEN
(Dumlupınar Üniversitesi)
- Dr. Ali Osman AKALAN
Dr. Azra AKÇAY
(Gazi Üniversitesi)
- Dr. Bahadır B. ÖZARSLAN
(Boston University-ABD)
- Dr. Cemile KINACI
(Gazi Üniversitesi)
- Dr. Halil ÖZYİĞİT
(Pamukkale Üniversitesi)
- Dr. Mustafa Yaşar ŞAHİN
(Gazi Üniversitesi)
- Dr. Yılmaz YEŞİL
(Gazi Üniversitesi)
- Dr. Yavuz GÜLER

AKADEMİK TEMSİLCİLER / ACADEMIC REPRESENTATIVES

- Prof. Dr. Erman ARTUN (Çukurova Üniversitesi)
- Prof. Dr. Okan YEŞİLOT (Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cengiz ŞAHİN (Ahi Evran Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ (Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
- Doç. Dr. Süleyman DÖNMEZ (Çukurova Üniversitesi)
- Doç. Dr. Muhammet KOÇAK (Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Murteza HASANOV (Azerbaycan)
- Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir PALABIYIK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Bayram POLAT (Niğde Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Elif GENÇ (Çukurova Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Erdoğan TEZCİ (Balıkesir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kürşat ÖNCÜL (Kafkas Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜLBÜL (Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Muharrem AVCI (Kastamonu Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. K. Serdar GİRGİNER (Çukurova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ali ARSLAN (Ardahan Üniversitesi)
Öğr. Gör. Pehlivan UZUN (Kırıkkale Üniversitesi)
Arş. Gör. Emrullah TÖREN (Anadolu Üniversitesi)
Mustafa Fedai ÇAVUŞ (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TANSU (Gaziantep Üniversitesi)
Ferhat AŞIKFERKİ (Prizren - KOSOVA)
Doç. Dr. Aleksandra GUMENNAYA (Kiev -Mogilyansk Akademisi-UKRAYNA)

21. YÜZYILDA EĞİTİM VE TOPLUM YAYIN İLKELERİ

1. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, yılda iki kez yayınlanır.

2. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, hakemli bir yayındır. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplumda yayınlanmak üzere gönderilen özgün makaleler, YAZI KURULU tarafından incelendikten sonra konunun uzmanı iki hakem tarafından değerlendirilir ve iki hakemin ikisinden olumlu rapor gelmesi halinde yayınlanır.

3. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum'a gönderilen yazılar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olmalıdır. Derginin yayın dili Türkçedir.

4. Yazılar, basılı üç kopya halinde ve diskeyle birlikte gönderilmelidir. Özel çeviri yazım işaretlerinin kullanıldığı yazılarda fontlar da (PC uyumlu) diskete yüklenmelidir,

5. Makalenin yazarı, adını, soyadını, görev yaptığı kurumu ve akademik unvanını tam ve açık olarak belirtmeli, kendisiyle doğrudan iletişim kurulabilecek açık adres, telefon numarası ve elektronik posta adresini vermemelidir.

6. Yazıların başında kısa birer Türkçe ve İngilizce özet (en çok 100 sözcük) ile Türkçe ve İngilizce anahtar sözcükler (en çok 10 sözcük) bulunmalıdır (İtalik olarak ve Times 9 punto ile yazılmalıdır).

7. Yazılar, Apple Mac Word 5.1 veya MS Word Windows 95 ve üstü programla, Times 10 puntoyla ve 1,5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Paragraf başlarında tab tuşu, paragraf aralarında enter tuşu kullanılmamalıdır.

8. Metin içinde göndermeler ad ve tarih ve/veya sayfa sayfa parantez içinde belirtilmelidir. Örnek: (fanpınar 1985) veya (fanpınar 1985: 316). Üç sanrdan az alınolar satır arasında ve tırnak içinde, üç sanrdan uzun alınolar ise satırın sağından ve solundan birer santimetre içeride, blok halinde, 9 puntoyla, tek satır aralığıyla verilmelidir.

9. Dipnotlar sayfa altında, numaralandırılarak verilmeli ve sadece açıklamalar için kullanılmalıdır. Makalenin sonunda yer alacak kaynakçada kitaplar (koyu ve italik) ve makaleler (dergi adı koyu, cilt Romen rakamıyla, sayı, üst üste iki nokta, sayfa numaraları) alfabetik sırayla ve şu düzenle verilmelidir:

10. ELÇİN, Şüktü, (1998), "Yeşil Abdal'ın Bir Şiiri", Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı, (Ed. M. Özarslan-Ö.Çobanoğlu), Ankara: Feryal Matbaacılık, 216-231.

11. STOELIJE, J. Beverly, (1983), "Festival in America", Handbook of American Folklore, (ed R. M. Dorson.), Bloomington: Indiana University Press, 239-246.

12. TANPINAR, Ahmet Hamdi, (1985), xıX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Çağlayan Basımevi.

13. ÜLKEN, Hilmi Ziya, (1952), "Milli Destan ve Folklor", Türk Folklor Araştırmaları, II, 33: 513- 514.

14. WELLEK, R. ve A. WARREN, (1982), Yazın Kuramı, (Çeviren: Y. Salman ve S. Karantay), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

15. WOOLF, Virginia, (1986), "Kitap Nasıl Okunmalı?", (Çeviren: Kemal Atakay), Adam Sanat, 4: 5-14.

16. Bir yazarın birden fazla yayını kaynak gösterildiği takdirde yayınlar tarih sırasıyla, aynı yazarın aynı yıldaki yayınları ise (1985a), (1985b) şeklinde harf sırasıyla verilmelidir.

17. Tezlerin hangi üniversitede yapıldığı ve hangi akademik dereceye (yüksek lisans/doktora ...) yönelik olduğu belirtilmelidir.

18. Yukarıda belirlenen yazım koşullarına uygun olmayan yazılar değerlendirmeye kesinlikle alınmayacaktır.

Submission Guidelines for 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum

1. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum is published twice a year.

2. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum is a refereed publication. After original manuscripts are examined by Executive Board, they are peer-reviewed by two referees. They are published two referees send affirmative report. The authors bear the full responsibility for their articles.

3. Manuscripts must be originally sent to the board, and no other places for publication or

4. evaluation. The publication language of the issue is Turkish.

5. Manuscripts must be sent as three printed copies along with the disk. if any special fonts

6. (suitable for PC) are used in manuscripts, they must be in the disk.

7. The authors' names, last names and academic positions should be written. in addition, the full postal address, fax, telephone numbers and e-mail addresses of the author(s) who will check proofs and receive correspondence and offprint should also be included.

8. Summaries must be in Turkish and English, should not exceed 100 words and key words may not exceed 5 (5 words for Turkish; 5 words for English) words at the beginning of the

9. manuscripts. Latin words must be in Times 9 point and italic.

10. Manuscripts must be written in Mac Word 5,1 or Ms Word Windows 95 or further versions (pc compatible) with Times 10 point with 1,5 line spaced. Tab and enter key must not be used for paragraphs.

11. Texts must follow in-text footnote system. In parenthesis in the text, author's name, date of

12. publication, and page number is given. if a source is cited many times, parentheses are given instead of "ibid, idem, op. cit. etc." For example, (Tanpınar 1985) veya (Tanpınar 1985: 316). Quoted passages under three lines must given by quotation mark. if quoted passage is over three lines, they must be given 1 cm margins from left and right side of line as block with 9 point and odd line spaced.

13. Additional information must be given on the same page as footnotes enumerated 1, 2, 3.

14. Citations in them must follow the above guidelines.

15. References must include only the cited sources and be given in alphabetical order. Books names must be written bold and italic. Articles must be written (name of journal is bold, volume in Roman number, issue number, colon and page numbers) as below:

16. ELÇİN, Şükrü, (1998), "Yeşil Abdal'ın Bir Şiiri", Folkloristik: Prof. Dr. Durmuş Yıldırım

17. Armağaru, (Ed. M. Özarslan-Ö.Çobanoğlu), Ankara: Feryal Matbaacılık, 216-231.

18. STOELTJE, J. Beverly, (1983), "Festival in America", Handbook of American Folklore, (ed R.

19. M. Dorson.), Bloomington: Indiana University Press, 239-246.

20. TANPINAR, Ahmet Hamdi, (1985), XIX Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Çağlayan

21. Basımevi.

22. ÜLKEN, Hilmi Ziya, (1952), "Milli Destan ve Folklor", Türk Folklor Araştırmaları, II, 33: 513-514.

23. WELLEK, R. ve A. WARREN, (1982), Yazm Kuramı, (Çeviren: Y. Salman ve S. Karantay), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

24. WOOLF, Virginia, (1986), "Kitap Nasıl Okunmalı?", (Çeviren: Kemal Atakay), Adam Sanat, 4: 5-14.

25. If more than one source of the same author is cited, they must be put in a chronological order from the oldest to the newest. Sources of the same years must be given letters "198sa, 198sb"

26. The university and the academic degree (MA. or PH.) of academic thesis must be given,

27. Manuscripts not prepared based on the directions above will not be taken into

28. consideration for publication in 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum.

Değerli Akademisyenler, Kıymetli Eğitim Çalışanları,

Dünya da koşulsuz bir şekilde kabul edildiği gibi ülkemizin de gelecek nesillerini yetiştiren, akademik çalışma yapan; milletimizin düşünce dünyasının gelişmesine yön veren politikalar üreten eğitim çalışanlarıdır. Hali hazırda yapmış olduğumuz çalışmaları devam ettirip kalitesini artırabilmek için kısıtlı imkânlarla rağmen bütün gücümüzle çalışıyoruz. 11. sayısını elinize almış olduğunuz dergimiz; bilimsel üretimlerimizin, akademik araştırmalarımızın ulusal ve uluslararası bilim dünyasına duyurulması amacıyla yayınlanmaktadır.

Türk Eğitim-Sen akademik disiplini ve profesyonel anlayışı, amatör ruhun heyecanı ile birleştirerek, sendikal mücadelesini sürdürürken, yaşadığımız asrın, bilgi ve iletişim çağı olduğu gerçeğini hiçbir zaman unutmamıştır. Bunun gereği olarak da akademik çalışmaların yapılmasını ve bilimsel politikaların üretilmesini her zaman teşvik etmiş, destek olmuştur. Anayasa çalışmalarına, çalışan kadınların sorunlarına, üniversite çalışanlarının sıkıntılarına, Türkiye’de teknik eğitimin sorunlarına, din eğitiminin mevcut durumu ve geleceğine dair öngörülerin tartışıldığı, 100 yıllık yalan Ermeni olaylarının bütün çıplaklığı ile kamuoyuna duyurmaya yönelik yapmış olduğu çalıştaylar ve paneller ile bunların paralelinde yapılan yayınlar, sendikacılığın nasıl yapılması gerektiğine bakışımızın açık bir göstergesidir.

Üniversite ve eğitim çalışanları Türkiye’nin toplumsal kesimleri içerisinde, ekonomik ve sosyal hakları bakımından en mağdur kitleyi oluşturmaktadır. Enflasyon, hayat pahalılığı ve kırılğan ekonomik tablo eğitimcilerimizi ve akademisyenlerimizi bir darboğaza sürüklemiştir. Üniversite çalışanları ve öğretmenlerimizin maaşlarında iyileştirme ve zam yapılacağını uzun yıllardır vaat eden siyasi iradenin taleplerimizi dikkate alarak kısmen akademisyenlere yönelik iyileştirme adımları atması öğretmenlerimizi ve diğer eğitim çalışanlarını bu iyileştirmenin dışında tutması Türk eğitim sistemine ve onların yol başçalarına yönelik olumsuz tavrının bir sonucudur.

Türk Eğitim-Sen, eğitim çalışanlarının hak ettikleri yaşam seviyesine ulaşmaları için sendikal mücadelesini sonuna kadar sürdürecektir. Akademik çalışmalarımıza, alanda gördüğümüz eksiklik ve ihtiyaç neticesinde başka bir boyut kazandırmak istedik. Sendika olarak üyelerimizin haklarını gözetirken, aynı zamanda da bilimsel ve objektif bir bakış ile akademik çalışmaları da destekleyerek eğitim ve sosyal bilimler alanında özgün düşünce geleneğine katkı sunmayı hedefledik.

Bu amaçla eğitim bilimleri ve sosyal bilimler dergimizin yanında, fen ve teknik bilimler üzerine yeni bir dergi çıkarmaya başlayacağız. Bu yayının Türk akademik hayatına önemli katkılarının olacağı kanaatindeyiz. Bu nitelikte bir çalışmanın, üyelerimizin akademik faaliyet ve düşüncelerinin desteklenmesi gereğinden doğduğu bir gerçektir. Bu bağlamda bu tür akademik çalışmalara her zaman destek olacağımızı bir kez daha yineliyor, hepimize başarılar diliyorum.

İsmail KONCUK

Türkiye Kamu-Sen Konfederasyonu ve
Türk Eğitim-Sen Genel Başkanı

Yeni Bir Sayı, Yeni Bir Soluk...

Değerli akademisyenler, eğitim çalışanları;

Ülkemizin mevcut durumuna bakarak tespit edeceğimiz bir gerçek açıkça kendini göstermektedir. O da, eğitim çalışanlarının, hak ettiği değeri son zamanlarda göremediklerini düşünmesidir. Yaptıkları çalışmaların itibar görmediğini, taleplerinin karşılık bulamadığını düşünen eğitim çalışanları, moral bozukluğu ve yılgınlığa rağmen umutla ve azimle çalışmalarını sürdürmektedirler.

Milli Eğitim Bakanlığında çalışan ve akademik çalışma yapmak isteyen, üniversitelerde akademik hayatın içinde olan pek çok araştırmacı ve bilim insanı, çalışmaları sırasında ya da akademik hayatlarında türlü zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bunlardan sadece bir tanesi olan yaptıkları çalışmaların yayınlanması noktasında desteğin olmamasıdır. Kimisi yayınlarını kendi imkânları ile bastırmakta kimisi destekçi aramaktadır.

Akademik çalışmaların özü olan, araştırma ve onun bulgularının insanlığın hizmetine sunulması için yayınlanması, yayımlandığı dergilerin Türkiye'nin ve Dünya'nın seçkin kitaplıklarında, kütüphanelerinde yer alması gerekmektedir. Bu doğrultuda 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum dergisinin seçkin bir danışma kuruluna, hakem heyetine ve akademik temsilcilere sahip olmasını amaçladık. Böylelikle dergide yayınlanan makalelerin belirli bir çizgisi, yayın kalitesi sağlanmış oldu.

Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar ile derginiz zamanla Türkiye'nin ve Dünya'nın seçkin indexlerinde taranma ve kabul görme imkânı bulacaktır. Elinizdeki bu dergi, dört ayda bir ve yılda üç sayı şeklinde bir yayın periyoduna sahiptir. Hakemli dergi süreci diğer dergilerden farklı bir süreç izlemektedir. Bu noktada dört ayda bir yayınlanması yazıların hakemler tarafından okunmasını ve yazarı tarafından düzeltilmesini içeren süreç biraz hızlı ve yorucu olsa da dergiye olan teveccüh bu periyodun yerinde olduğunun göstergesidir.

Akademik camiada pek çok dergi yayınlanma aşamasında çekmiş olduğu türlü sıkıntılarla yayın hayatına son vermek zorunda kalmaktadır. Fakat 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum dergisi Türk Eğitim-Sen'in sürece yönelik himayesi ve siz akademik camianın bilimsel desteği ile yoluna her geçen gün güçlenerek devam etmektedir.

Derginizin onbirinci sayısı ile huzurlarınıza çıkarken, derginizin yayınlanmasında bize hakemlik, danışma kurulu konusunda yardımcı olan hocalarımıza, eğitim çalışanı arkadaşlarımıza, Türk Eğitim-Sen teşkilatına, şube başkanlarına ve dergimizin kurucusu ve sahibi olan Türk Eğitim-Sen Genel Başkanı İsmail KONCUK başta olmak üzere Türk Eğitim-Sen yönetim kurulu üyelerine destekleri ve katkıları için teşekkürü zevkle yerine getirilmesi gereken bir görev olarak görürüz

Dr. Sinan DEMİRTÜRK

Dr. Yılmaz YEŞİL

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi Editörleri

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Bir Mübadele Romanı: Hasret <i>A Novel Of Population Exchange: Yearning</i>	19
Doç. Dr. Fatih SAKALLI	
Konya İli Seydişehir İlçesi Dikilitaş Yöresi Cicim Dokumaları <i>The Cicim Weaves Of Konya's Dikilitaş Region</i>	35
Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM - Şerife Sena AKDAĞ	
Caesar ve II. Pharnakes'nin Zile Savaşı (M.Ö. 47) Yeri Üzerine Bir İnceleme <i>A Review About Battlefield Place Of Zile War (B.c. 47) Between Caesar And Pharnake The II</i>	61
Doç. Dr. Orhan YILMAZ	
Er Töştük Anlatısının Kırgız Sahasına Ait Nesir Varyantları <i>Variants Field Of Kyrgyzstan Of The Prose Er Töştük</i>	81
Yrd. Doç. Dr. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL	
Otuz Yıl Savaşları Öncesinde Osmanlı-Fransa Münasebetlerine Genel Bakış-Fransa'nın Osmanlı Devletine Yönelik Planları ve Ortaya Koyduğu Uygulamalar <i>The Strategic Role Of Trade Union About Prevent To Mobbing At Education Instituon</i>	115
Dr. Yaşar DEMİR	
Kıskançlığın Romanı "Zehra" da Yapı <i>Structure In "Zehra" Called As The Novel Of Jealousy</i>	129
Dr. Gülderen ÖZTÜRKER	
Kurtuluş Yıllarından 1940'lara İzmir'de Hastalıklar Ve Yardımlaşmalar <i>Years Of The 1940s And Cooperation Salvation Diseases In Izmir</i>	141
Dr. Sinan DEMİRTÜRK - Mevlüt KAYA	
Mevdüdi'yi Kitâb-ı Mukaddes'e Müracaata Sevk Eden Âmiller <i>The Reasons That Urged Mawdudi To Refer To The Bibles</i>	161
Burhan ÇONKOR	
Eğitim Kurumlarında Mobbing'i Önleme Noktasında Sendikaların Stratejik Rolü ve Önemi Nitel Bir Çalışma <i>The Strategic Role Of Trade Union About Prevent To Mobbing At Education Instituon</i>	179
Melih Burak ÖZDEMİR	
TANITMALAR / REVIEWS	
Yenileşme Devri Türk Edebiyatından Çizgiler -İsimler, Eserler, Konular- Nazım H. POLAT	203
Dr. Cemile KINACI	
Azerbaycan Siyasi Muhacereti Tarihi Ramiz Abutalibov - Giorgi Mamulia	207
Ömer ÖZCAN	

Bir Mübadele Romanı: Hasret

A Novel Of Population Exchange: Yearning

Doç. Dr. Fatih SAKALLI *

Öz:

Canan Tan'ın 2013 yılında yayımladığı 'Hasret' adlı romanı son yıllarda edebiyatımızda sıklıkla işlenen mübadele konusunu ele almaktadır. Bir Türk beyi Tacettin ile Rum kızı Patricia'nın hüznü aşk hikâyesinin anlatıldığı romanda, mübadele neticesinde birbirinden ayrılmak zorunda kalan insanların yaşadığı acı ve hasret işlenmiştir. Keskin ve Selanik gibi iki farklı mekânın merkeze alındığı romanda yıllardır bir arada dostça yaşayan insanların mübadele antlaşması gereğince birbirlerinden nasıl koparıldıkları üzerinde durulur. Mübadele yüzünden yaşadıkları topraklardan gidenlerin ve geride kalanların bu süreçte neler yaşadıkları tarihi kaynaklara da gönderme yapılarak yansıtılmaya çalışılmıştır. Makalede mübadele ve edebiyat ilişkisinden söz edildikten sonra çeşitli başlıklar altında romandaki kurgu incelenmiş ve sonuç bölümünde roman hakkında çeşitli kanaatler açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mübadele, Roman, Hasret

Abstract:

The novel Hasret published by Canan Tan in 2013 deals with the population exchange theme which has frequently used in recent years. The novel in which is narrated a sad love story of a Turkish man Tacettin and a Greek girl Patricia, displays the grieve and yearning of those who have to be separated owing to the population exchange. In the novel which is concentrated on two different cities like Keskin and Thessaloniki, it is emphasized how people who once used to live together friendly get separated according to the agreement of population exchange. Referring to the historical documents, it is tried to demonstrate what those who had to desert beca-

* Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

use of the exchange and those who remain experience. In this study, after speaking of the relationship between population exchange and literature, the fiction of the novel has been examined under several headings and on the conclusion there are set forth some views.

Key Words: population exchange, novel, yearning.

Giriş:

Son Dönem Türk romancılığının önemli isimlerinden birisi olan Canan Tan'ın Hasret adlı romanı Doğan Kitap'tan 2013 yılında çıkar. Canan Tan'ın bu eserden önce kaleme aldığı Piraye, Eroinle Dans, En Son Yüreklere Ölür, Yüreğim Seni Çok Sevdi, İz, Issız Erkekler Korosu adlı romanlarının yanı sıra Aşkın Sanal Halleri, Söylenmemiş Şarkılar, Çikolata Kaplı Hüzünler adlı hikâye kitapları mevcuttur. Ayrıca yazarın son olarak 2014 yılında yayımladığı Pembe ve Yusuf adlı romanı ile 2015 yılı içerisinde yayımladığı Ah Benim Karım! Ah Benim Kocam! adlı hikâye kitapları da vardır. Bir dönem İzmir'de Yeni Asır gazetesinde köşe yazarlığı yapan yazar, yazı hayatına mizahi öyküler yazarak başlamıştır. Canan Tan'ın senaryo çalışmalarının yanı sıra çocuk ve gençlik edebiyatı ile ilgili de birçok eseri vardır. Makalemize konu olan Hasret romanı son yıllarda edebiyatımızda popülerlik kazanan mübadele ekseninde kurgulanmıştır. Canan Tan, bu romanı yazmak için Kırıkkale'nin Keskin ilçesinde ve Selanik'te incelemeler yapmış, mübadele ilgili birçok kitap okumuş, tarihçilerden önemli bilgiler almıştır. "Hasret En Büyük Esarettir" temalı romanda mübadelenin ayırdığı bir Türk genci Tacettin ile Rum kızı Patricia'nın hazin hikâyesi anlatılır.

Mübadele ve Edebiyat

Toplumların yaşadığı sosyal ve siyasi olayların edebiyatta mutlaka bir karşılığı vardır. Savaşların, göçlerin ve daha birçok toplumsal olayın yansımalarının edebi eserlere malzeme oluşturduğu görülür. İşte 30 Ocak 1923 tarihli Mübadele Antlaşması da edebi eserlere yansıyan ve bu mübadeleye maruz kalan her iki toplumda da acı izler bırakan önemli bir olgudur. "30 Ocak 1923 tarihli Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Protokol" ün imzalanmasıyla "mübadele" resmen yürürlüğe girmiştir. M. İsmet, Dr. Rıza Nur, Hasan, E.K. Venizelos, D. Caclamanos imzalarını taşıyan sözleşmeye göre "Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelesine girilecek idi. Lozan Barış antlaşmasına bir ek olarak imzalanan Mübadele Sözleşmesi, mübadelenin hangi yasal şartlar altında yapılacağını karara bağlıyordu. 19 maddeden oluşan Mübadele Sözleşmesinin 1. Maddesi mübadiller için çok önemlidir. Çünkü mübadeleye tabii kimselerden hiçbiri hükümetlerin izni olmadıkça bir daha geri dönüp yerleşemeyecekti. Sözleşmenin 1. Maddesiyle birlikte asırlardır vatan bildikleri memleketlerinin kapıları zorunlu olarak ve geri

dönüşü olmayacak bir biçimde mübadillerin yüzüne kapatılıyordu. Bu madde psikolojik yönden mübadiller üzerinde ağır bir etki yaratmıştır.” (Tevfik, 2014: 48-49) Türkiye’de ve Yunanistan’da yüzyıllardır yaşayan Rumların ve Türklerin bütün benlikleriyle bağlandıkları topraklardan bir antlaşma gereğince koparılmalari, sonraki kuşakları dahi etkileyen bir travmaya yol açmıştır. “Mübadele Antlaşması çok açıktı; İstanbul dışındaki bütün Ortodokslar gidecek, Batı Trakya dışındaki bütün Müslümanlar gelecekti. 1923’te gemilerle başladı göç. Yunanistan’da en az altı yüzyıldır kök salmış insanlar atalarının mezarlarını, dişleriyle tırnaklarıyla kurdukları işlerini, tarlalarını, bahçelerini bırakıp gelecekdiler. Aynı şey bu yakada da geçerliydi: Anadolu’nun ekonomik yaşamında ve kadim kültüründe çok önemli yer tutan Rumlar, her şeylerini bırakıp gideceklerdi. Bırakılan sadece bunlar da değildi; dostluklar, arkadaşlıklar, anılar; koskoca bir geçmiş geride bırakılıyordu. Bu büyük bir boşluk doğuracaktı insanların içinde; politikacılar, yöneticiler için insan değil devletlerin yüce çıkarları söz konusuydu ama yaşanan birkaç kuşağa yayılacak bir travmaya dönüşüyordu.” (Dizman, 2014: 47) Bütün geçmişi bir anda silmek mümkün olmadığı gibi geleceğin sunduğu belirsizlik ortamı da mübadeleye maruz kalan insanların en büyük dramıdır. Bu insanların ne geride bıraktıkları ne de gittikleri yere tam olarak ait oldukları söylenemez. “Dünyaya gözlerinizi açtığınız şehirleri, köyleri günün birinde bir daha geri dönmek üzere terk etmek zorunda kalsaydınız ve ertesi gün çıkacağınız yolculuk öncesinde, o sıkıntılı son gecede ne yapardınız acaba? Geçmişin toptan bir muhasebesini mi yoksa yeniden kurulması gereken bir geleceğin belirsizliklerle dolu sisli ufkunda önünüzü nasıl göreceğinizin hesaplarını mı? Yoksa bütün bunları bir arada düşünüp, içine girdiğiniz labirentin karanlığında umutsuzluk ile korkunun el ele dolaştığı bir iklimin havasını tenneffüs ederken kendinizi yaratana tevekkül belirsizliğin akışına mı terk ederiniz? Geride bırakılanlara duyulan özlemle karışık hüznün, yeni bir hayata adım atılacak günlerin arifesinde merakla iç içe geçmiş bir heyecan eşliğinde tüm benliğinizi sarıp sarmaladığında ne hissedebirdiniz; hayatı ve dünyayı o şartlarda hangi gözle okurdunuz ve okuduklarınızı sonraki nesillere hangi duygunun lisanının alfabetesiyle aktarırdınız? Ya da aktaracak bir lisan, onu dillendirecek bir alfabe bulamayınca kaderdir diyerek, olanı biteni adı özlem olan bir zarfa koyup gönlünüzün derinliklerine mi gönderirdiniz?” (Gökacı, 2010: 13) Yıllardır yaşadıkları toprakları, ellerindeki bir avuç eşya ve birçok anı ile geride bırakan mübadilleri Mehmet Ali Gökacı, ‘Kayıp Bir Kuşak’ olarak nitelendirir: “Türk ve Yunan devletlerinin kendi ulus devletlerini inşa ediş süreçlerine paralel olarak doğup büyüdükları toprakları terk etmek zorunda kalan bu insanların yaşadıklarının aslında kayıp bir kuşağın hikâyesi olduğunu düşünüyoruz. Dünyaya gözlerini açtıkları evlerini, ilk çocukluklarını yaşadıkları bahçeleri, ilk oyunlarını daha ırk ve din farkı nedir bilmeksizin öğrenip oynadıkları kocamış çınarların gölgesindeki meydanları, bir kapısı yanı başındaki kiliseye açılan camilerin bir başka ruhani âlem ile iç içe geçmiş dünyalarını, birkaç dilin birbirine karışarak konuşulduğu çarşı pazarları, eğlencesiyle, kederiyle tüm bir hayatı ve hatta oraların toprağına emanet edilmiş dedelerin, ninelerin mezarlarını geride bırakarak; yeni bir hayata hem de şartlarını tam olarak bilmedikleri bir ortamda başlamanın tüm zorluklarını gö-

güslemek zorunda kalan insanların hikâyesidir bütün bunlar. Hem de elde avuçta birkaç parça eşya ile tüm bir geçmişin anılarından başka hiçbir şey olmaksızın.” (Gökçaftı, 2010: 14-15)

Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan nüfus mübadelesi belki de dünyadaki en acıklı göç olaylarının başında gelir. Bu mübadeleye maruz kalan insanların yaşamış oldukları maddi ve manevi zararlar, mübadeleden ölene kadar yaşadıkları duygusal yıkım, ülke edebiyatlarına farklı şekillerde yansımıştır. Herkül Millas, bu durumu oluşturan birçok nedenin yanı sıra iki önemli hususun ön planda olduğunu belirtir. Birincisi Yunan toplumunun mübadeleyi bir askeri yenilginin neticesinde gerçekleşen bir antlaşma olarak algımlarken Türklerin askeri bir zaferin neticesi olarak algılamaları, ikincisi ise mübadeleye maruz kalan Türklerin, Rumların neredeyse üçte biri olmasıdır. Millas bu hususu şöyle anlatır: “Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleşen nüfus mübadelesi karşılıklı olma özelliğine rağmen her iki ülkenin edebiyatlarına farklı yansımıştır. Bu incelemede zorunlu mübadele çerçevesinde Türk romanını ve hikâyesini ele alırken Yunan edebiyatına, yalnızca farkların altını çizmek amacıyla arada bir değineceğim. Bu farkların en çarpıcı olanı mübadele olayının Türk edebiyatında çok sınırlı olarak yer almasıdır. Bunun esas itibarıyla siyasi nedenlerden kaynaklandığını düşünüyorum. Ayrıca iki toplumun kendilerini algılayış tarzları da bu sonucun ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Türk edebiyatına egemen olan duygu, güçlü ve hâkim-i mutlak bir merkezi devlete aidiyet duygusudur. Bu durum, içeriğinde aile ocağı, kişisel anılar ve küçük yerel bir cemaatin içinde yaşadığı ‘mekân’ ile ilişkilendirilen vatan duygusunun daha keskin ifadelerle yer aldığı Yunan edebiyatıyla tezat teşkil etmektedir... Türk ve Yunan edebiyatlarında mübadelenin ele alınışında, bu ülkelerde ve bu ülkelerin etnik topluluklarında mevcut belli koşulları gözler önüne seren iki çok belirgin fark görmek mümkündür. Birinci fark, Türk tarafında mübadeleye karşı duyulan görece ilgisizliktir; Türk tarafı mübadelenin varlığını son yıllara kadar adeta yok saymıştır. İkincisi ise birtakım romanlarda karşımıza çıktığı biçimiyle vatan kavramına yüklenen özel anlamdır. Türkler geride bıraktıkları topraklara ait anıların kaybedilmesi ve korunması konusunda Yunanlılar kadar merak sahibi olmamıştır. Yunanistan’da ‘ayrılışın’ anısını taze tutmak, geride kalan ya da kaybolmuş olan bir ‘baba ocağının’ ya da kasabanın anılarını kayıt altına almak amacıyla çok sayıda dernek ve vakıf kurulmuştur. Kaybolmuş vatanlar (hamanes patrides) ifadesi Yunanistan’da çok iyi bilinir ve bu ülkede önceki memleketlerin adını bir Yeni önekiyle taşıyan yüzlerce köy ve banliyö vardır. Türkiye’de ise böyle bir olgu mevcut değildir ve mübadeleye olan sınırlı ilgi edebiyatta da aynı ölçüdedir. Türklerin mübadele olayına karşı duydukları sınırlı ilgiyi açıklayan bazı tarihsel, demografik, ekonomik ve siyasi nedenlerden söz edilebilir. Birincisi, Yunanlılar mübadeleyi bir askeri yenilginin sonucu, dolayısıyla da gurur kırıcı bir olay olarak görmeye razı olurken Türkler için mübadele bir askeri zaferin sonucudur: Görece olarak çok daha az travmatik bir olaydır. İkincisi Yunanistan’a göç edenlerin sayısı, Türkiye’ye gelen sayıdan çok fazladır. 450.000 Müslümana karşılık 1.2-1.5 milyon Hristiyan yer değiştirmiştir. Görece sayılara bakıldığında fark çok daha büyüktür. Yunanis-

tan' yerleşen göçmenler nüfusun %20'sini oluştururken, bu oran Türkiye'ye yerleşenler için %3.8'dir." (Millas; 2007: 329, 339-340) Millas, başka yazısında ise diğer bir farkın Mübadele olgusunun Yunan Edebiyatında çok daha önce yer bulmasına karşılık bizim edebiyatımızda 1980lere kadar bu olguya fazla yer verilmemesine değinir. Özellikle 90lı yıllardan sonra Mübadelenin bizim edebiyatımızda işlenmeye başladığından söz eder. "Türk romanına baktığımızda Yunan romanına göre en çarpıcı farkın mübadeleden hemen sonra bu olayın edebiyata yansımamış olmasıdır. Bu konuda hemen hemen tam bir sessizlik vardır. Özellikle 1923'ten 1960'lara kadar yani yaklaşık kırk yıl, bir iki romanda bir iki cümleden fazla bir şey bulamıyoruz... 1980'den ve hele 1990'dan sonra mübadele konusunda bir hareketlenme görülür. (Bu arada Yunanistan'da tersine bu konu artık eski önemini yitirmektedir.) Tarih ve Toplum dergisi gibi yayın organlarında konu ele alınır. Tarih Vakfı bu konuda bir sergi düzenler (1997) Mübadillerin karşılıklı ziyaretleri gözlenir, Yunancadan bu konuda çeviriler yayınlanır, sözlü tarihçilik alanında, geç kalınmış olsa eksikliklerin giderilmesi yönünde önemli adımlar atılır. Nihayet 1999-2000 yıllarında Lozan Mübadilleri Vakfı'nın kurulması ile ortaya konuya sahip çıkan bir kurum çıkacak ve bu alandaki çalışmalar daha sistemli ve eşgüdümlü olmaya başlayacak. Edebiyat ve özellikle romanlar alanında büyük atılım 1990'lardan sonra görülür." (Millas, 2005: 130-131)

Türk Edebiyatında özellikle doksanlı yılların sonunda mübadeleyi ele alan birçok romanın ve hikâyenin yazıldığını görürüz. Fügen Ünal Şen'in *Bir Avuç Mazi*, Demet Altınyeleklioğlu'nun *Ah Bre Sevda Ah Bre Vatan*, Yılmaz Karakoyunlu'nun *Mor Kaftanlı Selanik*, Kemal Yalçın'ın *Emanet Çeyiz - Mübadele İnsanları*, Levent Deniz'in *Midilli'de Söğüdün Gölgesinde*, Ahmet Yorulmaz'ın *Ulya -Ege'nin Kıyısında*, Handan Gökçek'in *Ah Mana Mu*, Ertuğrul Erol Ergir'in *Giritli Mustafa*, Akın Üner'in *Çalı Harmanı*, Sefa Taşkın'ın *Pembe Sardunya*, Belgin Karabulut'un *Mübadele Günlerinde Aşk*, Saba Altınsay'ın *Kritumu "Gritim Benim"*, Ertuğrul Aladağ'ın *Maria (Göç Acısı)*, Handan Öztürk'ün *Mübadil*, Celal Özcan'ın *Toprağım Teos Can Suyum Ege*, Murtaza Kölemezli'nin *Elveda Rumeli*, Sevgi Soysal'ın *Yenişehir'de Bir Ögle Vakti*, Fikret Otyam'ın *Pavli Kardeş*, Ferda Bozoklar Ardalı'nın *Sinesaf Düşlerde Kalan Mübadele*, Kemal Anadol'un *Karşıyaka Memleket, Büyük Ayrılık*, Yılmaz Gürbüz'ün *Mübadiller*, Mehlika, Yaşar Kemal'in *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana, Karınca'nın Su İçtiği*, , *Tanyeri Horozları*, Ahmet Yorulmaz'ın *Savaşın Çocukları, Kuşaklar Ya da Ayvalık Yaşantısı ve Girit'ten Cunda'ya* adlı eserleri, bu romanlar arasında sayılabilir. Bunların dışında bir Anadolu göçmeni olan Dido Sotiriyu'nun 1962 yılında *Kanlı Topraklar* adı ile yayımlanan ve 1970 yılında Türkçeye *Benden Selam Söyle Anadolu'ya* adı ile çevrilen romanı da bu konudaki önemli eserler arasında gösterilmektedir. Ayrıca Celal Özcan'ın İstafiller *Oldu mu?*, İskender Özsoy'un *Ah Vre Memleket*, Firdevs Tuncay'ın *Kalbim Rumeli'de Kaldı*, Ömer Asan'ın *Niko'nun Kemeçesi*, Feyza Hepçilingirler'in *İşte Gidiyorum (Göç Öyküleri)*, Müfide Pekin'in *Mübadele Öyküleri* adlı kitaplarında da mübadele konulu hikâyelerle karşılaşılır. Bu eserlerin dışında bazı akademik çalışmalarda da Mübadele - Edebiyat ilişkisinin irdelendiğine şahit oluruz. Sibel Ercan'ın *Yaşar*

Kemal, Ahmet Yorulmaz ve Saba Altınsay'ın Eserlerine Lozan Mübadelesinin Yanışması adlı yüksek lisans tezi, Levent Bilgi'nin *Türk Romanında Savaş Sonrası Anadolu'ya Zorunlu Göçler* adlı doktora tezi, Ferudun Ay'ın *Yaşar Kemal' de Göç Olgusu (Bir Ada Hikâyesi I Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana, Bir Ada Hikâyesi II Karınca'nın Su İçtiği, Bir Ada Hikâyesi III Tanyeri Horozları)* adlı yüksek lisans tezi, mübadele olgusunun Türk romanına nasıl yansıdığını örneklendiren çalışmalar arasında sayılabilir. Bizim ifademizle Mübadele, Rumların ifadesi ile 'Andalay' iki ülke arasında yaşanan zorunlu bir göç antlaşmasıdır. Son dönemde edebiyatımızda daha çok işlenmeye başlanan bu olgu ile ilgili çeşitli sempozyumların ve etkinliklerin sayısı da artmıştır. Canan Tan'ın *Hasret* romanı da son dönem edebiyatımızda bu konuyu yoğun bir şekilde ve en ince detaylarına kadar işleyen romanların başında gelmektedir.

Romanın Hikâyesi ve Bölümleri

Canan Tan, romanının yazılma hikâyesini şöyle anlatır: “Bu bir aile, sülale hikâyesi: Şöyle ortaya çıktı; Olcay Köksal 2005'te İzmir Valisi Oğuz Kaan Köksal'ın eşiydi. Erolle Dans kitabının tanıtım kokteyline geldiler. O zaman bana ‘Bir aile hikâyemiz var, yazmak ister misiniz? Dedi. Dinledim ve çok etkilendim. Çok gözüm korktu. Bu bir aile hikâyesiydi, çok araştırmak lazımdı. En sonunda kararımı verdim gözümü kararttım. Ne gerekiyorsa en ağırını yapacağım dedim, onun için bütün kaynaklara indim, bu hikâyeyi yıllarca içimde taşıdım, 44 derece sıcakta Keskin'e gittim, üzerinden yarım asır geçen izleri yakaladım... Zaten Tacettin Bey, Olcay Hanım'ın dedesi oluyor. Hayatta kalan Olcay Hanım ve birkaç kuzen. Onların ağzından aldığım hikâyeler. Olcay Hanım'ın teyzesi vardı bir de. 80 yaşında ve çok dinç bir insan. Romanda anlatılan sofraya sahnesini ben yaşadım. Keskin'de aynen öyle bir sofraya kurdular bana. Hikâye de bire bir aile gerçeklikleri, nesilden nesile anlatılanlarla şekillendi. Keskin'i çok canlı buldum. Bu hikâyeye tanık olmuş insanlarla da konuştum. Bizim mübadeleyi konu alan kitaplarımız genelde Yunanistan'dan Türkiye'ye gelenlerin hikâyesidir. Benim romanımda onlardan farklı olarak hem oradan gelen, hem oraya gidenlerin hikâyeleri var. Bir de ben Yunanistan'a gittiğimde orada bu izleri daha canlı yakaladım. Oradaki insanlar hâlâ gözyaşı döküyorlar. O insanların Türkiye'ye gelenlerden daha çok acı çektiğine inandım. Çünkü gittikleri zaman bir dışlanma yaşamışlar ve burayı çok öz-lüyorlar. Benimkisi tam bir hasret öyküsü. Ayrıllıkla biten bir aşkın izleri. Tabii ki duygusal olarak çok hırpalandım, yerine göre gözyaşlarıma engel olamadım. Yerine göre içimden kopup gelen dizelere yer verdim.” (Örer, 2013: 10) Tan, bir başka söyleşide en çok emek verdiği kitabının *Hasret* olduğunu belirttiğinden sonra araştırma süreci ile ilgili şu bilgileri paylaşır: “İtiraf etmeliyim ki en çok emek verdiğim kitabım *Hasret*'tir. Hikâyeye tanışmamın üzerinden sekiz yıl geçmiş. Bu sürenin ilk beş yılı hikâyeyi yazılacak kıvama getirmekle geçti. Ardından zorlu bir araştırma süreci. Öncelikle Keskin'e gittim. Aradan yarım yüzyılı aşan bir süre geçmiş olsa da romanıma mekân olacak yerleri görmeden, o kokuyu solumadan yazamazdım. Keskin Kaymakamı ve Belediye Başkanı'ndan tarihsel doküman ve

bilgi aldım. O tarihlerde yayımlanan Keskin Gazetesi'nin kitaplaştırılmış belgesine ulaştım. Bu sayede romanda verilen Ortodoks Rumlarının mübadeleyle oradan ayrılış tarihleri bile gerçeğe uygun oldu. Değerli tarihçilerimizin kapısını çaldım. Yılmaz Karakoyunlu'dan, Prof. Dr. Kemal Arı'dan, Lozan Mübadele Vakfı'ndan hazine değerinde bilgiler aldım. Onlarca tarih ve mübadele kitabı okudum. Selanik'e gittim. Kalamaria'daki Mübadele Tarih Arşivi Dairesi'ne giren ilk Türk'ün ben olduğumu söylediler. Mübadele köylerini gezdik orada, Türkiye'den giden mübadillerle konuştum. Hasret şarkıları söyledik beraber, gözyaşlarımız birbirine karıştı.” (Ünal, 2013: 44) Canan Tan, farklı bir söyleşide de yaşanmış bir hikâyeyi roman haline getirirken nelere dikkat edilmesi gerektiğini şöyle anlatır: “Gerçek yaşamdan alınmış bir hikâyeyi yazmak, yazarın omzuna büyük sorumluluklar yüklüyor. Hele işin bir de tarihi yönü varsa! Anlatılanların özüne sadık kalmak, yanı sıra tarihi gerçeklikleri göz ardı etmemek zorundasınız. Ben de elimden gelen özeni göstermeye çalıştım. Bana anlatılan aile hikâyesinde saklı tutulmaya çalışılan hiçbir şey yoktu zaten. Romanımın kahramanı Tacettin Bey'in hayatta kalan yakınlarından büyük bir anlayış ve yakınlık gördüğümü söylemeliyim.” (Arslan: 2013: 10) 2013'ün Mart ayında Doğan Kitap tarafından yayımlanan roman, 345 sayfadır ve şu bölümlerden oluşur: **Birinci Bölüm:** Keskin'de Bir Akşam Vakti, Omorfia'nın Tavernası, Büyük Sır, Bağ Evi Buluşması, Patricia'nın Gözleri, En Güçlü Yemin, Memleketin Ahvali, Umut, Yolumuza Işık Olacak Oğlumuz, Ali... Ali... Ali..., Sapla Samanı Ayırmak, Savaşın Çirkin Yüzü, İlk Çözülüş, Mübadele Ya da Andalayı Gerçeği, Evsiz Barksız Kimsesiz, Gülümseyiniz Lütfen, Dili Tutulmuştu Sardunyalıların, Elin Çocuğu İçin Dertlenmek, Babalar Birbirini Tanır, Vatanımıza Gidiyoruz Vre, İnzivaya Çekilmiş Bir Derviş Gibi, Çocukları Denize mi Atıyorlar Tete, Duvarsız Evler, Keskin Esnaf Lokantası, Yediveren Güllerin Itırlı Fesleğenlerin Kokusuna Hasret, Aleko ve Tacettin, Sevap ve Günah, Cicili Bicili Kurabiyeler, Gidenler ve Kalanlar, Anneler, İkinci Bölüm: Tacettin Evlendiği Zaman, Üsküdar'dan Keskin'e, İki Dövüşken Kartal, Geri Gelmesi Mümkün Olmayan Sevgililer, Yeni Bir Yol Çizebilmek, Baba Zoruyla Evlenecek Kız, Ağırlık, Yüzüklerin Yayıdığı Sıcaklık, Evlenmenin Arifesinde, Bey Evine Yaraşır Bir Düğün, Gizli Mabet, Eylül Müjdesi, Aşık Olan Sırlar, Kimse Kimsenin Yerini Tutamaz, Bahar Müjdesi, Yüzleşme, Üçüncü Bölüm: Atina'da Bir Hastane, Benim Babam Kim, Keskinli Bir Ziyaretçi, Vuslat.

Hüzünlü Bir Aşk Hikâyesi/ Ömür Boyu Sürecek Bir Hasret

Canan Tan'ın Hasret romanı, kırık bir aşk hikâyesi üzerine kuruludur. Cerid Aşireti beyi Hacı Ali Bey'in en küçük oğlu Tacettin ile Rum Omorfia'nın kızı Patricia arasındaki aşk Keskin'de filizlenir. Omorfia'nın işlettiği tavernaya Rum arkadaşları Aris ve Artin ile birlikte giden Tacettin, orada gördüğü Patricia'a âşık olur. Bu durum romanda şu satırlarla anlatılır: “Anlattı Tacettin... Omorfia'nın tavernasına geldikleri ilk gün tek katlı binanın yan tarafındaki mutfak ve kiler bölümünün dışarı bakan kapısının önünde görmüştü Patricia'yı. Nasıl olmuştu bilemiyordu, bir anda kilitlenivermişti bakışları. İlk kez başına geliyordu böylesi.

Gelir geçer bir yürek hoptaması sanmıştı önce. Ama değildi. Patricia'nın başrolde olduğu hayaller kuruyordu geceler boyu. Aynı hayallerle uykularından uyanmaya başlayınca anlamıştı işin ciddiyetini." (Tan, 2013: 36) Tacettin, Patricia'ya ilk gördüğü andan itibaren büyük bir tutkuyla bağlanır. Daha sonra Omorfia'nın daveti üzerine Patricia'ların bağ evine gider. Tacettin, bu durumu ilk olarak ailede en yakını olarak gördüğü Şaziye ablasına açılır. Fakat ablasından beklemediği bir tepki görür. Bunun üzerine kim ne derse desin Patricia ile evleneceğini belirtir. Ablası Şaziye ise bu durumu Tacettin'in hemen ardından Fatış Hatun ve Ümüş Hatun'a anlatır. Ailesi durumu öğrenince Tacettin'in Patricia ile olan ilişkisine şiddetle karşı çıkar. Tacettin, Patricia'yı ziyaret ettiği bir gün birlikte olurlar. Patricia, hamile kalır. Tacettin, bu durum vesilesiyle ailesinin yumuşayacağını düşünür ve üvey annesi Ümüş Hatun'a durumu açılır. Tacettin, doğacak çocuğunu sahipsiz bırakmayacağını, Patricia ile evleneceğini söyler. Bunun üzerine aile meclisi toplanır. Bu toplantıdan Tacettin'in bir Rum kızı Patricia ile evlenmesinin mümkün olmadığı yönünde bir karar çıkar. Fakat torunları olunca Tacettin'in onu getirebileceğini belirtirler. Bütün bunlar yaşanırken romanın tarihsel sürecinde ise Kurtuluş Savaşı devam etmektedir. Ve Tacettin'in çocuğu doğar. Tacettin ona babasının ismi olan Ali adını verir. İşten arta kalan zamanlarını Omorfia'nın bağ evinde Patricia ve Ali ile geçiren Tacettin, bazı geceler orada kalmaya başlar. Bu arada savaş sona erer. 1922 yılının sonuna gelindiğinde Türkiye'den Yunanistan'a ve Yunan adalarına giden Rum nüfuzun sayısı bir milyonu bulur. Bunun üzerine Tacettin'in yakın arkadaşları Artin ve ailesi de İstanbul'a göçer. Lozan Barış görüşmeleri başlar. Nihayet 30 Ocak 1923 tarihinde Türk-Rum Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi başka bir ifade ile zorunlu göç antlaşması imzalanır. Bu antlaşma aslında Tacettin ve Patricia'nın ayrılıklarının habercisidir. Acıyı, sevinci paylaştıkları yıllardır aynı topraklarda kardeşçe yaşadıkları birçok insan, bu antlaşma gereğince Keskin'den ayrılacak uzak diyarlara gidecektir.

Bir Antlaşma: Mübadele ya da Andalay

Romanda mübadele hükümleri ve Tacettin'in bu acı gerçek karşısındaki hisleri şu satırlarla verilir: "Madde 1: Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyrukluların 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelesine (Exchange obligatorie) girilecektir. Bu kimselerden hiçbiri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye ya da Yunan Hükümetinin izni olmadan Yunanistan'a dönerek orada yerleşemeyecektir... Neydi bu! Tacettin'in idam fermanı mı? Duyduklarına inanamadı, inandığına isyan etti. Patricia, Aris, Omorfia, Yorgo, Sofia, Anastasia, Vasili ve onca yılı bu topraklarda huzur içinde geçirdikleri diğerleri... Dostları, sırdaşları, birlikte askere gittikleri, düğünlerde beraber halay çektikleri, aynı masada kadeh tokuşturdıkları, ayrı ayrı bayramlarda ortak sevinçler paylaştıkları o insanlar... Tanımadıkları, bilmedikleri, havasını soluyup suyunu içmedikleri yabancı diyarlara sürülüp orada ikamete zorlanacaklardı demek! Artin'in arkasından kara

yaslar tutan Tacettin, canından can bildiği üç değerli varlığı; Ali'yi, Patricia'yı ve Aris'i gurbete, hem de ebediyen kaydıyla gönderebilir miydi? Hayır, olamazdı! Mutlaka bir hâl çaresi vardı. Olmalıydı... Mübadele sözleşmesinin ikinci maddesine göre öngörülen mübadele İstanbul'da oturan Rumları ve Batı Trakya'da oturan Müslümanları zorunlu göçten muaf tutuyordu. Buna göre Anadolu'da yaşayan Ortodoks Rumların hepsi mübadele kapsamına giriyordu. Kimsenin gözünün yaşına bakılmayacağı aşikârdı." (Tan 2013: 98 -99) Türklerle evli olan yabancıların mübadele kapsamı dışında olduğunu öğrenen Tacettin, ailesi ile konuşmaya karar verir. Patricia'ya Rum kızı gözüyle bakmamalarını ister, ayrıca onun Müslüman olmayı da kabul ettiğini belirtir. Hacı Ali Bey'in evi o gün çok çetin tartışmalara sahne olur. Fakat aileden Tacettin'in istediği gibi bir karar çıkmaz. Tacettin, bunun üzerine bağ evine gider ve ailesinin kararını Omorfia ve Patricia'ya açıklar. Bu arada Tacettin, yakın dostu Aris ve ailesini de son kez ziyaret eder, göçecek olan yakın dostu ile vedalaşır. Tacettin, ilerleyen günlerde Patricia ve Ali ile Keskin'de dolaşmaya çıkar. İnsanların bakışlarına aldırmadan fotoğrafçıya giderler. Hep beraber fotoğraf çektirirler. Tacettin fotoğraftan iki adet ister. Mübadele sözleşmesine göre taşınmaz malların satılamayacak olması talepnameye yazılıp karşılığının Yunan Hükümeti'nden alınacak olması nedeniyle Omorfia, tavernayı el altından lokantacının birine devreder ve parasını alır. Fakat bağ evini, gittiklerinde evinin, bahçesinin değerinde bir ev alabilmek için mübadele komisyonuna not ettirir. Bu durum romanda şu satırlarla verilir: "İki katlı ev. Üst katta üç oda, alt katta iki oda, bir sofa bir mutfak. Beş dönüm üzüm bağı, yedi dönüm meyve bahçesi, sekiz dönüm bostan. Müsadere edilen malların tamamı üç bin altındandır. Ankara vilayeti, Keskin Kazası, Yenice Karyesi. 4 Ağustos 1340" (Tan, 2013: 121) Omorfia, mal mülkten ziyade yüreğini bu topraklarda bırakmanın hüznü ile mezarlığı gider ve eşi Dimitri'nin mezarını ziyaret eder. Omorfia, Patricia, Ali ve diğer azınlıklar, sabah namazıyla Keskin'den ayrılmak üzere yola çıkarlar. Tacettin, o gün fırıncı İlyas Efendi'den onların Keskin'i terk ettiklerini öğrenir. Bağ evine gider, kapıyı kilitli bulur. Patricia ve Ali diye haykırdığında tarihler 8 Ağustos 1340 (1924) Cuma gününü gösterir. Tacettin, Patricia ile evlenmek için ailesini ikna edememesi sebebiyle ömür boyu sürecek bir hasreti çekecektir.

Zorunlu Bir Göç: At Arabası – Tren – Vapur / Hastalıklar-Ölümler- Zorluklar

Keskin'deki Rum azınlıkların mübadelede alınan kararlar neticesinde Keskin'den ayrılışları çok dramatiktir. Geride birçok yaşanmışlığı, anıları, aşkları ve ölümlerini bırakırlar. Ve o andan sonra meşakkatli bir yolculuğa çıkarlar: "Omorfia, Patricia ve Ali mübadele nedeniyle zorunlu olarak evlerinden ayrıлып uzun ve zorlu bir göçe çıkmak zorunda kalırlar. Canan Tan'ın belli ki çok kapsamlı bir araştırma sonucu elde ettiği gerçekler ve tanıklıklarla desteklediği bu göç bölümü, romanın belki de en acıklı ve dramatik bölümünü oluşturuyor. Önce at arabası, ardından tren ve son olarak vapur yolculuğuyla Selanik'e varan göçmenlerin bu uzun ve meşakkatli yolda yaşadığı zorluklar, tıbbi ve hijyenik koşulların eksikliğinin yanı

sıra gıda eksikliği de çekmeleri nedeniyle yakalanılan hastalıklar, hikâyede tüm çarpıcılığı ve gerçekliğiyle anlatılıyor. Vapurda gerçekleşen ani ölümlerin dramıyla, Selanik'te karantina sırasında yaşanan neredeyse insanlık dışı uygulamaların dehşeti okuru zaman geçse de asla unutulmayacak insanlık dramlarıyla bir kez daha yüzleştiriyor.” (Tanrıyar; 2013: 6) Kiraladıkları at arabasıyla Kırıkale'nin Yahşihan ilçesine gelen Omorfia ve ailesi oradan trenle İstanbul'a geçerler. Bu yolculuk güzergâhı romanda şöyle verilir: “Yahşihan, Ankara, Polatlı, Eskişehir, Adapazarı, İzmit ve İstanbul... Normal şartlarda bir iki günde kat edilebilecek yolu, tehir ve duraklamalarla dört günde tamamlayabilmişlerdi ancak.” (Tan, 2013: 143) Omorfia'nın mübadele geçeceği karşısındaki duyguları da şu satırlarla ifade edilir: “Doğduğumuz, büyüdüğümüz, binbir sevinç ve üzüntüyle yoğrularak üzerinde yaşadığımız memleketimizden koparılıp, bilmediğimiz diyarlara göçüyoruz. Ve o diyarların adına vatan diyoruz. Köklerinden sökülmüş ağaçların başka topraklarda kök vermesi kolay mı? Söyleyemedi bunları Omorfia. İçine gömdü hepsini...” (Tan, 2013: 144) İstanbul'a geldiklerinde Omorfia, Patricia, Eleni ve Ali, Ankara civarından gelen diğer Rum Ortodokslarla beraber Balıklı Rum Hastanesi'ne yerleştirilirler. Burada sağlık kontrolleri ve aşıları yapılır ve hastalık taşımadıklarına kanaat getirildikten birkaç gün sonra kendilerini götürecek gemiye binerler. Mübadilleri taşıyan gemilerdeki şartlar da romanda şöyle anlatılır: “Yunanistan'dan Türkiye'ye, Türkiye'den Yunanistan'a mübadil taşıyan gemilerin en büyük kâbusu salgın hastalıktı. Bu yüzden iki tarafın yetkilileri de sağlık kontrollerine ve koruyucu aşılar için çok önem veriyorlardı. Kızamık ve çiçek, en yaygın bulaşıcı hastalıklardı. Bu hastalıklara karşı aşı yapılırsa da virüs, taşıyıcı hasta aracılığıyla yayılım gösterebiliyordu. 1924 yılının Şubat ayında Kavala ve Selanik yöresinde geminin gelmesini bekleyen yüz seksen sekiz kişinin salgın hastalıktan öldüğü haberi gelmişti. Yorucu yolculuklara güçlük direnen bedenler, virüse karşı koymaktan âcizdi. Umutsuzluğun, ruhsal çöküntünün yanı sıra sefalet, açlık, pislik, pireler, fareler, bitler salgın hastalıklara zemin hazırlıyordu. Veba da tahta mekânlarda barınan ve üreyen farelerin yaydığı öldürücü bir hastalıktı. Fare itlafi zorunlu kılınan mübadele gemileri devamlı ilaçlansa da, muhtemel bir veba salgını tehlikesi hükmünü sürdürüyordu. Kolera, dizanteri, tifo, tifüs de gemi yolculuklarında korkulan hastalıklardı. Omorfia, Patricia, Eleni ve Ali'ye çiçek, dizanteri ve veba aşıları yapıldı. Omorfia, titizlikle muhafaza ettiği diğer belgelerin (kimlik belgeleri, tasfiye talepnamesi, müsadere edilen mallarına karşı verilen makbuz ve resmi tutanak) üzerine ‘Aşıları yapılmıştır’ belgesini ekledi.” (Tan, 2013: 145-146) Bütün bu göç olayı yaşanırken Keskin'de kalan Tacettin, hayatının hatasını yaptığını, gözyaşı dökmeye bile hakkı olmadığını, bu hatasının bedelini ömür boyu hasret çekecek ödeyeceğini düşünmektedir. Eline geçen Keskin Gazetesinde şu haberi okur: “RUMLAR GİDİYOR. Mübadele Komisyonu'ndan gelen telgraf üzerine başlayan sevkiyat sürüyor. Memlekette yüz altmış haneden fazla Rum gidecektir. 7 Ağustos 1340 Perşembe günü giden ilk kafilden sonra on iki bin Rum sevk edilmiştir. Daha gidecek olan on beş bin Rum vardır. Keskin Gazetesi / 11 Ağustos 1340 Pazartesi” (Tan, 2013: 150) On iki bin kişiden ikisinin kendisinin Patricia'sı ile Ali'si olduğunu düşünür ve hüzünlenir. Mübadillerin gemiyle yolculuklarının üçüncü

gününde Selanik kıyıları görünür. Fakat gemi Selanik Limanına değil, Selanik'in beş kilometre güneydoğusunda bulunan Kalamaria'ya yanaşır. Sonra mübadiller için karantina haline getirilen binaya yerleştirilirler. Topluca alındıkları banyonun önünde çıırılçıplak soyunmaları istenir. Topluca duşların altlarına sokulurlar. Üzerlerine sıcak tazyikli su ve ilaç sıkılır. Elbiseleri, üstleri başları ayakkabılarına kadar alınıp fırınlara atılarak sterilize edilir. Görevlilerin hoyrat davranışlarına maruz kalırlar. Kendilerini "turkos sporos" (Türk tohumu) diye aşağılarlar. Birkaç mübadilde bit tespit edildiği için hepsinin saçları kesilir. Temizlenme faslından sonra karantinaya alınırlar. Kızılhaç ve yardımseverler tarafından kendilerine yemek dağıtımı yapılır. Başlarını sokacak bir evlerinin olması hayaliyle yaşadıklarına katlanırlar. On beş gün karantinada kalırlar. Bu süre içinde sağlık kontrolleri yapılır, eksik aşıları tamamlanır, sıhhatli olduklarına dair raporları hazırlanır. Mübadele komisyonundan gelen jandarmalar, kendilerine eve yerleşecekleri haberini verirler. Omorfia ve ailesini fırıncı Cemal'in evine yerleştirirler. Cemal Efendinin ailesiyle tanışılır. Patricia, Cemal Efendi'nin kızı Nergis'in de Aleko'yu sevdiğini, mübadele nedeniyle onun da sevdiğinden ayrılacağını öğrenir. Çadırdan çıkıp Cemal Efendi'nin evine yerleştikten üç ay sonra bu sefer Cemal Efendi ve ailesi mübadele sebebiyle Türkiye'ye gitmek üzere evden ayrılırlar. Cemal Efendi'nin evi ve fırıncı dükkânı da Omorfia'nın adına kayda geçer.

İki Mekân / Bir Tarih: Keskin-Selanik / Mart 1925

Tacettin'in Patricia ve Ali'sinin gitmesinin üzerinden sekiz ay gibi bir süre geçmiştir. Bu süre zarfında Tacettin, ailesinden ayrı yaşamış, baba evine gitmemiştir. Geçen zaman diliminde Patricia ve Ali gibi yakın dostları Aris ve Artin'i de delicesine özlemiştir. Geçirdiği sekiz aylık dilimde tek tesellisi Patricia ve Ali'nin fotoğrafıdır. Geceler boyunca Patricia'nın fotoğrafıyla konuşmuş, fotoğraftaki Ali'sine malsallar anlatmıştır. Tacettin'in kimselerin bilmediği tek tesellisi bu olmuştur. Sekiz ayın sonunda eve dönmesine rağmen Tacettin, annesi Fatış Hatun'la konuşmama devam eder. Bu zaman içerisinde Omorfia, Patricia ve Ali ise Cemal Efendi ve ailesinin bıraktığı ev ve fırın sayesinde, kurulu düzen üzerine düzenlerini kurarlar. Fakat mübadele nedeniyle öyle şeyler yaşamışlardır ki üzerinden ne kadar zaman geçerse geçsin unutmayacaklardır.

Evliliğe Giden Süreç ve İzdivaç

Tacettin'in babası Hacı Ali Bey, oğullarını evlendirirken bütün oğullarına bir ev vermiştir. Tacettin için düşünülen ev ise Tacettin'in yaşadığı büyük aşk ve ayrılık sebebiyle Keskin'e gelen bir devlet memuruna kiraya verilmiş onun evden çıkmasıyla da boş kalmıştır. Kiracının çıkması üzerine evde badana boya ve tadilat yapılmıştır. Eve İstanbul'dan Keskin'deki askerlik şubesine şube müdürü olarak tayin edilen Binbaşı İhsan adında birisi talip olur. Tacettin, Patricia ve Ali olmadan bu evde oturmayacağı düşüncesiyle evi İhsan Bey'e kiralar. İhsan Bey ve ailesi bir hafta

sonra İstanbul'dan Keskin'e gelerek evlerine yerleşirler. Tacettin'in eniştesi Rıza Bey, ablası Şaziye, yeğenleri ve Tacettin, İhsan Bey'in daveti üzerine onlara yemeğe giderler. Orada İhsan Bey'in eşi Celile Hanım ve kızları Behire ile tanışır. Şaziye 'de bir süre sonra Binbaşı İhsan Bey ve ailesini yemeğe davet eder. Şaziye o gece kardeşi Tacettin'e Behire hakkındaki düşüncelerini sorar. Lise mezunu, piyana, keman, ut çalabilen, elinde nakış dikiş gelen bu kızın tam ona uygun bir eş adayı olduğunu belirtir ve bu hususu düşünmesini ister. O gece ablasında kalan Tacettin, Patricia ve Ali'nin fotoğrafına bakıp hasret gideremeyecek olmanın hüznünü yaşar. Birgün Binbaşı İhsan Bey, Tacettin'i ziyarete gelerek kızı Behire ile evlenmesini ister. Keskin'de ona layık gördüğü tek kişinin Tacettin olduğunu belirtir. Tacettin, evlenmenin kendisine haram olduğunu, yaralı bir kişi olduğunu ifade eder ve başından geçen acı aşk hikâyesini anlatır. Mübadelenin kendilerini ayırdığını belirtir: "Evet. Pek çok insanı topraklarından söküp aldığı gibi, bizi de birbirimizden kopardı mübadele." (Tan, 2013: 246) Bunun üzerine İhsan Bey, tanıdığı Bekir adlı birisinin yaşanmış hikâyesini anlatır ve insan hayatının, aldığı yerine yenilerini koyabilecek zenginliğe sahip olduğunu söyler. "Ömür boyu süren hasretler vardır, ne yaşarsa yaşasın, bir yanı eksik kalır insanın" (Tan, 2013: 250) Tacettin, İhsan Bey'le konuşmalarını ablası Şaziye'ye anlatır. Şaziye'de durumu aileye aktarır. Evliliğe giden süreçte Tacettin'in yaşadığı duygular şöyle verilir: "Verdiğim kararla seni terk ettiğimi düşünme sakın dedi. Sana aidim ben. Bu hakikat asla değişmeyecek. Ama içimde aile kurmayı, evlat sahibi olmayı arzulayan ikinci bir Tacettin var. Evlenecek olan o, başkasına kocalık edecek olan o... Yalvarırım anla beni. Ailem, etrafımdakiler, içinde bulunduğum şartlar... Başka çıkar yol bırakmadılar bana." (Tan, 2013: 255) Bir süre sonra Tacettin de İhsan Bey'e iade-i ziyarette bulunarak kızı Behire ile evlenmeye talip olduğunu belirtir. Binbaşı İhsan Bey, kızı Behire'ye konuyu açtığı anda sert bir tepki ile karşılaşsa da daha sonra Behire, Tacettin ile evlenmeyi kabul eder. Tacettin'in ailesi kız evine giderek Behire'yi ailesinden isterler. Nişan alışverişine çıkılır. Nişan yüzükleri takılır. Düğün alışverişi için İhsan Bey, Celile Hanım, Cahide Hanım, Behire, Tacettin ve Rıza Yahşihan'dan trene binerek İstanbul'a giderler. Gelinlik ve eşyalar İstanbul'dan alınır. Keskin'e dönünce bey evine yaraşır bir düğün ile Tacettin ve Behire evlenirler.

Evlilik Sonrası da Devam Eden Hasret Buluşmaları ve İki Evlat

Tacettin evlendikten sonra bile gizli mabedi dediği odaya kapanıp Patricia ve Ali'nin fotoğraflarına bakmaya, onlarla böyle hasret gidermeye devam eder. Bu durum romanda şu satırlarla verilir: "Evet, her gece 'gizli mabedim' dediği o odaya kapanıp Patricia ve Ali'yle buluşmaktan kendini alamıyordu Tacettin. Gerdek gecesi dışında hiç aksatmamıştı bu buluşmaları. Yanlış yapıyordu belki, vazgeçmeliydi artık. Behire'nin gözlerine her bakışında suçlu hissediyordu kendini. Ama üzerine kâbus gibi çöken, vicdan azabını çağrıştıran bu duygulardan sıyrılmaması uzun sürmüyordu... Bir adım geride duran ikinci kimliği ancak bu gizli mabette ortaya çıkıyor, Patricia'nın tutkulu aşkı, Ali'nin biricik babası olarak onlarla hasret

gideriyordu. Beraber çektirdikleri fotoğraflar, çalışma masasının kilitli çekmece-
sinde her akşam sabırsızlıkla onun gelişini bekliyordu. Aynı sabırsızlık gün boyu
Tacettin'in içini de yakıyor, Patricia ve Ali'ye kavuşmak için dakikaları sayıyordu.
Kavuşma sevincini odasına hapsedip dışarı çıktığında uzun bir süre kendine gele-
miyordu Tacettin. Oadaki bu gözle görülür değişikliği Behire'nin nasıl yorumladığı-
nı bilemiyordu ama bu ikili hayatın dışına çıkamayacağından emindi artık. Karı-
rısının yanında mazbut ve müşfik bir koca, odasına kapandığında yüreğindeki iki
başlı acımasız hasreti büyüten ve bundan zerrece utanç duymayan iflah olmaz bir
âşik...” (Tan, 2013: 293-294) Bir süre sonra Behire, Tacettin'in Patricia ile geçmişte
yaşadığı ilişkiyi ve ondan olan oğlu Ali'yi öğrendiğinde Tacettin'e küser, babasının
evine gider. Ailesinin de telkinleriyle Tacettin ile tekrar barışır. İlerleyen yıllarda
Tacettin ile Behire'nin Doğan ve Beyhan adını verdikleri bir kız bir oğlan iki ço-
cukları olur. Fakat Ali'nin Tacettin'in gönlündeki yeri her zaman ayrı kalacaktır.

Atina'da Vuslata Vesile Bir Karşılaşma

İkinci Dünya Savaşının devam ettiği yıllarda Ali'yi (Andoni'yi) askere alırlar.
Ali geçirdiği uçak kazasından yaralı kurtulur ve kendisini Atina'daki hastaneye
getirirler. Orada hasta yatan Tacettin'in gençlik arkadaşı Aris, Ali'yi gördüğünde
çok şaşırır çünkü Ali Tacettin'e çok benzemektedir. Tanışrlar. Aris, Ali'ye annesi-
nin ve anneannesinin adlarının Patricia ve Omorfia olup olmadığını sorunca ger-
çek ortaya çıkar. Aris, Ali'ye gerçekleri söyler. Onun zannettiği gibi Nikolas adlı bir
çiftçinin oğlu olmadığını, babasının bir Türk beyi olduğunu ve hala yaşadığını an-
latır. Kafasına bir şey takılması hâlinde İstanbul'da Panayia Kafatiani Kilisesi'nde
bulunan Papa Eftim'i görmesini ister. Papa Eftim'in o senelerde Keskin'de yaşamış
bir papaz olduğunu, onu görmesi hâlinde kendisine gerçekleri anlatacağını belirtir.
Ali, annesi Patricia'ya ve anneanesi Omorfia'ya 'Benim babam kim?' diye sorar ve
gerçekleri öğrenir. Patricia, Ali'ye "Andalay olmasa evlenecektik!" (Tan, 2013: 332)
diye yaşadıkları ilişkiyi oğlunun gözünde temize çıkarmak ister. Ali'nin annesi ve
anneanesi ile bu meseleyi konuşmasının üzerinden üç yıl geçer. Bu zaman dili-
minde Ali, hastanedeki hemşire Maria ile evlenmiş ve Maria Selanik'teki bir has-
tanede çalışmaya başlamıştır. Bir de oğulları olmuştur. Birgün dükkân komşusu
Aleks'in amcasının cenazesi sebebiyle İstanbul'a gitmesi gerekir. Ali'ye beraber git-
meyi teklif eder. Andoni (Ali) bu teklifi kabul eder ve beraber İstanbul'a giderler.
Andoni, Papa Eftim'i bulur. Aris'in anlattıklarını ona da sorar. Papa Eftim, "Hatır-
lıyorum... Aris, Tacettin ve Artin çok iyi arkadaşlardı. Mert delikanlılardı üçü de."
(Tan, 2013: 337) diyerek konuya girer ve mübadele sürecinde Keskin'de yaşananları
ve zorunlu ayrılığı Andoni'ye (Ali) anlatır, ona nasihat eder. Bu durum romanda
şu satırlarla verilir: "Hamitoğulları sülalesinden gelen Keskin'in en itibarlı, en say-
gıdeğer ailelerinden birinin oğlusun sen bunu aklından çıkarma. Yaşanan tatsız
olaylar için anneni de, babanı da suçlamamalısın. İki de ellerinden geleni yapma-
ya çabaladılar. Olmadı. Mübadele kâbusuyla baş edebilmeleri imkânsızdı. Çevre-
lerinden yeterli yardımı ve desteği alamayınca kaderlerine boyun eğmek zorunda

kaldılar. Ama inanıyorum ki aralarındaki sevgi hükmünü sürdürdü. Birbirlerini unutmuş olduklarını asla düşünmüyorum... Tacettin Bey'in neler çektiğini çok iyi tahmin edebiliyorum. Evlat hasreti hiçbir şeye benzemez oğlum! Yakar kavurur insanı, ilacı yoktur. Sana tavsiyem bu hasreti sona erdirmendir. Keskin'e git, babanı gör, kucakla onu. Baba dokunuşundaki şefkati hisset. Onun sıcaklığıyla yıka ruhunu... Pişman olmazsın." (Tan, 2013: 338) Papa Eftim, bunları söyledikten sonra uzun yıllar Keskin'e gitmediğini belirtir fakat duyduğuna göre Tacettin'in uzun bir süre evlenmediğini daha sonra İstanbullu bir subayın kızı ile evlendiğini biri oğlan diğeri kız iki çocuğunun olduğunu anlatır. Bunları işiten Andoni, babasıyla buluşmak için biraz daha cesarete ihtiyacı olduğunu düşünür.

Yıllar Sonra Gelen Vuslat: Baba ile Oğlun Buluşması

Yıllar geçer, Tacettin emekli olur. Oğlu Doğan İstanbul'da hukuk öğrenimi görürken eşi Behire, İstanbul'da Üsküdar'daki eski evlerini dayayıp döşer zamanının çoğunu orada geçirmektedir. Kızı Beyhan da liseyi İstanbul'da okumaktadır. Tacettin, son on yıl içerisinde sırasıyla Ümüş Hatun, Hacı Ali Bey ve annesi Fatış Hatunu kaybetmiştir. Tacettin, emekli olduktan sonra zamanının çoğunu Keskin'deki evinde bahçe işleriyle uğraşarak geçirmektedir ve kendisiyle baş başa kaldığı zaman dilimlerinde geride bıraktığı yılların muhasebesini yapmaktadır. Yalnızlığından şikâyetçi değildir. Ve birgün bahçe kapısının gerisinde elinde küçük bir valizle genç bir adamın durduğunu fark eder. Adının Andoni yani Ali olduğunu ifade edince elindeki bahçe makasını fırlatır, Ali'm diye haykırır. Bir babanın oğluna kavuşma anı şu satırlarla verilir. "Yılların katmerleşmiş hasreti dudaklarında feryat, boğazında hıçkırık, gözlerinde sel olmuştu. Nasıl koştuğunu, kollarının tüm gücüyle oğluna nasıl sarıldığını bilemedi. Uzunca bir süre öyle kaldılar." (Tan, 2013: 342) Ali'yi soru yağmuruna tutar. Ali, tek tek anlatmaya başlar. Selanik'te annesi ve anneannesi ile beraber yaşadıklarını, Omorfia'nın epey yaşlandığını, fırındaki işleri sürdürdüğünü, annesinin ise gümüş işlemeciliğini öğrenip antika ve gümüş üzerine bir atölye dükkânı açtığını, orada beraber çalıştıklarını, kendisinin evlendiğini, Teodor adında bir oğlu olduğunu tüm ayrıntıları ile uzun uzun anlatır. Kendisine babasının küçükken öldüğünün söylendiğini belirtir. Aris'le hastanede karşılaştıklarını bu sayede gerçekleri öğrendiğini, İstanbul'a giderek Papa Eftim'le konuştuğunu söyler. Tacettin, Patricia'nın evlenmediğini öğrenince kendisi evlendiği için bir suçluluk duyar. Kendisinin evlendiğini bir oğlu bir kızı olduğunu söylerken başını önüne eğer. İçindeki duyguları oğluna şöyle aktarır: "Evlendim ama Patricia'yı asla unutmadım ben! Diye haykırıldı. Yüreğim ve ruhum ona aitti. Hep sevdim onu, her geçen saniye azalacağına çığ gibi büyüdü sevgisi. Sizlerden uzakta ama hep sizinleydim." (Tan, 2013: 344) Bu sözlerden sonra yıllardır sakladığı fotoğrafları getirir ve birini Ali'ye verir, götürüp Patricia'ya vermesini ister. Göz yaşlarının izi sebebiyle fotoğrafın silikleştiğini belirtir. Ali'de valizinden çıkardığı annesi Patricia'nın fotoğrafını Tacettin'e verir ve annesinin selamını söyler. Ali iki gün kalır Keskin'de. Baba oğul, sevincin, üzüntünün, hasretin, vuslatın aynı anda

yaşandığı bu iki günü dolu dolu geçirirler. Oğlu ile ayrılırken annesi Patricia'ya şunları söylemesini ister. "Patricia'ya selamımı götür dedi. Onun önünde başım eğik. Affetsin beni. Hem yaptıklarım, hem de yapamadıklarım için. Sevgimi anlat ona, hasretimi, onu asla unutamadığımı... Daima içimde yaşattığımı ve yaşatacağımı." (Tan, 2013: 345) Oğlunu uğurlayınca Patricia'nın fotoğrafını göğsüne bastıran Tacettin, birgün onunla da kavuşabileceğinin hayalini kurar ve son nefesini verinceye kadar bu umutla yaşar.

Sonuç

Canan Tan'ın, uzun araştırmalar ve okumalar neticesinde kaleme aldığı Hasret, bir mübadele romanıdır. Yıllardır bir arada kardeşçe yaşayan Türk ve Rum halkın bir antlaşma gereğince birbirlerinden ayrılmaları yıllarca sürecek hasret hikâyelerini de beraberinde getirir. Yazarın romanı yazma sürecinde gerek Keskin'de gerekse Selanik'te yaptığı araştırmalar, mübadele ile ilgili okuduğu tarihi ve edebi eserler, romanın kurgusundaki başarıyı da beraberinde getirmiştir. Romanın sonundaki şu satırlar, adeta romanın özeti mahiyetindedir. "Başa, en başa, Patricia'yla Ali'yi bir bilinmeze yolculadığı günlere döndü. Kendisine bir tercih hakkı tanınsaydı ne yapardı? HASRET mi, ÖLÜM mü deseler kesinlikle ölümü seçerdi. Tereddütsüz... Hiç gözünü kırpmadan! Ama ona soran olmamıştı ki..." (Tan, 2013: 345) Tan, romanını üç bölümde kurgulamıştır. Romanın ilk bölümünde yaşanan aşk, mübadele nedeniyle yapılan zorunlu göç ve ayrılık acısı anlatır. İkinci bölümde roman kahramanı Tacettin'in kendisine kurduğu yeni düzen, yaptığı evlilik ve yaşadığı hasret üzerinde durulur. Son bölümde ise Tacettin'in oğlu Ali ile buluşması, vuslat ele alınır. Romanda kaderleri bir antlaşma ile çizilen milyonlarca insandan ikisi olan Tacettin ve Patricia'nın hazin ayrılığı, ömür boyu sürecek bir hasreti de beraberinde getirir. Müslüman bir Türk beyinin oğlu olan Tacettin ailesini ikna edemediği için Rum kızı Patricia ile evlenemez. Bunun üzerine mübadele nedeniyle Patricia, oğlu ve annesiyle Selanik'e göçer. Tacettin'e onlardan kalan tek hatıra gitmeden önce hep beraber çektikleri iki adet fotoğraftır. Uzun süre hayata küsen Tacettin bir süre sonra başkısıyla evlenip çoluk çocuğa karışsa da ilk aşkı Patricia'yı ve ondan olan oğlu Ali'yi hiç unutmaz. Her gece onların fotoğrafına bakıp avunmaya çalışır. Çok uzun yıllar sonra oğlu Ali'yi karşısında gören Tacettin, Patricia'yı görme ümidini de ömrünün sonuna kadar taşır. Gerçek bir hayat hikâyesinden alınan romanın konusu, Canan Tan'ın uzun incelemelerinden, gözlemlerinden ve okumalarından geçirilerek sağlam bir kurguya oturtulmuştur. Romanın konusu kadar mekânları ve şahıs kadrosu da gerçekçidir. Ayrıca mübadele sürecinde yaşanan gemi yolculukları, hastalıklar, ölümler, ayrılıklar ile diğer hasretler kısacası mübadillerin yaşadığı tüm sıkıntı ve insansal olgular çok sahici bir şekilde nakledilmiştir. Bu hususların hepsi yazarın samimi ve sıcak üslubuyla esere yansımıştır. Bütün bunlardan hareketle Hasret'in son dönemde yazılan en güzel mübadele romanlarının başında geldiği söylenebilir.

Kaynakça

Arslan Güliz, (2013) Söyleşi: Canan Tan'dan Hasretin Romanı, **Milliyet Kitap**, Mart, s. 10

Ay Ferudun, (2011) **Yaşar Kemal'de Göç Olgusu (Bir Ada Hikâyesi I Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana, Bir Ada Hikâyesi II Karıncanın Su İçtiği, Bir Ada Hikâyesi III Tanyeri Horozları)** İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Bilgi Levent, (2006) **Türk Romanında Savaş Sonrası Anadolu'ya Zorunlu Göçler**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul

Dizman İbrahim, (2014) "Mübadele ve Edebiyat" **Roman Kahramanları S.20**, İstanbul

Ercan Sibel, (2006) **Yaşar Kemal, Ahmet Yorulmaz ve Saba Altınsay'ın Eserlerine Lozan Mübadelesi'nin Yansıması**, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Gökacı Ali Mehmet, (2010) **Nüfus Mübadelesi Kayıp Bir Kuşağın Hikâyesi**, İletişim Yay. 6. Baskı İstanbul

Millas Herkül, (2005) "Türk ve Yunan Edebiyatında Mübadele Benzerlikler ve Farklar" **Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi** Der: Müfide Pekin, Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul

Millas Herkül, (2007) "Türk Edebiyatında Nüfus Mübadelesi – Metinlerin Arasındaki Fısıltı" **Ege'yi Geçerken 1923 Türk Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi** Der: Renee Hirschon, Çevirenler: Müfide Pekin – Ertuğ Altınay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. 2 Baskı İstanbul

Örer Ayça, (2013) Söyleşi: Bu Tam Bir Hasret Öyküsü, **Radikal Kitap** 22 Mart, s. 10

Tan Canan, (2013) **Hasret**, Doğan Kitap, İstanbul

Tanrıyar Elif, (2013) Suyun İki Yanında Süren Özlem: Canan Tan'dan Hasret, **Cumhuriyet Kitap**, Sayı: 1212 Mayıs, s.6

Tevfik İhsan, (2014) İnsan ve Mekân Yüzüyle Mübadele 1923'ten Bugüne Zorunlu Göç, İnkılap Yayınevi, İstanbul

Ünalın Ceylan İpek, (2013) Söyleşi: Mübadeleyle Ayrı Düşen Âşıklar, **Vatan Kitap** Mart, s.44

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 03.01.2015
Yayın Kabul Tarihi: 07.04.2015

Konya İli Seydişehir İlçesi Dikilitaş Yöresi Cicim Dokumaları

The Cicim Weaves Of Konya's Dikilitaş Region

Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM *
Şerife Sena AKDAĞ **

Öz:

Düz dokumalar, Türklerin Orta Asya'dan günümüze kadar evlerinde yaygırlardan dekoratif süslemeye kadar birçok kullanım alanı bulmuştur. Özellikle konar-göçer aile toplumlarının vazgeçilmez eşyalarıdır. Yöredeki halk tarafından yıllarca dokunan kilimler, genç kızların çeyizlerine konulmaktadır.

Dikilitaş Yöresinde hayvancılıkla uğraşın sonucu, dokumalarda kıl ve yün ipi kullanılmaktadır. Seyrek motifli cicim dokuma ve sık motifli cicim dokuma teknikleri uygulanmaktadır.

Bu çalışma, Dikilitaş Yöresinde ulaşılan Düz Dokuma örnekleri fotoğraflanıp konu ile ilgili kaynaklar taranmıştır. Düz dokumaların; iplik hazırlama, dokumanın yapılması, dokuma teknikleri ve yöresel isimleri ve farklılıklar belirlenmeye çalışılmıştır. Malzeme, form, renk, dokuma teknikleri ve yöresel ürünleri kaynak kişilerden alınan bilgilerle literatüre eklenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konya, Seydişehir, Dikilitaş, Cicim, Dokuma, Tezgâh.

Abstract:

Flat weave has found a usage field Turas decorations or ground cloth such as carpet or rug from Central Asia to now in Turks' houses. It is one of the indispensable goods of unsettled families. Rugs that have been weaved for years by local community are put in marriage portion

* Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Konya

** Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Konya

As a result of livestock in Dikilitaş Region, hair and wool has been used in weaving. Weaving are the sparse and stylish cicim techniques which have been used.

While this research has been being prepared the plain weave samples in Dikilitaş Region have been taken in photos; the resources related to these subjects are searched. Preparing threads, making woven, the techniques of weave and their names in the area and their differences have been tried to determine. It is aimed to add substances, forms, colors, the techniques of weave and area products to the literature by the information taken from resource person.

Key Words: Konya, Seydişehir, Dikilitaş, Cicim, Weaving, Loom.

Giriş

Araştırmanın amacı, geçmişten günümüze gelenek ve göreneklerini koruyan kültürel zenginliğinin düz dokumalara yansımalarını incelemektir. Yapılan araştırma yok olmaya yüz tutmuş bu dokumaların gün ışığına çıkarılarak bu yörenin geleneksel değerlerinin tanıtılmasına çok önemli bir katkı sağlayacaktır.

Konya ili Seydişehir Dikilitaş Yöresinde önemli bir yere sahip olan Cicim dokumalar hakkında bilgi vermek çalışmanın en önemli amacıdır.

Dikilitaş'ta yapılan dokumaların teknik özelliklerini, kullanılan araç ve gereçleri, dokumaların renk ve desen özelliklerini belgelemek, kendi içine dönük olan bu bölgeyi yapılan bu çalışma ile tanıtmak ve dış dünya ile bir kültür köprüsü oluşturaktır.

Yapılan çalışmada Dikilitaş Yöresinde Cicim dokumaların muhafaza edilmeyip, satılarak kaybolmaya yüz tuttuğu dikkati çekmiştir.

Ulaşılan dokumaların özelliklerinin belirlenerek yöresel isimlerinin tespit edilmesi, motif ve yüzey şeması çizimlerinin yapılması dokuma formlarının oluşturulması hedeflenmiştir.

Yöresel dokumalarla ilgili birçok araştırma olmasına rağmen, Dikilitaş Yöresinde yapılan düz dokumaların incelenmediği belirlenerek, bu eksikliğin giderilmesi amacı ile araştırma yapılmıştır.

Yörede yapılan çalışmada, özellikle farklı motif isimleriyle karşılaşmış ve bu motif isimleri yörede kullanıldığı şekliyle alınmıştır.

Araştırma “Konya İli Seydişehir İlçesi Dikilitaş Yöresinde cicim dokumalarının tarihi, teknik ve sanatsal özellikleri” olarak Dikilitaş Yöresindeki evlerdeki Cicim dokumalarla sınırlandırılmıştır.

Araştırma sırasında Dikilitaş Yöresinde dokunan cicim dokuma örneklerine ulaşılmış, dokumalar incelenmiş, araştırma kapsamına alınmıştır. Ulaşılan bu örneklerin fotoğrafları çekilip, dokuma formları hazırlanmıştır. Bu örneklerden

farklı türde, desende, malzemede olan ve karakterini bozmayan 20 adet dokuma incelenmiş ve bunlardan 5 adet çalışmada yer almıştır.

Bu dokumaların kullanım alanları; yörede ulaşılan kaynak kişilerden alınan bilgiler ile belirlenmeye çalışılmıştır. Dokuma teknikleri ve motifleri hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmada bu yörede dokumacılığın başlangıcı konusunda yöreye yerleşimle başlamıştır. Alan araştırmasında karşılaştığımız dokuma örnekleri hakkında bazılarında net bir tarihlendirme yapılabılırken bazılarında yapılamamıştır. Tarihleri belirlenemeyen dokumalar sahipleri tarafından yaklaşık tarihler verilmiştir.

1- Seydişehir İlçesi ve Dikilitaş Yöresi Kuruluş ve Tarihsel Süreç

Prehistorik (Tarih Öncesi) Devirler Anadolu'nun İlkçağlarda klasik yerleşmelerinde, Göller Bölgesi (Psidia) sınırları içinde yer alan bugünkü Seydişehir ilçesi Prehistorik devirlerde çok eski bir iskâna sahip olmuştur. (<http://www.seydisehir-derneği.org.tr/sayfa/seydisehir-tarihcesi.aspx>)

Seydişehir'in Horasanlı Seyit Harun Veli tarafından 1310 yıllarında kurulduğu tahmin edilmektedir Eşrefoğulları Beyliği, Anadolu Selçuklu Devletinin bir parçası olarak, Seydişehir Bölgesi'ni de kapsayacak şekilde 1327 Moğol istilasına kadar hayatini sürdürmüştür. Daha sonra Seydişehir, yine bu bölgede hüküm süren Hamidoğulları Beyliğine bağlı küçük bir kasabadır.

14. yy.'ın sonlarına doğru bu bölgede hayatini sürdüren Karamanoğlu Beyliği ile Osmanlılar komşu olmuşlardır. Osmanlı Padişahı Murad Hüdavendigâr'ın kızı Melek Hatun ile Karamanoğlu Alaaddin Ali Bey evlenmiş ise de, iki hükümler arasındaki gerginlik devam etmiş ve Osmanlılar 80.000 altın ödeyerek Seydişehir, Akşehir, Beyşehir yöresini satın almışlardır. Fatih Sultan Mehmet devrinde ise kesin olarak aralarındaki ihtilafa son verilmiş ve Seydişehir Osmanlı topraklarına katılmıştır. Seydişehir 1871 yılında belediye ve 1915 yılında ise İlçe olmuştur. (http://www.seydisehir.bel.tr/seydisehir_ilcemizin_tarihi-1-1-sayfa)

Yönetim bakımından Konya ili Seydişehir ilçesine bağlı olan Dikilitaş Yöresi: Seydişehir'in doğusunda, Elves Tepesi'ni önünde olan tarihi özelliğe sahip bir bölgedir.

Doğusunda Yaylacık (Nuzumla) köyü, Mesudiye (Yanekin) köyü; Güneyinde Orta Karaviran Kasabası, Kuran Köyü; Güneybatısında İncesu; güneyinde Çat Köyü ve Bostandere Kasabası ile çevrili olan; il merkezi Konya'ya 70 km, İlçesi Seydişehir'e 20km uzaklıkta bulunmaktadır.

Buranın yerleşim yeri olarak seçilmesinin en önemli nedeni Yörük kültürüne dayanan göçebe hayatın devamlılığı konusunda küçükbaş hayvancılık yapılmasına uygun bölge olmasıdır. Köyün ileri gelen yaşlılarından Mehmet Çavuş'un (Şen) (85) ve Emişe ŞEN (80) köye ilk yerleşimin Antalya tarafından 3 Yörük ailesin olduğunu fakat tarihi konusunda, yeterli bir rivayet olmadığını söylemişlerdir.

İlk insanlar vücutlarının dış etkenlere karşı korumak için önceleri hayvan derileri kullanmışlardı. Sonraları bitki saplarından hasır örmeyi bazı bitkilerin liflerinden yararlanmayı yani dokumacılığı buldular. Dokumalar rutubetin etkisiyle çürüdüklerinden terkedilmiş, bir barınakta veya toprak altında uzun zaman kalamamaktadır. Bu nedenle bu sanatın tarihini aydınlatabilecek, ele geçen parçalar çok azdır. Mısır'ın kuru ve sıcak iklimi nedeniyle ele geçebilen, XVII. Krallık devrinde yaşamış IV. Tuthmosis'in (M.Ö.1417) mezarından çıkan keten duvar dokuması düz dokuma yaygılar hakkında bir fikir verebilmektedir (Aytaç, 1982:36).

Orta Asya'da Altay Dağları eteklerinde, Pazırık'ta buzullar içindeki bir mezar odasında bulunan, M.Ö. III. - II. yy' da Hunlular devrinde dokunduğu kabul edilen, Pazırık halısı dünyanın bilinen en eski düğümlü halısıdır. Pazırık Kurgan'ında bu halı ile birlikte, keçe yaygılar ve düz dokuma yaygı parçalarında ele geçirilmiştir. Yine, bu yöredeki, Başadar Kurgan'ında ve Kuzey Moğolistan'daki Noin Ula'da cicim, zili, sumak gibi düz dokuma yaygı parçaları da bulunmuştur. Söz konusu bu örneklerin pek çoğu, ellerinde asa tutan insan figürleri, art arda dizilmiş hayvan figürleri veya bitki desenleriyle süslüdür. Bütün bunlar bize, düz dokuma yaygıların, Orta Asya -Türk kökenli bir dokuma olduğunu göstermektedir (Deniz, 2000:49).

Alacahöyük'te bulunan gümüş kirman M.Ö. 3000 – 2000 yılları arasına girer. Erbaa ilçesinde bulunan tunç kirman'ın tarihlendirilmesi de ayrı bir değer taşır. Bu belgeler Anadolu dokuma sanatının M.Ö. 6000 yıllarında var olduğunu gösterir (Durul, 1977:13).

Türklerden önce dokunmuş Anadolu da bulunan, en erken tarihli düz dokuma yaygı örneği M.Ö.2300 yıllarında tarihlenen, kraliçenin örtüsü adıyla tanınan ancak, bugün nerede olduğu bilinmeyen kilimdir. Truva (Çanakkale) kazılarında bulunan bu örnek eski resimlerine göre, yıpranmış halde ve açık yeşil, kahverengi, kırmızı renklerle süslenmiş geometrik desenlerle bezeliydi (Deniz, 2000:49).

Düz dokuma yaygılar; kilim, cicim, zili, sumak teknikleri olarak sınıflandırılmaktadır (Barişta, 1998:106).

Halk arasında çalgı, atmalı, cecim vb. gibi isimlerle bilinen cicimler yüzü ve tersi ayrı görüntü veren, atkı ve çözgü ipliği dışında yüzeyde süsleme yapmak amacıyla ya bir ya da birden fazla sayıda bazı teknikerlerin deyişiyle desen ipliği kullanılarak dikey tezgâhlarda yapılan dokumalardır (Barişta, 1998:119).

Zililer ilk bakışta sık motifli cicimlere benzetilmektedir. Ancak bu dokuma türü cicim dokumalardan tamamen farklıdır.

Istar adı verilen tezgâhlarda iki kişi tarafından dokunan zililer üç ana iplik sistemine dayanmaktadır. Sağ tarafta oturan kişi atkı ipliğini çözgünün bir altından bir üstünden geçirerek zeminin düz dokumasını yapar. Solda oturan kişi ise düz dokuma sıralarının arasına renkli desen ipliklerini sararak sıkıştırır. Cicim ve zili teknikli dokumalarda dokumanın yüzü tezgâhın ters tarafındadır (Akbiç, 1977:14).

Zilileri cicimlerden ayıran en önemli özelliklerden biri olarak çözgü çiftlerinin bozularak üç, veya beş üstten, bir alttan geçen değişik renkteki desen iplikleri,

kendi alanlarında bir boydan bir boya giderler ve tüm zemin 2-1, 3-1 veya 5-1 atlamalarla doldurulmuş olur. Bir sıra böylece dokunduktan ve araya iki sıra atkılıp sıkıştırıldıktan sonra, ikinci sıra gene atlamalarla boydan boya doldurulur. (Acar, 1982:61).

Dikilitaş Yöresinde cicim dokumalar yaygı olmasının yanında farklı bir kullanım alanına sahiptir. Yaygı, heybe, torba gibi cicim dokuma örnekleri çokça dokunmuştur.

Örneklem olarak saptanan cicim dokumaların fotoğrafı çekilmiş, teknik, boyut, kalite, renk ve desen özellikleri bakımından incelenmiştir. Bu bağlamda fotoğrafları çekilen cicim dokumaların analizleri yapılarak tezde yer verilmiştir. Cicim dokumaların yüzey şemaları oluşturulmuş ve motif çizimleri yapılmıştır.

Öncelikle alan araştırması yöntemi kullanmak için Dikilitaş Yöresine gidilerek halktan dokumalar hakkında bilgili olan kişiler tespit edilmiş, bu kişiler ile sözlü görüşmeler yapılmış Dikilitaş Yöresi dokunan cicim dokumaların tarihini, yapılış tekniklerini, kullanılan malzemenin boyama aşamasını tespit etmek için sözlü görüşmelerde dijital fotoğraf makinesi kullanılmıştır. Dokumaların kalite analizinde 1cm.lik lüp kullanılarak dokumanın kenar ve orta kısımlarında atkılı ve çözümlü sayısı orantı kurularak 10 cm. deki atkılı ve çözümlü sayısı belirlenmiştir. Boyutlarını tespit edilmesinde ise metre kullanılmıştır.

Geçmişten günümüze gelen Dikilitaş Yöresindeki cicim dokumalarının örneklerine yöredeki evlerde rastlanmaktadır.

Yöredeki halkın tarihi, yaşayış tarzı ve dokumalarıyla ilgili sözlü görüşmelere de yer verilmiştir. Bunun yanında araştırma konusu kapsamında ulaşılabilen yayınlar ve elektronik ortamda internet verilerinden de yararlanılmıştır.

2. Konya İli Seydişehir İlçesi Dikilitaş Yöresi Dokumalarının Tarihçesi

Dikilitaş Yöresi dokumalarının tarihini net olarak bilinmemektedir. Dikilitaş Yöresi düz dokumaların tarihi, Dikilitaşın yurt edildiğinden beri var olduğu söylenmektedir. (Emişe ŞEN sözlü görüşme, 18.04.2010)

Çözümlü ipliklerinin arasından atkılı ipliklerinin alttan ve üstten geçirilmesi ile düz dokuma oluşturulmaktadır. Bu dokuma esnasında üçüncü bir iplik grubu ile atkılar arasına motifler dokunmaktadır.

3. Kullanılan İplikler

Yörede yapılan araştırmada, dokumalarda yün ve kıl kullanıldığı, son zamanlarda ise (orlon) sentetik ipliklerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Yakma yöntemiyle yün ve kıl ipliklerle dokunan dokumalar belirlenmiştir.

4. Tezgâh

Yörede uygulanan düz dokumalar Istar adı verilen dik tezgâhlarda dokunur.

Fotoğraf: 1

Tezgâhın Parçaları:

Yan Ağaçlar: Tezgâhın kuruluşunda iskeleti teşkil eder. Kalınlıkları tezgâhın büyüklüğüne ya da küçüklüğüne göre değişmektedir. Yan ağaçlara gücü ağacının uçlarını sabitlemek için bazı yerlerine geniş çentikler atmışlardır.

Germe Demiri: Tezgâhlardaki çözgünün gerilmesine yardım eder. Yörede gergi demiri adı verilmektedir.

Gücü Ağacı: Gücülüme sisteminde gücüleri bağlamak için kullanılır. Gücü ipleri, arışları tek çift ayırma işini gücü ağacı ile yapar.

Varan-gelen: gücü sistemiyle birlikte çözgülerin çapraz olmasını sağlar.

Gücü İpi: Çapraz çözgünün karışmamasını sağlayan çözgüleri naylon iple gücü ağacına bağlar.

Evin bir odasına ya da depo gibi boş bir yere kurulur. Alt ve üst ağacı yuvarlak bir yapıdadır.

Yörede çözgü ipi olarak genellikle yün ve kıl kullanılmıştır. Yörede çözgü ipleri dokumanın boyutuna göre hazırlanır. Çözgü tezgâh dışında çözülmemektedir. Çözgü çözme sırasında üç kişiye ihtiyaç vardır. Öncelikle geniş bir alana karşılıklı iki adet yer şişi çakılmaktadır. Şişlerin başında birer kişi bulunur. Bir kişi de çözgü ipliğini bu ağaçlara dolamaktadır. Bu işlem yapılırken şişlerin başında duran kişiler dığdı ismini verdikleri çözgü başı örme işlemini yaparlar. Çözülme istenen çözgü sayısına ulaşıldıktan sonra tezgâhın üzerine aktarımı yapılmaktadır (Fatma ŞEN, sözlü görüşme,20.12.2014).

5. Kırklık

İki ağızlı koyunyününü ve keçi kılını kesme aracıdır.

Fotoğraf: 2

6. Kıl Tarağı

Keçinin kırkımı yapıldıktan sonra kılları tel haline getirmek için kullanılan bir alettir.

Fotoğraf : 3

7. Kirman(Eğirtmeç)

İpliklerin bükümünü sağlayan, üç parça ahşaptan oluşan bir alettir.

Bu alet, çınar ağacından bir mile geçirilmiş dört kanattan meydana gelmektedir. Bu işe yün eğirme, pamuk eğirme ismi verilmektedir(Yalman, 1977:465). Kirmenin kullanımı; “kirmen ile bükülecek iplerin yünleri sol kol bileğine bilezik gibi geçirilir ve sağ el ile kirmen döndürülür. İp büküldükten sonra kirmenin kanatlarının üstüne sarılır (Yalman, 1977:467).

Fotoğraf : 4

8. Kirkit

Ahşaptan yapılan kirkit ahşap saplı, tarak şeklinde dişleri bulunan, dişleri ipler arasına girerek atkı iplerini sıkıştırmaya yarayan alete verilen addır. Kirkitler çok dişlidir, dört, altı veya sekiz dişlidir

Fotoğraf : 5

9. Kullanılan Motifler ve Anlamları

Türkler kutlu sayılan uğurlu sayılan yanlışları dokumalarına işlemiştir (Gör-günay, 2001:12). Orta Asya Türk boy ve soylarının bayrak, flama, yapı, mezar taşı ve balballarında görülen damgalar, motif olarak dokumalarda da yer almışlardır. “İm” diye bilinen bu işaretler, Türk aşiretlerinin, tarihleri boyunca gittikleri ve ya-yıldıkları her yerde varlıklarını devam ettirmiştir. Bu aşiretler daha çok “kilim” türü dokumalarıyla tanınmışlardır. Damgalarını daha çok bu tür dokumalarda yaşatmışlardır.

Dikilitaş Yöresi motifler Nahış, model, motif gibi isimleriyle belirtilir. Motif isimleri yörede kullanıldığı şekliyle aynen aktarılmıştır. Yörede tespit edilen motifler, diğer yörelerde ve litatürde bulunan motiflerle aynı adı taşımakta olup fakat bu yörede tespit edilen motiflerin birçoğu farklı isimleri ile ön plana çıkmaktadır.

9.1. Çift Tırnak

Yörede tırnak motifi dokumalarda kenarlarda ve ortalarda kullanılmaktadır. Anlamı ise yöre halkı tarafından tırnağa benzetildiği için bu ismi almaktadır.

Çizim: 1

9.2. Tırnaklı Bıtrak, Ayaklı Bıtrak

Pıtrağın üzerindeki dikenlerin kötü gözü uzaklaştırdığına inanan Anadolu in-sanı onu nazarlık motifi olarak kullanmıştır(Erbek, 2002:108).

Pıtrak motifi özellikle cicim dokumlarda kullanılan yaygın bir motif olmuştur. Fakat bu bölgede karşılaştığımız pıtrak motifine yöre halkı tarafından ayaklı pı-trak isminin de verildiğini görmekteyiz. Yörede incelenen birçok dokuma örneğin-de bu motife rastlanmaktadır. Dokumalarda motif içinde, zeminde veya kuşaklar arasında görülmektedir.

Çizim: 2

9.3. Elicebinde, Elibögründe (elibelinde)

Kültürümüzde çok eskiden beri yeri olan bu motif birçok sanat eserinde bulunduğu gibi özellikle dokumalarda oldukça fazla kullanılmıştır.

Anadolu'da günümüz aile yapısına bakacak olursak, ana tanrıça kültürünün devamı olan bir yapılanmayla karşılaşırız. Özellikle tarıma dayalı yerleşim merkezlerinde kadının üretime olan katkısı erkeğe kıyasla çok daha büyüktür. Kent kadını yaşamsal sorumlulukları erkekle paylaşırken köy kadınının üretim ve çoğalmada egemen bir konumda olduğu gözlenir. Anadolu'da üretilen dokumalarda günümüzde de çok yaygın olarak varlığını sürdüren ana tanrıça sembolü "Elibelinde Motifi" kadını, bereketi, doğurganlığı simgelemekte, kadının Çatalhöyük'ten günümüze dek önem ve anlamını yitirmeden gelen propozisyonu ile paralel olarak taşıdığı sembolik anlamı korumaktadır(Erbek, 2002:108).

Yöredeki birçok dokumada farklı şekillerde kullanılmıştır. Özellikle ilk defa elicebinde ismine bu yörede rastlamaktayız.

Çizim: 3

9.4. Göççe, Göz

İnsan gözü iyi niyetli bakışlar taşıyabileceği gibi zaman zaman kötü niyetlerin aktarıldığı bir araç olarak da kullanılabilir. Kötü niyetli nazarlar taşıyan gözün verebileceği zararın önlenmesinin en kısa ve en etkin çaresinin de yine gözün kendisi olduğu kabul edilmektedir. Çünkü bedenin dışı açılan bir organı olan gözün, ışığı alma yetisi nedeniyle derin bir anlamı ve etkin bir gücü vardır (Erbek, 2002:128).

Yine farklı bir isimle karşılaştığımız Göz motifine, yörede Göççe yörede göççe ismi verilmektedir.

Çizim:4

9.5. Ayaklı Boncuk, Su Yolu (Sığır Sidiği)

Su, yeniden doğuşun, bedensel ve ruhsal yenilenmenin, yaşamın akışkanlığının ve sürekliliğinin, bereket, soyluluk, bilgelik saflık ve erdemın sembolüdür(Erbek, 2002:104).

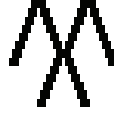
Yöredeki dokuma örneklerinin özellikle dokumaların başlangıç kısımlarında ve kenarlarında sıkça görülmektedir. Su yolu motifinin de farklı bir isimle bu yörede karşımıza çıkmaktadır.

Çizim: 5

9.6. Toyuk Ayağı

Araştırılan dokumalarda yarım pıtrağa tavukların ayağına benzediği için bu isimle isimlendirilmektedir. Farklı bir isimle yörede karşılaştığımız bir başka motiftir. Başlangıçlarda ve bitiş kısımlarına bantlar içine yerleştirilmektedir.

Çizim: 6

9.7. Tırnaklı Su

Araştırmamızda karşılaştığımız farklı isimlerden Tırnaklı Su Motifi, yöre halkı tarafından kırkayağa benzediği için bu isimle isimlendirilmektedir. Dokumaların göbek kısımlarındaki boşluklara yerleştirilmektedir.

Çizim: 7

9.8. Yarım Çengel

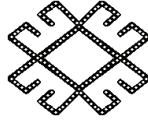
Yöre halkı tarafından yarım çengel olarak belirtilen motif orta göbek motifinin yarımı olduğu kabul edilmektedir. Dokumaların göbek kısımlarındaki boşluklara yerleştirilmektedir.

Çizim: 8

9.9. Çengel

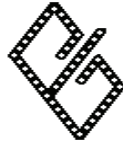
Bu motif dokumalarda orta kısımlarında bulunmaktadır. Aynı zamanda genellikle yörede dokunan bütün dokumlarda orta göbek kısmına yerleştirilmektedir.

Çizim: 9

9.10. Sürge

Farklı bir isimle ve farklı bir motif yapısıyla karşımıza çıkan Sürge Motifi tarlaları düzleyen eski tip sürgeye benzetildiği için bu ismi almıştır. Bu motif orta göbek motifinin çengel aralarını doldurmaktadır. Yöredeki tüm dokuma örneklerinde görülmektedir.

Çizim: 9

9.11. Kıyı

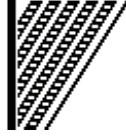
Faklı bir isimle karşılaştığımız kıyı motifi dokumaların başlangıç ve kenar kısımlarını oluşturan bordür, sedef gibi isimlerle isimlendirilirken yöredeki bu motif hem dokumanın kıyısını oluştururken hem de bu isimle anılmaktadır.

Çizim: 10

9.12. Boncuklu

Yeni bir isimle karşımıza çıkan boncuklu motifi, incelenen dokumalarda göbek kısımlarının kenarlarını dolduran motiflerdir. Motifin içinde bulunan küçük farklı renklilikler boncuklara benzetildiği için bu ismi almaktadır.

Çizim: 11

9.13. Kurbağa

İnsanların korkularını sevinçlerini kısaca duygularını dokumalara aktarmışlardır. İlk defa Akrep motifinin farklı bir isimle isimlendirildiği yine bu bölgede karşımıza çıkmaktadır. İnsanların doğal yaşamla iç içe olmasının başka bir örneği olan ve dokumlara da aktarılan motife Kurbağa ismi verilmektedir. İnsanların korkularını sevinçlerini kısaca duygularını dokumalara aktarmışlardır. Yaşanılan bölgenin dağlık, yüksek, dereleri ve küçük gölleri olması ve bu alanda kurbağaların çok olması, motifin ayaklı bir yapıya sahip olmasından dolayı bölgede bu ismi almıştır.

Çizim: 12

9.14. Eksıranı Ağzı

Dikilitaş yöresinde yeni ve farklı bir isimle karşılaştığımız motif ismi, hamuru kesmekte kullanılan spatulaya benzeyen ve bazı bölgelerde eğsıranı, ıssıran gibi isimlerle anılan bu alete bu bölgede Eksıranı adı verilmektedir.

Çizim: 13

9.15 Sülük

Yörede karşılaştığımız geleneksel sanatlarımızdaki motiflerden bir diğeri olan Sülük motifi ismiyle de bu yörede ilk defa karşılaşılmaktadır. Dokumlarda bantlar arasında kullanılmıştır.

Çizim: 14

9.16. Top Sülük

Sülük verilen motifin daha farklı bir şekilde yapılmasıdır. Dokularda boşlukları doldurmakta kullanılmaktadır.

Çizim: 15

9. 17. Çengel

Araştırılan dokuma örneklerinde çengel motifi beşik kilimlerinde farklı renklerle dokunarak iç zemini doldurmaktadır.

Çizim: 16

9.18. Burnu Eğri

Geleneksel sanatlarımızda ki dokumalarda çengel/çakmak olarak bilinen motifin bu yörede farklı bir isimle karşımıza çıkmaktadır. Küçük çengel motifi kıyılarda bulunan boşlukları doldurmakta kullanılmıştır.

Çizim: 17

9.19. Acem veya Acemi Nahışı

Acem veya acemi nahışı ismini ilk defa bu yörede ki dokumlarda karşımıza çıkmaktadır. Dokumalarda Başlangıç ve bitiş kısımlarında kuşaklar içine yapılan bu motifi dokumaya yeni başlayanlar için dokuma tekniğini öğretici bir motif olduğu için bu ismi almıştır.

Çizim: 18

10. Kompozisyon Özellikleri

Azık torbası, kilim, kıl kilim, sepet heğbe, heğbe, kıl torba dokumaları kompozisyon özellikleri, yöredeki halk tarafından dokunan dokumalar olarak adlandırılmaktadır. Dokumalarda zemin geometrik sahalarla ayrılarak motifler yerleştirilmiştir. Motifler bazen kuşaklar halinde, bazen birbirini takip kompozisyonlar oluşturulmuştur.

11. Kullanılan Boya ve Renkler

İncelenen dokuma örneklerinde dokumalara göre farklı renkler kullanılmıştır. Dokumalarda kullanılan renklerin sayıları farklıdır. Çözümleri siyah keçi kılı ve yündür. Dokumaların atkı ipliklerinde doğal keçi kılından elde edilen siyah, kullanılmıştır. Son zamanlardaki dokumalarda orlon diye adlandırdıkları sentetik iplikler kullanılmaya başlanmıştır. Desenlerde çok çeşitli renkler ve tonları görülür.

Kullanılan dokuma ipliklerini yöre insanı kendi yetiştirdiği keçi ve koyunda kırkıp, eğirmiş, boyama işlemini ise yöreye gelen boyacı ustaları tarafından yapılmıştır. Kırmızı, sarı, siyah, pembe, mor, turuncu, yeşil, açık yeşil, koyu, yeşil, mavi, açık mavi, koyu mavi, beyaz, krem kullanılan renklerdir.

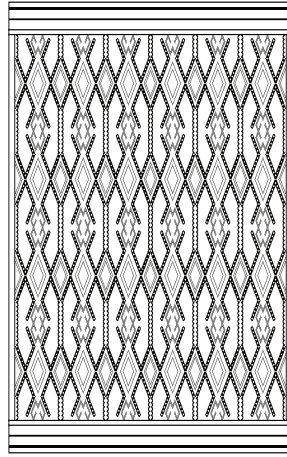
Anadolu'da doğal boyamacılık çok eski ve köklü bir uygulamadır. Birçok el sanatı ürünleri için gerekli boyayı, uzun yıllar bitkilerden alınmıştır. 1882'den itibaren, ülkemize giren suni boyalardan önce kullanılan doğal boyalar arasında, bitki boyaları önemli yer tutar. Uzun süre devam eden doğal boyacılıkta, boyar madde olarak sayıları belli olan bazı maden, toprak, hayvan çeşitleri ve bitkiler kullanılmıştır (Öztürk, 1982:49).

Anadolu'da kök boya (doğal ve bitkisel boya) geleneğinde yün iplikler iki şekilde boyanmaktadır. Bazı bitkilerin boyar maddeleri yüne doğrudan geçerken, bazıları ise bir ara maddeye ihtiyaç duyar. Bu ara maddenin kullanımına mordanlama adı verilir. Mordanlar doğal ve kimyasal olmak üzere iki çeşittir. Doğal mordanlar meşe palamodu (pelit), koruk suyu, sirke, turunc suyu, sütleğen sütü, meşe ağacının kökü, sığır idrarı, taş yosunları, kil, kireç, ekmek hamuru mayası, ceviz ağacının kök filizleri, odun külü vs.dir. Kimyasal mordanlar ise şap, saçkıbrız, potasyum bikromat, kremtarlar ve sodyum sülfattır (Uğur, 1988:11-12).

12. Konya Dikilitaş Yöresi Cicim Dokuma Örnekleri

Fotoğraf: 6 Beşik kilimi

Çizim: 19 Beşik kilimi Yüzey Şeması

Kıyı

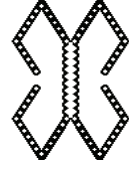
Burnu eğri

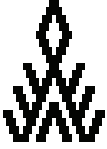
Kurbağa

Ayaklı pıtrak

Çengel

Yarım Bıtırak

Ayaklı Boncuklu

Eksirani Ayağı

Elicebinde

Sülük

Top Sülük

Yarım Elicebinde

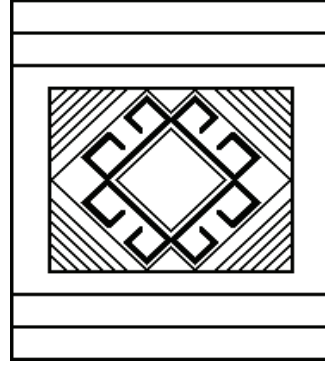
Çizim: 20 Beşik Kilimi Motifleri

İnceleme Tarihi	: 20.12.2014
Bulunduğu Yer	: Dikilitaş, Şükriye AKDAĞ'ın Evi
Yılı	: Yaklaşık 60 Yıllık
Türü	: Örtü
Yapılış amacı	: Beşik Örtüsü
Durumu	: Sağlam
En	: 120 cm
Boy	: 180 cm
M ²	: 2.16 m ²
Sıklık	: 70x150 (1 dm ² de)
Yörede Verilen İsmi	: Beşik Kilimi
Atkıda	: Yün
Çözüde	: Kıl
Desende	: Yün

- Kullanılan Teknik** : Sık Motifli Cicim
- Kullanılan Motifler** : Ayaklı Boncuk, kurbağa, Eksiranı ağzı, ayaklı bıtrak, elicebinde, çengel, sürge, top sülük.
- Kullanılan Renkler** : Beyaz, çiğ sarı, kırmızı, siyah, mavi, kınalı sarı, al, yeşil
- Kompozisyon** : Başlangıç kısmında ince şeritler halinde tek tırnak motifi sıra halinde dizilmiştir. Sonraki kısmında eli cebinde ve eksiranı ağzı motifi kuşaklar halinde birer sıra dokunmuştur. Sonraki kuşakta Ayaklı boncuk motifi ile zemine geçiş kısmı dokunmuştur. Zeminde ise beş tane çengel motifi yan yana getirilerek bezeme yapılmıştır. Bu çengel motiflerinin boşluklarına sürge ve araları top sülük motifi ile doldurulmuştur. Kenarda ki bordür kısmı ise kıyı motifi ismini verdikleri baklava dilimlerinin birbirini takip etmesi ile oluşturulan kenar motiflerinin içine de göz motifleri yerleştirilmiştir.

Fotoğraf: 7 Kıl Torba

Çizim: 21 Kıl Torba Yüzey Şeması

Pıtrak

Tırnaklı Su

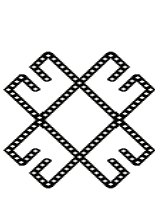
Pıtrak

Göççe

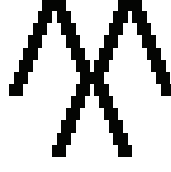
Kıyı

Çengel

Sürge

Toyuk Ayağı

Yarım çengel

Çizim: 22 Kıl Torba Motifleri

İnceleme Tarihi : 20.12.2014
Bulunduğu Yer : Dikilitaş, Meryem AKDAĞ'ın Evi

Yılı : yaklaşık 45

Türü : Torba

Yapılış amacı : Kullanım amaçlı

Durumu : Yıpranmış

En : 44 cm

Boy : 49 cm

M² : 0,21m²

Sıklık : 55X88 (1 dm² de)

Yörede Verilen İsmi : Kıl Torbası, Nahışlı Torba

Atkıda : Kıl

Çözüde : Kıl

Desende : Yün

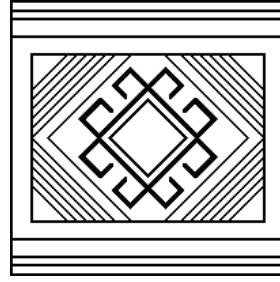
Kullanılan Teknik : Sık Motifli Cicim

Kullanılan Motifler : Bitirak, tırnaklı su, elicebinde, kıyı, göççe, orta göbek, sürge, toyuk ayağı, yarım çenge.

Kullanılan Renkler : Kırmızı, sarı, beyaz, mavi, yeşil, turuncu, turkuaz.

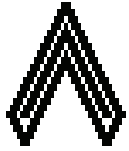
Kompozisyon : Dokumaya tırnak motifi, toyuk ayağı ve göççe motifleri aynı kuşak içinde birlikte sıra halinde nakşedilmiştir. Diğer küçük kuşakta ise yarım toyuk ayağı motifi yerleştirilerek dokumanın ayak kısmı tamamlanmıştır. Dokumanın zemininde ise köşeleri tırnak, çift tırnak ve acem nahışı ile doldurulmuştur. Göbek kısmına ise çengel motifi yerleştirilmiştir. Bu motifin alt ve üst kısmındaki motiflere iki yarım bir tam göççe, sağ ve sol köşelerine ise tam

göççe motifi yerleştirilmiştir. Çengel motifinin çengellerinin aralarına dört adet sürge motifi yerleştirilmiştir. Orta kısmı da pıtrak motifi ile doldurulmuştur.

Fotoğraf: 8 Süs Çantası

Çizim: 23 Süs Çantası -3 Yüzey Şeması

Çift Tırnak

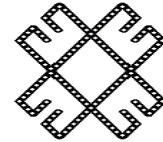
Eksirani Ağız

Göççe

Tek Tırnak

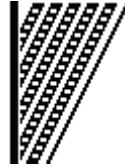
Çengel

Pıtrak

Ayaklı Pıtrak

Boncuk

Kıyı

Burnu Eğri

Sürge

Çizim: 24 Süs Çantası Motifleri

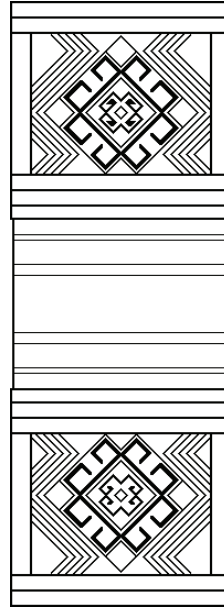
İnceleme Tarihi	: 20.12.2014
Bulunduğu Yer	: Dikilitaş, Kezban DOĞANCI' nın evi
Yılı	: 1990
Türü	: Çanta
Yapılış amacı	: Çeyizlik ve Süs
Durumu	: Sağlam
En	: 26 cm
Boy	: 27 cm

M ²	: 0.07m ²
Sıklık	: 50x85 (1 dm ² de)
Yörede Verilen İsmi	: Çente
Atkıda	: Kıl
Çözüde	: Kıl
Desende	: Orlon
Kullanılan Teknik	: Sık Motifli Cicim
Kullanılan Motifler	: Çift tırnak, eksiranı ağızı, göççe, tek tırnak, çengel, bıtrak, ayaklı bıtrak, boncuk, kıyı, burnu eğri, sürge
Kullanılan Renkler	: Kırmızı, çiğdem sarı, mavi, bordo, pembe, beyaz, sarı, koyu yeşil, açık yeşil, kahverengi, mavi.

Kompozisyon : Dokumanın ayak kısmı tek tırnak motifinin bir sıra kuşak halinde ve onu takip eden bir kuşak halinde çift tırnak motifini ve bu sırayı takip eden eksiranı ağızı motifleri yerleştirilmiştir. İç zeminin köşe göbek kısımlarına yarım boncuk motifleri yerleştirilmiştir. Orta kısmına da çengel motifini ve bunun çengelleri arasına sürge motifini ile doldurulmuş ve ortasına da bıtrak motifini ile bezenmiştir.

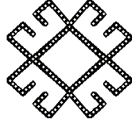
Fotoğraf: 9 Kıl Heybe -1

Çizim: 25 Kıl Heybe -1Yüzey Şeması

Çift Tırnak

Çengel

Acem nahışı

Yarım çengel

Su Yollu Tırnak

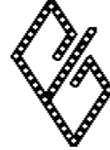
Bilinmiyor

Pıtrak

Göççe

Sürge

Kıyı

Çizim: 26 Kıl Heybe -1 Motifleri

İnceleme Tarihi	: 20.12.2014
Bulunduğu Yer	: Dikilitaş, Meryem AKDAĞ'ın evi.
Yılı	: 1975
Türü	: heybe
Yapılış amacı	: Kullanım amaçlı
Durumu	: Yıpranmış
En	: 55 cm
Boy	: 162 cm
M ²	: 0.89 m ²
Sıklık	: 55x88 (1 dm ² 'de)
Yörede Verilen İsmi	: Eğbe, Heğbe:
Atkıda	: Kıl
Çözüde	: Kıl
Desende	: Yün
Kullanılan Teknik	: Sık Motifli Cicim

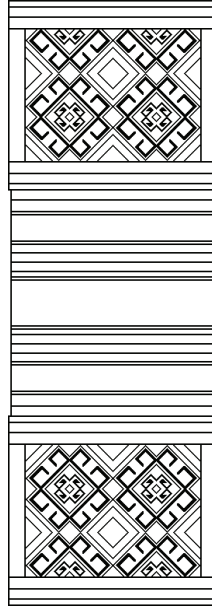
Kullanılan Motifler : Çift tırnak, orta göbek, acem nahışı, yarım çengel, su yollu tırnak, çapraz, pıtrak, göççe, sürge, kıyı

Kullanılan Renkler : Yeşil, koyu kırmızı, çiğ sarı, gınalı sarı, mavi,

Kompozisyon : Dokumaya çift tırnak motifi, göççe motifleri aynı kuşak içinde birlikte sıra halinde nakşedilmiştir. Diğer küçük kuşakta ise acem nahışı motifi yerleştirilerek dokumanın ayak kısmı tamamlanmıştır. Dokumanın zemininde ise köşeleri tırnak, suyollu tırnak ve acem nahışı ile doldurulmuştur. Göbek kısmına ise çengel motifi yerleştirilmiştir. Heybenin orta kısmı ise düz dokuma yapılmıştır dört sıra kuşak halinde pıtrak ve acem nahışı motifleri yerleştirilmiştir. Çengel motifinin çengellerinin aralarına dört adet sürge motifi yerleştirilmiştir. Orta kısmı da ismi bilinmeyen bir motif ile doldurulmuştur.

Fotoğraf: 10 Kıl Heybe -2

Çizim: 27 Kıl Heybe -2 Yüzey Şeması

Göççe

Pıtrak

Eksiranı Ağzı

Acem nahışı

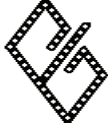
Pıtrak

Tek Tırnak

Çengel

Sürge

Top Sülük

Kıyı

Kayme

Çizim: 28 Kıl Heybe -2 Motifleri

İnceleme Tarihi	: 20.12.2014
Bulunduğu Yer	: Dikilitaş, Kezban TAŞDÖĞEN' nin evi
Yılı	: 1995
Türü	: Heybe
Yapılış amacı	: Süs Amaçlı
Durumu	: Sağlam
En	: 52 cm
Boy	: 158 cm
M ²	: 0,82 m ²
Sıklık	: 60x80 (1 d m ² 'de)
Yörede Verilen İsmi	: Nahışlı Heğbe
Atkıda	: Kıl
Çözüde	: Kıl
Desende	: Yün
Kullanılan Teknik	: Sık Motifli Cicim
Kullanılan Motifler	: Göççe, pıtrak, toyuk ayağı, tek tırnak, orta göbek, sürge, top sülük, kıyı, kayme
Kullanılan Renkler	: Pembe, beyaz, mavi, koyu kırmızı, al, kınalı sarı, yeşil, çiğdem sarı
Kompozisyon	: Dokumaya tırnak motifinin ve göççe motifinin aynı kuşak içinde dokunmasıyla başlamıştır. Sonraki kuşakta Eksiranı ağzı motifi sıra sıra nakşedilmiştir. Zemin kısmına ise çengel motifi iki tam ve takibinde yarım çengel motifi yerleştirilmiştir. Heybenin orta kısmı ise düz dokuma yapılmıştır kuşaklar halinde pıtrak, acem nahışı ve kayme motifleri yerleştirilmiştir. Göbek motifinin çengellerinin aralarına dört adet sürge motifi yerleştirilmiştir. Orta kısmı da pıtrak motifi ile doldurulmuştur.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Göçebe hayatının ekonomisinin hayvancılığa dayalı olması nedeniyle malzeme temini oldukça kolay olmuştur. Yün ve kıl iplikleri kolay temin edilmesi, yöre insanı tarafından dokumacılığın gelişmesine katkı sağlamıştır. Birçok amaç için düz dokumalar hazırlanmıştır. Taşıma kolaylığı ve birçok işleve sahip olan düz dokumalar Yörüklerin yaşam tarzı ile tam bir uyum içindedir.

Dokumalar yazları evin önünde ağaç gölgesinde, yaylada, kışları ise evin içinde uygun odalarda yaygın olarak dokunmuştur.

Dokumalarda; farklı renkte, cinste ve kalınlıkta atkı ve çözgü iplikleri kullanılmıştır. Özellikle yaşlı insanların evlerinde Cicim dokuma örneklerine rastlanmış. Renk ve desen açısından zenginlik gösteren bu örnekler geçmiş kültürün izlerini taşıyan birer belge niteliğindedir. Yapılan alan araştırmasında çoğunlukla evlerde yaygılara, çantalara, heybelere rastlanmıştır.

En eski örneklerin yün ve kıl dokumalardan yapıldığı, kullanılan dokuma tekniği olarak sık motifli ve seyrek motifli cicim tekniği kullanıldığı tespit edilmiştir.

Günümüze geldikçe doğal boyamacılın eskisi gibi yapılmadığı, sentetik boya- larla boyanmış dokuma ipliklerinin renklendirildiği ve bu renklendirilen ipliklerle dokumaların yapıldığı tespit edilmiştir.

Her kompozisyonda genellikle aynı motifler farklı şekillerde kullanılması, ya- pılan her değişiklikte yeni bir desen tasarımı oluşması, Geleneksel Türk El Sanat- larında kullanılan motiflerinin çok zengin bir kültüre sahip olduğunun kanıtıdır.

Sentetik boya- larla boyanmış ipliklerinde günümüzde tamamen yün olmayan ip- liklerle dokumalar yapılması dokumaların kalitesini düşürmüştür.

Günümüzde düz dokumalar, çok az kişiler tarafından dokunmaktadır. Eski örnekler, yöre halkının evinde, duvarında ve döşemelerinde süsleme olarak kulla- nılmaktadır. Yörede eskiden Yörük yaşantısının olması nedeni ile önemli olan düz dokumalar günümüzde yaşam biçiminin değişmesi neticesinde önemini yitirdiği görülmektedir.

Dikilitaş Yöresi yanı sıra Konya'nın bütün köy ve kasabalarındaki düz doku- malar araştırılıp, Konya ve çevresine ait düz dokuma envanteri oluşturulabilir.

KAYNAKÇA

ACAR B. (1982). **Kilim, Cicim, Zili, Sumak Türk Düz Dokuma Yaygıları**, İstanbul.

AKBİL F. (1997). **Bergama Dokumaları Cicim-Sili**, Türkiyemiz, S. 21, İstan- bul

AYTAÇ, Ç. (1982). **El Dokumacılığı**, Elit ve Programlama Dairesi Yayınları, Ankara.

BARIŞTA, H, Ö. (1998). **Türk El Sanatları**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı. .

DENİZ, B (2000). **Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

DURUL, Y. (1977). **Yörük Kilimleri**, Ak Yayınları, İstanbul.

ERBEK, M. (2002). **Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

GÖRGÜNAY, KIRZIOĞLU, N. (2001). **Altaylardan Tuna Boyu'na Türk Dünyasında Ortak Yanışlar (Motifler)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Sanat Eserleri Dizisi: 366, Ankara.

UĞUR, G. (1988). **Türk Halılarında Doğal Renkler ve Boyalar**, Ankara.

YALMAN, A. R. (1977). **Cenupta Türkmen Oymakları 1-2**, Ankara.

Makaleler:

Öztürk, İ,(1982). **Bitki Boyaları Üzerine Birkaç Not ve Yenikent Köyünden Boyama Örnekleri**, Türk Etnografya Dergisi, Sayı: 17, Ankara.

İnternet Kaynakları:

http://www.seydisehir.bel.tr/seydisehir_ilcemizin_tarihi-l-1-sayfa

<http://www.seydisehirderneği.org.tr/sayfa/seydisehir-tarihcesi.aspx>

Sözlü Görüşmeler:

AKDAĞ, Ş. (68) “Ev Hanımı”. (20.12.2014). “**Dokuma Üzerine**”, sözlü görüşme, kaynak kişinin evi, Dikilitaş -Konya.

ERDOĞAN, G.(48) “Ev Hanımı”. (20.12.2014). “**Dokumada Kullanılan Araç ve Gereçler**”, sözlü görüşme, kaynak kişinin evi, Dikilitaş -Konya.

ŞEN, E.(80) “Ev Hanımı”(20.12.2014).“**Dikilitaş Tarihi**”, sözlü görüşme, kaynak kişinin evi, Konya.

ŞEN, M.(85) Emekli(20.12.2014). “**Dikilitaş Tarihi**”, sözlü görüşme, kaynak kişinin evi, Konya.

DOĞANCI, K.(55) “Ev Hanımı”. (20.12.2014). “**Dokuma Üzerine**”, sözlü görüşme, kaynak kişinin evi, Dikilitaş -Konya

TAŞDÖĞEN, K.(65) “Ev Hanımı”. (20.12.2014). “**Dokuma Üzerine**”, sözlü görüşme, kaynak kişinin evi, Dikilitaş -Konya

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 19.11.2014
Yayın Kabul Tarihi: 07.04.2015

Caesar ve II. Pharnakes'nin Zile Savaşı (M.Ö. 47) Yeri Üzerine Bir İnceleme

A Review About Battlefield Place Of Zile War (B.c. 47) Between Caesar And Pharnake The II

Doç. Dr. Orhan YILMAZ *

Öz

Tokat İline bağlı Zile, tarihten beri Anadolu'nun en önemli ve eski merkezlerinden biridir. Zile'yi, Irak'ta bulunan Ninova Kraliçesi Semiramis'in kurduğuna inanılmaktadır. Sonraları Zile'ye Hititler hükmetti. Çivi yazılı kil tabletlere göre, Hititler zamanında Zile ve Maşathöyük önemli yerleşim yerleridir. M. Ö. 47'de Roma İmparatoru Caesar ve Pontus Kralı PharnakesPharnakes Zile yakınlarında savaştı. PharnakesPharnakes'yi yenen Caesar, tarihin en kısa ve ünlü mektubunu yazdı, Veni Vidi Vici (Geldim, gördüm, yendim). Gerçekleştirilen bu derleme çalışması, savaşın nerede yapıldığı konusunda bir incelemedir.

Anahtar Kelimeler : : Roma, Pontus, resimleme, savaş alanı, mil taşı, coğrafi etken.

Abstract

Zile belonged to province of Tokat is the one of the oldest and most important centre in Anatolia from history. It is believed that Zile was established by Semiramis, Queen of Ninova in Iraq. Later then Hettheus ruled the Zile. Related with cuneiform clay tablets Zile and also Tapigga were important places during Hettheus

* Ardahan Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Ardahan e-posta: orhanyilmaz@ardahan.edu.tr

time. In B.C. 47 Roman Emperor of Julius Caesar and Pontus King of Pharnake battled near Zile. Caesar defeated Pharnake and after the war he sent the shortest and the most famous letter of history in which a sentence of “Veni, Vidi, Vici” (I came, I saw, I defeated). This study was carried out to review the information about where the war happened.

Key Words: Roman, Pontus, illustration, battle field, milestone, geographic factors

1. Giriş

Zile, bazı Hitit çivi yazı tabletlerinde Anzilia/Anziliya olarak adlandırılmaktadır¹. Bu nedenle en azından Hititler zamanından beri var olduğu söylenebilir (Akdoğan 2008: 8-9). Tokat ilinin 67 km batısında yer alır. 40°18' kuzey enlem ve 35°53' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Zile'nin doğu sınırlarında Tokat'a bağlı Turhal, güneydoğusunda Artova ve Sulusaray ilçeleri, güneyinde Yozgat'a bağlı Kadışehri, güneybatısında Çekerek ve Aydıncık ilçeleri, batı ve kuzeybatısında Amasya'nın Göynücek ilçesi, kuzeyinde ise Amasya merkez ilçe yer almaktadır. Yüzölçümü 1512 km², rakımı 710 metredir. İlçenin güneyinde, Tokat-Yozgat sınırının bir bölümünü çizen ve doğu batı istikametinde uzanan, zirvesi 1.892 metre Devci Dağı silsilesi yer alır (Yılmaz 2004: 23-24).

Zile Kalesi, Bergama Kalesi gibi, Anadolu'nun nadir toprak dolgu kalelerinden birisidir. Anadolu'daki amfi tiyatroların hemen tamamı Ege ve Akdeniz sahillerinde yer alan antik yerleşim yerlerinde inşa edilmiştir. Zile Kalesinin doğu yamacında yer alan amfi tiyatro ise, Anadolu'nun iç kesimlerinde inşa edilmiş tek amfi tiyatro özelliğini taşımaktadır. Hititlerden kalma birçok pişirilmiş kil tablette, Anzilia (Anziliya) adı geçmektedir. Zile'nin yaklaşık 30 km güneybatısında yer alan Tapigga (Maşat Höyük) kalıntıları da Hititlerden kalma önemli merkezlerden birisidir. Tapigga, son 30 yıla kadar ismi Maşat Köyü, günümüzdeki Yalın yazı Kasabası olarak bilinen yerleşim yerinin yaklaşık 1 km güneyinde, ufak bir tepelik üstündedir (Özgüç 1978: 1-2).

Zile, birçok farklı kültürü bünyesinde barındıran bir bölgedir. İlçe sınırları içinde Yörük, Alevi, Sıraç, Sünni Kürt, Alevi Kürt, Yörük, Çerkez, Balkan ve Doğu Muhaciri, Gürcü, Papaklı adları ile anılan çeşitli ırk ve inanışlardan kişiler barış içinde yaşamaktadır. İlçede Sıraç olarak adlandırılan kişiler, Oğuzların Beydili Boyuna mensup, Alevi inanışında kişilerdir. Tokat merkezli olan Sıraçların günümüzde Hubyar ve Anşabacı olmak üzere iki ana kolu bulunmaktadır. An-

¹ Maşat-höyük'te 1973-1978 ve 1980-1981 yılları arasında yapılan kazılarda toplam 116 adet tablet bulunmuştur. Bu tabletlerin büyük kısmının içeriğini de mektuplar oluşturur. Bunun dışında bir küçük kehanet metni, bir dini metin parçası da bulunan tabletler arasındadır. Ayrıca 3 adet kuş falı mektubu da Maşat-Höyük'te bulunmuştur. Metinlerin yarısına yakını mektup olup, büyük Hitit kralının Hititlerin başkenti Hattuşaş'dan yazıp, Maşat-Höyük'teki yüksek mevkii sahibi memurlara veya generallere gönderdiklerinden oluşmaktadır. Bu tabletler, Orta Hitit çağına, III. Tuthalya zamanına (tahminen M.Ö. 1350 civarı) tarihlenir. Zile adı Hititlerden günümüze kadar koruna gelmiş olan yer adlarından birisidir. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde Mşt. 75-113 no ile kayıtlı tabletin ön ve arka yüzünde “URU An-zi-li-ya” şeklinde geçmektedir (Akdoğan 2008: 8-9).

şabacılı Kolumun çıkış yeri ve merkezi Zile'ye bağlı Acısu Köyüdür (Yılmaz 2009: 31-33).

Gerçekleştirilen bu derleme çalışmasında, M.Ö. 47 yılında Roma İmparatoru Caesar ile Pontus Kralı II. Pharnakes arasında meydana gelen Zile Savaşı'nın nerede yapıldığı incelenmiştir.

2. Caesar (M.Ö. 108-44)

Bir Romalı general, devlet adamı konsül ve Latin Edebiyetin'nde önemli yazar idi. Çok hırslı bir asker idi. Sefere giderken bazen öncü kuvvetlerden önce gidilecek menzile vardığı olurdu. Bu yolculuklarında çoğunlukla çok az bir uyku ile idare ederdi. Kutsal Roma İmparatorluğu'nun yükselişine yol açan olaylarda önemli bir rol oynamıştır. Asil bir aileden gelen senatör Gaius Julius'un oğludur. Annesi Aurelia, asil olmayan bir ailedendi. Caesar politik davranışlarında çoğunlukla halk tarafını tutmuş, Romalı asillerin halk üzerinde baskılarını kaldırmaya çalışmıştır. Caesar M.Ö. 83'de Marius taraftarlarından 1. Cornelius Cinna'nın kızı Cornelia ile evlendi. Gençliğinde Marius partisine yaklaştı ve Sulla ve Mariusçular arasındaki çekişmeye katıldı. Bunun üzerine Roma'dan çıkmaya zorlandı. Ancak Sulla'nın M.Ö. 78 tarihinde ölümünden sonra Roma'ya dönebildi. Sonra hatiplik öğrenimi için Rodos'a ünlü öğretmen ve hatip Apollonius Molon'un yanına gitti. Beş yıl sonra Roma'ya döndü, kendini tamamiyle siyasete vererek Pompeius tarafını tuttu, cömertliğiyle halkın sevgisini kazanmaya çalıştı. Caesar M.Ö. 68'de, Cornelia'nın ölümü üzerine yüksek bir hayat seviyesi ve geniş bir çevresi olan Pompeia adlı genç bir kadınla evlendi. M.Ö. 62'de konsüllükten önce gelen bir rütbe olan praetorluğa yükseldi. Bu sırada, Batı Hispania'daki ayaklanmayı bastırarak elde ettiği ganimetlerle borçlarını ödedi, kendini konsüllüğe seçtirmek için Roma'ya gitti. M.Ö. 59 yılında, muhafazakar Marcus Bibulus ile birlikte konsül seçildi. Aynı yıl, o sıralar Anadolu'dan dönen Pompeius ve Crassus ile anlaşarak "Birinci Triumvirlik" i kurdu. Konsül olarak Roma'yı tek başına idare etmeye çalışan Caesar, Senato'yu ikinci planda bıraktı. Yeni bir kanunla fakir vatandaşlara ve Pompeius'un terhis edilen askerlerine toprak dağıttı. Vergilerin üçte birini bağışlayarak subayları kendi tarafına çekti. Nihayet 5 yıl içinde kendini Dalmaçya, Kuzey İtalya ve Güney Fransa valiliklerine seçti. Kuvvetli rakipleri olan Cicero ile Cato'nun Roma'dan uzaklaştırılmasını sağladıktan sonra, M.Ö. 58 de Gallia'ya girdi, sekiz yıl içinde Ren nehrinden Pireneler'e kadar bütün ülkeyi ele geçirdi. Tam bir zaferle sonuçlanan Gallia seferinden sonra Caesar aldığı zengin ganimet ve tecrübeli ordusu sayesinde, Roma'nın en güçlü adamı oldu (Suetonius 2008).

3. II. Pharnakes (Ölümü M.Ö. 47)

VI. Mitridat'ın oğlu ve Pontos Kralıdır. Babasının yerine kral olarak yetiştirilen Farnake'nin çocukluğu ve gençliği hakkında çok az bilgi vardır. Babası VI. Mitridat'ın Romalı ünlü general Pompey'e yenildiği III. Mitridatik Savaşının ardından

kaçmak zorunda kaldı. Mithridates, Romalılarla mücadeleye devam etmek niyetindeydi, ancak Pharnakes'in bu konuda isteksiz oluşu, M.Ö. 65 yılında babasına karşı bir darbe planı yapmasına yol açtı. Plan açığa çıkarıldı, ancak Roma Ordusu ile yeniden karşılaşmak istemeyen Pontos ordusu Pharnakes'i desteklediğini açıkladı. Ordu ile birlikte Mithridates'in üzerine yürüyen Pharnakes, babasının intihar etmesine neden oldu ve tahtı ele geçirdi. Pharnakes pozisyonunu koruyabilmek adına, vakit geçirmeden Pompey'e gönderdiği elçiler vasıtasıyla barış talebinde bulundu. Babasının cesedini Pompey'e gönderdi. Bu davranışı Pompey tarafından takdir görünce barış teklifi kabul gördü ve Bosphorus kralı olarak atanarak Roma'nın dostu krallar arasına yazıldı. M.Ö. 49 yılında Jül Caesar ve Pompey arasında iç savaş patlak verdi. Roma Lejyonlarının bu olayla ilgilenmesinden yararlanmak isteyen Pharnakes zayıf bir direniş ile Kolhis ve Küçük Ermenistan'ı egemenliği altına aldı. Küçük Ermenistan kralı Deiotarus, Caesar'ın Asyadaki temsilcisi Domitius Calvinus'tan yardım talep edince bir küçük bir Roma ordusu bölgeye geldi. M.Ö. 48 yılında yapılan Nikopolis savaşında Roma ordusu yenilgiye uğratan Pharnakes yönünü Pontos'a çevirdi. Romalılara karşı yapılan bu güç gösterisinin ardından Pharnakes yeni fethettiği bölgelerdeki isyanları bastırmakla meşgul oldu. Ancak Caesar'ın bölgeye doğru ilerlerken sahip olduğu olağanüstü hız Pharnakes'in dikkatini yeniden Romalıların üzerine çevirmesine neden oldu. Tehlikenin farkına varan Pharnakes ilkin zaman kazanmak amacıyla barış teklifinde bulundu ancak Caesar'ın bölgeye oldukça yaklaşmış olması savaşı kaçınılmaz hale getirdi. Günümüzdeki Zile (Zela) yakınlarından yapılan kısa savaşın ardından Pharnakes bozguna uğradı ve az sayıda süvarisi ile birlikte kaçmak zorunda kaldı. Pharnakes yardım bulmak ve İskitler ve Sarmatlardan asker toplayabilmek için hemen Bosphorus'a geçti. Ancak eski bir valisi olan Asandar birlikleri ile ona saldırdı ve Pharnakes çatışma sonucu öldü. Tarihçi Appian onun savaşta öldüğünü teyit eder ancak Cassius Dio onun önce yakalanıp sonra öldürüldüğünden bahseder (Anonim 2014).

4. Yazılı Kaynaklar

Günümüzden yaklaşık 2.050 yıl önce meydana gelmiş Zile Savaşında bizzat bulunmuş bir kişiden günümüze ulaşan bir belge bulunmamaktadır. Savaşta bizzat bulunmuş kişilere ait belge bulunamadığından, 2. Elden yazılmış belgelelere bakmak gerekmektedir. Bu konuda yazılmış ve günümüze ulaşmış bir kaynak vardır. Eserin adı "C. Julius Caesar's Commentaries of His Wars in Gaul and Civil War with Pompey as also Commentaries of the Alexandrian, African and Spanish Wars" (Hirtius 1750:1). Kitabın ismi Türkçeye "İskenderiye, Afrika ve İspanya Savaşlarının Değerlendirmeleri ile Birlikte, C. Julius Caesar'ın Galya ve Pompeius İç Savaşının Değerlendirmeleri" olarak tercüme edilebilir.

Eserin yazarı konusunda kesin bir bilgi yoktur. Orijinali Michigan Üniversitesi Kütüphanesi'nde muhafaza edilen Latince eser, Alb. Martin Bladen tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir. Çevirinin kapağında "Attributed to Julius Caesar,

possibly written by Gaius Oppius or Aulus Hirtius” cümlesi, “Julius Caesar’a dayandırılarak, muhtemelen Gaius Oppius veya Aulus Hirtius tarafından yazıldı” şeklinde tercüme edilebilir. Yani bu eser savaşı bizzat gören bir kişi tarafından değil, daha sonra Caesar’ın açıklamalarını dinleyen iki kişiden biri tarafından yazılmıştır (Hirtius 1750:1). Suetonius’a göre Oppius, Caesar’a yazı işlerinde katip (*scriba*) olarak hizmet eden bir görevlidir (Suetonius 2008:27).

Suetonius’a göre, günümüze ulaşan Alexandria (İskenderiye), Afrika ve İspanya Savaşlarının anlatıldığı kitapların yazarı belirsizdir. Bir iddiaya göre savaşların anlatıldığı kitapları Oppius yazmış, başka bir iddiaya göre ise Caesar yazmış, ancak yarım bırakmıştır. Galya Savaşının anlatıldığı yarım kalmış kitabı tamamlayan kişi katip Hirtius’tur (Suetonius 2008:27). Asinius Pollio ise ciddi bir iddiada bulunarak, Caesar’ın başkaları aracılığı ile yapılan birçok şeye gözü kapalı inandığını; ya bile bile, ya da hafızasının yanılması yüzünden olayları yanlış olarak hatırladığını, bu yüzden Caesar’ın yazdığı veya yazdırdığı ve savaşların anlatıldığı kitapların özen gösterilmeden ve aslına sadık kalınmadan, tahrif edilerek yazıldığını iddia etmiştir (Suetonius 2008:27).

Çeviriyi yapan Bladen, eserin baş kısmında “To the Reader” (Okuyucuya) başlığı ile bazı konularda açıklamalarda bulunmak ihtiyacını hissetmiştir (Hirtius 1750:IX). Kitabın XII. sayfasının ilk paragrafında “Caesar’ın Fransa’daki kahramanlıklarını anlatan kitaplarının haricinde; Galya, İskenderiye, Afrika ve İspanya Savaşlarını anlatan diğer 8 kitabı ya Aulus Hirtius ya da Oppius tarafından yazıldı” önemli bilgisini verilmektedir (Hirtius 1750:XII). Ayrıca “Rhelicanus” isminde başka bir yazardan bahsedilmekte ve Rhelicanus hakkında “Bu aşağılık kişi kitabın birini Oppius’a, diğerlerini Hirtius’a mal ediyor” iddiasında bulunmaktadır (Hirtius 1750:XII).

Bladen ise, Latince orijinal eserin çeşitli yazarlar tarafından çeşitli şekillerde tercüme edilmiş olduğunu, bu peşi peşine tercüme sırasında önemli çeviri hatalarının yapıldığını iddia etmiştir. Örneğin daha önce tercümeleden birini yapan Fransız D’Ablancourt tarafından Latince “impueres” kelimesinin “virgin” (bakire) olarak tercüme edilmesi gerekirken, sehven “beardless” (sakalsız) olarak tercüme edildiğini vurgulamıştır (Hirtius 1750:XIII-XIV). Bu tip tercüme hatalarına başka örnekler de vermektedir. “To the Reader” (Okuyucuya) bölümünün en sonunda, kendisinin de bu tip hatalar yapmış olabileceğini ve okuyucuların kendisini affetmesini istemektedir (Hirtius 1750:XIII-XIV).

Kitabın “Contents” (İçindekiler) bölümünde, Caesar’ın Zile’de yaptığı savaş ile ilgili bölümlerin bulunduğu sayfanın baş kısmında “Contents of Aulus Hirtius or Oppius’s Commentary of the Alexandrian War” açıklaması bulunmaktadır (Hirtius 1750:XXXII). Tüm bu açıklamalardan “Zile’de yapılan savaşın anlatıldığı bu eser, savaşı bizzat gören biri tarafından yazılmadığı gibi, Latince yapılan peşi peşine tercüme esnasında da birçok tercüme hatası yapılmış olabilir.” sonucu çıkarılabilir.

4.1. Hirtius'a Göre Zile Savaşı

Commentaries of the Alexandrian Wars (İskenderiye Savaşı Yorumları) bölümünde, savaşa giden gelişmeler aşağıdaki gibi özetlenmektedir (Hirtius 1750 Doğrudan Hirtius'a gönderide bulunulmalı tercümesine değil: 361-362):

72. Zile Pontus'a bağlı, ovada kurulmuş bir şehirdir. Bir tepenin üzerinde inşa edilmiş kale duvarlarına bakılınca, kalenin sanatsal bir incelikle inşa edildiği görülür. Şehrin her tarafında dağlar vardır ve bu dağlar birçok vadiler tarafından bölünmüştür. Bu vadilerden birisi şehri genişleten bir sırta sahiptir ve Zile'ye uzaklığı 4,5 km.den fazla değildir. Bu en dikkat çekici vadi; Mithridates, Triyarus'u yenmiş ve ordumuzu ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Babasının burada daha önce kazandığı zaferi canlı bir şekilde hatırlayan Pharnakes, bütün kuvvetleri ile burada konuşlanmıştır.

73. Caesar düşmana yaklaşık 7,5 km uzaklıkta konuşlandı. Caesar, düşmana en yakın konumda olan karşısındaki bir tepeyi eğer düşmandan önce tutabilirse, kralın kuvvetlerine karşı bir avantaj elde edebileceğini gördü. Askerlerine burayı tutmalarını ve çalı demetleri (fascine) ile mevzileri tahkim etmeleri için emir verdi. Askerleri bu emri yerine getirdi. Ertesi sabah saat 3'de askerler tüm ağırlıklarını arkada bıraktı ve Caesar lejyonlarının en önünde olduğu halde, harekete geçtiler. Şafak sökerken, daha önce Triyarus'un, Mitridat'a karşı izlediği rotanın aynısını izledi ve düşman niyetlerini anlamadan aynı mevkie konuşlandı. Ordudaki yardımcı birliklere, bütün çalı demetlerini oraya getirmelerini emretti ki, bu görevden hiçbirisi kaçınmazdı. Böylece iki ordu, aralarında 1,5 km.den biraz fazla mesafe olacak şekilde mevzilendiler.

74. Sabah olunca Pharnakes, Caesar'ın konuşlandığı mevkinin avantajını hemen fark etti ve bütün kuvvetlerini kamptan dışarı mevzilendirdi. Caesar önce Pharnakes'in ordusunu harekete geçirdiğini ve kendisinin ilerlemesini durdurmak istediğini sandı. Bunun üzerine Caesar ordunun sadece ilk saflarını savaşa sürerek, diğer bütün kuvvetlerine mevzilerini tutmalarını söyledi. Pharnakes iki sebepten birinden dolayı ordusunu harekete geçirdi. Ya kâhinler tarafından kendisine verilen bilgiye göre, bulunduğu yerin kendisi için uğurlu olduğuna inanıyordu. Ayrıca saldırıya geçen bizim öncü kuvvetlerimizin azlığına bakarak ve onların tüm gün ağır teçhizat ile yürümüş oldukları için yorgun olduklarını varsayarak, bizi küçümsedi. Ya da kendi generallerinin daha önce Roma 22. Lejyonu ile savaşmış ve onu yenmiş olduklarına güveniyordu. Bu yüzden bizim ordumuzu küçümseyerek savaşmaya karar verdi ve kuvvetlerini vadinin aşağısına doğru yolladı. Caesar ilk önce onun zayıf saldırısını alaya aldı. Ordusunu dar bir alana çekti. Oraya Pharnakes'in ileri görüşlü generallerinden hiç birisi saldıramadı. Fakat Pharnakes'in ordusu vadinin aşağısına kadar indi ve yukarı doğru tırmanmaya başladı. Pharnakes'in bu düşüncesizce hareketi karşısında, daha geri çekilmeye başlamadan, Caesar ileri harekete geçti. Pharnakes'in ordusu tekrar savaş düzenine geçmeden, ordusunu saldırı düzenine soktu.

4.2. Suetonius'a Göre Zile Savaşı

Caesar zamanından günümüze ulaşan ikinci eser Gaius Suetonius Tranquillus'un yazdığı "On İki Caesar'ın Hayatı" (De Vita Duodecim Caesarum) isimli eserdir (Suetonius 2008). Suetonius bu eserinde 12 Roma imparatorunun hayatını yazmıştır. Bu eserin ilk bölümü Caesar'a aittir. Bu bölümün XXXV. maddesinde şu açıklama verilmektedir:

"... Alexandria kentinden Suriye'ye, oradan da Pontus'a geçti, Büyük Mitridates'in oğlu Pharnakes hakkında gelen haberler onu çok endişelendiriyordu. Caesar, koşullardan yararlanarak savaşa girişen ve çok sayıda başarı kazanarak küstahlaşan Pharnakes'i, oraya varışının beşinci gününde, karşılaşmalarından sonraki dört saat içinde, tek bir cephede bozguna uğrattı. Bu denli zayıf düşmanları yenerek çok büyük askeri ün elde eden Pompeius'un yazgısını sık sık anımsıyordu..." (Suetonius 2008:20)

Bir sonraki sayfada, XXXVII. maddede ise şu bilgiyi verilmektedir:

"... Galya zafer töreninde Velabrum'dan geçerken arabanın bir dingili kırılıncaya az kalsın arabadan düşüyordu; sağında, solunda ortalığı aydınlatmak için şamdanlar taşıyan kırk tane fil ile Capitolium'a meşaleler arasında çıktı. Pontus için kutladığı zafer töreninde, tören alayının teskereleri arasında önde üç sözcükten oluşan bir yazı taşıttırdı: "Geldim, gördüm, yendim" bu yazı öbürlerinde olduğu gibi bu savaşın eylemlerini değil, savaşın hızla tamamlandığını anlatıyordu." (Suetonius 2008:21) Suetonius'un Zile Savaşı ile verdiği bilgiler bunlardan ibarettir.

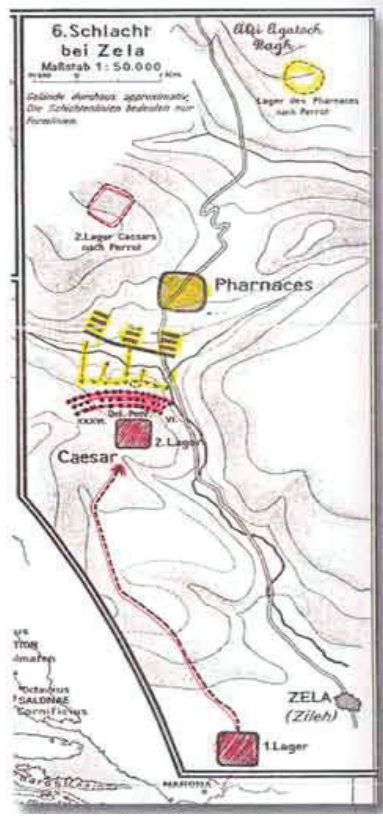
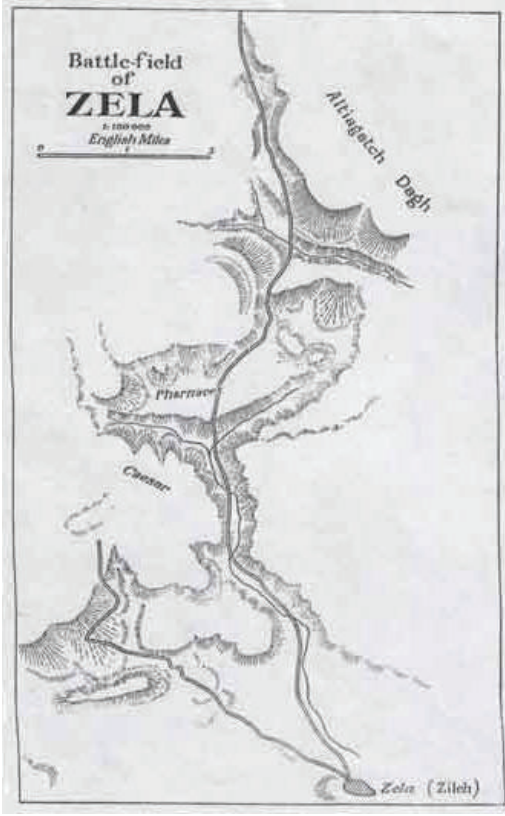
4.3. Life of Julius Caesar (Julius Caesar'ın Hayatı)'a Göre Zile Savaşı

H. G. Liddell (1860) tarafından kaleme alınan bu eserde "... Pharnaces, proud of a victory over Caesar's lieutenant, ventured to attack Caesar himself near Zile, where his father Mithridates had once defeated the Romans."¹⁷ ifadesi geçmektedir. Yani "Daha önce babası Mithridates Romalıları ve kendisi de Caesar'ın bir generalini yenmiş olan Pharnakes, Caesar'a Zile yakınlarında saldırmaya cesaret etti." şeklinde tercüme edilebilir (Liddell 1860).

5. Resimlemeler (İllüstrasyonlar)

Caesar'ın Zile Savaşı ile ilgili olarak, mütemadiyen Rice Holmes ile Kromayer-Veith resimlemelerden bahsedilmekte, çok önemli ve sağlam bir belge gibi, bu resimlemeler öne sürülmektedir (unyezile.com^a 2009, unyezile.com^b 2009)

Öncelikle bu resimlemelerin kaynakları ve isimleri, akademik formatta açıkça ve doğru bir şekilde verilmemektedir. Örneğin Kromayer-Veith, bu gibi kaynaklarda yanlış bir şekilde "Kramayer-Veith" olarak bildirilmektedir.

5.1. Rice Holmes İllüstrasyonu

Dikkat edileceği üzere, Rice Holmes resimlemesi bilimsel yöntemlerle hazırlanmış, ölçekli bir harita değildir. Bu bir resimleme (illüstrasyon) yani çizimdir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, bu resimleme çizilirken kullanılan bilgilerin kaynağının güvenilir olup, olmadığıdır. Bu kaynaklar bilinmek zorundadır. Bu kaynakların güvenilirliği bilinmeden, bu resimlemelerin bilimsel bir kaynak değeri olamaz.

İkinci önemli husus, resimlemenin sağ üst köşesinde İngilizce "Altıgatch" ibaresi bulunmaktadır ki, bu kelime günümüz Türkçesi ile "Altiagaç" isimdir. Bu isim Türkçe bir mevki isimidir. 2.050 yıl önce Zile çevresinde Türkçe kullanıldığına dair elimizde bir bilgi olmadığına göre, bu resimleme T. Rice Holmes (1855-1933)'ün yaşı ile doğru orantılı olarak, yaklaşık bir asır önce çizilmiş olması gerekmektedir.

Diğer önemli bir nokta, resimlemede Caesar ve Pharnakes Ordularının gösterildiği coğrafi mevkidir. Rice Holmes ile Kromayer-Veith resimlemelerin her ikisinde de savaş yeri olarak, Derebaşı Köyü'ne giden yolun sağ ve sol yamaçları

gösterilmektedir. Bu resimlemeleri çizen kişilerin bu bölgeyi hiç görmediği, bu resimlemelerin masa başında çizildiği anlaşılmaktadır. Bu arazi üzerinde bizzat yapılacak bir incelemeden sonra açıkça anlaşılacaktı ki, savaş alanı olarak gösterilen Derebaşı Yolu'nun sağ ve sol yamaçlarında savaş yapmak değil, normal yürümek dahi mümkün değildir. Çünkü yamaçlar son derece dik ve arazi engebelidir.

5.2. Kromayer-Veith İllüstrasyonu

Kromayer-Veith tarafından çizilmiş resimleme de, Rice Holmes tarafından çizilmiş resimlemenin benzeridir. Kromayer-Veith resimlemesinin de 20. yüzyıl içinde çizilmiş olduğu açıktır. Ayrıca resimleme çizilirken kullanılan kaynak da belli değildir. Birinin diğerinden kopya ederek çizildiği kolaylıkla söylenebilir.

6. Hangi Savaş Yeri Doğru?

Rice-Holmes ve Kromayer-Veith resimlemeleri araziye apliediği zaman ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu resimlemelere göre savaş yeri, Derebaşı köyünün her iki tarafındaki dik yamaçlardır. Aynı resimlemelere göre Caesar'ın kuvvetleri Derebaşı Köyünün güneybatısındaki tepenin üstünde, Pharnakes'in kuvvetleri ise aynı köyün kuzey doğusundaki tepenin yamaçlarında konuşlanmıştı.

Bizzat araziye gidilerek, yerinde yapılan bir incelemede, Caesar'ın konuşlandığı iddia edilen tepeden Derebaşı köyüne doğru ilerlemek, bir ordu için imkânsızdır. Çünkü tepenin üzerinden, 45 dereceden fazla meyilli yamacını kullanarak Derebaşı köyüne doğru ilerlemek bir ordu için mümkün değildir. Bu yoldan ancak profesyonel dağcılar, özel malzemeler kullanarak inebilir. Pharnakes'in bulunduğu, sağ taraftaki mevki biraz daha uygun gibi görünmektedir. Ancak, savaş esnasında savaş arabalarının kullanıldığı iddia edilmektedir. Bu durumda Pharnakes'in kargâhının bulunduğu bu bölgede, savaş arabaları ile bir askeri hareket düzenlemek imkânsızdır.

Buradan çıkarılabilecek sonuç, gerek Rice-Holmes gerekse Kromayer-Veith'in bu resimlemeleri araziye bizzat gitmeden ve arazi şartlarını bizzat görmeden, masa başında çizilmiştir. Bu yüzden bu resimlemelere güvenilemez ve bilimsel bir belge değerleri yoktur.

7. NTV Tarih Dergisi Yeni Bir Savaş Yeri İcat Ediyor

NTV Tarih Dergisi'nin Nisan.2009 sayısında Caesar-Pharnakes Savaşı ile ilgili haber çıkmıştır (Güngör ve Dinç 2009). Bu derginin elemanları sözü edilen savaş yerini görmek için Zile'ye gelmiştir. Derginin elemanları arazide keşif yapınca, yukarıdaki resimlemelerde gösterilen bölgede savaş yapılamayacağını, asker yürütülemeyeceğini anlamış olmalıydılar. Yani onlara göre de Rice-Holmes

ve Kromayer-Veith resimlemelerinde işaret edilen bölge savaş yeri olmamalıdır. Orduların konuşlandıkları mevkiiler, Derebaşı Köyünün iki yakasındaki tepeler olmamalıdır. Bunu sözde savaş alanına gelince anlayan dergin elemanları, bu her iki Rice-Holmes ve Kromayer-Veith resimlemelerini bir kenara atmış, yeni bir savaş yeri icat etmişlerdir.

Derginin elemanlarının yeni savaş yeri olarak seçtiği mevki, Zile-Terziköy yolu üzerinde, Yünlü Köy yol ayrımını 1 km geçtikten sonraki düzlüktür. Böylece Caesar ve Pharnakes'in ordularının konuşlandıkları mevkiiler de otomatik olarak değişmiştir. Caesar'ın ordusu, Rice-Holmes ve Kromayer-Veith'in resimlemelerinde Derebaşı Köyü'nün güneybatısındaki tepenin üstünde konuşlanmış idi. Dergi elemanları aynı orduyu tam aksi istikamette ve yaklaşık 3 km kuzeydoğuda, Derebaşı Köyü'nün kuzeydoğusundaki tepenin üstünde konuşlandırmıştır. Pharnakes'in ordusu Rice-Holmes ve Kromayer-Veith'in resimlemelerinde Derebaşı Köyünün kuzeydoğu tepesindeki yamaçlarında konuşlanmış idi. Dergi elemanları aynı orduyu Yünlü Köyü'nün güneyine düşen yamaca konuşlandırmıştır. Yani Rice-Holmes ve Kromayer-Veith ile dergi elemanları, iki ordunun kamp yeri ve savaş meydanı için farklı yerleri işaret etmektedirler.

8. Savaşı Etkileyebilecek Coğrafi Faktörler

Savaşların kaderini belirleyen birçok faktör bulunmaktadır. Ordunun savaşçı, moral ve silah gücü ile orduların konuşlandığı mevkiiler; mevsim, meteoroloji ve arazi şartları gibi birçok etken, bir savaşın kaderini etkileyebilir.

8.1. Bitki Örtüsü

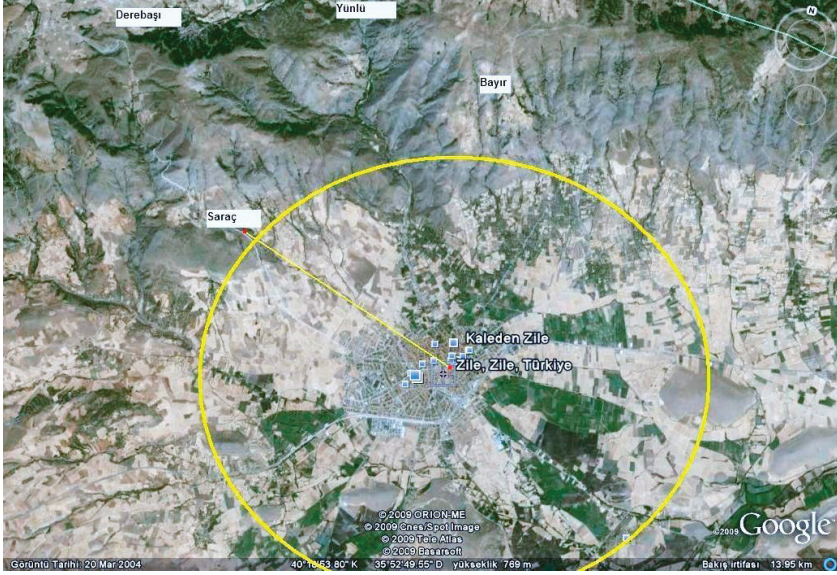
Savaşların kaderini etkileyen bir etken, yeryüzündeki bitki örtüsüdür. Caesar ile Pharnakes'in Zile Savaşında gözden kaçırılan önemli hususlardan birisi, 2.050 yıl önce buradaki bitki örtüsünün nasıl olduğudur. Günümüzde Derebaşı ve Yünlü Köyü çevresindeki arazide epeyce bir ormanlık alan, tarla ve mera açmak gayesi ile tahrip edilmiştir. Dağlık-tepelik olan bu arazinin, bundan 2.050 yıl önce büyük ihtimalle ormanlık olabileceği imkan dâhilindedir.

8.2. Arazinin Eğimi

Gözden kaçan diğer önemli bir husus, dergi elemanları tarafından Yünlü Köyü karşısındaki alanın, sanki düz bir ova gibi, savaş meydanı olduğunun iddia edilmesidir. Yani Pharnakes, ordusundaki atlı savaş araçlarını burada düz arazide gibi yürütmüş olduğunun iddia edilmesidir. Değil 2.050 yıl öncesinde büyük ihtimalle ormanlık bir alan olan savaş meydanında, günümüzde dahi Yünlü Köyü karşısındaki ağaçsız alanda, arazi eğiminden dolayı savaş aracı yürütmek imkânsızdır.

8.3. Savaş Alanının Zile'ye Uzaklığı

Hirtius/Oppius'un anılarında savaş alanının Zile'ye uzaklığı 3 Roma Mili olarak bildirilmektedir (Hirtius 1750: 361). Bir Roma Mili 1.478 km olduğuna göre, savaş alanı Zile'ye yaklaşık olarak 4.4 km uzaklıktadır. Eğer bu mesafenin doğru olduğu kabul edilirse, aşağıda ki örneklerde verileceği gibi, Zile ile bazı yerleşim yerlerinin arasındaki mesafeler önem kazanmaktadır.

Resim 1. 4,5 km (3 Roma mili) çaplı alanı gösteren şekil. Eğer verilen mesafe doğru ise, savaş Yünlü Köyü yakınındaki dağlık alanda değil, Zile dışındaki düzlük alanda yapılmış olmalıdır (www.googleearth.com 13.05.2009).

Tablo 1. Zile ve çevresindeki bazı mevki ve yerleşim yerleri arasındaki uzaklıklar.

Mevki	Mesafe (km)
Zile-Saraç Köyü	4,4
Zile-Tekkavak Mevkisi	4,8
Zile-Bayır Köyü	4,8
Zile-İstasyon Mah	4,8
Zile-Kurşunlu Köyü	5,2
Zile-Hacılar Köyü	5,5
Zile-Yünlü Köyü	6,8
Zile-Kurupınar Köyü	6,9
Zile-Derebaşı Köyü	7,5
Zile-(Sözde) Savaş Alanı	8,4

(www.googleearth.com 13.05.2009)

Tablo.1’de verilen mesafeler kuş uçuşu mesafelerdir. Bu uzaklıklar, normal arazide yola alınarak ölçüldüğü zaman daha da artacaktır. Örneğin dergi elemanları tarafından, Zile-Yünlü Köyü karşısında yapıldığı iddia edilen sözde savaş alanının Zile’ye kuş uçuşu uzaklığı 8,4 km, veya 5,7 Roma Milidir. Bu mesafe arazide ölçüldüğü zaman, 10-12 km.nin üzerine, yani 7-8 Roma milinin üzerine çıkacaktır. Zile ile savaş alanı arasındaki mesafe, Hirtius tarafından en fazla 3 Roma Mili olarak verilmektedir. Ancak İngiliz Arkeolog Dr. David French, Caesar ve Pharnakes arasındaki savaş alanını, Zile’ye 4.8 km uzaklıktaki Tekkavak Mevkisi olarak iddia etmektedir (Serezli 2009). Bu mesafe, Hirtius tarafından bildirilen 3 Roma Mili (4.8 km) uzaklığa tıpa tıp uymaktadır.

9. Tarihte Anadolu Yollarının Durumu

Anadolu’da yolların durumu değerlendirilirken, günümüz şartları değil, aksine savaşın olduğu tarihteki yol şartları göz önüne alınmalıdır. Bir örnek vermek gerekirse; Ramsay (1960)’e göre, Doğu Karadeniz Dağları geçit vermediği için, milattan önceki zamanlarda en önemli Karadeniz Limanı Sinop ve Samsun idi. Hâlbuki günümüzde Doğu Karadeniz’deki sahil şehirlerinin iç kesimlere bağlantısı hemen her bölgeden mümkündür. Gelişen teknoloji sayesinde, dağları her noktadan asfalt yol ile geçmek mümkündür.

Başka bir örnek vermek gerekirse, başkent Ankara’nın 1880 yıllarındaki ulaşım ve yol durumunu belirten bir İngiliz Konsolosluk raporu son derece öğreticidir (Kocabaşoğlu 2004). Ankara Konsolos Yardımcısı G. Gatheral’in Londra’ya gönderdiği raporun ilgili kısmı şöyledir:

“Ankara’da fabrika adına yakışır herhangi bir şey mevcut değildir. Buraların bütün endüstrisi evde el emeği ile gerçekleştirilir. İmalatta gerekli makineleri en yakın limandan yaklaşık 300 mil (500 km) uzaklıktan katır ya da deve sırtında buraya taşımamanın zorluğu aşılamadığı için, ne buhar ne de su gücünden henüz yararlanılmamıştır. Ulaşım sorunu çözülmüş olsa, Ankara şehrinin fabrika endüstrisi için son derece iyi bir konuma sahip olduğuna kuşku yoktur. ..” (Kocabaşoğlu 2004:230)

“Ankara’nın elma ve armudunun, özellikle de kışlık türlerinin sözü edilmeye değer. Bunlara Avrupa’da çok rağbet edilmekle birlikte, çok nadir olarak ihraç edilebilir. Çünkü en yakın limana katır sırtında 20-24 gün süren yolculuk, o çok beğenilen güzel kokularını ve tatlarını bozar. Bir demiryolu ya da hatta geçilebilir bir araba yolu yapılmış olsa, bunlar ya da diğer pek çok yaş ve kuru meyvenin ticareti gerçekleşecektir ve çok geçmeden yetiştiren için kârlı, tüketici için ise tatminkâr olacaktır. Halen ulaşım sistemi öylesine çözümsüz bir haldedir ki, verimin iyi olduğu bir yıl büyük meyve bahçelerinde ürünlerin dallarda ya da yere düşerek çürüdüğünü gördüm.

Ankara balı şeffaf ve beyazdır. Bal ve balmumu çokça üretilir. Yerel olarak üretilen balmumu değerli olduğu için, bunun da ihraç edilmesi gerekir. Katır sırtında

sağa sola savrulularak Avrupa'ya ulaşması için ambalaj açısından o kadar özen gerektirir ki, çaresizlik içinde bundan da vazgeçilmiştir.” (Kocabaşoğlu 2004:244-245)

“Ankara Vilayetinin yolları olabilecek en kötü durumdadır. 1874'den önce mevcut yolları onarmak ve geliştirmek için, Hıristiyan ahalden yol vergisi toplanarak, Müslümanlar ise zorunlu çalışma mükellefiyetine tabi tutularak, zaman zaman çaba gösterilmiştir. Ancak bütün bunlar, savaştan önce ve savaş sırasında Merkezi Hükümetin askeri ihtiyaçları için harcanmıştır. Deniz kıyısına ulaşan bir araba yolunun, vilayetin en acil ihtiyacı olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir.” (Kocabaşoğlu 2004:246)

Anadolu'nun ortasında önemli bir geçit noktası olan başkent Ankara'nın ulaşım durumu bundan 130 yıl önce bu durumdadır.²

Strabon'un bildirdiğine göre, kendi memleketi olan Amasya, Romalılar zamanında önemli bir yerleşim merkezi idi. İstanbul'dan Amasya'ya ulaşan yol ya Bolu, Gerede, Çankırı, İskilip, Çorum, Mecitözü üzerinden, ya da Bolu, Gerede, Ankara, Tavium,³ Hattuşa, Alaca, Ortaköy, Göynücek üzerinden geçiyordu.

10. Roma Mil Taşları

Türkiye'de çalışma yapan arkeologlar arasında İngiliz Arkeolog Dr. David French'in ayrı bir yeri vardır. French, Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün yaklaşık 20 yıl müdürlüğünü yapmıştır. French, Roma Mil taşları konusunda dünyanın sayılı bilim adamlarındandır. Türkiye'de bu kadar uzun süre görev yapması nedeni ve mil taşları üzerinde çalışması nedeni ile Anadolu'nun birçok yöresini adeta adım adım gezmiştir. Bu bölgelerden birisi de Zile ve çevresidir.

French'in “Küçük Asya'daki Roma Yolları ve Mil taşları” isimli eser bu konuda en önemli kaynaklardan birisidir (French 2012). Eğer Zile-Terziköy-Amasya Yolu, Romalılar zamanında işlek bir yol olmuş olsa idi, bu yol üzerinde birçok mil taşının bulunmuş olması gerekirdi. Ne yazık ki bu Zile-Terziköy-Amasya Yolu üzerinde bulunmuş tarihi mil taşı bulunmamaktadır. Ancak Zile-Turhal-Amasya Yolu üzerindeki Turhal'da bulunmuş mil taşları vardır (French 2012:243-254). Roma mil taşları da göstermektedir ki, Pharnakes Amasya-Turhal-Zile üzerinden Zile'ye ulaşmıştır. Terziköy yolunu kullanmamıştır. Frenc (2012) Caesaria-Zela-Amasia ((Kayseri-Zile-Amasya) Yolu'nu 134-148 nolu miltaşları ile tarif etmiştir. Buna göre yol 134.Akbenliçiftlik (), 135.İzibüyük (), 136.Kabalı (Kadışehri, Yozgat), 137. Kadışehri (Yozgat), 138.Çamsaray (Kadışehri, Yozgat), 139.Özükkavak (Çekerek, Yozgat), 140.Güzelbeyli (Zile, Tokat), 141.Yıldıztepe (Zile, Tokat), 142.Alayurt (Zile,

² Konsolos Yardımcısı Gatheral'in bildirdiği gibi, bundan 130 yıl önce Ankara'ya araba ile ulaşım imkânı sağlayacak yol yoktur. Ama bazı okumuş cahiller, Farnake ordusundaki savaş arabalarını Amasya-Zile arasındaki dağda günümüzden 2.050 yıl önce koşturabilmektedirler.

³ Günümüzde Tavium'un yerinde, Yozgat'ın 30 km batısındaki Büyüknefes Köyü bulunmaktadır. Büyüknefes Köyünden günümüzde önemli bir yol geçmemekle birlikte, burası Romalılar zamanında önemli bir kavşak noktası idi (Ramsay, W. M. 1960).

Tokat), 143.Akyazı (Merkez, Amasya), 144. Mahmatlar (Merkez, Amasya), 145 Uygur (Merkez, Amasya), 146, Ezinepınar (Merkez, Amasya), 147.Kapıkaya (Merkez, Amasya), Suluova (Amasya) şeklinde devam etmektedir.⁴ Tarif edilen bu yol güzergahı Zile-Turhal-Amasya güzergahıdır.

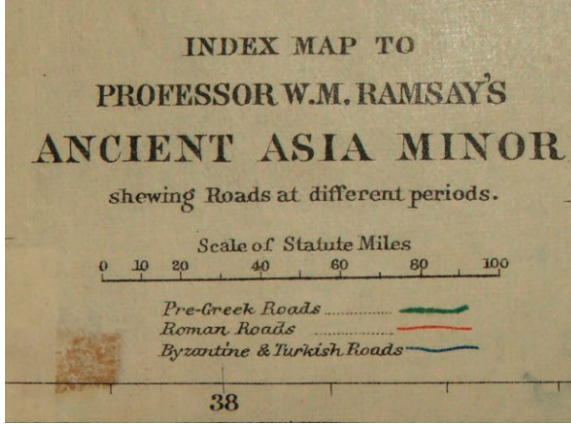
Yine aynı esere göre (French 2012:239), Zile-Kadişehri Yolu üzerinde, Yozgat Kadişehri'ne bağlı Çamsaray (eski ismi Dabana) Köyü'nde Roma mil taşı bulunmaktadır. Aynı şekilde Çamsaray'ın yaklaşık 15 km güneyinde, Kadişehri İlçesi ile Kadişehri'nin 10 km güney batısında, Kabalı Köyü'nde de Roma mil taşları bulunmaktadır (French 2012: 238). Bu yerleşim yerleri, Osmanlılar zamanında önemli bir rota olan "Zile-Kayseri Deve yolu" olarak adlandırılan yol üzerinde yer almaktadır (Yılmaz 2004). Bu yol önemli bir Hitit yerleşim yeri olan Maşathöyük (Tapi-gga)'e ulaşım sağlayan bir yer olmalıdır. Çünkü Maşathöyük bu yolun sadece 4 km batısındadır (Yılmaz 2004).

11. Caesar ve Pharnakes Zile'ye Hangi Yollardan Geldiler?

Ramsay'e ait aşağıdaki haritada da görüldüğü gibi, Roma devrindeki yollar kırmızı renk ile gösterilmiştir. Buna göre o devirlerde Amasya'dan Zile'ye ulaşım, Turhal üzerinden sağlanıyordu. Öyleyse Pharnakes'de büyük bir ihtimalle Amasya-Turhal üzerinden Zile'ye gelmiş olmalıdır. Bu yoldan gelmiş olduğuna göre, niçin Zile'ye geldikten sonra tekrar Amasya istikametine yönelerek, Dereboğazı'nda ilerleyerek, dağlık bir arazide konuşlansın.

Yine aynı haritaya göre, Caesar ve ordusunun da Kapadokya Komana'sında konakladığı bilindiğine göre, Kayseri (Caesareia Mazaka), Sorgun (Euagma) üzerinden Zile'ye gelmiş olması gerekir.

⁴ Ancak bu yol güzergahında bazı hatalar bulunmaktadır. 139.Özükkavak miltaşının yerinin değişmiş olması gerekir. Çünkü Kadişehri-Çamsaray-Güzelbeyli bir güzergahdır ve Çamsaray'dan tekrar Özükkavak'a yaklaşık 20 km gidip, geri gelmek icap eder. Ayrıca Ezinepınar'ın adı değil Ezinepazar olmalıdır. 144. Mahmatlar, 145.Uygur ve 146.Ezinepınar yerleşim yerlerinin Turhal-Amasya Yolu üzerindeki sıralaması ise Ezinepınar-Uygur-Mahmatlar şeklinde olmalıdır. 143.Akyazı miltaşının Akyazı Köyü'nde olması ise imkansızdır çünkü Zile'nin Araplar Köyü'nden Amasya'nın Merkez Akyazı Köyü'ne geçmek mümkün olsa da, Akyazı'dan Deliçay Vadisi'ndeki Uygur-Ezinepazarı güzergahına geçmek, Sarıtaş Dağı nedeni ile imkansızdır. Bu nedenle Akyazı miltaşının sonradan buraya getirildiği düşünülebilir.

Resim 2. Roma Döneminde İç Anadolu yollarının durumu ve lejant (Ramsay 1960).

11.1. Caesar'ın Güzergahı

Caesar Mısır'dan gelirken, antik Komana⁵ kentinde konakladığı bilinmektedir. Komana'da konakladığına göre, Zile'ye iki yoldan birinden gelmiş olmalıdır.

⁵ Burada bahsedilen Komana, Kapadokya Komana'sıdır. Günümüzde Adana'nın Tufanbeyli İlçesi yakınlarına denk düşmektedir. Diğer bir Komana ise Pontos Komana'sı olup, Tokat yakınlarındaki Gümenek mevkisidir.

Birinci yol Kayseri, Boğazlıyan, Sarıkaya, Sorgun, Pleumaris⁶ üzerinden Zile yoludur. İkinci yol ise Kayseri, Şarkışla, Sivas, Yıldızeli, Sulusaray, Alpudere, Kuruçay, Güzelbeyli, Çeltek, Hasanağa üzerinden Zile yoludur. İkinci yol daha fazla dolaştığı ve daha sarp bir araziden geçtiği için, Caesar'ın muhtemelen günümüzde de kullanılan Kayseri-Boğazlıyan-Sarıkaya-Sorgun-Çekerek-Zile yolundan gelmiş olmalıdır.

Hirtius anılarında, "Caesar Zile yakınlarına gelip konakladığı zaman, düşmandan 7,5 km uzaklıkta idi" demektedir. Eğer bu yoldan gelmiş ise, günümüzdeki Büyükkarayün veya Hacılar Köyü civarında konaklamış olmalıdır. Çünkü burası Zile'ye göre nispeten yüksek ve hâkim konumdadır. Eğer Sulusaray üzerinden gelmiş ise, günümüzdeki Hasanağa Köyü boğazından çıktıktan sonra, Hasanağa ve Özyurt (Bildiş) Köyleri civarında bir mevkide konaklamış olmalıdır.

11.2. Pharnakes'ın Güzergahı

Pharnakes, 2.050 yıl önceki yol durumu göz önüne alındığında, muhakkak Amasya üzerinden gelmiş olması gerekir. Amasya üzerinden gelişte iki farklı yol seçeneği bulunmaktadır.

Birinci yol günümüzde de kullanılan Amasya-Turhal-Zile yoludur. İkinci yol ise, Amasya-Terziköy-Kervansaray'dan geçen dağ yoludur. 2.050 yıl önceki arazi şartları, ormandan meydana gelen bitki örtüsü ve çok seyrek yolcu trafiği göz önüne alındığında, yanındaki savaş ve yük arabaları ile Pharnakes'in 2. yolu geçmiş olması mümkün değildir. Bu yol, Amasya-Turhal-Zile yoluna göre daha kısadır ancak çok fazla engebelerdir. O devirlerde savaş arabaları ile geçilmesi imkânsız gibidir. Bu yol günümüzde dahi Zile-Amasya arasında seyahat edenlerce kullanılmamaktadır. Turhal üzerinden giden daha uzun ama düz yol tercih edilmektedir.

Terziköy üzerinden giden yolun kullanılmamış olmayabileceğine iki sebep daha gösterilebilir. Childs (1917) anılarında, bu yolun zorluğunu "....Had I been travelling with a pack-horse I could have gone across the mountains to Zilleh in a long forenoon, but for an araba the road was roundabout, and there and back meant three days' journey." cümleleri ile tarif etmektedir. Yani Childs "Bir yük atı ile yolculuk ettiğimden dolayı, Zile'ye dağları aşarak bir öğleden sonra varabildim. Fakat araba ile yolculuk etseydim, yol dolambaçlı idi ve gidiş-dönüş olarak ancak 3 günde gidebilirdim." demektedir. Childs'ın dolambaçlı dediği yol, günümüzde de kullanılan Amasya-Turhal-Zile yolu olmalıdır. Demek ki o tarihte bu yoldan araba gidiyordu.

Bu yolculuğu Childs, "Across Asia Minor on Foot" (Yürüyerek Bir Baştan Öbür Başa Küçük Asya) eserinin girişinde, Anadolu'da yayan olarak yaklaşık 2000 km yol yaptığını nakletmektedir. Diğer bütün gezginler araba ile yolculuk yaptığı hal-

⁶ Pleumaris, günümüzde Yozgat'a bağlı Çekerek İlçesi yakınlarında bir yerleşim yeri.

de, kendisinin yük atı ile yayan yolculuk yapmayı tercih ettiğini bildirmektedir. Bu yüzden diğer gezginlerin girmediği yolları denemiştir.

Yaptığımız araştırmalara göre, 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar, Amasya üzerinden Tokat'a 30'dan fazla gezgin seyahat etmiştir (Yılmaz 2010). Hepsisi Amasya-Turhal-Tokat yolunu kullanmıştır. Hiçbirisi Amasya-Terziköy-Zile yolunu tercih etmemiştir. Amasya üzerinden Zile'ye gelenler dahi, Turhal üzerinden seyahat etmişlerdir.

Bu yolun 100 yıl önceki durumu bile çok iç açıcı değildir. 1890 tarihli Sivas Salnamesi'ne göre 12,3 km yolun şosesi yapılmıştır. Ayrıca 12,7 km yolun ise tesviyesi yapılmıştır. Ayrıca 4 köprü, 33 menfez ve 1 kasis yapılmıştır. Yani bu yol ancak 1 asır önce araba geçebilecek duruma gelmiştir (Karaman 2001).

12. Sonuç

Sonuç bölümünde özetlersek, kaynaklarda Pharnakes'in savaş alanına Caesar'dan önce geldiği bildirildiğine göre, en avantajlı mevkiyi tutmuş olması gerekirdi. İddia edildiğine göre, Pharnakes'in kuvvetleri Yünlü Köyü tarafındaki yamaçta konuşlanmıştı. Savaş başlayınca askerler vadiye inmişler, karşısındaki yamacı çıkmakta zorlanmışlar ve Caesar kuvvetleri karşısında yenilmişlerdir. Acaba Pharnakes'in ordusunda bu dezavantajlı konuma dikkat edecek bir tane bile subay yok muydu? Eğer Tekkavak Mevkisinin savaş alanı olduğu farz edilirse, Pharnakes Ordularının iki farklı yol seçeneği vardır. Bu yollardan birisi Turhal istikametinden, diğeri Yünlü köy istikametindedir. Her iki durumda da Zile'nin 3 Roma Mili doğusunda kalan Tekkavak Mevkisinde konuşlanmak Pharnakes Ordusu için stratejik açıdan daha avantajlıdır. Savaş alanı Tekkavak Mevkisi olarak farz edilirse, Caesar'ın konuşlandığı yer olarak da Büyükkarayün veya Kurşunlu Köyü uzaklığındaki bir mesafe uygundur. Çünkü Hirtius/Oppius'un anılarında³⁴ Caesar'ın savaş alanına 5 Roma Mili mesafede konuşlandığı bildirilmektedir (Hirtius 1750:361). İsim ve rütbesinin açıklanmasını istemeyen üst rütbeli bazı kurmay subaylar ile yapılan yüz yüze görüşmede, Yünlü Köyü civarındaki arazide böyle büyük ve önemli bir meydan savaşı yapılmış olmasının imkânsızlığını dile getirmişlerdir. Çok az askerlik bilgisine sahip olan, hatta askerlik bilgisine sahip olmayan bir kişinin dahi böyle bir alanda savaş yapmış olmasının veya istemesinin mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Askeri yetkililerin yanında, bazı tarihçiler de ilk defa bir meydan savaşının, dağlık alanda yapılmış olduğunu duyduklarını belirtmişlerdir. Bunun başka bir örneğinin dünya tarihinde olmadığını ve Caesar ile Pharnakes'in dağlık alanda savaş yapmış olduğu iddiasının son derece mesnetsiz ve tutarsız bir bilgi olduğunu vurgulamışlardır. Tüm bu nedenlerden dolayı Caesar ile Pharnakes arasında M.Ö. 47 yılında meydana gelen savaşın Üçağaç veya oraya yakın bir mevkide yapılmış olamayacağı düşünülmektedir. Bu savaşın Zile-Terziköy-Amasya Yolu üzerinde, engebeli bir yerde değil, Zile'ye birkaç km uzaklıkta ve Zile Ovası üzerinde bir mevkide yapılmış olması daha mantıklı görünmektedir.

Kaynaklar

Akdoğan, R. 2008. Anzili (Zile) Şehir Adının Belgelendiği Maşathöyük Hitit Tabletleri. *Çağlıtı dergisi*, 1:8-9.

Anonim, 2014. Pharnaces II of Pontus. http://en.wikipedia.org/wiki/Pharnaces_II_of_Pontus (erişim 15.5.2014)

Childs, W. J. 1917. *Across Asia Minor on Foot*. William Blackwood and Sons. London.

French, D. 2012. *Roman Roads and Milestones of Asia Minor*. British Institute at Ankara, Electronic Monograph 3. s. 22, . Ankara.

Güngör, S. ve Dinç, B. 2009. Sezar'ın Anadolu Seferi, Geldi Gördü Yendi. *NTV Tarih Dergisi*, 3: 26-33.

Hirtius, A. 1750. *C. Julius Ceaser's Commentaries of His Wars in Gaul and Civil War with Pompey* (Translated English from the Original Latin by Col. Martin Bladen). The 7th Edition. s. I. London.

Karaman, F. 2001. *Salname-i Vilayet-i Sivas (Sivas, Amasya, Tokat ve Karahisar-ı Şarkî)*. Sivashılar Eğitim, Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayını. s. 57. İstanbul.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. 15. bs. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kocabaşoğlu, U. 2004. *Majestelerinin Konsolosları, İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)*. (Confidential Prints, No: 4122. "Report on the Population Industries, Trade, Commerce, Agriculture, Public Works, Land Tenure and Government of City and Province of Angora, Anatolia, by Vice-Consul Gatheral", London, 6.May.1880. s. 1-22) İletişim Yayınları. s. 230. İstanbul.

Kromayer, K. ve Veith, G. 1912. *Antike Schlachtfelder. Bausteine einer antiken Kriegsgeschichte*. III 1. Berlin.

Liddell, H. G. 1860. *Life of Julius Caesar*. s. 200. Sheldon & Company. Newyork.

Özgüç, T., 1978. *Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar*. Türk Tarih Kurumu Yayını. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara.

Ramsay, W. M. 1960. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. (Çeviren Mihri Bektaş) Milli Eğitim Basımevi. s. 52. İstanbul.

Serezli, H. 2009. Dr. David French ile yapılan yüzyüze görüşme. Zile.

Suetonius, G. T. 2008. *On İki Caesar'ın Yaşamı (De Vita Duodecim Caesarum)*. (Çeviren: Fato Telafar ve Gül Özaktürk) Türk Tarih Kurumu Yayınevi. s. 27. Ankara.

Yılmaz, O. 2004. *Her Yönüyle Tokat Zile Küçüközlü (İsa) Köyü*. Pano Ofset. Ankara.

Yılmaz, O. 2009. Sıraçlar (Anşabacılı ve Hubyarlar) Beydili Alevi Türkmenleri.

Yılmaz, O. 2010. Seyyahların Gözü İle Zile. Veni Vidi Vici Yayınevi (Elde basım), Zile.

<http://www.googleearth.com> (erişim 13.05.2009)

<http://unyezile.com/hirtius.htm>^a (erişim 13.05.2009)

<http://unyezile.com/altiagac.htm>^b (erişim 13.05.2009)

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 18.01.2015
Yayın Kabul Tarihi: 07.04.2015

Er Töştük Anlatısının Kırgız Sahasına Ait Nesir Varyantları *

Variants Field Of Kyrgyzstan Of The Prose Er Töştük

Yrd. Doç. Dr. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL **

Öz

Dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Türk boylarının kendilerine özgü halk anlatıları mevcuttur. Bu halk anlatılarının bazıları, Köroğlu ve Alpamış gibi, coğrafya ve tarihin imkânsızlıklarını aşarak boya özgü olmaktan çıkıp milletin tümüne ait olmuştur. Er Töştük anlatısı da bunlardan biridir. Bu makalede, çok geniş bir coğrafyada yaşayan farklı Türk boyları arasında bilinen Er Töştük anlatısının genel özellikleri ve Kırgız sahasına ait nesir varyantları hakkında bilgi verilmiş, bu varyantlardan sırasıyla İymanbek Şamen Oğlu, Cancigit Kazakbay Oğlu ve Cuma Camgırçı Oğlu'nun derlediği varyantlar tarafımızca Kırgız Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktararak yayımlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Er Töştük, Kırgız, İymanbek Şamen Oğlu, Cancigit Kazakbay Oğlu, Cuma Camgırçı Oğlu, Düşambiev Mırzalı, comok, epos, dastan, kahramanlık masalı.

Abstract

Their unique folk narratives of Turkish tribes living in the world's different regions. Some of these folk narratives, such as Koroglu and Alpamish has become of all the geography and history of the nation impossibility ceases to be beyond the specific dye. We TOS narrative is also one of them. This article describes the general characteristics of a vast geography we Tosun who is known among various

* Bu makalenin metin aktarımı haricinde kalan bölümleri yazarının 2015 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalında Prof. Dr. Pakize Aytaç ve Prof. Dr. Zekeriya Karadavut danışmanlığında tamamlamış olduğu ve Gazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (52/2012-31) tarafından desteklenen "Er Töştük Destanı (İnceleme-Metin)" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

** Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Turkish tribes narratives and given information about prose variants of the Kyrgyz field, Iymanbek semen son respectively of these variants, Cancigit Kazakbay son and Friday Camgirç Son compiled by variants by us Kyrgyz Turkish in Turkey It was released transferred to Turkish.

Key Words: Töştük, Kyrgyz, epepe, epos, the heroic tale.

Giriş

Er Töştük; Kırgızlar, Kazaklar, Tümen Tatarları, Altay Tuvaları ve Uygur sahasında yaşayan Türk boyları arasında destan ve masal (kahramanlık masalı) türleriyle bilinen önemli bir Türk halk anlatısıdır. *Comok*, *dastan* ve *epos* terimleri Kırgızlar tarafından destan kavramını karşılamak için kullanılan terimlerdir (KAT-I, 2004: 465; Karadavut, 2006: 3-5). Şüphesiz ki Manas destanı, Kırgızların en hacimli destanıdır. Manas altılısını (Manas, Semetey, Seytek, Kenen, Alımsarık ve Kulansarık) çoñ epos yani büyük/ulu destan olarak kabul eden Kırgızlar, Er Töştük'ün de içinde olduğu Er Tabıldı, Kurmanbek, Canıl-Mırza, Şırdakbek gibi kahramanlık temalı anlatmalarla Kococaş, Mendirman, Olcobay Menen Kişimhan, Kedeşkan, Sarinci-Bököy gibi sosyal hayatla ilgili anlatmaları *kence epos* yani küçük destan olarak kabul ederler (ET, 1956: 3; ET, 1969: 5). Kırgızların destanları hacimlerine göre çoñ (büyük) ve *kence* (küçük) destanlar olarak adlandırıp tasnif etmelerinin sebebi çoñ epos yani Manas ile *kence eposları* birbirinden ayırmaktır (Musaev, vd., 1959: 59'dan Murataliev, 1976: 12; KAT-I, 2004: 471, KEO, 1973: 285). Aslında Kırgızların *kence eposları* dahi diğer pek çok Türk boyu ve milletin bilinen en büyük destanlarından hacimlidir. Yani, buradaki *kence* sözcüğü bu anlatmaların muhteva ve sanatsal yönündeki eksikliği anlatmak için değil hacimsel boyutlarını ifade etmek için kullanılmıştır. Bu anlatmalar da Kırgız epik geleneğine dair pek çok unsuru muhtevalarında barındıran, Kırgızların dünyayı algılayışını, yaşam tarzlarını ve mücadelelerini anlatan; kendilerine özgü düşünsel ve sanatsal özelliklere sahip olan epik halk anlatmalarıdır (ET, 1969: 5). Çon epos terimi yerine *epos* terimini kullanan Suvanbekov'a göre, *epos* ve *kence epos* kavramlarının adlandırılmasında dile getirilen hacimsel büyüklük anlatmanın dışsal unsurudur. Ona göre önemli olan bu iki türün içsel farklılıklarıdır. Manas Destanı'ndaki epizot, motif ve kahramanların sayıları ile tasvirlerinin *kence eposlardaki* göre daha ayrıntılı olduğuna değinen Suvanbekov, bir bakıma çoñ ve *kence eposlar* arasındaki ayrımın kriterlerini ortaya koymaktadır (Suvanbekov, 1963: 4-6). Kırgız destanlarının hacimsel olarak gerçekleştirilen bu tasnifinin haricinde konularına göre de tasnifleri gerçekleştirilmiştir. Kırgız destanları konuları bakımından esas olarak *baatırdık* (kahramanlık) ve *sotsialdik turmuştuk* (sosyal hayatla ilgili) olanlar olmak üzere ikiye ayrılırken (KEO, 1973: 286) farklı bilim insanları tarafından bu iki temel başlığı muhtevaları bakımından mitik, tarihî ve aşk konularıyla olan münasebetleri bağlamında daha da özele indirgeyen tasnifler de

gerçekleştirilmiştir (Yeşildal, 2015: 5-8)¹. Er Töştük Destanı, bu tasniflerin tamamında eski yani arkaik, mitik ve kahramanlık destanı olarak kabul edilmektedir. Bu ortaklıktan ötürü, *miiftik köönö baatırdık epos* yani *mitik eski kahramanlık destanı* kavramının (ME-II, 1995: 370), Er Töştük Destanı'nın muhtevası bakımından karşılığı olduğunu düşünmekteyiz. Er Töştük Destanı, daire oluşturması yani kendisinden yeni anlatımlar türemesi bağlamından da Kırgız destanları arasında öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, Manas Destanı'ndan doğan Semetey, Seytek, Toltoy, Coloy Han, Kökötöy Han, Kenen Sarık, Kulan Sarık, Kız Saykal; Kurmanbek'ten doğan Seyitbek (Çeribaş, 2011: 8) anlatımları gibi Er Töştük Destanı'nın devamı olan ve Er Töştük'ün oğlu Coodarbeşim'in maceraları etrafında teşekkül eden Coodarbeşim Destanı da dikkatlerden kaçmamaktadır.

Er Töştük Anlatılarının Kırgız Sahasına Ait Varyantları

Buraya kadar anlattıklarımız daha çok Kırgız sahasına ait Er Töştük anlatılarının Sayakbay Karalayev ve Coloy'dan derlenen nazım şeklindeki epik varyantlarıyla yani kahramanlık destanlarıyla ilgilidir. Bu makalenin asıl konusu ise Er Töştük anlatısının Kırgız sahasına ait nesir varyantlarıdır. Konuyla ilgili bilim insanları halk anlatılarının ortaya çıkışı hususunda farklı görüşler ortaya atmış; bazıları mitleri, bazıları masalları, bazıları destanları, bazıları ise kahramanlık masalı adı verilen ve masal ile destan türlerinin ortak özelliklerini taşıyan ayrı bir türü halk anlatılarına kaynak olarak göstermişlerdir.² Jirmunskiy tarafından ortaya atılan ve Er Töştük anlatılarının nesir varyantlarını adlandırmaya daha yakın gördüğümüz kahramanlık masalı kavramı³; eski / arkaik / masalsı destan şeklinde de isimlendirilen, anlattıkları arasında masalsı epizot, motif ve kahramanın çokça yer almakla birlikte şekil ve icra gibi özellikleriyle destana yakın olan halk anlatması türüdür (Yıldırım, 2012: 31). Kahramanlık masalı terimi ile ilgili olarak “Er Töştük Destanı (İnceleme-Metin)” adlı doktora tezimizde ayrıntılı bilgi verildiğinden bu makalede daha fazla ayrıntıya girilmeyecektir. Ancak, Er Töştük'ün Karalayev varyantıyla ilgili olarak anılan çalışmada yapmış olduğumuz şu tespitleri yeniden ilgililerin dikkatine sunmak istiyoruz:

“Kahramanlık masalı kavramı üzerinde tespitlerde bulunan araştırmacılar, destan ve kahramanlık masalı türlerinin en temel farkı olarak kahramanlık masallarında, destanlardakinin aksine asıl kahramanlarının millî değil bireysel mücadelelerine ve mitik kahramanların çokluğuna dikkatleri çekmektedirler. Karalayev'den derlenen Er Töştük Destanı'nda halkın Töştük'e biçmiş olduğu “halkı için doğmuş Töştük” fonksiyonu bu bağlamda ve anlatıcı tesiri göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Töştük'ün mücadelelerinin büyük bir kısmını gerçekleştirdiği yer altı, mito-

¹ Bu konu ile ilgili olarak bkz. Kudaybergenov, 1966: 153-158'ten Murataliev, 1976: 12; KAT-I, 2004: 471-474; TDTEA-31 e-kitap; Aça, 1998: 22-25; Çeribaş, 2011: 7-8.

² Bkz. TDEKTAS, 2003: 137; Marks i Engelso Literature, 1958: 113'ten KEO, 1973: 393; Özkan, 1989: 42; Karadavut, 2010: 80; Raglan, 1998: 137; Oğuz, 1999: 4; Jirmunskiy, 2011: 345; Kaskabasov, ? : 208'den İbrayev, 1998: 67; İbrayev, 1998: 66, 79; Berdibay, 2002: 15.

³ Bkz. Jirmunskiy, 1960

lojik tasavvurda insanların düşmanı olarak kabul edilen Erlik'in mekânıdır. Yani, Töştük'ün şuuraltındaki amacı milletin başına bela olan Erlik'i yenmek olabilir. Celmoguzun, Maaday Kara Destanı'ndaki Erlik'in kızı Abram-Moos Kara-Taacı'yla olan benzerliği (Bekki, 2007: 522) dikkate alındığında bu tespit daha da dikkat çekici olmaktadır. Yine, celmoguz ve dev cinsinden varlıklarla olan mücadelelerin de mitik dönemde karşılaşılan güçlü millet ya da boy gibi düşmanlarla olan mücadelelerin mitik dönemden modern döneme geçişteki değişimi olduğuna dair görüşler (Abdullah, 1997: 116) de bu bağlamda ele alınmalıdır. Töştük'ün Alpkarakuş'un sırtına binip yeryüzüne çıkmasının İslami dönemde ortaya çıkan güvercin / turna donuna girme hadiseleriyle olan münasebetine değinen fikirler de gözden uzak tutulmamalıdır. Yani kahramanlık masalı ile ilgili olarak, kahramanlık masallarının kahramanlık destanlarının konularından doğduğu ya da tam aksine kahramanlık destanlarının kahramanlık masallarının modern dönemdeki karşılığı olarak kahramanlık masallarından doğduğu şeklindeki tespitler anlatıcı ve dinleyici faktörlerinden uzak yapılmış olduklarından kesin sonuçlara ulaşma noktasında belirleyici olmaktan uzak tespitlerdir. Bu sebeplerden ötürü kahramanlık masalı teriminin, halk anlatmalarının ilkselliği tartışmalarında kullanılacak bir çıkış noktası ya da tasnif ögesi olarak kullanılması araştırmacıları yanlış sonuçlara götürebilme riski taşımaktadır. Bu yüzden, kahramanlık masalı terimi üzerinde yapılan tespitlere, anlatmaların muhteva özelliklerinin yanı sıra; icra ortamları, anlatıcı ve dinleyici faktörlerinin de eklenmesi daha sağlıklı sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır." (Yeşildal, 2015: 10-11)

Kırgız sahasında, C. Taştemirov, S. Musayev, B. Kebekova, C. Suvanbekov, S. Baykocoev, K. Kudaybergenov, E. Abdıldıaev, S. Zakirov, S. Kayıpov⁴ ve K. C. Sadıkov⁵ gibi bilim insanları Er Töştük'le ilgili önemli çalışmalara imza atmışlardır (KAT-III, 2004: 19-21).

Kırgız sahasında bilinen Er Töştük anlatmaları şunlardır:

- 1- Radloff'un derlediği (Coloy'un anlattığı) varyant: Er Töştük
- 2- İbray Abdırâhman Oğlu'nun derlediği (Sayakbay Karalayev'in anlattığı) varyant: Er (Sırttan) Töştük⁶
- 3- İbray Abdırâhman Oğlu'nun derlediği (Surançiev Kalça'nın anlattığı) varyant: Töştük⁷
- 4- İymanbek Şaman Oğlu'nun derlediği varyant: Köçpösbay⁸

⁴ Problemi Poetiki Eposa "Er Teştyuk", Çast I, Giberbola, Srvnenie, F., 1990 (Kayıpov'un tezinin kitaplaşmış şeklidir ve Er Töştük Destanı'nın edebi özellikleri ile birlikte Batı Sibirya Tatarlarının İyir Töşlik anlatmasıyla mukayeselere yer verilmiştir.)

⁵ Kırgızskiy Geroičeskiy i Russkiy Bilinniy Epos v Svete Tipologiçeskoj Obşçnosti (Na Primere Kırgızskogo Eposa "Er Töştük"), (Bu çalışmada Er Töştük Destanı epik ve tipolojik özellikleriyle değerlendirilip ve Rus destanlarıyla mukayese edilmiştir.)

⁶ KRUİA, KCF., İnv., No: 18, 48, 54

⁷ KRUİA KF., İnv., No: 101 (304)

⁸ KRUİA KF., İnv., No: 8 (201), (87-108)

5- Cancigit Kazakbay Oğlu'nun derlediği (Düyşembiev Mırzalı'nın anlattığı) varyant: Eleman Bay'ın Töştük'ü⁹

6- Cuma Camgırıcı Oğlu'nun derlediği varyant: Er Töştük¹⁰ (ET, 1996: 7-8; KAT-III, 2004: 18; Mambetakun, 2009: 175-176).

Kırgız sahasında Radloff'un Coloy'dan derlediği varyant ile İbray Abdırâhman Oğlu'nun Karalayev'den derlediği varyantlar nazım şeklinde anlatılırken İbray Abdırâhman Oğlu (Surançiev Kalça'nın anlattığı), Cancigit Kazakbay Oğlu (Düyşembiev Mırzalı'nın anlattığı), İymanbek Şaman Oğlu ve Cuma Camgırıcı Oğlu tarafından derlenen varyantlar ise nesir şeklinde anlatılmıştır. Nesir şeklinde anlatılan varyantlar masal (kahramanlık masalı) türüne daha yakın görünmekte ve günümüzde nazım varyantlara göre halk arasında daha çok bilinmektedir. Nazım şeklindeki varyantların hacmen çok büyük oluşlarından kaynaklanan hatırdakalma zorluğu bu durumun en basit nedenlerindedir. Radloff'a göre ise; günümüzde Kırgızların kendilerine özgü hayat tarzlarını, düşünce, arzu ve ideallerini anlatmayı fantastik ve korkunç bir dünyayı ve bu dünyaya ait öğeleri anlatmaya tercih etmeleri de (KAT-III, 2004: 19) bu durumun nedenleri arasında düşünülmelidir.

S. Baykocoev'e göre; "*Er Töştük Destanı, Kırgızlar arasında çok eskiden beri anlatılan gelen ve yüzyılları aşmış gelen bir destandır. Destan, halk arasında kara söz yani nesir şeklinde masal; şiir şeklinde manzume olarak anlatılmaktadır. İlk önceleri Elemanbay, Köçpösbay ve Eleman'ın Töştük'ü adlarıyla masal şeklinde anlatılan Töştük, zaman içerisinde yetenekli Kırgız ırçı ve akınları tarafından manzumeye dönüştürülerek şiir formatında söylenmeye başlamıştır.*" (ET, 1969: 5). Ancak daha önce de belirttiğimiz nedenlerden ötürü Baykocoev'in bu düşüncesi Er Töştük anlatılarının masal (kahramanlık masalı) ya da destan orijinli olduğunu ispatlamaya kâfi gelmemektedir. Kanaatimizce Er Töştük anlatılarına bir çıkış noktası aranacaksa bu daha arkaik türlerde yani mitik metinlerde aranmalıdır. Halk anlatılarının gelişim safhaları ile ilgili olarak bilim insanlarıncaya ortaya atılıp tartışılmakta olan "*masaldan destana*" ya da "*destandan masala*" şeklindeki görüşler Er Töştük anlatıları için tam karşılık bulmamaktadır. Konuyla ilgili hazırlamış olduğumuz doktora tezinde de belirttiğimiz üzere bu tartışmalara "*mitten masala*" ve/veya "*mitten destana*" şeklinde (Yeşildal, 2015: 990) yeni bakış açıları kazandırmanın ortaya çıkacak sonuçlar bağlamında sahayla ilgili pek çok belirsizliğin çözümünü kolaylaştıracağı kanaatindeyiz.

Er Töştük anlatısının Kırgız sahasına ait varyantlarının en hacimlisi 1937 yılında İbray Abdırâhman Oğlu tarafından Sayakbay Karalayev'den¹¹ tarafından derlenmiş olanıdır. Bu derleme Kırgız Türkçesiyle 1938, 1956, 1969, 1981 ve 1996 yıllarında olmak üzere 5 defa yayımlanmış olup bunlardan 1938 yılındaki baskı La-

⁹ KRUİA KF, İnv., No: 629 (52-67)

¹⁰ KRUİA, KF, İnv., No: 14 (207) (1-2)

¹¹ Sırttan Töştük, Anlatan: S. Karalayev, Yazan: I. Abdırâhmanov, KRUİA, KCF, İnv., No: 18, 48, 54

tin harfleriyle Kazan'da yayımlanırken, diğerleri Kiril harfleriyle Bişkek'te (Frunze¹²) yayımlanmıştır. Bu anlatma ayrıca *Kırgızskiy Narodny Epos* adıyla Rusçaya (KAT-III, 2004: 16), *Aventures Merveilleuses Sous Terre Et Ailleurs De Er-Töshtük Le Geant Des Steppes*¹³ adıyla da Fransızcaya çevrilip yayımlanmıştır. Anlatmanın 1996 yılında gerçekleştirilen son baskısı 16445 mısra ve nesir şeklindeki 7 satırdan oluşmaktadır. Bu anlatının Türkiye Türkçesine aktarımı, tarafımızca yapılmıştır (Yeşildal, 2015: 445-987)

Radloff'un Coloy'dan derlemiş olduğu varyant, 1885 yılında "*Proben der Volksliteratur der Nördlichen Türkischen Stämme-V*" adlı eserin 526 ila 589. sayfaları arasında 2146 mısra olarak yayımlanmıştır. Radloff bu derlemeyi, 1869 yılında, Tokmok şehrinin güney tarafındaki Şamşı ırmağı boyunca yaşamış olan Kırgızların Kıtay boyundan ünlü Manasçı Coloy'dan gerçekleştirmiştir (ET, 1956: 4; İliç, 2002: v; Boratav-Bazın, 1995: 230).¹⁴

Surançiev Kalça'nın anlattığı varyant, İbray Abdırâhman Oğlu tarafından 1940 yılında, Ak-Talaa ilçesinde derlenmiştir (ET, 1969: 7; KAT-III, 2004: 18). Varyant, 1996 yılında Kırgız Cumhuriyeti Millî İlimler Akademisi tarafından hazırlanan El Adabiyatı Seriyası'nın (Halk Edebiyatı Serisi) 2. cildini oluşturan Er Töştük adlı eserin 395 ila 408. sayfaları arasında yayımlanmıştır. Bu varyant, Er Töştük anlatısının Kırgız sahasına ait bilinen dört nesir varyantından biridir. Ancak, varyantın Kırgız Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarımına daha önce Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Ansiklopedisi'nin 31. cildinde yer verildiğinden¹⁵ bu makalede yeniden bu varyantın aktarımı yapılmamıştır.

Iymanbek Şaman Oğlu'nun derlediği varyantın ise kimden, nerede ve ne zaman derlendiği bilinmemektedir. Varyant, daha önce anılan Er Töştük (1996) adlı eserin 409 ila 422. sayfaları arasında yayımlanmıştır.

Cancigit Kazakbay Oğlu'nun Düyşembiev Mırzalı'dan derlediği (KAT-III, 2004: 18) varyantın da ne zaman ve nerede derlendiği bilinmemektedir Varyant, daha önce anılan Er Töştük (1996) adlı eserin 423 ila 432. sayfaları arasında yayımlanmıştır.

Cuma Camgırçı Oğlu tarafından derlenen varyant ise 1926 yılında Karakol ilinin Toñ ilçesinin Kün Çığış köyünde (ET, 1969: 7) derlenmiş olmakla birlikte bu varyantın da anlatıcısı bilinmemektedir. Varyant, daha önce anılan Er Töştük (1996) adlı eserin 433 ila 445. sayfaları arasında yayımlanmıştır.

¹² Frunze, Bişkek'in eski adı olup 1956, 1969 ve 1981 yılındaki baskılarda Bişkek yerine Frunze ismi geçmektedir.

¹³ Eser, 1965 yılında Pertev Naili Boratav ve Louis Bazın tarafından hazırlanmış olup Gallimard/Unesco tarafından 1989 yılında yeniden yayımlanmıştır. Eserle ilgili Seyfettin Gürsel tarafından, Yeni Dergi'nin 1966 yılında yayımlanan 23. sayısının (Masal ve Edebiyat Özel Sayısı) 135 ile 139 sayfaları arasında, eserden çevirilerin de yer aldığı bir tanıtma yazısı kaleme alınmıştır.

¹⁴ Bu varyantın Türkiye Türkçesine aktarımı için bkz. İliç, 2002: 29-96

¹⁵ <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/13578,massallarpdf.pdf?0,08.05.2014,15.35>, Bu cilt Süleyman Kayırov tarafından hazırlanmış, metinlerin aktarımı ise İsmail Turan Kallımcı, Abdülmukaddes Kutlu ve Kalmamat Kulamşayev tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kırgız sahasına ait bu varyantların tamamı Kazak, Tümen Tatar, Altay Tuva ve Uygur sahası versiyonlarıyla epizot, motif ve kahramanlar bağlamında konuyla ilgili olarak hazırladığımız doktora tezimizde mukayese edilmiştir (Yeşildal, 2015: 151-444). Bu sebepten ötürü aynı çalışmayı yeniden gerçekleştirmek tekrara düşmek olacaktır. Ancak yine de Er Töştük anlatılarında en çok öne çıkan epizot, motif ve kahramanların Kırgız sahasına ait nesir şeklindeki dört varyanttaki karşılıklarını bilinen en hacimli varyant olan Sayakbay Karalayev varyantıyla mukayese ederek aşağıdaki tabloda vermenin araştırmacılarının işini kolaylaştıracağını düşünmekteyiz:

Varyant	Sayakbay Karalayev	Surançiev Kalça	İymanbek Şamen Oğlu	Cancigit Kazakbay Oğlu	Cuma Camgırçı Oğlu
Kahramanın Babasının Adı	Eleman	Eleman	Köçpösbay	Eleman	Eleman
Kahramanın Annesinin Adı	Külayım	-	-	-	-
Kahramanın Ağabeyleri	Kayıp dokuz ağabey	Mevcut Sekiz ağabey	-	Kayıp dokuz ağabey	Kayıp sekiz ağabey
Çocuksuzluk ve Çocuksuzluğa Çare Arama	Baabedin Mezarı adlı yerden kurban ve dualar eşliğinde çocuk dlenir.	-	-	-	Kutsal mekânda kurban kesilir.
Kahramanın Adı ve Ad Alması	Baabedin Türbesinde Hızır tarafından çocuğun adı çocuk daha dünyaya gelmeden Töştük olarak verilir.	Töştük	Töştük	Çocuğun doğumu şerefine verilen toya katılan derviş tarafından çocuğun adı Töştük olarak verilir.	Çocuğun adı, çocuk dilemek için gidilen kutsal mekânda duyulan olağanüstü bir ses tarafından Töştük olarak verilir.
Peri Kızı	Aysalkın	Bektoru	Kuğu donundaki bir kız. Adı anılmaz.	Töştük'e keçi tırnağına koyduğu tükenmeyen ayrı sunan kız. Adı anılmaz.	-
Kahramanın Hanımı	Sarıbay'ın en küçük kızı Kenceke	Oruskan'ın en küçük kızı Kenceke	-	Kara Han'ın kızı Kenceke	Kenceke

Kahramanın Atı	Çalkuyruk	Çalkuyruk	Kızıl Buudan	Kerkulun	Çalkuyruk
Celmoguz	Celmoguz	Celmoguz	Yedi başlı cez kempir	Yedi başlı kempir	Celmoguz kempir
Yer Altına İniş	Kahraman yer altına iner.	Kahraman yer altına iner.	-	Kahraman yer altına iner.	Kahraman yer altına iner.
Dört Maamıt ya da Dört Maamıtın Yansımaları	Ceylan Sektirmez Maamıt, Yer Dinler Maamıt, Görür Göz Maamıt	Ceylan Sektirmez Maamıt, Göl Yutar Maamıt, Kaz Vuran Maamıt	Adlarını Töştük'ün verdiği Görür Göz, Duyar Kulak, Yer Dinler adlı üç köpek.	Yeri dinleyen yiğit, Irmağın suyunu yutabilen yiğit, gökyüzündeki her şeyi vurabilen yiğit	-
Ejderhayla Mücadele	Var	Var	Var	-	Var
Olağanüstü Kuş	Alp Kara Kuş	Alpkarakuş	Alpkarakuş	-	Alpkarakuş
Dış Canı Olan Düşmanın Adı ve Canlarının Saklı Olduğu Yer/Şey	Çoyun Kulak, yedi kara sığırcık kuşu	Çoyunkulak adlı bir düşman var ancak dış cana sahip değil.	-	-	Çoyunkulak, yedi kara sığırcı kuşu

Sonuç

Görüldüğü üzere Kırgız sahasına ait nesir Er Töştük anlatıları, Er Töştük'ün bilinen en hacimli nazım şeklindeki varyantı olan Sayakbay Karalayev varyantıyla epizot, motif ve kahramanlar bakımından oldukça benzerlik göstermektedir. Karalayev varyantında görülen mitik epizot, motif ve kahramanların bir kısmının nesir varyantlarda görülmemesinin ya da az görülmesinin nedeni ise Radloff'un, daha önce de değindiğimiz, günümüzde Kırgızların kendilerine özgü hayat tarzlarını, düşünce, arzu ve ideallerini anlatmayı fantastik ve korkunç bir dünyayı ve bu dünyaya ait öğeleri anlatmaya tercih etmeleri (KAT-III, 2004: 19) görüşüyle ilgili görünmektedir. Yine daha önce belirttiğimiz üzere anlatıcı tesirli unutmalar da bu durumun nedeni olarak düşünülmelidir. Sonuç olarak, Er Töştük anlatılarının gerek nazım gerekse de nesir varyantlarının epizot, motif ve kahramanlar bağlamında pek çok ortaklığı ve mitikliği üzerinde barındırdığını söylemek elbette ki yanlış olmayacaktır. Er Töştük anlatılarının çok geniş bir coğrafya ve çok sayıda farklı Türk boyunda bilinmesinin sebebi bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Makalemizin bundan sonraki kısmında Er Töştük anlatısının Kırgız sahasına ait nesir varyantlarından İymanbek Şaman Oğlu, Cancigit Kazakbay Oğlu (Düy-

şembiev Mırzalı'nın anlattığı) ve Cuma Camgırçı Oğlu'nun derlediği varyantların tarafımızca Kırgız Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalarına yer verilecektir. Aktarmalarda masal üslubu korunmaya çalışılmıştır. Parantez içerisinde kullanılan sözcüklerle de anlam kargaşalıklarının önüne geçmek amaçlanmıştır.

Metinler

Metin 1- KÖÇPÖSBAY¹⁶

(ER TÖŞTÜK)

CEZ KEMPİR¹⁷ İLE KÖÇPÖSBAY

Bir zamanlar yedi bin tane yılksı olan zengin bir bey varmış. Bu bey bir gün atlarını sulamak için götürdüğünde suyun üzerinde yüzüp gelen bir akciğer görmüş ve atın üzerinden doğru ukuruğu¹⁸ ile saplayarak akciğeri vurmuş. Akciğer, paramparça olduktan sonra inip onu almış, o sırada akciğer yedi başlı cez kempire dönüşüp beyi yakalamış.

O zaman bey yalvarıp, “*Ey anacığım, beni bırakıver, beni salıver.*” demiş. Kempir bırakmayınca, “*Atlarımı vereyim.*” demiş. Hatta “*Çocuğumu vereyim.*” deyince cez kempir “*Olur.*” demiş.

Kempir, “*Eğer vermezsen nereye gidersen git elimden kurtulamazsın.*” demiş. Bey, “*Şimdi çocuğumun altın sakası bu kolomtoda¹⁹ kalsın.*” deyip oradan uzaklaşmış.

ÇOCUK İLE CEZ KEMPİR VE ÜÇ KÖPEK

Babası evine gelip “*Vay yavrum, senin altın sakan eski obada kaldı.*” demiş. Yeni obaya göçüyorlarmış. Çocuk kızıl buudanına²⁰ binip gittiği sırada bir yere geldiğinde atı yürümemiş ve “*Benim gördüğümü gördün mü, bildiğimi bildin mi?*” diye (çocuğa) sormuş. Eski obada yedi başlı cez kempir yaşıyor, ona varınca şöyle söyle, “*Yerdeki sakamı alıp veriniz.*” de, *ben koyundan kısa, aslandan uzun oluvereyim. Sen eğilip sakamı al. Ondan sonra kaçalım.*” demiş.

¹⁶ Er Töştük, (Red.: Akmatiev), Bişkek, Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası, Şam Basması, 1996, s. 409-422. Orijinal nüshada ne zaman, nereden ve kimden derlendiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Derleyen İymanbek Şamen Oğludur.

¹⁷ Cez Kempir / Cez Tumuşuk: “Mit.: *Pençeleri ve burnu madeni olan kocakarı kılığında bir cinni varlıktır.*” (Yudahin, 1998-II: 759)

¹⁸ Ukuruk: “*Sürüden bir atı yakalamak için üzerinde ilmikli kemendi olan uzun sırık.*” (Yudahin, 1998-II: 781)

¹⁹ Kolomto: “*Obanın içinde ateş yakılacak olan yer, obada yemek pişirmeye mahsus olan ocak.*” (Yudahin, 1998-II: 480)

²⁰ Buudan: “*Yürük (dayanıklı ve süratle koşan atın vasfıdır.).*” (Yudahin, 1998-I: 149)

Vardığında kempir başını öne eğmiş oturuyormuş. Gidip, “Anacığım sakamı veriniz.” demiş.

Kempir, “Oy kurban olayım yavrurum, ben çok bitkinim, otursam kalkamam, kalksam oturamam, sen genç bir çocuksun inip kendin aliver.” demiş.

O zaman çocuk, “Ana parçala bağrındaki carkanatı²¹.” deyince kempir baka kalmış. At tam o sırada koyundan kısa, aslandan uzun oluvermiş. Çocuk eğilip sakayı alıp kaçmış.

Maстан²², arkasından yetişememiş. Çocuk kaçarak üç günlük yol gittikten sonra koyunlarını güden bir ihtiyara rastlamış.

İhtiyar, (çocuğa) “Bana evlat olur musun?” demiş. Çocuk, “Olurum.” demiş. (İhtiyar) “Olursan bizim eve gidip otur, ben de hemen geliyorum.” demiş.

Çocuk, ihtiyarın evine gidip oturduğu sırada bir sarı köpeğin üç yavrusuyla birlikte yürüdüğünü görmüş ve onların yanına giderek yavruların birini sağ, birini sol yanına, birini koynuna alıp uyurken kempir “Çocuk, çocuk seni yiyeceğim.” diyerek koşarak gelmiş. Çocuk uyanıp kaçmış. Kempirden kaçıp atla üç günlük mesafedeki bir yere geldiğinde ineklerini güden bir ihtiyara rastlamış. İhtiyar, (çocuğa) “Sen bana evlat olur musun?” diye sormuş. Çocuk, “Olurum.” demiş. (İhtiyar) “Olursan sen bizim eve gide dur, ben hemen geliyorum.” demiş. Çocuk gidip uykuya yattığında önceki kocakarı da gelmiş, gidip yavrularına baktığında yavrularının büyük birer köpek olduğunu görmüş.

Köpekleri salıverdiğinde köpekler kempire saldırmış. Kempir, “Kızımı vereyim.” demiş, çocuk kızı almış ve köpeklerin adlarını şöyle koymuş: Büyüğünün adı iştir kulak²³, ortancasının adı görür göz²⁴, küçüğünün adını yeri dinler²⁵. Her gün üç köpekle birlikte ava çıkıp pek çok şeyi vurur olmuş.

ÇOCUK, MASTAN KEMPİR, ÜÇ TİLKİ VE KARGA

Hanıımı bir gün, “Sen yiğitsen, köpekleri eve bırakıp tek başına avlanıp gel.” demiş. Çocuk, “Olur.” deyip köknar ormanına vardığında önceki kempir (de) gelmiş.

Çocuk, “İki dallı kavak ol, ortasında ben olayım.” demiş. Allah’ın emriyle iki dallı kavak olmuş. Çocuk kavağın üstüne çıkmış.

Kempir bir dişini söküp balta, bir dişini söküp testere yapıp keserken, bir kızıl tilki gelmiş. Tilki, “Ey ana, sen öbür tarafa gidip dinlen, kesip ben de yiyeyim.” de-

²¹ Carkanat / Carganat: “Yarasa.” (Yudahin, 1998-I: 181)

²² Maстан kempir: “Mit.: 1. Kocakarı kılığında olan , gúya insanın topuğundan kanını emen ecinniler soyundan bir varlıktır. 2. Hilekârlıkla temayüz eden efsanevi bir kocakarı.” (Yudahin, 1998-II: 555)

²³ Ugar kulak

²⁴ Körör köz

²⁵ Cer Tıñşar

miş. Mastan gidip uyduğunda (tilki) silahını alıp giderek göle atmış. (Mastan) bir zaman kalkıp baktığında görmüş ki balta da yok tilki de yok.

Mastan tekrar bir dişini söküp balta, bir dişini söküp testere yapıp keserken bir ak tilki gelip “*Ey anacığım; sen yaşlısın, yorulup kaldın, ben keseyim, sen uyu.*” demiş. (Mastan) “*Geçtiğimiz günlerde bir kızıl tilki gelip beni kandırarak silahımı suya atıp gitti.*” demiş.

Tilki, “*Oy anacığım, sen bunamışsın, o kızıl tilkinin sırrını bilmiyor musun, o kızıl tilki kurnaz değil midir?*” demiş. (Tilki) “*Sen bilirsin, ak tilki mi iyidir, kızıl tilki mi?*” demiş. Kempir, “*Ak tilki iyidir.*” demiş.

Kempir yine aldanıp uyumuş. Tilki kesiyor gibi yaparak silahını suya atıp gitmiş.

Ondan sonra (kempir) tekrar iki dişini söküp silah yapıp keserken bir gök tilki gelmiş. Dalın kesilmesine az kalmışken, Allah’ın yardımıyla düşmemiş, gök tilki de kocakarıyı kandırıp silahlarını suya atıp gitmiş.

Çok zaman geçmemiş. Gökyüzünde bir karga uçuyormuş, (Çocuk) “*Ey karga, bu tarafa bak, diyeceklerim var.*” demiş. Karga o tarafa bakmış, (Çocuk) “*Benim falan yerde köpeklerim var, kurban olayım onlara haber ver.*” demiş. Karga uçarak gidip çocuğun üç köpeğine haber vermiş. Köpekler koşarak gelmiş.

Çocuğun iki köpeği kempirin arkasından, bir köpeği önünden saldırmış. “*Gök köpük çıkarsa üzül, ak köpük çıkarsa sevin.*” demiş. O sırada gök köpük çıkmış. “*Can kurtaran yok mu? Kaçalım!*” dediğinde ak köpük çıkmış. O sırada köpekler kempiri sürükleyip parçalayarak yiyivermişler.

Çocuk (kavaktan) inip evine varıp, “*Kadımdan bana fayda yokmuş.*” diyerek kempirin kızını öldürüp gitmiş. Köpekler, “*Bizim tüylerimizi alınuz, nerede sıkıntıyla karşılaşsanız tüylerimizi tutuşturunuz, biz çabucak hazır oluruz.*” demişler. Çocuk üç köpeğin tüylerini koparıp gitmiş.

ÇOCUĞUN AK KUĞUYA DÖNÜŞEN KIZA GİDERKEN YOLDA BİR KOCAKARININ KIZINI ALMASI

(Çocuk) böyle yoluna devam edip bir yerde atını otlattığı sırada bir ak kuğu uçarak gelmiş ve bir kıza dönüşüp küçük bir göle girmiş. Çocuğu görür görmez, ak kuğuya dönüşüp uçup gitmiş, Er Töştük (ak kuğuya dönüşen kızın) parmağındaki altın yüzüğü vurup düşürmüş.

Kız, “*Hey Töştük, sen benim parmağımdaki altın yüzüğü vurup düşürdün. Beni alacaksan nereye düştüğüme bak ve o yere gidip beni al.*” demiş.

Uçmaya devam etmiş, çocuk gözüyle takip etmiş. İzleyip baktığında bir dağın diğer tarafına gidip düştüğünü görmüş. Çocuk atına binip koşturmak istediğinde atı hareket etmemiş.

Çocuk, “Ey atım, sana ne oldu?” diye sormuş. At, “Ey kardeşim, benim bildiğimi bildin mi, gördüğümü gördün mü?” demiş. (Çocuk) “Yok, atım.” demiş.

Atı, “İşte bu sırtı aştığında hanın kızının birinci bekçisi tilki var, o insanı kandırıp yakalar.”

“Tilkiye vardığında, uzun çubuk alarak tilkinin arkasına saplayıp sırrını söyle dersen, sırrını söyler.” demiş.

Çocuk tilkiye gitmiş, tilki kuyruğunu sallayıp geldiğinde, uzun sırık alıp arkasına sapsamış. “Sırrını söyle tilkim.” demiş. Tilki, “Hanın kızının birinci bekçisi benim, ikinci bekçisi bir gök boğadır, ona vardığında bir koltuk dolusu ot alıp git, o geldiğinde otları önüne fırlatıp verirsen o seni bırakır.” demiş. Çocuk bir koltuk dolusu otu alıp gök boğa geldiğinde bu otları önüne fırlatmış. O öküz ayağını dahi sallamadan otları yemiş.

Tilki, “Hanın kızının üçüncü bekçisi kalabalık bir kız topluluğudur. O kızlara bir aşık alarak gidip onlar gelince aşığı fırlatıp atarsan oldukları yerde kalakalırlar.” demiş. Çocuk bir koyunun aşığını almış. O kızlar, “Aşık alırız.” deyip geldiklerinde (çocuk) aşığı fırlatmış. Kızlar aşığa hayran olup oldukları yerde kaldıklarında kızlardan kurtularak geçip gitmiş.

Bir yere vardıklarında atı yine yürümemiş. “Atım ne oldu?” dediğinde, “Buradan öteye gittiğinde yarım alaçık²⁶ var, orada bir kempir var, ondan kurtulup öteye geçemeyiz, suyunu ver desen bir kara köpeği var, onu kazanın yanına çağırduğunda bir silkinse kazan bitle dolar. Onu kazana döküp sana carma²⁷ yapıp verir. Bana bir heybeye taş koyup verir. Biti yemezsen sen öldün, taşı yemezsem ben öldüm.” demiş. Çocuk ağlayarak o eve yaklaşmış. O alaçığa varınca “Uzaktan geliyorum, bana bir çanak su veriniz.” demiş.

Kempir bağırıp kara köpeğini çağırması, kara köpeği kazanın yanına gelip silkinde kazana bit dolmuş. (Kempir) Bunu çocuğa carma yapıp vermiş.

(Kempir) “Atın yem yer mi?” diye sormuş, (çocuk) “Yer.” demiş. Çocuk carmanın hepsini yemiş. O sırada atı da taşın hepsini yemiş. At, bu taşı yedikten sonra eve ön ayağıyla vurup evi yıkmış. O zaman kocakarı, “Benim kızım senin nasibinmiş, han kızının bekçileri, koca devlerden korktuğumdan kızımı çirkin suratlı bir kıza döndürüp yaşıyorum, (buradan) oraya buraya geçen insanların her birini (sana yaptığım gibi) sınırdım, hiç biri biti yemedi, yemeyenleri sağ selamet koymadım. Sen de atın da hiç bırakmadan yediniz. Bunu içmeseydin benden kurtulamazdın. Seni beğendim, şimdi bu kıızı al.” deyip eve sokmuş. Çocuk uyuyup kalmış, bir vakit kalkıp baktığında kız başında oturuyormuş; ay dese ay, güneş dese güneş, atının yediği yonca yem olmuş. Böyle güzelce eğlenmişler.

²⁶ Alaçık: “Küçücük keçe ev.” (Yudahin, 1998-I: 18)

²⁷ Carma: “Öğütülmüş arpadan yahut buğdaydan yapılan çorba.” (Yudahin-I: 182)

(ÇOCUĞUN) AK KUĞU DONUNA GİREN KIZI ALMASI

(Çocuk) Bir gün kaynanasına “*Ben böyle bir kıza âşık olmuşken size rastladım.*” deyip görüp bildiklerinin hepsini anlatmış. (Kaynanası) “*Şimdi git sonra geri gel.*” deyip eline bir büyük bir de küçük bıçak vermiş. “*Elbet bir yerde lazım olur.*” demiş. Çocuğun cebine koymuş.

Çocuk atına binip ilerleyerek bir iki kavağın dibine gelip gölgede oturup atını otlattığı surada bir kukuk ile bir seynep konuşuyorlarmış.

Kukuk, “*Benim ağacımda çeşitli kapaklar var, o kapakları açarsan çeşit çeşit meyveler, çeşit çeşit inciler var.*” demiş.

Seynep, “*Bir yere gidecek olan benim ağacımdan keserse nereye isterse oraya gider.*” demiş.

İkisi de iki yöne uçup gitmiş. Kukuğun söylediği tarafa gidip kapağı açıp baksa içinde çeşit çeşit meyveler, çeşit çeşit inciler varmış. Çocuk meyvelerden yiyip doymuş, mercan ve incileri alıp atının kuyruğuna tek bir telini bırakmadan dizmiş.

Seynepin anlattığı ağaca varıp bir dalını büyük bıçak ile kesecek olmuş, bıçak kesmemiş; “*Büyük bıçak kesemeyince küçük bıçak nasıl keser?*” deyip küçük bıçağı fırlatmış.

Ondan sonra düşünüp “*(Kaynanam) Onu bir işe yarar diye vermişti.*” deyip tekrar alıp kesmeye başlamış, hızlıca kesmiş.

(Çocuk) “*Atım seni Allah’a emanet ettim, ya gelirim ya gelemem.*” deyip kavağa binip gitmiş. Kavak hışırdayarak uçuvermiş. Hanın kızının kırk bekçisi onu vurmaya geliyormuş, çocuk onları görüp dalı sola çevirmiş. Bekçiler uyuyup kalmışlar. Çocuk yoluna devam etmiş, vardığında hanın kızı uyuyormuş. Kızın yüzünün sağ tarafının ışığını, saçının bir telini alıp oradan uzaklaşmış.

Kız ertesi gün hâlini görüp insanlardan utanmış. Bir gün bekleyince çocuk tekrar gelmiş. Kız bileğinden tutup “*Sen kimsin?*” demiş.

Çocuk, “*Sen daha önce gelip beni götür demiştin, ben de geldim.*” demiş. Kız, “*Sen nasıl geldin?*” demiş. “*Yoldaki bekçiler görmedi mi?*” demiş. Kız, “*İkimiz kaçalım.*” demiş, ikisi birlikte kavağa binip gitmişler.

O kırk bekçi çocuğu vurmak için geliyorlarmış. Han başlarında, çocuk tek başına vuruşmuşlar. Çocuk kırk bekçiyi öldürmüş. Han yalnız kalmış. Çocuk hanımına, “*Babanın kamçısını mı kalpağını mı vurayım?*” demiş. (Kız) “*Kamçısını vur.*” demiş. (Çocuk) Kamçısını vurup düşürmüş.

Han onları takip ediyormuş, çocuk, “*Babanın atını mı kendisini mi vurayım?*” demiş. Atını vurmuş. Babası tekrar peşlerine düşmüş. (Çocuk) “*Vurayım mı?*” demiş. Kız, “*Dur da bir bakayım.*” demiş.

Babası haykırmış, iznimle gidin demiş. Tekrar geri gelmişler. (Han) Büyük bir toy yapıp bir eve sokmuş ve “*dışarı çıkma.*” demiş.

Bir vakit sonra (Töştük), “*Neler oluyor?*” deyip çıkıp sonra kaybolmuş. Çocuğun çeyiz olarak aldığı iki atı varmış, çocuğun atı kötü bir sarı at olarak gelip kalabalığı dinlerken yakalayıp bir hana hediye olarak takdim etmişler.

(ÇOCUĞUN) TEKRAR BİR HANIN KIZINI ALMASI

Çocuk bir gölün kıyısına vardığında bir kel çocuk da orada inek gütmekteymiş. (Çocuk) “*Bunlar kimin ineği?*” diye sormuş. (Kel çocuk) “*Bu inekler Abazhan’ın inekleri.*” demiş.

(Çocuk) “*Bu sudan nasıl geçerler?*” demiş. Kel, “*Geçin ineğim geçin deyince geçerler.*” demiş. “*Ben gök öküze binerim, sağılın ineklerim sağılın deyince sağılırlar, geceleri yediğim zayıf buzağının eti, yattığımda hanın üç kızının ayaklarının altını yalarım.*” deyip bütün sırrını anlatmış. İkisi çertişmek²⁸ oynamışlar. Önce kel vurmuş, sonra çocuk vurmuş, kelin beyni yarılana kadar vurmuş. Kel ölmüş. Sonra çocuk, kel çocuk kılığına girip köye gitmeye niyetlenmiş. Gök öküze binip rastgele sürdüğünü görüp, “*Babacığım keline bak, geç ineğim geç dendiğini bilmeden sürüyor.*” demiş.

Çocuk onu duyup “*Geç ineğim geç.*” deyince inekler geçip gitmiş. Ağıla gelip “*Bağlan ineğim bağlan.*” deyince hepsi bağlanıp kalmış.

Gece olunca zayıf buzağının etini önüne koymuş. Yemeyip gizlice dışarıdaki köpeğe vermiş. Yatınca hanın üç kızının ayaklarının tabanına buzağının dilini sürmüştü. “*Kelin dili kurudu, tere yağdan ver.*” demiş.

Babası yağdan alıp vermiş, ineğin dili sert olduğundan yağlamış, yağladıkça yumuşamış. Böylece uyumuş.

Ertesi gün çocuğun gölde yıkandığını görüp “*Keline baksana, gölde yıkıyor.*” deyince çocuğun parmağında hanın kızının altın yüzüğünü görmüş. “*Nasıl evlenebilirim?*” diye düşünmüştü.

Bir gün iki ablasını takip edip göle gitmiş. Küçük kız, “*Ablalarım, büyük ablam senin (evlilik) vaktin geçip gidiyor, senin tam vaktin, ben ise yaklaşıyorum.*” (demiştir)

“*Küçüğün söylemesi ayıp değil mi, nasıl söyleriz?*” diye büyüğü söylemiş, “*Öyleyse ben buldum; bir mendile üç elma koyalım, biri vakti geçmiş pörsümüştü, biri olgunlaşmış, bir yarı olmuş elmaları kelden göndeririz, ondan sonra annem anlar.*” demiş.

Üçü birlikte elmaları koyup göndermişler. Evine vardığında babaları, “*Bunlar ne?*” diye hanımına sormuş. Hanımı, “*Bu elmalar kızlarının evlenmek istediklerinin işaretidir.*” demiş.

²⁸ Çertişmek: “*Fiske vurma oyunu.*” (Yudahin, 1998-I: 262)

Babalari halkı toplamış. Toplayıp üç kızının eline üç elma vermiş. “Herkes geldi mi?” demiş. “İnek güden kelden başka hiç kimse kalmadı.” demişler. Haberci gönderip keli de getirtmiş. Onu da halkın en arkasına koymuş.

Hanın büyük kızı, hanın oğlu Kanbaça’yı vurmuş, onun koluna girip gitmiş. Ortanca kızı beyin oğlu Bekbaça’yı vurmuş. Koluna girip gitmiş. Küçüğü o keli vurmuş, “Hanın kızı yanıldı.” deyip tekrar attırmışlar, o yine keli vurmuş. “Kendi nasibiymiş.” deyip onu bırakmış. Çocuk onu alıp gitmiş.

ÇOCUĞUN KURNAZLIĞI

Han, çocuk ile küçük kızını eşek ahırına yerleştirmiş. O sırada han hastalanmış, iki damadını, “Geyiğin iç eti ilaçtır. Geyik vurup gelin.” diyerek geyik avına göndermiş.

Kel, “Ben de gideyim.” demiş. Hanımı, “Gitme, sana ne?” demiş. Babası, “Kelin kıymeti yoksa kızının da mı kıymeti yok, koyuna bile yetişemeyen konur boza binip kel damat da gitsin.” demiş. Kel binip yürütse de atı yürümemiş, sonra onu kamçulamış, bir anda at dile gelip, “Ey çocuk, ben de sana benzeyen birinin biricik atyıldım, beni yakalayıp hediye ettiler. Şimdi böylece kaldım.” demiş.

Er Töştük tanıyıp “Öyleyse benim atımsın.” deyip ikisi karşılaşip orada selamlaşmışlar. “Bir geyiğin iç eti ilaç olur, dış eti zehir olur.” deyip vurmuş. Vurup geldiği sırada diğer iki damat yolda karşısına çıkmış.

İki damat, “Bu eti bize sat.” demişler. Çok yalvarmışlar ama olmamış; kel, “Arkanızdan kırbaçlatın, satayım.” demiş. Rezilliğine dayanamamalarına rağmen arkalarından kırbaçlatmışlar. (Kel) İç etini vermiş, iki damat evlerine gelip eti pişirip hanın önüne koymuşlar. (Han) Onu yiyip çok fena ishal olmuş. Kel, kalan eti pişirip, eşeğin tezeğiyle karıştırıp getirerek hana vermiş. Han, “Yemem.” demiş. Hanımı, “Kelin değeri yoksa kızının da mı değeri yok?” demiş.

Han serçe parmağıyla yerken etin lezzetli olduğunu anlayıp peş peşe yiyerek hepsini bitirmiş. Bakınca yemeğin ortasında eşeğin tezeğini görmüş.

“Bu ne?” deyince, “Yaşadığımız yerin her tarafı tezek olduğundan karışmıştır.” demiş. O zaman kele, “Sen at ahırına gir.” demiş. “İç eti güzel değilmiş, dış etini alıp gelin.” diye iki damadını göndermiş. Kel, “Ben de gideyim.” demiş. Han, “Sen gitme, sana ne oluyor?” demiş. Hanımı, “Kelin kıymeti yoksa kızının da mı kıymeti yok?” demiş. “Ata yetişemeyen aygırboza binsin.” demiş. Böylece çıktıktan sonra kendi atına binip geyiği vurup gelirken diğer iki damat yolda karşısına çıkmışlar.

“Ey kel, nereden vurdun geliyorsun, bize sat.” demişler. (Kel) “Arkanızdan kırbaçlatın, ondan sonra satarım.” demiş. Damatlar arkalarından kırbaçlatmışlar. Eve gelip eti pişirip hanın önüne koymuşlar, han yemiş. Kel eti pişirip ortasına atın tezeğinden koyup hanın kızına, “Al, götür.” demiş. Han alıp hepsini bitirmiş. Ortasından atın tezeği çıkmış. (Han) “Bu ne?” demiş. Kız, “Yaşadığımız yerin her tarafı at tezeği olduğundan karışmıştır.” demiş. O zaman han, “Mutfağa yerleşinler.” demiş.

Hanın yılda bir kez doğuran kısrağının yavrularını bir şey alır gidermiş. (Han) “O kulunları bulup getirin.” diye iki damadını göndermiş.

Kel, “Ben de gideyim.” demiş. “Boş ver, sana ne? Gitme.” demiş. Hanımı, “Kelin kıymeti yoksa kızının da mı kıymeti yok?” demiş. “Gidecekse hırçın Karaboro’ya binsin.” demiş. Çocuk hırçın Karaboro’ya binmiş. Bir yere gelip boronun ağzını burnunu kan ederek salıvermiş. Boro ağzı burnu kan içinde gitmiş.

Karaboro kel damadı öldürdü sanmış(lar), çocuk kendi atına binip yürüdüğünde bir ejderhanın bir kavağın üstüne çıkmak için çabaladığını ancak çıkamadığını görmüş. Çocuk bir köknara çıkıp tüfekte ateş etmiş. Ejderha tam ortadan iki parçaya bölünmüş. Çocuk kavağın üstüne çıkıp baktığında alp karakuşun dört yavrusunu görmüş. “Nereden gelen (lanet olası) ejderha?” diye alp karakuşun yavrularının aklı çıkmış.

“Nereden gelen insanoğlusun?” diye sormuş. Çocuk, “Bir kısrağım var idi, her yıl tulpar doğurur idi, dokuz yıldan beri bir şey onları alıp gitti. Onları arıyorum.” demiş. O zaman yavrular, “O kulunları bizim anamız alıp götürdü. Her yıl yavrusu doğduğunda bir ejderha yavrularını yermiş, bu kederinden dolayı (kulunları) alıp götürüyordu.” demişler. “Şimdi anamız gelir, gelince rüzgâr çıkar, yağmur yağar.” demişler. “Annemiz geldiğinde seni kanat altına saklarız, yoksa seni yer.” demişler.

O sırada, rüzgâr çıkıp, şarıl şarıl yağmur yağıp, gürüldeyip gelmiş. Yavruları, “Önce kötülüğü mü görüyorsun, iyiliği mi görüyorsun?” diye sormuşlar.

“Kötülüğü görüyorum.” demiş. Ejderhayı göstermiş. Ejderhayı yutuvermiş. Ondan sonra çocuğu göstermiş. “Nereden çıktın?” diye sormuş. “Dokuz tulparı arıyorum.” demiş. “Yavrularımın ıstırabıyla tulparları ben alıyorum, tulparlarını al.” deyip önüne koymuş.

“Birinin kuyruğu yok, sen vurmuştun.” demiş. Alp karakuş çocuğa tüylerinden bir parça koparıp vermiş, “Bir yerde eza-cefa görürsen tüylerimi tutuşturduğunda yetişip yanına gelirim.” demiş. Çocuk tulparları sürüp giderken iki damat önüne çıkmış. Kırk tane çukur kazıp keçeyi üzerlerine örtüp hazır bekliyorlarmış. Keli çağırıp çukura düşürmüşler. Böylece dokuz tulparı sürüp ikisi birlikte eve gelmiş. (Çocuk) Kuyu içinde biraz yattıktan sonra alp karakuşun tüyünü alıp tutuşturmuş, o zaman alp karakuş gelmiş. Gelip kanadını uzattığında, olmamış, zorla yetişip çukurdan çıkarmış. Çocuk evine gitmiş. Gittiğinde (evdekiler), “Kel damat öldü.” diye düşünüyorlarmış.

(ÇOCUĞUN) KÜÇÜK KIZINI ALDIĞI HANIN İKİ KIZINI DAHA ALMASI

Günlerden bir gün üç kız kavga ederken iki kız, küçük kıza sürekli olduğu gibi “Senin kocan kel.” diye düşmanlık ediyorlarmış. Küçük kız bir gün, “Benim kocam kel olduğu hâlde ikinizin kocasını arkalarından kırbaçla dövmüş, kırbaç yiyen sizin kocalarınız mı güçlü, kırbaçlayan benim kocam mı güçlü? Dokuz tulparı benim kocam buldu.” demiş.

Hanımları kocalarına, “*Kel damat seni arkandan kırbaçla dövdü mü? Bu doğru mu?*” diye sormuş. Kocaları, “*Doğru.*” demiş. Kızlar bu durumu annelerine, anneleri de hana anlatmış. Han, halkı toplayıp keli çağırılmış. “*Seni damatlarımı arkalarından kırbaçla dövmüş diye duydum.*” demiş. Kel, “*Geyiği ben vurup geldim, damatların arkalarından kırbaçlatıp benden satın aldı, inanmazsan arkalarından kırbaçladığım işte belli.*” deyip kırbacını halkın huzurunda hanın önüne serdi. “*Dokuz tulparı da ben alıp geldim, dokuz tulparınızın birinin kuyruğu yok değil mi?*” demiş. Han, “*Yok.*” demiş, “*Alpkarakuş (onları) gökyüzüne götürdüğünde kuyruğunu vurup düşürdüm, o kuyruk da işte.*” deyip kuyruğu önüne koymuş. “*Ben dokuz tulparı ararken bir ejderha bir kavağa çıkmak için çabaladığı sırada (ejderhayı) silah ile vurduğumda (ejderha) tam ortadan ikiye bölündü. Onu öldürüp kavağa çıktığımda kavağın tepesinde olan alp karakuşun dört yavrusu varmış (dört yavrusu olduğunu gördüm) (ejderha) onları yemek için kavağa çıkmaya çalışıyordu. Beni gördüklerinde yavruların aklı çıktı. O sırada yağmur yağdırıp, rüzgâr estirip anneleri geldi. Geldiğinde üzüntüsünden ejderhayı yutuverdi.*”

“*Sen nereden gelen çocuksun? diye sordu. Ben, “Tulpar arıyorum.” dedim. Öyle deyince, “Ejderha yavrularımı yediği için kederimden tulparları alıyorum.” deyip ejderhanın öldüğüne sevinerek tulparları sürüp önüme getirerek “Kötülükle karşılaştığında gerekir.” diye tüyünden bir parça koparıp verdi. “İki damadın yolda kırk çukur kazıp üstüne keçeden örtü örtüp beni bekliyorlarmış. Gittiğimde beni keçe örtünün üstüne oturtarak çukura düşürüp tulparları sürüp gittiler. Ben çukurda biraz yattıktan sonra alpkarakuşun tüyünü tutuşturduğumda alp karakuş (gelip) kanadını uzatınca (önce) yetişmedi, sonra suya gidip yıkamıp gelerek kuyruğunu uzatarak (beni) çekip çıkardı. Ben onunla birlikte eve geldim, inanmazsanız işte alp karakuşun tüyünden arta kalanı.”* diye halkın gözü önünde çıkarıp göstermiş. Diğer iki damadın yüzü kıpkırmızı olmuş. Ondan sonra han iki damadını darağacına asıp öldürmüş. Onlardan geriye kalan iki kızına da Töştük’e vermiş.

ER TÖŞTÜK’ÜN YEDİ KADIN ALIP EVİNE GERİ DÖNMESİ

Ondan sonra biraz ötede durup hanımlarını alıp evine gitmiş. Yürürken bir yarım alaçığa girmiş. (Alaçığa) girdiğinde içinde daha önceki kempir ve “*Ne zaman gelir?*” diye sarı saman gibi sararıp (bekleyen) daha önce aldığı hanımı (varmış), (o hanım) kocası geldiğinde diğer üç hanımından üç kat daha güzel oluvermiş. Bu hanımını da alıp (yoluna) devam etmiş. Yürürken toz bulutu görmüş, toz bulutuna vardığında atların koştuğunu görmüş. Dışarıda bir kişiye sormuş, “*Bu neyin eğlencesi?*” diye, (O kişi) “*Bu eğlence hanın kızının kaybolup yok olan kocasının aşısı.*” demiş.

Aşın kalabalığını gördüğünde beş yüz elli atın önünden çıkıp giden bir sarı at gözüne hoş görünmüş. Bir çocuğa, “*Bu at nasıl bir at?*” demiş. “*Ey çocuk dur, hanın damadı benim.*” demiş. Çocuk, “*Hanın damadına çeyiz olarak verdiği at.*” demiş. (Çocuğa) “*Hana gidip sen çocuk müjdesi al.*” demiş. (Çocuk) “*Yok söyleyemem, ölen*

kişi gelir mi diye benim kelle mi alır.” demiş. “O zaman sana inanmazsa benim altın sakamı alıp git.” demiş.

Çocuk sakayı alıp kendi gidip, “Müjde!” diye bağırarak varmış. “Damatlar geliyor.” demiş. Han başında olduğu kırk yiğidi ile önüne çıkıp karşılamış. Han ile çocuk kucaklaşıp görüşmüşler. Oradan ayrılıp evine gelip büyük toy yaptırmış. O hanın kızını da alıp altı²⁹ hanım alarak üç yıl kadar yürüyüp tekrar kendi anne babasının memleketine gelmiş. Burada dünür olarak aldığı kızı da kendisine hanım yapmış.

Metin 2- ELEMAN BAY’IN³⁰ TÖŞTÜK’Ü³¹

Eleman Bay’ın dokuz oğlu varmış, kızı yokmuş. Bin beş yüz yilkısı, koyunu, sığırı ve devesi varmış.

Halk (bir gün), “*Otağın hepsini sahiplendiniz, bizim hayvanlarımıza otlak kalmadı, biz de rızıklanalım, hayvanlarınızı buradan kaldırın.*” demiş.

Eleman Bay, çocuklarına; “*Yilkuları dağa götürüp (onlara orada) bakın.*” demiş. Çocukları yilkularını sürüp dağa gitmişler. Dağa vardıktan sonra yilkular da çocuklar da kaybolmuşlar.

Eleman Bay, çocuklarından da yilkularından da ayrılmış. Onun doru kısrağı doğurmuş, (doğan) kulunun adını Altı Kulaç Ak Bakay koymuş. Ertesi gün hanımı doğurmuş, (onun doğurduğu) çocuğun adını koymak için kula³² kısrağ kesip sahildeki halkı çağırıp, ala kısrağ kesip uzaktaki (dağ arasındaki) halkı çağırıp tepe gibi et, göl gibi çık³³ hazırlayıp toy vermiş. Aksakallara, “*Yavrumun adını koyuveriniz.*” demiş. O zaman başında sarığı, elinde asası olan bir derviş kapıdan girmiş, “*Yavrunuzun adı Töştük olsun, Töştük olmazsa bok olsun, âmin, Allahuekber.*” deyip dua ederek gözden kaybolmuş.

Töştük büyümüş, dokuz ağabeyinin kaybolduğunu bilmiyormuş, kimse ona anlatmamış. Töştük yedi kel ile yalnız (tek başına, onlardan ayrı) bir kelin ordo³⁴ oynadıklarını görüp “*Ben de ordo oynayacağım.*” deyip evine gelerek, “*Baba, aşık ver, (ben de) oynayayım.*” demiş. Babası bir kap aşık vermiş.

Oyun başlayıp, daireye girdiğinde fırlattığı aşıklar yayılmış, onları vurup hep-

²⁹ Aslında bu rakam beş olmalıdır çünkü çocuk cez kempirin kızını kendisini tuzağa düşürdüğü için öldürmüştür. Dolayısıyla da çocuğun hanımlarının memleketine döndüğünde dünür olarak aldığı son hanımla birlikte yedi değil altı olmalıdır.

³⁰ “*Bay: Zengin, servet sahibi, mal sahibi vb.*” (Yudahin, 1998-I: 100).

³¹ Er Töştük, (Red.: Akmatiev), Bişkek, Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası, Şam Basması, 1996, s.423-432. Cancığıt Kazakbay Oğlu tarafından Düyşembiev Mirzalıdan derlenmiştir.

³² Kula: “*At donu.*” (Yudahin, 1998-II: 516)

³³ Çık: “*Kuşbaşı et parçaları üzerine dökmek için hazırlanmış olan et suyu; Yemeğe çeşni vermek için kullanılan tuzlu et suyu.*” (Yudahin, 1998-I: 266)

³⁴ Ordo: “*Kırgızların kumar mahiyetinde olan aşık oyunudur ki bu oyun hanın karargahını ele geçirmek için olan savaşı temsil eder.*” (Yudahin, 1998-II: 598)

sini çıkarmış. Sekiz kelin sekiz kap aşığının hepsini ütüp almış. Sekiz kel aşıkları için itiraz etmişler (kavga çıkarmışlar). Töştük, sekiz keli sekiz tarafa yuvarlamış.

Yalnız kel, “*Sen beyin çocuğusun, koyunun çok, aşığa ihtiyacın mı var? Onun yerine dokuz ağabeyini bulsana, biz ise fakiriz, bizim her tür işimizi gören sihirli ak bir aşığımızı var. O ak aşığı geri ver.*” demiş.

Töştük, “*Bu söyledikleriniz gerçekse, benim bir kap aşığımı da alın.*” deyip dokuz kap aşığın hepsini kellere geri vermiş, “*Haydi, benim dokuz ağabeyimin nasıl kaybolduklarını anlat.*” demiş yalnız kele. (Yalnız kel,) “*Eleman Bay’ın hayvanı, yilkısı çokmuş, otlak yetmediğinden yilkısını sürüp dokuz çocuğunu dağa göndermiş, onlar oraya gidip yıldı ile birlikte kaybolmuşlar.*” demiş.

Töştük, o sözü duyduktan sonra evine gelmiş. Babasının deve kaldıran kara ustaya yaptırdığı tüfeğini, mızrağını, eyer takımını, gem-kayışını, tükenmeyen külazığını alıp, Altı Kulaç Ak Bakay’a binip ağabeylerini aramaya çıkmış. Dağdan dağa dolaşıp, geçitleri aşarken bir yıl geçmiş.

Töştük böyleye yürürken, bir nehir yatağında yıldı görmüş, yıldıya yaklaştığında da Töştük’ün Ak Bakay’ı kişnemiş, onu duyan bir doru kısrak kişneyerek gelmiş. Ak Bakay doru kısrak emmiş, Töştük, “*Yıldı bizimkiymiş, buldum.*” demiş. Töştük, üst dudağıyla göge yetişebilen, kendi deve gibi, atı dağ gibi büyük biriymiş. Yıldı-cılar (ilk başta) onu görüp korksalar da doru kısrak emdiğini, arkasına düşüp Ak Bakay ile birlikte yürüdüklerini görüp “*Bu bizim avulun adamı.*” diyerek (kendisinden) korkmamışlar. Töştük, “*Ben Töştük’üm, sizleri arayarak geldim, sizlerin kardeşiyim, yürüyün gidiyoruz.*” demiş. Hepsini görüşüp yıldıkarını sürüp gitmişler.

Töştük ve ağabeyleri evlerine gelmişler. Eleman Bay, çocuklarının bulunup sağ salim gelmelerinin şerefine toy vermiş. Başka bir bey de toy vermiş. Eleman Bay on çocuğu, kırk yiğidi ile birlikte o toya gitmiş. Toya giderken yolda Kara Kız (onları) görüp, “*Eleman’ın dokuz sünnetsizi giderse bir toya gitmeyiz.*” demiş Sarı Kız’a. Töştük, o sözü duyup “*Toya gitmiyorum.*” deyip kırk yiğit ile evine geri gelmiş. Annesi, “*Toya gitmeyip neden geldin?*” demiş. Töştük sözün ayıp olduğunu anlamadan, “*Yolda bir Kara Kız ile Sarı Kız, ‘Eleman’ın sünnetsizleri giderse biz gitmeyiz.’ dedi, o yüzden gitmiyorum.*” demiş. Annesi, Eleman toydan geldiğinde, “*Yavrularının sünneti yokmuş.*” demiş. Eleman, “*Nasıl da unuttum?*” deyip toy vermiş, bir ihtiyarı çağırıp, sakalına ak düşen çocuklarını sünnete başlamış. İhtiyar, balta ile basıp, keser ile kesip sünnet etmiş. Tekrar bir yerde toy olmuş, Eleman’ı toya çağırılmış(-lar). Eleman, çocukları ve yiğitleri ile yola çıkmış. Yolda Sarı Kız ile Kara Kız, “*Eleman’ın dokuz aygırı giderse biz toya gitmeyiz.*” demişler. Töştük (bu sözleri) duyup evine geri gelmiş. Annesi Töştük’e, “*Niye geldin?*” demiş. Töştük, “*Sarı Kız ile Kara Kız Eleman’ın dokuz aygırı giderse biz toya gitmeyiz.*” dedi, demiş. Eleman bu sözleri duyup “*Allah kahretmesin, çocuklarımı evlendirmeyi nasıl da unuttum?*” deyip halkı arasında kız aramaya çıkmış. Pek çok yere, pek çok memlekete gitmesine rağmen kız bulamayan Eleman Bay, Ak Bakay’ı ile altı ay ortadan kaybolmuş.

Töştük, Kerkulun adlı atına binip, babasını aramış, iki üç ay aramış, bulamamış. Bir gün geç vakitte kayanın yamacında eşi benzeri olmayan güzel bir kız oturmaktaymış, kıza gitmiş, kız keçinin tırnağına yoğurt/ayran koyup Töştük'e ikram etmiş. Töştük alıp içmiş fakat (yoğurt/ayran) hiç bitmemiş, tekrar yutmuş, yine tükenmemiş, tekrar dolmuş. Töştük geri vermiş. Kız almış ve yoğurdu/ayranı bir yudumda bitirmiş. "Ne geziyorsun?" demiş kız? Töştük, "Babamı arıyorum." demiş.

"Kara Han adlı (bir adamın) dokuz kızı var, "Kimin dokuz oğlu varsa o kişiye veririm." dermiş, "Baban o Kara Han'a gitti." demiş kız. "Eleman Bay, Kara Han'a gitti, Kara Han'ın hanımı "Niye geldiniz?" dedi. "Dokuz oğlum var, onlara kız arıyorum." dedi. "Kara Han da kızlarına damat ararmış, o da evine geldi." dedi ve şimdi "Kara Han'ın küçük kızı Kenceke, sana bu dünyalık, ben de ebedi hanım olayım, bundan sonrasını anlatmam." demiş kız. Töştük evine dönmüş.

Kara Han, Eleman Bay'a, "Niçin geldin?" demiş. "Dokuz oğlum var, düniür olayım diye gelmiştim." demiş. İki düniür olmuşlar, Kara Han kızlarını göçürecek olmuş. En küçük kızı Kenceke ipekten ince ip, Kerkulun ve boz deveyi babasından istemiş. Babası istediklerini vermiş.

Kenceke, Kerkulun'a binmiş. Boz deveyi yedeğe ve ipek ipi yanına almış. Bununla birlikte dokuz kız göçmüşler. Eleman Bay gelinlerini göçürüp giderken gece bir ırmağın kıyısına gelip istirahat etmiş. Atları sulayayım diye ırmağa gittiğinde atları hırıldayıp korkmuşlar. Baktığında suyun döne döne akan girdabında bir akciğer duruyormuş, sırık ile saplayıp fırlattığında akciğer paramparça olmuş, tekrar girdaba düşmüş. Elim ile alayım diye yakaladığında, akciğer hızlıca ensesine binmiş, o akciğer yedi başlı kempir olup Eleman'ı ezerek bastırmış cinli boku çıkmış, iyice bastırmış bütün boku çıkmış, ağzından kanlı, götünden cinli boku çıkmış. "Söylersin (Söyle) ihtiyarım, söylersin (söyle)." demiş yedi başlı kempir. Eleman Bay, "Bu kadar (çok) hayvanım var onları vereyim." demiş. "Sen ölünce o malın hepsi (zaten) benim, (daha ne) söylersin ihtiyarım, (daha ne) söylersin." demiş ve kempir tekrar bastırmış. "Sekiz oğlum, sekiz gelinim var, onları vereyim." demiş.

"Onların hepsi sen öldüğünde (zaten) benim, (daha ne) söylersin ihtiyarım, (daha ne) söylersin." deyip kempir tekrar ezerek bastırmış. "Töştük adında oğlum var, o oğlumu vereyim." demiş. "Neden daha önce söylemedin?" demiş ve yedi başlı kempir Eleman Bay'ı yakasından tutup kaldırmış. "Töştük'ü ne zaman vereceksin?" demiş kempir. "Bugün gelinlerimi eve götürüyem, gidip başka tarafa göçüp yeniden konayım, Töştük'ün okluğunu eğeleyip bileyilediği altın egesi var, onu taş ocağın önüne gömüp gideyim, Töştük altın egesini ister, ben, 'Göçtüğümüz yerde kaldı.' derim, o egesini almak için gelir, o zaman yakalayıp al, ben yakalayamam." demiş Eleman Bay. (Bu teklif) Kempir, teklifi kabul etmiş. Kenceke bu ikisinin konuştuklarını bilmiş. Eleman Bay, o gün gelinlerini (memleketine) götürürken geceleyip konaklamış, hiç kimseye göstermeden egeyi taş ocağın dibine gömmüş. Kenceke altın egeyi alayım diye ne kadar uğraştıysa da alamamış. Eleman Bay bir yere varıp konmuş, bir vakitte karkıralar³⁵ uçup ötmüşler. Töştük, "Okluğumu eğeleyip bileyileyip

³⁵ Karkıra: "Bir çeşit turna." (Yudahin, 1998-II: 410)

karkıra vurayım.” demiş ve “Eğem nerede baba?” demiş. Babası, “Kahretsin, eğen taş ocağın dibinde kaldı, gidip alıp geleyim.” demiş. Töştük, “Yok, ben gidip alıp geleyim.” demiş. Kenceke, Töştük’e “Kerkulun’a bin, ipek ipi eyerin kaşına bağla, bugün konakla, bendeki emanetini al, ondan sonra git, taş ocağın yanında yumruk kadar küçük kempir var, ona dikkat et. Kerkulun dile gelir.” demiş. Töştük gitmiş. Yolda giderken, Kerkulun Töştük’e, “Altın eğemi ver, ana.” de, kempir, “Kalksam oturamam, otursam kalkamam.” der. O zaman sen, ‘İnsem binemem, binsem inemem.’ de. Kempir, ‘Olmaz, kendin inip al yavrurum.’ der. O zaman sen, ‘Bak işte Kara Kız’ın göçüp geliyor, işte işte.’ de, o zaman kempir göçe bakar, ben koyun gibi kısa olurum, sen atmaca gibi alıcı olup, eğeni kapıp git, ben kaçırım, kempir kovalar, beni ‘Vur tırpanım vur.’ deyip elmas ile vurur, değerse değdi, değmezse ben dönerim, o zaman elması alıp, kempirin yedi başını kes.” demiş.

Töştük taş ocağa gelmiş. “İyi misin ana?” diyerek yedi başlı ile karşılaşmış, “İyiyim yavrurum, gel.” demiş. “Geldim ana, benim eğemi veriniz.” demiş. Yedi başlı, “Kalksam oturamam, otursam kalkamam.” demiş. Töştük, “İnsem binemem, binsem inemem.” demiş. “Kendin inip al yavrurum.” demiş. “Göç geliyor, Kara Kız’ın göçüp geliyor, işte işte.” demiş. Yedi başlı, “Hani ya, nerede?” deyip göçe bakmış. Kerkulun koyun gibi kısa olmuş, Töştük altın eğeyi kapıp kaçmış. Yedi başlı kempir kasırğa olup takip etmiş, “Biç, biç tırpanım, biç.” deyip elmasını fırlatmış. Elmas kılıç hızla dönüp giderken Kerkulun’un kuyruğunu sıyrıp gitmiş. Kerkulun arkasına dönmüş, Töştük elması eğilip alarak yedi başlı kempirin altı başını fırlatıp kesmiş, bir başı ile kalan kempir pır diye uçup gitmiş. Kerkulun, “Yum gözünü, ben aç deyince aç.” demiş Töştük’e, Töştük gözünü yummuş. Kerkulun uçarcasına koşup gitmiş, bir zaman, “Aç gözünü.” demiş. Töştük gözünü açmış, baktığında önünde bir ırmak (varmış). Geçmek için yol arayıp aşağıya yürüdüğünde suda iri yarı bir yiğit yatıyormuş, ırmağın suyunun hepsi yiğidin ağzına akıp giriyormuş. “Hey, sen niçin yatıyorsun?” demiş Töştük. O yiğit, “Oy.” deyip korkarak baktığında su onu akıtıp gitmiş. Töştük, “Sen nasıl bir yiğitsin?” demiş. Yiğit, “Beni kempir bu ırmağı bağla.” diye yakalayıp buraya bıraktı.” demiş. “Sen kimsin?” demiş yiğit. “Ben Elemanın Töştük adlı oğluyum, kempirin altı başını kestim, bir başı ile uçup gitti, onu bulamadan yerin altına düştüm.” demiş. “Ben sana kardeş olayım, ben sana yardım edeyim, o zaman Kerkulun’un kuyruğuna bak, sudan seni çıkarırım.” demiş. Yiğit ırmağın önünü kapatmış, Töştük’e yardım edip onu sudan çıkarmış.

“Yedi başlı kempiri sen bilirsin, o kempiri bulup ver.” demiş. “Yerin altında Karaç Han adlı biri var, kempir o hanın adamıdır,” “O zaman gidelim.” deyip ikisi birlikte yola çıkmışlar. İkisinin önüne bir ırmak çıkmış, ırmağın ortasında bir kök çatırayan kuuray³⁶ varmış, onun dallarında birçok karıncayı görmüşler. Karıncalara, “Burada ne yapıyorsunuz?” demiş Töştük. Karıncaların padişahı dile gelip, “Biz şurada yaşıyorduk, sup kaplayıp yamaca çıkamadığımız için ölecek gibi olduk, bizi yamaca çıkar, biz de başına bir iş gelirse sana yardım ederiz.” demiş. Töştük, “Bu yiğidi karşıya çıkarıp, geri geleceğim, Kerkulun kuyruğunu kaldırır, o zaman hepi-

³⁶ Kuuray: “İçi kof bir bitkidir.” (Yudahin, 1998-II: 530).

niz kuyruğa oturun.” demiş. Töştük öylece karıncaları yamaca çıkarmış, karıncalar hep birlikte yere inmişler.

Karıncaların padişahı, bir karıncanın butunu (bacağını) alıp Töştük’e vermiş, “Başına bir iş geldiğinde bu butu (bacağı) tutuşturursan, biz au deyininceye kadar (çabucak) hazır oluruz.” demiş.

Töştük ile önceki bahadır, yiğit ikisi birlikte karıncalardan ayrıлып giderlerken yolda bir kulağını (üzerine) örtüp, bir kulağını altına serip yatan birini görmüşler. “Hey, sen niye yatıyorsun?” demiş Töştük. “Yedi başlı kempir beni yeri dinlemem için bıraktı.” demiş. “Kempirin altı başını yok ettim, bir başı kaldı, onu nasıl buluruz?” demiş Töştük. “O kempiri Karaç Han’da buluruz.” demiş ve üçü birlikte gitmişler. Onların önüne yanında tüfeği olan ve gökyüzüne bakıp duran biri çıkmış. “Hey, sen nasıl bir şeysin?” Töştük ensesine bir vurmuş, pat diye gökyüzünden bir toodak³⁷ düşmüş. Bu yiğit, “Bu toodağı dün akşam geç vakitte, evvelki gün öğle vaktinde vurmuştum, ‘bu toodak Töştük geldiğinde düşer’ deyip masten kempir³⁸ sihir yapmış. Töştük sen misin?” demiş. “Töştük benim.” demiş. “Ben sana kardeş olayım.” diyerek o avcı yiğit de Töştük’e kardeş olmuş. Töştük, üç bahadırı arkasına alıp Karaç Han’a doğru yola çıkmış. Önüne kaplan çıkmış. Kaplanın bacağına ağaç kökü girip, butu şiddetli küpçük³⁹ gibi gibi şişmiş, irin toplamış. Kaplan, “Beni ağaç kökünden kurtar, Töştük,” demiş. Töştük kaplanı ipek ipe bağlayıp çekerek ağaç kökünden çıkarmış.

Kaplan, “İyiliğe iyilik.” demiş ve bir bıyığını vermiş, “Başına iş geldiğinde bu bıyığını tutuşturursan ben hazır olurum.” demiş. Töştük üç bahadırı ile oradan öteye gitmiş. Karaç Han’ın cellâtlarına rastlamış. Cellâtlar “Tanımadığımız adamlar geldi.” deyip Karaç Han’a haber vermişler. Karaç Han Töştükleri huzuruna çağırıp, “Yarın toy vereceğim, atını koştur, başına (yarışın ödülü olarak) kızımı sayarım, atın kazanırsa alırsın, kazanamazsa başını alırım.” demiş. Toy başlayıp, at yarışı yapılmış, yüz at katılmış. Töştük, Kerkulun’a ırmağı yutan bahadırı bindirmiş. Karaç Han kara atını yarışa katmış. Kara ata bir tarafına kırmızı, bir tarafına zehir yükleyip yedi başlı kempir binmiş, fakat o gelin donuna girmiş.

Kerkulun’a binen bahadır kara ata binen gelinin kempir olduğunu bilmeden “Bağladıklarınız nedir?” demiş. “Bu kırmızı, konuştuğumuz vakit içeriz, başka yiyecek yok.” demiş gelin. “Atlar uzak sürülür, orada gecelerler, gelin kırmızı içiniz.” demiş bahadıra, “O kırmızı.” deyip zehri koyup vermiş. Bahadır onu içip sarhoş olup yığılmış. Atlar serbest kalarak koşturarak gitmişler. “Atları saldı mı, yok mu bak?” deyip Töştük göğü gözleyen avcıya baktırmış. Avcı bakıp, “Atlar geliyor, fakat pehlivan yığılıp kalmış, kempir zehir vermişe benziyor.” demiş. Töştük, “Yeri dinleyen sen yeri dinle.” demiş. O pehlivan yeri dinleyip “Atına bindi.” demiş. Kerkulun yarım günde (diğer) atları yarılamış. Kerkulun dile gelip “Ben kempire yetişip onun önüne geç-

³⁷ Toodak: “Toy kuşu.” (Yudahin, 1998-II: 748)

³⁸ Masten kempir: “Mit.: 1. Kocakarı kılığında olan , güya insanın topuğundan kanını emen ecinniler soyundan bir varlıktır. 2. Hilekârlıkla temayüz eden efsanevi bir kocakarı.” (Yudahin, 1998-II: 555)

³⁹ Küpçük: “1. (Tekerlekte) poyra; 2. Bir kabın adıdır; 3. Mec.: Şişmiş, kabarık.” (Yudahin, 1998-II: 540)

rim, sonra dönüp kempiri teperim, o atıyla birlikte ölü, o zaman dikkatli ol, atından atlayıp gitme.” demiş.

Kerkulun yetişip kempiri atı ile birlikte teperek yıkmış, yedi başlı kempir atı ile birlikte ölmüş. Kerkulun çıkıp gelmiş. Karaç Han kızını vermemiş, “Kaplan güreştirelim.” demiş. Töştük bıyığı tutuşturmuş, kaplan hazır olmuş. Töştük, Karaç Han’a “Kaplanını hazırla.” demiş. Karaç Han kaplanını alıp gelmiş. Töştük’ün kaplanı o kaplanı kaldırıp yere vurmuş. Karaç Han kızını vermemiş, “Bin altını kamışlığın arasına saçarım, o altınları toplayıp verirsen kızımı veririm.” demiş. Bin altını kamışlığa saçtırmış. Töştük karıncanın budunu tutuşturmuş, bin karınca hazır olmuş, bir anda kamışlıktaki altını toplamışlar, en sonunda bir bacağı koparılmış karınca bir altını dişleyerek kamışlıktan çıkmış.

Karaç Han kızını yine vermemiş, “Gölde kırk kulaç kara kazanım var, onu alıp getir, ondan sonra kızımı veririm.” demiş. Töştük, Kerkulun’a binip göle gitmiş. Kerkulun, “Ben alıp çıkayım, sen kal, kan çıkarsa benim yok olduğumun işaretidir, eğer boz su çıkarsa sevin.” demiş ve göle girmiş. Kazanı böyön⁴⁰-çayan⁴¹, kurt-karınca kaplamış, Kerkulun onlara aldirmeden kazanı dişleyip çekmiş, bir kulağını kurt-karıncalar dişlemiş, kanı suyun yüzüne çıkmış. Töştük, kanı görüp korkmuş. Bir az sonra beyaz su çıkmış, Töştük onu görüp sevinmiş.

Bir süre sonra Kerkulun kırk kulaç kazanı sürükleyip sudan çıkmış, derisi ve tüyü tamamıyla soyulmuş. Töştük, kazanı alarak gidip hanın karargâhına ters çevirip kapatmış, kırk kulaç kara kazanı hanın şehrinin tamamını kaplamış. Karaç Han, “Felaketini alayım (kurban olayım), istediğini vereyim.” demiş. Töştük, kazanı çevirmiş. Han kızını Töştük’e vermiş, Töştük nikâhını kıydırıp o kızı hanım olarak almış.

Karaç Han; kul, cariye, vezirlerini ve hanlığını vermiş. Töştük, “Razıyım.” deyip onların hepsini almamış. Önceki üç bahadırı göndermiş ve hanımı ile yer üstüne çıkmış. Ana babası ve Kenceke ile görüşmüş.

Metin 3- ER TÖŞTÜK⁴²

1. ELEMEN BAY, ONUZ DOKUZ OĞLU VE CELMOGUZ

ELEMEN BAY’IN SEKİZ OĞLU

Evvelki Manas’ın zamanında Eleman Bay adlı bir bey varmış. Onun zenginliği arasında hiçbir eksiklik olmayıp sekiz tane de oğlu varmış. Sekiz oğlundan Eleman’a fayda gelmemekte, sekizi, sekiz yayladaki yılkiyı toplayıp kısarak bağlayıp kımız içerek babalarıyla ilgilenmeden yaşamaktaymış.

⁴⁰ Böyön: “Falanga, phalagina denilen zehirsiz büyük örümcek.” (Yudahin, 1998-I: 140)

⁴¹ Çayan: “Akrep, yengeç.” (Yudahin, 1998-I: 256)

⁴² Er Töştük, (Red.: Akmatiev), Bişkek, Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası, Şam Basması, 1996, s. 433-445. Cuma Camgırçı Oğlu tarafından 1926 yılında yazın Karakol kantonu, Toñ nahiyesinde derlenmiştir. Anlatıcı hakkında el yazması nüshada bilgi verilmemiştir.

ER TÖŞTÜK'ÜN DOĞUŞU

Eleman Bay, çocuklarından fayda gelmediği için, kocamış karısına gelip “Türbeye gidip çocuk dileyelim.” demiş.

Hanımı, “Olur.” demiş. Bir koyunu yedeğe alıp, türbede kesip (Allah’a) sığınarak yatarlarken tan vaktine doğru gökyüzünden bir ak meyve bir de gök meyve düşmüş. “Allah verdi.” deyip ikisi birlikte iki (meyveyi) yerken, türbeden gelen bir ses öğüt vermiş, “Hanımın erkek doğurursa adını Töştük koy, kız doğurursa (adını) kendin koy.” demiş. Birlikte evlerine dönmüşler.

(Kadının) Çabucak hamile kaldığı bilinmiş. Aradan altı ay geçtikten sonra, Eleman Bay’ın hanımı bir erkek çocuk doğurmuş. Adını türbeden gelen sesin dediği üzere Töştük koymuşlar.

ER TÖŞTÜK İLE ELEMAN BAY

Üç dört aydan sonra çocuk yürüyüp konuşmuş. Bir gün babası ile birlikte ikisi otların üzerinde otururken çift sürmekte olan halkı görüp, “Babacığım! (İşte) Oradaki nedir?” demiş.

O zaman babası, “Ah kurban olayım yavrum, onlar geçim derdiyle uğraşan halktır. Çalışıyorlar.” demiş. O zaman Töştük, “Ey babacığım, biz niye onlar gibi yaşamıyoruz?” demiş. Eleman Bay, “Kurban olduğum sen büyüyüp iş yapacak bir hâlde gel! Ondan sonra çalışırız.” demiş.

Töştük, “Ey babacığım benden başka çocuğun yok mu?” diye sormuş. Eleman Bay, “Yavrum, senden başka sekiz oğlum var. Onlardan hayır gelmediği için karım ile birlikte türbeye gidip dua ederek sana sahip olduk.” demiş.

ELEMAN BAY'IN OĞULLARI

Töştük, “O hâlde babacığım, ben o ağabeylerime gidip onları bulayım ve gelip iş gücle uğraşayım.” demiş.

Eleman Bay, “Boş ver, kurban olduğum kımız içerek sarhoş olup kudurmuş yalkıcılar (seni) öldürür. Gitme!” demiş.

Töştük, “Olmaz.” deyip babasına ağabeylerinin nerede olduğunu sorup yerlerini öğrenerek oraya doğru gitmiş. Varıp bir yüksek dağa çıktığında sekiz ağabeyinin sahipsiz bir evde kımız içip haykırdıklarını görmüş.

Töştük gidip selam vermiş. (Ağabeyleri) Selam alıp, “Sen kimin çocuğusun?” diye sormuşlar. Töştük, “Eleman Bay’ın çocuğuyum.” demiş. O dokuz yalkıcı, “Lanet olası musibet! Bizi kandıracak. Eleman Bay’ın çocukları biziz. Eleman Bay’ın ne zaman senin gibi çocuğu oldu? Öylesine gelip istesen sana kımız vermez miyiz?” diye söylemişler.

Töştük, “Hayır, ben Eleman Bay’ın çocuğuyum. Siz gittikten sonra babacığım ile anneciğim türbeye gidip dua ederek bana sahip olmuşlar.” diye onları ikna etmiş.

Dokuzu dokuz iyi ata binip evlerine geldiklerinde halk, bir yerde düğün var diye birbiri ardınca gidiyormuş. Eleman Bay’ın on oğlu da birlikte gittiklerinde eline bir kuuray⁴³ alan kız şarkı söylemiş:

“Halk içinden halk gider

Eleman Bay’ın sersemleri

Ele uyup niye gider?” demiş.

Sekizi atlarını salıp gitmişler. Töştük az önceki kızın söylediklerini duymuş geri dönüp babasına gelmiş.

“Ey babacığım, benden önceki çocuklarına hanım almış mıydın?” demiş. Eleman, “Yok, yavrum.” demiş. O zaman Töştük, “Vah vah baba olmayasın! Bekâr delikanlıların kara sakallı olana kadar hanım alıp vermedin, halk arasında kötü namlı yaptın. Şimdi dokuz kızı olan birini bul!” deyip atasını kız aramaya göndermiş. Töştük’ün dışındaki diğer sekiz oğlu sekiz kara sakallı olmuş.

ELEMAN BAY’IN ÇOCUKLARINI EVLENDİRMESİ

Eleman Bay kız aramak için giderken, bir kuuray alıp çalan kız ona seslenmiş. “Nereye gidersin ağa?” diye sormuş.

Eleman Bay, “Benim dokuz oğlum var. Onlara hanım alayım diye dokuz kızı olan kişiyi bulamadan yürüyorum.” demiş.

O zaman kız, “O hâlde ağa, işte bu yerdeki hanım dokuz kızı var. Ona gidip konuşunuz, dönüşte bana uğrayıp gidiniz.” demiş.

Eleman Bay, “Olur.” deyip yürüyerek o hanım hanlığına gelmiş. Gelip olan bite-ni anlattığında han, “Olur, ben kızlarımı vereyim. Şehrimin bir kenarında yağ gölü, bir kenarında süt gölü var. Birinin balığı diğerine yüze dursun. Bir kenarında altın kavak, bir kenarında gümüş kavak durur. Rüzgâr çıkınca başları çarpışsın dursun. Çukurumu malla doldur ondan sonra alabilirsin.” demiş.

Eleman Bay, “Olacak iş mi, çukurunu malla doldurayım, ondan sonra diğerlerini nasıl yapayım?” deyip cesaretini kaybedip yürüyerek az önceki kıza gelmiş.

Kız, “Ne dedi?” diye sormuş; bey, “Ey yavrum, olmayacak söz söyledi.” deyip handan duyduklarını söyleyivermiş.

Kız, “Ey ağa, çukurunu malla doldurur musun?” (demiş). Eleman, “Doldururum.” (demiş). O zaman kız, “O hâlde öbürlerinden korkma!” O kolay. Nehir yatağındaki suyun getirdiği kumun ufaklarını eleyerek iki heybenin gözüne koyup, dibini delip, şehri daire biçiminde (etrafını) dolaş. Kum bittiğinde şehrin iki ucuna atının

⁴³ Kuuray: “İçi kof bir bitkidir.” (Yudahin, 1998-II: 530)

kuyruğundan iki parça tüy koparıp git, sabah hayvanını sürüp gel!” demiş. Eleman kızını söylediğini yapıp evine gitmiş. Sabah hayvanlarını sürüp, hanın çukuruna doldurmuş.

Han sabahleyin baktığında dediklerinin hepsi de olmuş. “İhtiyar yapmış.” diye hazırlığa başlamış. Eleman Bay da çocukları ile gelmiş. Yalnız Töştük evde kalmış.

Han düğün yapıp en büyük kızını oğulların büyüğüne, küçüklerini küçüklere verdiğinde en küçük kızı Kenceke güzel Töştük’e kalmış. Han, Kenceke’yi severmiş. “*Yavrum ne alır benden çekinmeden söylesin.*” deyip annesini göndermiş. Kenceke gelmiş. “*Atlar arasından Çalkuyruk’u versin! Develer arasından benekli deveyi versin! Elbiseler arasından kiltorkoyu versin! Mallarından kara eğeyi versin!*” demiş. Hana söylemiş. Han öteye bakıp ağlamış beriye bakıp gülmüş, Eleman Bay’a, “*Suyun hızlı aktığı yere kon! Altı pürüzsüz akan yere konma!*” deyip hıçkırıp ağlayarak vedalaşmış.

ELEMAN BAY’IN CELMOGUZ’A RASTLAYIP ER TÖŞTÜK’Ü VERMEYE KALKMASI

Eleman Bay gelip iki gün boyunca hızlı akan yere konmuş. Üçüncü gün hızlı akan yer bulamayıp sakin akan yere konmuş. Eleman sabahleyin at sularken, bir akciğer gelmiş. “*Lanet olası, bunu itlere atıvereyim.*” deyip ukuruk⁴⁴ ile sapladığında kımıldamış. “*İnip alayım.*” dediğinde akciğer celmoguz kempire dönüşmüş ve Eleman Bay onun altında kalmış. (Eleman) “*Falanca malı, falanca mülkü vereyim.*” dese de olmamış. “*Sekiz oğlum, sekiz gelinim var, onları vereyim.*” dese de olmamış. “*Kenceke adlı gelinim var onu vereyim.*” dese de olmamış. “*En küçük oğlum Töştük evde, onu vereyim.*” dediğinde (celmoguz kempir) “*Baba genç yavrunun ciğeri lezzetli olur, önce söylesen olmaz mıydı?*” demiş.

“*Onu nasıl vereceksin?*” demiş. Eleman Bay, “*Töştük’ün karısı Kenceke babasında bir kara eğe aldı gidiyor. Tüfek eğeleyeyim deyip isteyip alayım, göçtüğümüz yerde unutmuş gibi yapıp bırakıp gideyim. Eve vardığında sabah Töştük’ü geri göndereyim. Onu yakalayıp yiyecek kadar gücün yok mu?*” demiş.

ER TÖŞTÜK’Ü CELMOGUZA GÖNDERMESİ

“*Kabul.*” deyip kempir orada kalmış. Eleman gidip, “*Kenceke yavrum, kara eğeni ver! Tüfeğin içi paslanmış, eğeleyeyim.*” demiş. Kenceke olanları bilip öteye bakıp ağlayıp beriye bakıp gülüverip eğeyi vermiş. Eleman kempire verdiği sözü yerine getirmiş. (Oradan) Göçüp memleketine dönmüş.

Bir gün Töştük Eleman’ın evinde otururken Eleman gelip, “*Ya hanımını alıp ya yalnız başına evimden çık git!*” deyip kazık ile vurup göndermiş.

⁴⁴ Ukuruk: “*Sürüden bir atı yakalamak için üzerinde ilmekli kemendi olan uzun sırık.*” (Yudahin, 1998-II: 781)

Ondan sonra, “Kenceke yavrum, geçen gün göçtüğümüz yerde kara eğe kaldı. Çalkuyruk’u eğerleyip Töştük’e ver! Alıp gelsin!” demiş.

Kenceke benekli deve ile Çalkuyruk’u yedeğe alıp, önüne çıkıp konuşmuş. “Çal Kuyruk, Töştük’ü sağ salim eve geri getiremezsen, Allah seni kahretsin. Benekli deve Töştük sağ salim gelinceye kadar dilediğin gibi eğlenirsen, Allah seni kahretsin. Töştük gelinceye kadar birine bakıp gülsen, Allah beni kahretsin.” diye söyleyip, Çalkuyruk’u eğerleyip Töştük’e vermiş.

Çalkuyruk çukur yerde hırıldanıp, derin çukurda parıldayıp yola devam etmiş. Bir yere geldiğinde Çalkuyruk durup:

“Erlığın var, aklın yok Töştük!

Hiçbir şeyle işin yok Töştük!

Alplığın var, aklın yok Töştük!

Baban seni önceki gün celmoguzaya verip geldi. Şimdi geri gönderdi. Gidersen, orada kempir yaşar. “Eğemi ver.” deyip dövsen, boşuna. “Kaynatanı, kaynananı, ananı” deyip, hiç bakmadan döversen, verir. Ansızın bir tarafa bakarsan işin biter.” demiş.

Böylelikle yola çıkıp vardıklarında kempir oturuyormuş. Töştük gelip dövmeye başlamış. “Kaynatanı.” demiş, ikna olmamış. “Kaynananı.” demiş, ikna olmamış. Boş boş konuşmuş, ikna olmamış. “Lanet olası, Kaşkarlı sart.” deyince bakıvermiş. Kempirden eser kalmamış.

II. ER TÖŞTÜK’ÜN YER ALTINDA YEDİ YIL DOLAŞMASI

ER TÖŞTÜK’ÜN YER ALTINA DÜŞMESİ

Çalkuyruk, “İşte az kaldı. Daha sonrası yoktur. Celmoguz bundan sonra büyük bir taş kırk defa sargı sarıp koydu. Şimdi sen saldırırsan, o yere girer. Yere girip geri çıkaralım. Bana hanımım Kenceke’den başka kimse binmez, ağzım sert talim gördü. Kempiri gördüğünde, yakalayıp alayım diye hızlı koşturursan yere birlikte gireriz. Dikkatli sür!” demiş. “Olur.” deyip giderken kempiri görmüş ve kempir süratle yere girerken hızla koştuğu gibi yere girmiş.

TÖŞTÜK’ÜN CELMOGUZDAN EĞEYİ ALMASI

Yer altına girdiğinde kapkaranlık gece olmuş. Töştük ağlamış. Çalkuyruk, “Boş ver ağlama! Kenceke’nin dikip verdiği ipek gömleği çıkartıp benim gözüme bağla! Onun ışığıyla bir aydınlık görelim.” demiş. (Gömleği) Çıkartıp Çal Kuyruk’un gözüne bağlamış. Yürüyüp bir aydınlığa ulaşmış.

Çalkuyruk bir alaçık⁴⁵ gördüğünde “Oradaki kempirin evi. Sana dokuz karış

⁴⁵ Alaçık: “Küçücük keçe ev.” (Yudahin, 1998-I: 18)

kazan ile bir atala⁴⁶ pişirdi. Bana dokuz karış kap ile kum koydu. Gittiğinde benim ağızlığımı çıkarıp eve girip ataladan doyuncaya kadar iç. Kalanını Kenceke'nin değil mi diye bir kaşıkla. Sonra bittiğinde, kazanı devirip, yaptığın yemeği gör! Hazırladığın yemi gör! Getir eğemi deyip dövsen, eğeni verir.” demiş.

Töştük şaşıracağı için Çalkuyruk'un ağızlığını çıkarmadan içeri girmiş, atalaya doyduğunda, Çalkuyruk çoktan yiyip, kabını kırıp tepmiş. . .

“İçtin mi?” demiş, “Yok.” demiş. “Öyleyse çabuk ol!” deyip azarlamış. “Üçünün gücü” deyip üç kere yudumladığında atala bitmiş. “Yaptığın yemeği gör! Hazırladığın yemi gör! Ver eğemi!” deyip dövmüş, (kempir) eğeyi vermiş.

TÖŞTÜK'ÜN YER ALTINDAKİ BİR HANIN KIZINI ALMASI

Eşiğe çıkıp Çalkuyruk'a gitmiş. Çalkuyruk, “İşte burada bir han var. Onun evine yedi sığırcık kuşu gelir ve sıçarak kötü yapıp bulaştırıp giderler. Boku çok fena, yer altında onu öldürebilecek yiğit yoktur. O zaman gidelim.” demiş. “Olur.” deyip hanın şehrine geldiklerinde, “Yedi kuşu öldürene kızımı veririm.” deyip ilan etmekteymiş. “Ben öldürürüm.” diyerek Töştük çıkmış. Gidip kazanın dibine çukur kazıp içine girip yatmış.

Bir vakitte sığırcık kuşları sıçarak kazanın ayağına geldiklerinde yedisinin birden başını kesip atmış. O zaman bir az durup yeryüzüne çıkmak için çare düşünüp yine bir tarafa yönelmiş.

(TÖŞTÜK'ÜN) YİNE BİR HANIN KIZINI ALMASI

Töştük tekrar bir şehre gittiğinde, (şehrin hanı)“Bir sıcak gölde kırk kulaç uzunluğunda yer⁴⁷ kazanı var. Onu alıp veren kişiye kızımı veririm.” haber salmaktaymış.

“Ben alıp vereyim.” diye Töştük çıkmış. Kırk kulaç ipek urgan ördürüp göle gelmiş.

Çalkuyruk, Töştük'e, “Boş yere zahmet ettin. Gölün sıcaklığını bir bak!” demiş. Kaynayan su gibiymiş. Töştük, “Gireyim.” demiş. Çalkuyruk, “Sen dayanamazsın. Ben gireyim. Ben çek deyip bağırdığımda (beni) çekip çıkar!” demiş ve urganı boyuna bağlatıp gitmiş. Çok zaman geçmiş... Haber yok... Töştük ağlayıp duruyormuş, “Etim kaldı çok zayıf, kanım kaldı bir kaşık.” demiş. Kazanı kulağından dişleyip çekip almış ancak ölecek gibi olmuş. Töştük başını kucaklayıp ağladığında Töştük'ün Urdun Oğlu Urgazı adlı dostu varmış. O gelmiş, “Boş ver ağlama! Bunun yedi canı var. Çok olsa biri ölür, dirilir.” demiş.

Bir az sonra at dirilmiş. Kazanı alıp giderek hanın kızını almış, uzun süre orada dinlenip tekrar hareket etmiş.

⁴⁶ Atala: “(Su, un ve yoğurt halitası) bir nevi tirit.” (Yudahin, 1998-I: 58)

⁴⁷ Cer-suu kavramıyla ilgili görünmektedir, bu bağlamda “kutsal” olarak düşünülebilir.

ÜÇÜNCÜ HANIN KIZINI ALMASI

Gidip vardığından, bir kara sivri kaya görünüyormuş. Çalkuyruk, “*Oradaki kızaran kızıl karınca Müslüman, kararan kara karınca kâfir. Kara karıncayı sen elin ile kürü (süpür), ben kuyruğum ile kürüeyim (süpüreyim) suya akıtıverelim. Ondan (kızıl karıncadan) bize bir fayda gelir.*” demiş.

Anlaşarak gidip kara karıncayı suya akıtıvermişler. Kızıl karıncaların başı bir bıyığını koparıp vermiş. “*Başına bir iş geldiğinde bunu tutuştur.*” demiş. Onu alıp bir şehre vardığında, “*Bin altın sikke saçtığımda sayıp toplayarak veren kişiye kızımı veririm.*” diye (o şehrin) hanı haber salmaktaymış. (Töştük) “*Ben toplarım.*” deyip çıkmış. Altın sikkeleri saçmış. Töştük kaybolan altınları bulamamış. Daha önce karşılaştığı karıncanın bıyığını tutuşturmuş. Bir zaman sonra karıncalar toplanıp kalabalıkça gelip altınların hepsini toplayıp gelmişler. Sayıp hana vererek kızını almış. O yerde uzun süre kalınca atını hırsızlara çaldırılmış.

Hırsızlar atını keserlerken Urdun Oğlu Urgazı da divane kılığına girip dileniyormuş. Toynağını, başını derisini isteyerek (dilenererek) onlardan almış. Töştük atını bulamayıp ağlayarak yürüdüğü sırada Urgazı gelmiş, “*İyi bakamadığın için öldü.*” deyip daha çok ağlatmış. “*Tamam, sakinleş, bundan sonra iyi bak, hırsızlar kesip yerken zar zor önemli yerlerini isteyip (dilenip) aldım*” diyerek atını diriltip vermiş ve gitmiş.

TÖŞTÜK’ÜN YERÜSTÜNE ÇIKMASI

Töştük yine bir başka tarafa yönelmiş. Yerüstüne çıkmanın çaresini arayıp yürürken bir kavak ağacı görmüş. Çalkuyruk, “*Alpkarakuş’un yavrusunu ejderha yiyip ahr. Yerüstüne çıkmanın çaresi o ejderhayı öldürmektir.*” demiş.

Ejderha, kavak ağacına yaklaşmaktaymış. Töştük onu vurup kaldırıp kavağın başına çıkmış. Üç yavrusu varmış. Ejderhanın hepsini yiyerek Töştük’ü kanatlarının altına almışlar. “*Bizim annemiz geldiğinde yağmur yağıp rüzgâr çıkar. Korkma!*” demişler.

Bir vakitte anneleri gelmiş, “*Yavrularım, sizler nasıl sağ kaldınız? Bugün ejderhanın gelip sizi yiyeceği gündü.*” demiş. “*Önce iyiliği mi görmek istersin, kötülüğü mü?*” demişler. “*Kötülüğü.*” demiş. Ejderhayı görünce yutuvermiş. “*Nerede, iyiliği gösterin!*” demiş. Töştük’ü göstermişler, yutuvermiş. Yavruları annelerini tırmalayıp, “*İyiliğe iyilik değil kötülük mü yapıyorsun?*” dediklerinde geri kusmuş. “*Vah yavrularım, daha da güçlü olarak kusacaktım.*” demiş.

Alpkarakuş sormuş, “*Ne dilersin?*” demiş. Töştük durumunu anlatıp, “*Beni yer üstüne çıkar!*” demiş.

“*Olur, kırk kaşık su hazırla. Kırk tarla kuşu bul! Oturduğun yere kırk hayvanın taşıyabileceği odun al! Yerin altında ne varsa hepsini o yere hazır et.*” demiş. “*Olur.*” deyip Töştük hepsini yerine getirmiş.

Alpkarakuş gidip, üstüne kırk iş hayvanının odununu yığıdırıp, onun üzerine berikleri bindirip uçarak, “*Bir kaşık su, bir tarla kuşu gelsin (ver).*” deyip gitmiş. Yerüstüne çıkmasına az kaldığında su ve et tükenmiş. “*Bir kaşık su, bir tarla kuşu gelsin (ver).*” dediğinde hiçbir şey kalmamış. Baldır etinden kesip ağladığında elbisesinin eteğine yaş dolmuş, onu vermiş. Yerüstüne çıkmış. Kuş, “*Son verdiğin etle su ne idi?*” diye sormuş. Töştük anlatmış, helalleserek vedalaşıp ayrılmışlar. O zaman Töştük göçüp gitmiş. Bir yere geldiğinde bir şey seslenmiş. “*Kurban olayım Töştük beni çıkar!*” *Kulun kölen olayım. Atını eyerleyeyim.*” demiş. Vardığında orada bir kişi yatmaktaymış.

- “*Sen kimsin?*”

- “*Ben Çoyunkulak’ım.*”

Töştük çıkarayım dediğinde Töştük’ün Batı Kün adlı cariyesi, “*Atını ben eyerleyeyim, Çoyunkulak iyi olsa, halk neden çukura atsin?* dese de, (Töştük) “*Olmaz (deyip).*” çıkarıp almış.

Bir iki gün verdiği söz gereği atı eyerlemiş, bir gün eyerlememiş. Töştük, “*At eyerlemiyorsun.*” demiş ikisi birlikte vuruşmaya başlamışlar. Töştük’ü bacağından yakalayıp param parça yaparak taşa vurmuş.

Batı Kün Töştük’ün kemiklerini alıp gitmiş, arak ile yıkayıp tepeye gömmüş. (Çoyunluk) Çalkuyruk’un iki kulağına kurşun döküp salmış. Hanımlarını da Çoyunkulak almış. Bir hanımı Çoyun Kulak’tan çocuk doğurmuş.

ÇALKUYRUK ADLI ATININ TÖŞTÜK’Ü DİRİLTMESİ

Günlerden bir gün atı sulamış. Batı Kün, “*Sahibin Töştük’ün öldüğünü nasıl bilmiyorsun?*” dediğinde, “*Ne diyorsun? Benim kulağımda ne var, baksana.*” demiş. Kulağına baktığında (Çoyunkulak’ın) kurşun döktüğünü görmüş. Onu çıkarıp almış. “*Ne dedin, şimdi söyle?*” demiş. Batı Kün başından sonuna olan bitenin hepsini anlatmış.

Çalkuyruk, “*Töştük’ün kemiği var mı?*” demiş. “*Var, oradaki tepede.*” demiş. “*Öyleyse beni yedeğe alıp giderek Çoyunkulak, atın durmuyor, bağla!*” de. “*Nereye gider?* dersin, “*Bağla.*” der. “*Ondan sonra beni tam bağlamadan bırakıp git. Ben boşanıp gideyim. Sen Töştük’ün elbiselerini hanımlarından isteyip Çoyunkulak’a göstermeden alıp gel!*” demiş.

Batı Kün gidip, “*Çoyunkulak atın durmuyor. Bağla!*” demiş. “*Bağla, nereye gider dersin.*” demiş.

Batı Kün atı alıp bırakıp eve girer girmez at boşanıp yola düşmüş. “*Kurtularak kaçtı. Sana söyledim ama umursamadın.*” demiş. “*Bırak nereye giderse gitsin.*” demiş.

Töştük’ün elbiselerini alıp Batı Kün o tepeye gitmiş. Çalkuyruk, Töştük’ün kemiğinin hepsini toplayıp onu tekrar diriltmiş.

ER TÖŞTÜK'ÜN ÇALKUYRUK İLE BİRLİKTE ÇOYUNKULAK'I ÖLDÜRMEŞİ

Bir canı giden Töştük, “Şimdi gidip kapışayım.” demiş. Çalkuyruk, “Boşver kapışamazsın, işte bu taraftaki bir pınardan yedi maral su içer. Onlarında arasında bir gebe maral var. Onu vurursan içinden koyun gibi sandık çıkar, koyun gibi sandığı vurursan içinden tavşan gibi sandık çıkar, tavşan gibi sandığı açsan içinden yedi kara sığırcık kuşu var. Altısını ödürüp birini yarım canlı bırakıp gidip kapış. Çoyunkulak'ın canı odur.” demiş.

Söylediği gibi yapıp “Çoyunkulak evde misin?” deyip gittiğinde o zaten zar zor duruyormuş. “Evedeyim.” demiş. “Dışarı çık.” dediğinde çıkıp gelmiş, ikisi kapışmış.

Töştük'ü öldüreceği sırada Töştük hanımlarına, “Eğerin terkisindeki kuşu öldürün!” demiş. Kuşu öldürdüklerinde Çoyunkulak can vermiş. Oradan göçüp gitmişler.

Çoyunkulak'ın yavrusu küçük çocukmuş, bunu ne yaparız dediklerinde anası, “Öyle atalım, böyle gidelim. Böğürerek ağlarsa Çoyunkulak'ındır. Öldürüp gidelim. Acı acı ağlarsa senindir, alıp gidelim.” demiş.

“Olur.” deyip böyle yapmış. “Seni Töştük seni, benim babamı öldürdün.” diyerek ağlamış. Annesi “Öldüreyim.” deyip tekrar koşup yetişinceye kadar demir beşiği parçalayıp çıkmış. Çalkuyruk, “Boynuma ilmik atıp benim kuyruğuna bağla. Ben sürükleyip öldüreyim. Benim gücüm yetmezse hazırlan. Senin önünden geçeyim. Başını kes.” demiş. Çalkuyruk'a bağlamış. (Çalkuyruk) Sürüklediğinde “Çalkuyruk seni şimdi yakalayıp kuyruğundan tutarak bir yere vurmazsam.” demiş. Çalkuyruk'un gücü tükendiğinde Töştük'ün önünden geçmiş, (Töştük, çocuğun) başını kesmiş.

TÖŞTÜK'ÜN KENDİ EVİNE DÖNMEŞİ

Çoyunkulak ile çocuğunu öldürüp oradan göçmüş. Biraz yürüdüktan sonra Töştük, Kenceke'nin önüne çıkıp “Islak, yuvarlak çizilmiş yerde konaklayın! Aksi takdirde konaklamayın!” deyip (oradan) gitmiş.

Köye yaklaştığında Kenceke'nin benekli deveyi doğurtup yavrusunu arkasına alıp gittiğini gördüğünde Töştük kara sakal sart olmuş. Çalkuyruk kara buurul at olmuş, gidip gülünç sözler söylediğinde hiç gülmemiş. Birlikte gidip eve girmiş. Ağlamaktan başka bir şey bilmiyormuş. Töştük gömleğini çıkarıp vermiş, “Bit aranız.” demiş. Gömleği tanıyıp daha fazla ağlamış. Kenceke, “Gömleği nereden aldınız?” dediğinde, “Bir adam ölmüştü, onu yıkayıp aldım.” demiş. Daha çok ağlamış.

Töştük'ün arkasında beni varmış, onu görüp tanıyıp giderek onu kucaklamış. Sonra Çalkuyruk'a gidip onunla da selamlaşmış. “Neden böyle kılık değiştirip geldiniz? Yoksa bana güvenmiyor musunuz?” demiş, öylece oturmuşlar. Ailesi de koşarak gelmiş, mutlu şekilde yaşamışlar. Töştük yer altına ineli yedi yıl olmuş.

Kaynakça

Abdullah, K. (1997). *Gizli Dede Korkut*, (Akt.: A. Duymaz), İstanbul: Ötüken Neşriyat (Eserin orijinali 1991 yılında yayımlandı).

Aça, M. (1998). *Kozi Körpeş-Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Bekki, S. (2007). *Maaday-Kara Destanı*, Elazığ: Manas Yayıncılık.

Berdibay, R. (2002). *Destan-Halk Hazinesi*, (Yay. Koor.: Doğan A.), Ankara: Yeni Avrasya Yayınları.

Boratav, P., Bazın, L. (1995). *Er Töştük, Manas Destanı Üzerine İncelemeler (Çeviriler-I)*, (Yay. Haz.: Fikret Türkmen) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çeribaş, M. (2011). *Kırgız Türklerinin Destanlık Geleneği ve Er Soltonoy Destanı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Er Töştük (1956). Frunze: Kırgız SSR İlimler Akademiyası Til Cana Adabiyat İnstitutü, Kırgızstan Mamlekettik Basması.

Er Töştük (1969). Frunze: Mektep Basması.

Er Töştük (1996). Bişkek: Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimler Akademiyası, Şam Basması.

İbrayev, Ş. (1998). *Destanın Yapısı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

İliç, Y. (2002). *Kırgız Halk Destanı Er Töştük (Gramer-Metin-Çeviri-Dizin)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Jirmunskiy, V., M. (1960). *Skazanie ob Alpamişe İ Bogatırskaya Skazka*, Moskova: İzdatelstvo Vostoçnoy Literaturı.

Jirmunskiy, V., M. (2011). *Türk Kahramanlık Destanları I.-II. Bölüm*, (Çev.: Mehmet İsmail, Hülya Arslan-Erol), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karadavut, Z. (2006). *Kırgız Masalları*, Konya: Kömen.

Karadavut, Z. (2010). Kırgız masallarında mitolojik unsurlar, *Millî Folklor*, 11(85), 71-80.

Kaskabasov, S. (?). *Kazak Halık Prozası*, ? : ?.

Kırgız Adabiyatının Tarihi-I, (2004). (Akmataliev, A., Caynakova, A., Cumabaeva, İ., Kebekova, B., Kızırbayeva, R., Kırbaşev, K., Musaev, S., Şarşenaliev, Ö., D.), Bişkek: Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimler Akademiyası.

Kırgız Adabiyatının Tarihi-III, (2004). (Akmataliev, A., Caynakova, A., Cumabaeva, İ., Kebekova, B., Kızırbayeva, R., Kırbaşev, K., Musaev, S., Şarşenaliev, Ö.,

D.), Bişkek: Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası.

Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihinin Oçerki, (1973). (Baykocayev S., Zakirov S., Taştemirov C.), Frunze: İlim.

Kudaybergenov, K. (1966). *Kırgız el dastandarının negizgi tipteri*, **Ala-Too**, No: 11, 153-158.

Mambetakun, M. (2009). *Kırgız El Ooz Adabiyatının Pamir Mektebi*, Urumçi: Şincan El Basması.

Manas Entsiklopesiyası, II. Tom (1995). Bişkek: Kırgız Entsiklopediyasının Başkı Redaktsiyası "Muras" İlimiy-Propagandalık İşker Dolbooru.

Marks i Engelso Literature (1958). M.: Gospolitizdat.

Murataliev, M. (1976). **Baatırdık Kence Epostordun Tilindegi Bötönçölüktör**, Frunze: İlim Basması.

Musaev, S., Taştemirov, C., Malenov, B. (1959). **Kırgız Adabiyatı**, Orto Mektep-terdin 9-Klassı Üçün, Üçüncü Basılışı, Frunze: ?.

Oğuz, Ö. (1999). Lord Raglan'ın geleneksel kahraman kalıbı ve Basat, **Millî Folklor**, 5(41), 2-7.

Özkan, İ. (1989). **Abdurrahman Han Destanı**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 42.

Raglan, L. (1998). Geleneksel kahraman, (Çev.: Metin Ekici), **Millî Folklor**, 5(37), 126-138.

Suvanbekov, C. (1963). **Kırgız Elinin Baatırdık Kence Eposu**, Frunze: Kırgızstan Mamlekettik Basması.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, 31. cilt, e-kitap, <http://ekitap.kulturizm.gov.tr/TR,78591/kiirgiz-halk-edebiyati.html> adresinden 23 Eylül 2014 tarihine alınmıştır.

Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, c.2, (2003). Ankara: AKD'TYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Yeşildal, Ünsal, Yılmaz. (2015), Er Töştük Destanı (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yıldırım, S. (2012). **Kazak Türk Folklorunda Epik Anlatmalar**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Otuz Yıl Savaşları Öncesinde Osmanlı-Fransa Münasebetlerine Genel Bakış-Fransa'nın Osmanlı Devletine Yönelik Planları ve Ortaya Koyduğu Uygulamalar

The Strategic Role Of Trade Union About Prevent To Mobbing At Education Instituon

Dr. Yaşar DEMİR *

Öz

Fransa ve Osmanlı Devleti'nin ilk ciddi karşılaşmaları 1396'da Niğbolu Savaşın-
da meydana gelmiştir. Ağır bir yenilgiye uğrayan Fransa'nın idarecileri bu tarihten
sonra Osmanlı Devleti ile olan münasebetlerinde diplomasiye daha fazla önem ver-
mişlerdir. Öyle ki XVI. Asırdan sonra ikili münasebetleri tanımlamada dost kavra-
mı kullanılmıştır. Ancak Avrupa'da meydana gelen olaylar iki devletin birbirlerine
olan yaklaşımlarını etkilemiştir. Otuz yıl savaşları öncesi Fransa'nın güçlenmesiyle
birlikte Paris'in İstanbul'a bakışı da değişmiştir. Kadim dost kavramının yerini
işgal planları almıştır. İstanbul'un işgal edilmesi ve Osmanlı Devleti'nin parçalan-
ması idealleri bunların en dikkat çekici olanlarıdır. Gelineen noktada Babiali tüm
bu niyetlerin fevkinde olarak ilişkilerini mesafeli olarak sürdürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Fransa, Kapitülasyonlar, Kanuni Sultan
Süleyman, IV. Henri, Köprülüler, Marie Medicis, Diplomasi

*Institut Privé Buhara de France Müdürü, dr.yasardemir@gmail.com

Abstract

The first serious battle between France and the Ottoman Empire took place in 1396 in Nikopolis. After having suffered a heavy defeat the French rulers started to care more about importance to their diplomatic relations with the Ottoman Empire. They even used the word „Friend“ to describe their Turkish partners in this mutual relation. However, the events that happened in Europe affected the political relations between both sides. With the increase of power of the French before the Thirty Years war, the opinion of Paris about Istanbul changed. The earlier used word „Friend“ was now replaced by occupation plans. The occupation of Istanbul and the collapse of the Ottoman Empire were some of their most striking ambitions. Although Istanbul was aware of their intentions, they maintained their relations in a detached way.

Key Words: Ottoman empire, France, Kanuni Sultan Süleyman, Marie Medici, King Henri IV., Capitulations, diplomacy.

Giriş

Niğbolu Savaşı ile başlayan ilişkiler, uzunca bir dönem sönük geçmiş, Habsburglar'ın Fransızlara karşı üstünlük sağlaması nedeniyle, dönemin Kralı I. François, varlığını devam ettirmek için Osmanlı Devleti'ne başvurmak zorunda kalmıştı. Neticede 1535 senesinde elçi Jean de la Foret İstanbul'da destek talebinde bulunmuş ve Veziriazam İbrahim Paşa ile tarihe kapitülasyonlar olarak geçen bir ahidname imzalamaya muvaffak olmuştu. Böylece Osmanlı Devleti'nin gücüne muhtaç olduğunu kabul eden Fransa, ikili ilişkilerde Avrupa'da Osmanlı Devleti'nin müttefiki durumuna gelmiş ve ikili münasebetler dost kavramının kullanıldığı bir atmosfer içerisinde cereyan etmiştir. Yaklaşık yarım asır tek taraflı Osmanlı Devleti'nin hükümlerinin kabul edildiği bir diplomasinin hüküm sürmesinden sonra, XVII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren tam olarak diplomatik ilişkilere yansımaya bile bir dizi sorunların baş gösterdiğini müşahade etmekteyiz. Bu çalışmada kadim dost iki devletin zamanla nasıl rekabet içerisine girdiklerini, rekabetin de ötesinde Fransa'nın Osmanlı Devleti aleyhine yürüttüğü bir takım planların mahiyetini inceleyeceğiz. Daha çok Fransa'nın bakış açısını, Fransız kaynaklarına dayanarak yansıtacağız. Mamafih, Christophe K. Neumann'ın dediği gibi “17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı siyasi tarihi yeterince araştırılmamıştır”.¹ Bu boşluğu bir nebze olsun doldurmaya çalışacağız.

Osmanlı Devleti gayri müslim bir devlet ve milletle ilişkilerinde İslam hukukunun zimmilere yönelik olan hükümleri çerçevesinde hareket etmiştir. Şer'i Şerif mucibince, ulemanın verdiği fetvalar, padişahlara yol gösterici olmuştur. Ahidname, imtiyazat gibi diplomasiye münhasır kavramlarda İslam, temel dayanak noktası kabul edilerek hareket edilmiştir.

¹ Christoph K. Neumann, “Siyasi ve Diplomatik Gelişmeler”, ed: Sureyya Faruki, *Türkiye Tarihi 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul, Kitap yayınevi, 2011, s. 65.

Diğer taraftan Fransa da Katoliklik inancı çerçevesinde Osmanlı Devleti'ne yaklaşmıştır. Ancak bu sorunsuz bir politika olmamıştır. XI. yüzyıldaki Haçlı saldırılarında oynadığı rollerden sonra Avrupa'da en etkin devlet olan Fransa'nın Osmanlı ile yakınlaşması tepkileri de beraberinde getirmiştir. Aşırı dinci din adamları ve politikacılar bunu eleştirmişlerdir. Halbuki aynı Fransa 1305'te Avignon'da Vatikan'a alternatif Papalık kurmuş ve Katolikler bunu kabullenmişlerdi. Neticede yeniden Vatikan'ın tek merkez olmasıyla birlikte Fransa "Vatikan'ın kızı" olarak takdim edilmiş ve en güçlü hami devlet statüsü kazanmıştı. Mamafih, devrin en güçlü düşmanı ile yapılan bu işbirliği Fransız Katoliklerce kerhen kabullenilmişti. Bu kabulde Fransız kimliğinin, devlette egemen olmasını isteyenlerin etkin rol oynadığını belirtmek mümkündür.

Kapitülasyonlar etrafında yürüyen ilişkilerde diplomatik teamüller oluşmaya başlamıştı. Tek taraflı olarak Osmanlı Devleti'nin diplomatik temsilde seviye olarak ezici üstünlüğünden bahsetmek mümkündür. Ancak bu ezikliğe Fransa'nın içten içe bir tepki gösterdiği de vakıdır. Örneğin, Fransız sarayının Osmanlı Devleti'ne olan diplomatik yaklaşımıyla bu ilişkilerin Fransa içerisine sunulmuş şekli ve tavrı ciddi farklılıklar arz etmiştir. Öyle ki krala gönderilen name-i hümayunlar doğru çevrilmemiştir. Çevirilerde Sultanın kendisi için kral, Fransa'nın hâkimi için kraldan daha üstün olarak kabul edilen İmparator kelimesi kullanılmıştır. Başka bir ifadeyle Sultan, name-i hümayununda Fransız muhatabını kendinden üstün görmüştür. Bu tam anlamıyla Fransız kralının kendi idarecilerine karşı itibarını korumak için uyguladığı bir aldatmaca idi. Tercümanların bu şekilde resmi belgeleri diplomatik ilişkilerde çevirdiği söylenemez, ancak gerçek olan şudur ki, Osmanlı Devleti'nden gelen mektuptaki ifadeleri Kralın kabullenemediği ve kendi adamları gözünde değerini korumak için farklı tercüme ettirdiğidir. Bu da Fransız sarayında Osmanlı Sultan'ına karşı bir üstünlük iddiasının Kanuni-I. François döneminde bile görüldüğünün ilginç ve önemli bir kanıtıdır.²

Fransa ve Osmanlı Devletlerinin karşılıklı olarak ikili ilişkilerde hassas davrandıkları yukarıda verilen bilgilerden anlaşılmaktadır. Esasen eldeki veriler Fransa tarafının ikircikli bir tutum içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu kertede ne oldu da köklü müttefiklik münasebetleri kuran Fransa ile Osmanlı Devleti arasında sorunlar baş göstermeye başladı sorusuna cevap aramak, meselenin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Olanca imtiyazata rağmen daha XVI. yüzyılın sonlarında Fransız tüccarlar Osmanlı Devleti ile yaptıkları ticarete sorunlar yaşamaya başlamışlardı.

Ticari alanda meydana gelen sorunların getirdiği etki, Protestan-Katolik çatışmasının diğer devletler tarafından Fransa'ya karşı bir harekât düzenlenmesi ihtimalini doğuracağını gören Fransa'nın durumu düzeltmeye yönelik girişimleri sonucunda fazla olmamıştır. Zira çıkarları için Osmanlı yardımının elzem oldu-

² M. Belin, *Des capitulations et des traites de la France en Orient*, Paris, Chez Challamel, 1870, s. 11. Bu eser 1869 yılında Fransa'nın İstanbul Başkonsolosu tarafından yazılmıştır. Eserde Fransa ile yapılan anlaşma metinlerini sunmuştur. Dil bakımından bu metinler analiz edilmiştir.

ğunu kabullenmiştir. Başka bir ifadeyle Charles Quint ile I. François arasındaki mücadele Osmanlı-Fransız diplomatik münasebetlerinin seyrinde belirleyici bir unsur olmuştur³ Fransız manevrası, Osmanlı tarafından da olumlu karşılanmıştır. Fransa'da Habsbourglarla ilişkilerde bir kırılma noktası yaşanmakta ve bunun muhtemel bir savaşla neticeleneceği tahmini yürütülmekteydi. Osmanlı Devleti ise, ileride doğabilecek Avusturya savaşı dolayısıyla Fransa ile gerginlik yaşamamak suretiyle Avusturya'ya karşı bir ittifak gereksiniminde Fransa kapısını kapatmak istememiştir. Söz konusu Fransa-Osmanlı işbirliği sadece Habsbourglara değil tüm Avrupa'ya karşı yapılmıştı. Akdeniz'deki ticari ve ilişkilerin seyrinden Venedik başta olmak üzere diğer İtalyan şehir devletleri etkilenmişler ve Fransa'ya karşı pozisyon almışlardı. Girit ve Malta şövalyeleri bu ittifaktan ziyadesiyle etkilenen zümreler arasında olmuşlardır. Bunun sonucunda Akdeniz'deki etkinliğini arttırmak isteyen Osmanlı Devleti ile Venedik karşı karşıya gelmişlerdi. Bu arada Fransa ile birlikte Akdeniz'de ticaret güvenliğinin sağlanması ve İtalya'da Fransa'ya yardım için ortak deniz gücü hazırlanmışsa⁴ da bir netice alınamamıştı. Bu meyanda Fransa'nın İtalya ile 1559'da Cateau Cambéresis Anlaşması⁵ yapmasıyla vaziyeti kurtardığını düşünmesi sonucunda Osmanlı ile münasebetlerde yeniden bir durağanlık dönemine girilmişti.⁶

Yeni Kral II. François'nın da dostluk anlaşmalarını içtenlikle sürdürdüklerini söylemek güçtür. Nitekim ortak girişilen deniz harekâtının akamete uğraması sonucu 1560'da Paris'e dönen Fransız elçisiyle birlikte gönderilen name-i hümayunda diplomatik olarak soğuk ifadeler kullanılmış ve Fransa'ya tepki gösterilmiştir. O devirde kral kadar etkin olan Catherine Medicis'in kral değişikliğini bildiren mektubu da pek itibar görmemiştir.⁷ Bu süreç 1567 senesi sonbaharına kadar devam etmiştir. Kral IX. Charles gönderdiği Fransız büyükelçisi marifetiyle yeniden müttefikliğin geçerli olmasını istemiş ve önemli miktarda hediye sunmak suretiyle yeni kral olarak Sultan'ı tebrik etmiştir. Görünen o ki Fransa bunda da samimi olmamış, Kıbrıs fethi sırasında Venedik safında yer almıştır.⁸ Nitekim esir Fransız askerlerinin 1571'de yeni elçinin İstanbul'a gelmesiyle birlikte serbest bırakılması noktasında talepler dile getirmesi bunu göstermektedir. Üstelik bunun Mahmut adında bir tercümanın Fransa'ya elçi olarak gönderilmesi sırasında Venediklilerce tutsak edilmesi sonucunda bu tutsağın kurtarılmasına karşılık dile getirilmesi ilginç bir durumdur ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne yaklaşımını göstermesi bakımından anlamlıdır. Ancak Inebahtı yenilgisinin Avrupa'da meydana getirdiği

³ Güneş Işksel, *La politique étrangère ottomane dans la seconde moitié du XVI ième siècle : le cas du règne de Selim II (1566-1574)*, Paris, thèse de doctorat, EHESS, tome I, 2006, s. 45.

⁴ Gilles Veinstein, « Les campagnes navales franco-ottomanes en Méditerranée au XVIe siècle », in :Irard Malkin, (éd.), *La France et la Méditerranée. Vingt-sept siècles d'interdépendance*, Leiden, Brill, 1990, pp. 311-334.

⁵ Bertrand Haan, *Une paix pour l'éternité. La négociation de traité de Cateau-Cambrésis*, Madrid, Casa de Velazquez, 2010, s. 152-154.

⁶ Işksel, a.g.e, s. 241.

⁷ Michel Lesure, « Les Relations franco-ottomanes à l'épreuve des guerres de Religion (1560-1594) »

⁸ Işksel, a.g.e; s. 244.

Osmanlı aleyhtarı havaya rağmen Fransa'nın elçi göndermesi başlangıçta garipsense de, İspanya'nın Akdeniz'de hakim olma iddiası karşısında Fransa'nın Osmanlı Devleti ile ilişkilerini düzeltmekten başka çıkar yolunun olmadığı hesaba katıldığına bunun akıllıca bir strateji olduğu anlaşılmaktadır. Neticede Türk-Fransız dostluk havası 1589 yılında din çatışmalarının ortasında Fransa tacı giyen Bourbon Hanedanı'ndan IV. Henri'nin (1589-1610) ilk yıllarında da devam etmiş, onun ölümünden sonra XVII. yüzyılın başlarında özellikle Fransa tarafında Osmanlı Devleti'ne karşı diplomatik kırılmalar başlamıştır. Kralın akli dengesi bozuk bir papaz tarafından katledilmesi manidardır. Akabinde, Cizvit papazlarının ve bunların ideolojilerini paylaşan diplomatların mutaassıp tutumları Kral Henri'nin Osmanlıya dönük politikasına duyulan bir tepki sonucunda öldürüldüğünü düşündürmektedir.

Diplomasi alanındaki yetkililere ilaveten, din adamları da ikili münasebetlerde rol oynamışlardır. Din ve politikayı bir gören Cizvitler gibi grupların faaliyetleri, Kapitülasyonlardan elde ettiği ticaret serbestisi sayesinde önemli ölçüde ekonomik gelişim sağlayan tüccarın, artık mevcut durumdan tatmin olmamasının, iki devlet ilişkilerinde etkili olduğunu belirtmek mümkündür. Nitekim bu hoşnutsuzluk yüzündendir ki Cizvitler İstanbul'da Rum patrik vekilini aracı yapmak suretiyle Napoli ve Papalık ile yazışma faaliyeti içerisinde bulunmalarının anlaşılması üzerine 1616'da patrik vekili idam edilmiş ve papazlar da hapsolünmüşlerdir.⁹ Buna ilave olarak İngiliz ve Hollandalıların tarih sahnesine güçlü bir şekilde çıkarak Akdeniz'de ticaret yapmaya başlamalarından da Fransa ciddi rahatsızlık duymaya başlamış¹⁰ ve Osmanlı Devleti'ne karşı tutumunu değiştirme sürecine girmiştir.

Avrupa içi gelişmelerin yanı sıra, diplomatik ilişkilerde temsiliyet ve teşrifat kurallarındaki uygulamalara Fransız diplomatlar tepki göstermişler ve bunları da yazarak kendi kamuoylarıyla paylaşmışlardı. Örneğin 1571'de İstanbul'a gelen Büyükelçi François de Noailles'in karşılanması sırasında yaşananlar katip Florimonde de Raymond tarafından aktarılmıştır. Katibe göre, Sokullu Mehmed Paşa, elçiyle görüşmesinde kral için Françe kralı "yani Küçük Fransa Kralı" şeklinde bir tabir kullanmış ve elçi hiddetlenerek tepki göstermiş bunun üzerine de Sokullu Mehmet Paşa'nın, mahcubiyet içerisinde hatasını kabul ettiğini belirtmiş.¹¹ Tabiatıyla devrin şartları göz önünde bulundurulduğunda Fransız elçisinin Sadrazam'a bu denli bir harekette bulunmasına imkan yoktur. Zira, daha sonraki dönemlerde, saygısızlık yapan elçilerin hapsedildiği ortadayken, Sokullu Mehmed Paşa devrinde böylesine bir harekete müsamahakâr davranılması gayri kabildir. Neticede Fransız yazarların, diplomatik ilişkilerdeki ezikliklerini bir nebze olsun gidermek için Osmanlı Devleti nezdinde yürüttükleri faaliyetleri, sitayişle, hamasetle ve yalanlarla anlattıkları ortadadır.

⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, c.4, s. 206.

¹⁰ Gerard Tongas, *Les relations de la France avec l'Empire otoman durant la premiere moitie du XVII ieme siecle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Comte de Cesy 1619-1640*, Toulouse, these de doctorat pour l'Universite de Toulouse, 1942, s. 5.

¹¹ Işıksel, *a.g.e.*, s. 247.

XVI. asrın sonlarına doğru Büyükelçi Noailles'in raporuna göre, Fransa'nın en azılı ve ölümcül düşmanı Avusturya'dır. Binaenaleyh, Fransa Osmanlı Devleti ile ilişkilerini iyi yürütmek zorundadır. Bunu fark eden Sokullu Mehmed Paşa'nın etkin olması sonucu, Sultan II. Selim Kral IX. Charles'a name-i hümayun göndererek, Fransa ile olan dostluğun devamını istediklerini belirtmiştir.¹² Özellikle II. Maximilien'in öncülüğünde, Venedik ve Papalığın desteğiyle oluşan Kutsal İttifak'a karşı bir adım olduğu aşikârdır.

XVII. yüzyılda bozulmaya başlayan ikili ilişkiler sonucunda Fransa Osmanlı Devleti'ne karşı Haçlı savaşı yapılmasını gündemine almıştır. Bu sefer amaç İsa'nın Mezarını Türklerin elinden kurtarmak değil doğrudan Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına yönelik planlar yapılmaya başlanmıştır.¹³ Bu hususta gerek XVII. yüzyılda ve gerek sonrasında Fransa'da önemli miktarda eserin kaleme aldığını müşahede etmekteyiz. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, haçlı projelerinin çoğunun Otuz yıl Savaşları öncesinde Katoliklerin Protestanları ezmeye başladığı dönemde hazırlanması dikkat çekicidir.

Türklerin Avrupa'da ilerleyişi ve fethettikleri yerlerde tek hâkim güç olarak davranmalarının başta Fransa olmak üzere diğer güçlerin içten içe tepkisini çektiği görülmektedir. Buna ilave olarak dönemin idarecilerinin bu güce karşı direnerek ve hatta bu gücü geriletirerek toprak sahibi olma isteklerinin, kişisel çıkarlarının da rol oynadığını belirtmek gerekir. Örneğin Polonya'nın II. Frederic, II. Catherine ve Marie Therese arasında paylaşılması diğer devlet idarecilerine emsal teşkil etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin idari ve toplumsal yapısının, fethedilen yerlerde kurduğu düzenin, sosyal olarak heterojen yapısının da Fransa'da Osmanlı Devleti'ni parçalama fikrinin yeşermesine katkıda bulunduğunu ifade etmek gerekir. Nitekim bu yönde hazırlanan projelerde Osmanlı içindeki özellikle Hıristiyan unsurlara atıfta bulunularak, projeye inanan insanların sayısının arttırılmasına çalışılmıştır.¹⁴

Modern çağın başlangıcı olarak kabul edilen ve gittikçe Ortaçağ skolastik düşüncesinden uzaklaşıldığı bir dönemde haçlı organizasyonlarının gündeme gelmesi ilginçtir. Esasen toplum daha çok ekonomik gelişmeyi önceleyen bir yapıya bürünme yönünde eğilim göstermiştir. Millet ve ırk kavramı eserlerde görünmeye başlamış ve dini aidiyet yerine daha çok mensup olunulan ırk öne plana çıkmıştır. Bu itibarla Montesquieu'nün *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur decadence* adlı eserinde Türkler, Yunanlılar ve daha başka milletlere yönelik değerlendirmeleri bu yaklaşımın en bariz örneğini teşkil etmektedir. Netice itibarıyla Osmanlı Devleti'ne yönelik yapılacak taarruz ya da uygulanacak politika farklı devletlerin ekonomik çıkarları temelinde gerçekleştirilecekti. Din faktörü ötelenmeden reel politik şartlar göz önünde bulundurularak bundan böyle ilişkilerin seyretmesi Fransa'da dış politikanın temel paradigması haline gelmiş-

¹² Işıksele, *a.g.e.*, s. 249.

¹³ Tongas, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁴ Tongas, *a.g.e.*, s. 45.

tir.¹⁵ İlk olarak esaslı bir biçimde IV. Henri döneminde Sully Dükü'nün de kışkırtmasıyla **büyük amaç** adlı bir projenin gündeme geldiğini görmekteyiz.¹⁶ Dük, Türklere karşı Fransız halkının yönlendirilmesine yönelik şu ifadeleri yazmıştır: “Bu savaşçı projeden ve kraliyet politikasından kastımız, tüm Hıristiyanlara karşı her zaman pasif, ancak kâfirlere karşı her an savaşçı bir halk oluşturmaktır. Bu fikrin gelişmesi için halkın genel olarak sakinleştirilmesi ve diğer taraftan bir Avrupa Konfederasyonu için bir dizi uygulamalar yürürlüğe konulacaktır.”¹⁷ Söz konusu projenin hazırlanmasına devrin en güçlü politik aktörü olan Henri'nin annesi Marie Medicis'in¹⁸ etkin olduğu vakiadır. Zira Medicis bizzat kendisi oğlunu Avrupa içi din savaşlarına katılma noktasında zorlamıştır. Protestanlara yönelik böyle bir tutum sergileyen Medicis'in Osmanlı Devleti için bunu düşünmemesi uzak bir ihtimal dahilindedir. Gerçekten de bu fikirler yazıda kalmamış, Avrupa Birliği oluşturulması için çalışmalar başlamıştır. IV. Henri, Brandebourg ve Neubourg Prensleriyle askeri anlamda işbirliği oluşturulması için girişimlerde bulunmuştur.¹⁹ Ancak IV. Henri'nin katledilmesi tüm çalışmaları akamete uğratsa da Sully Dükü, Türklere karşı askeri bir oluşum gerçekleştirmek için çalışmalara devam etmiştir. Buna ilaveten daha önce bahsettiğimiz Avrupa Konfederasyonu'nun teşekkülü zımnında; en azından fikri alt yapının oluşturulmasına ve halkın yönlendirilmesine çalışıldığını belirtmek mümkündür. Sully'e göre bu konfederasyon şu 15 devletten oluşmalıydı: “**Germen İmparatorluğu, Fransa, İngiltere, İspanya, Vatikan, Macaristan, Bohemya, Polonya, Danimarka, İsveç, Lombardi, Venedik, İtalya, Hollanda ve İsviçre**”. Buna karşı Türkler ve Moskoflar kesin olarak Avrupa'dan zorla veya sulhen atılmalı, Eflak ve Boğdan Macaristan'a bağlanmalıydı.²⁰ Görüldüğü gibi yeni Avrupa'nın siyasi haritası XVII. yüzyıl başından itibaren Fransa'da gündeme gelmiş bir konu olarak tarihte yerini almıştır. Sully'nin projesine göre Konfederasyon'un her ülkenin katılımıyla oluşan 273.800 kişilik bir orduya ve 117 gemiden müteşekkil bir donanmaya sahip olması planlanmıştı. Bu rakamın nasıl oluşturulduğu hangi devletin ne kadarlık bir kuvvetle yeni orduya katılacağı hususu belirtilmemiştir. Ordu kesin olarak Fransa kralının emrinde olmasının sağlanmasını belirten Sully, bunun Türklerin Avrupa'dan atılması için tek çözüm olduğu fikrini ileri sürmektedir.²¹

¹⁵ Nicolas Milovanovic, *IV. Henri : L'unité de la France*, Paris, Edition Ouest-France, 2012.

¹⁶ Gabriel Honataux, *Memoires des sages et royales economies d'Etat de Henry le Grand*, Paris, ed: Petitot, volume 9, 1820-29. Tongas, a.g.e., s. 49. Halbuki IV. Henri genel anlamda Osmanlı Devleti ile olan ittifakın devamını istemekteydi.

¹⁷ Tongas, a.g.e., s. 49.

¹⁸ Medicis hakkında bkz : Jean François Dubost, *Marie de Medicis : La reine dévoilée*, Paris, Biographie Payot, 2009.

¹⁹ Philippe Louis Duc de Neubourg ve Jean Sigismund, Brandebourg elektörü, iki önemli politik şahsiyet olarak Avrupa'nın XVII. yüzyıl tarihinde öne çıkmışlardır. Geniş bilgi için bkz: Jean François Bernard, *Histoire des Traités de Paix et autres Négociations du 17ième Siècle, Depuis La Paix de Vervins Jusq'au La Paix de Nimegue*, La Haye, Chez Les frères Vaillant et Prevost, 1725.

²⁰ Tongas, a.g.e., s. 49.

²¹ Tongas, a.g.e., s. 50.

Abbe de St. Pierre (Sen Piyer Papazı anlamındadır.) adlı bir din adamının eserinde yazdığına göre Sully'nin projesi lafta kalmamış icraata dökülmesi için girişimlerde bulunulmuştur. Kral kendisini Kraliçe Elizabeth'e göndermek suretiyle barış yapılmasını isteyerek bu planın uygulanması için destek verilmesi noktasında ilk hamleyi yapmıştır. Sonuçta iki devlet arasında daimi barış yapılması için bir anlaşma yapmaya muvaffak da olmuştur. Aynı girişimler Papalık, Polonya ve Macaristan ile de yapılmıştır. Sadece Avusturya Türklere karşı oluşturulan bu Haçlı ittifakına katılmamıştır.²² Avusturya ile devam eden barış halinin bunda etkisi olmakla birlikte, Avusturya'nın Fransa-İngiltere ittifakına mesafeli yaklaşmasını da nazarı itibara almak gerekir.

Sully'nin projesinde, askeri oluşumun yanı sıra Avrupalı devletler arasındaki anlaşmazlıklara çözüm bulmak ve çıkacak muhtemel çatışmaları önlemek için bir yüksek mahkemenin oluşturulmasını önermiştir. (La Haye Adalet Divanı gibi). Ayrıca her ülkeden 4 katılımcının oluşturduğu toplam 60 kişiden mürekkep bir Genel Konsey aracılığıyla Avrupa'nın politikalarının yönlendirilmesinden bahsetmektedir. Konsey merkezi olarak Nancy, Metz Cologne (Köln) gibi Avrupa'nın ortası kabul edilen şehirleri gündeme getirmiştir.²³

Osmanlı Devleti'ne yönelik bir başka proje 1609 yılında Jacques Esprincharde tarafından *Histoires des Ottomans Empereures des Turcs jusqu'au Mahomet III* adlı eserde gündeme gelmiştir.²⁴ Jacques, herhangi bir projeden detaylı olarak bahsetmemektedir. Ancak ilginç bir biçimde, Osmanlı Devleti'nin geriletilmesi için bir iç karışıklık meydana getirilmesinin şart olduğuna dikkati çeken ifadeler kullanarak, Fransız kamuoyunun yönlendirilmesine katkıda bulunduğu söylenebilir.

Bir başka anti-ottoman proje de Giovanni Fantin Minotto tarafından 1609 yılında hazırlanmıştır. Giovanni, *Histoire de l'Empire otoman* adlı eserinde²⁵ daha önce yakın arkadaşı ve aynı zamanda IV. Henri'nin hizmetçisi ve yakın adamı olan Manuel de Cerigo'ya gönderdiği mektubunda da belirttiği gibi Kralı Türklere karşı harekete geçmeye teşvik etmiştir. Bunun için özellikle Archipel Adaları ve Girit'in olası bir harekât esnasında Osmanlı idaresine karşı çıkmaya hazır olacağından bahsetmekte ve halkın kıyamı için de çalışacağını ileri sürmektedir. Giovanni bu proje için 25 kalyon-galere, 10 küçük gemi, 5-6 gemilik inşaat malzemesi (bundan amaç kalelerin güçlendirilmesidir) temin edebileceğini, buna ilaveten de Kralın 80 gemi, 15 bin silahşor ve 25 bin kişilik deniz askerinden mürekkep bir orduyla saldırması durumunda 60 bin kişilik bir Rum ahalinin de desteğe hazır olduğunu belirtmektedir.²⁶ Böylece Fransa Kralı'nın Doğu'nun fatihi olacağı gibi sözlerle pro-

²² Abbe St. Pierre, *Projet de paix perpetuelle*, Utrecht, 1713.

²³ Tongas, a.g.e, s. 51. Sully'nin projesini incelediğimizde günümüzde Avrupa Birliği oluşumunun ilginç bir biçimde benzerlik gösterdiğini müşahade etmekteyiz. Ancak birlik 3,5 asır sonra gerçekleşebilmiş ve bunun için Avrupada iki büyük dünya savaşı yaşanmıştır.

²⁴ Jacques Esprincharde, *Histoires des Ottomans Empereures des Turcs jusqu'au Mahomet III*, Paris, M. Orry, 1609, s. 340.

²⁵ Giovanni Fantin Minotto, *Histoire de l'Empire otoman*, Paris, t.3, 1609, s. 859.

²⁶ Tongas, a.g.e, s. 53.

jesini kabul ettirmeye çalışmışsa da bir netice elde edememiştir. IV. Henri Osmanlı Devleti ile olan münasebetlerini aynen devam ettirmiştir.

Giovanni'nin teklifi incelendiğinde ortaya koyduğu planın mevcut askeri varlıkla gerçekleştirilemeyeceği ortadaydı. 300 bin kişilik bir orduyu her zaman hazır halde tutabilen Osmanlı Devleti'ne karşı böylesine cüzi bir kuvvetle başa çıkılmayacağı aklı başında kişilerce bilinmekteydi, bu noktada neden böylesine bir tahrikkar planın krala sunulduğu sorusu önemlidir. Bir bakıma bu proje Avrupa kamuoyunun Osmanlı Devleti'ne olan yaklaşımının sembol göstergesi olarak durmaktadır. Zira o tarihlerde çıkar ilişkilerinin, beklentilerin politikanın yönlendirilmesinde etkili olduğu görünmektedir. Giovanni'nin özellikle Archipel Adaları ve Girit'e vurgu yapması Akdeniz'de ticaretin işleminde Fransa'nın müdahil olmasını sağlayarak Müslüman korsanlardan korunmayı planlamaktadır. Ayrıca Fransa'nın harbe girmesiyle Avrupa'da bir toplu teyakkuz hali meydana getirerek bir Avrupa Ligi kurmayı hedeflemesi kuvvetle muhtemel görünmektedir. Sonuçta bu proje taslağı da boş bir plan olarak tarihin tozlu rafları arasındaki yerini almıştır.

Fransa tarihinde önemli bir yere sahip olması sebebiyle Nevers Dükü Şarl Gonzag (Charles Gonzague) ve Papaz Josef tarafından hazırlanan haçlı projesini etkili girişimlerden bir olarak kabul etmek mümkündür. Gonzag, Bizans hanedanından olan annesi Margueritte, Paleologue bağıyla İstanbul tahtından hak iddia etmekteydi.²⁷ Tabii olarak bu Osmanlı tahtı değildi, Bizans'ın başkenti İstanbul'u alarak bu hakkı elde edeceğine inanmıştı ve bunu ayrıca bir aile meselesi olarak kabul ettiğini her fırsatta dile getirmekteydi. Nevers Dükü aynı zamanda Fransa tahtına da aile bağıyla merbuttu. Bir bakıma Bizans-Fransa birliğini sembolize eden bir şahıs olarak öne çıkmıştı. Bu kertede Niğbolu Savaşı'nı organize eden Nevers Dükü Philippe, oğlu Korkusuz Jean'ı komutan tayin ederek, Bizans'a destek sağlamaya çalıştığını hatırlamak gerekir. Aradan iki asır geçmesine rağmen, Fransa'daki Bizans'a yönelik iddiaların devam ettiğini müşahade ediyoruz. Neticede Gonzag'ın da Rumlardan oluşan bir Balkan ayaklanmasına taraf olduğu görülmektedir. Derhal harekete geçerek 3 Gentilhomme'su (Tüccar-politikacı) Mora'ya göndererek bir ayaklanma için gerekenleri görüşmüşlerdir. Devamında ajanları vasıtasıyla 16 Mayıs 1614'de Rum ayaklanması için ön görülen Sainte Menehould Anlaşması yapılmıştı. İşi daha da genişleten Gonzag, Arnavutluk, Dalmaçya, Hırvat ve Sırp soylularından, din adamlarından oluşan bir heyeti kabul etmiş ve Rumların yanında Slavların da muhtemel ayaklanmaya katılmalarını sağlamak için girişimlerini yoğunlaştırmıştır ve onlara silah yardımı sözü vermiştir.²⁸ Gonzag, bir taraftan İspanya Krallığı diğer taraftan da Avusturya ile görüşmeleri yürütmüştür. İspanya'ya Mora'yı vaat etmesi, Cezayir'e saldırma imkânı sağlanacağını ifade etmesi her ne kadar da Fransa Kralı'nca hoş karşılanmasa da Dük, haçlı birliği için reel politığe uysun uymasın pervasızca çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Bu noktada ilginç olan bir durumsa Avusturya ile savaş halindeyken Dük'ün düşman devletle

²⁷ Tongas, a.g.e, s. 54.

²⁸ Tongas, a.g.e, s. 54.

Osmanlı'yı parçalamak için iletişime geçmesidir. Avusturya'ya Dalmaçya kıyılarını vaat etmiştir. Bu durum bölge halkına verdiği bağımsızlık vaadiyle şüphesiz çelişmektedir. Bu durumda Gonzague'ın bölge insanlarını kandırma suretiyle amacına ulaşmak için her yolun kullanılmasını meşru gören Makiyevall'in ilkelere sadakatle bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Fransa Kralı'nın muhalefetini gören Gonzague, Loudun şehrinde Papaz Joseph aracılığıyla 24 Mart'ta Richelieu ile görüşme yaparak Fransa'nın haçlı birliğindeki pozisyonunu, kendi konumunu ve bir dizi şartları içeren anlaşma yapmaya muvaffak olmuştur. Buna göre Gonzague, Marie Medicis'in hükümrancılığını sarayda hoş görecektir ve Luçon Evkânının hükümete girmesine destek verecekti. Buna karşın Gonzague'ın projesi de sarayda savunulacak ve desteklenecekti.²⁹ Geline sürecinde Gonzague'ın Fransa siyasetinde yıldızı parlamaya başlamış ve bunun sonucunda İspanya Kralı Matias'ın Prag tancına oturması vesilesiyle Fransa Kralı'nın tebrikini götürmeyle görevlendirilmiştir. Gonzague bu seyahat vasıtasıyla bir kısım Alman Prensleri ve Matias ile Türklere karşı bir haçlı ittifakı için görüşmelerde bulunmaya yetkili kılınmıştır.³⁰ Ancak 1616'da çıkan bir iç isyandan dolayı söz konusu seyahati gerçekleştirilememiş üstelik çıkan çatışmadan kaçarak Champagne bölgesine sığınmak zorunda kalmıştır.³¹ Bu arada devreye giren Papaz Joseph Roma'ya gidip Papa V. Paul ile görüşüp Fransa'nın son kertede Nevers Dükü'nün projesini kabul ettiğini bildirmiş ve bunun hayata geçirilmesi için İtalyan prenslerden yardım talebinde bulunmuştur. Ancak hemen akabinde başlayan ve kısa sürede tüm Avrupa'yı saran Otuz yıl Savaşları bu girişimin akamete uğramasında en önemli etmen olmuştur. Böylece dört yıllık süren görüşme sürecinden Türklere aleyhine bir sonuç çıkmamıştır. Buna rağmen Joseph II. Urban gibi bölgeyi dolaşarak Türklere karşı bir savaşı başlatmak istemiştir. Sonuçta Arşidük Ferdinand de Draz Osmanlı sınırına askeri yığınak yapmaya başlamış diğer taraftan da Savoie Dükü ve Kapusen Papazları da savaşa destek vereceklerini ifade etmişlerdir. Tüm bunlara rağmen Joseph 1617'de Paris'e dönmüş ve saraydaki yönetimin değişmesi üzerine orada tutunamamış ve Ağustos 1618'de Madrid'e dönmek zorunda kalmıştır.

Nevers Dükü Gonzague'ın ölümü üzerine yerine geçen Charles, Paris'te 1617 yılında **Ordre de la Milice chretienne** adlı bir silahlı örgüt kurmuştur. Doktrinel olarak kendisini Hıristiyanlığa adanmış ve hayatını bu yolda fedaya hazır insanlardan oluşmuş bir örgüt görünümündedir. Marie Medicis 1.200.000 frank, Nevers Dükü de 300.000 franklık bir maddi katkıda bulunmak suretiyle bu örgütün yaşamasına katkıda bulunmuşlardır. "Hıristiyanlığı yok edecek olan Osmanlıları" yok etmek ve Hıristiyanların kurtuluşunu sağlamak amacı etrafında birleşen bu örgüt, milisler oluşturmak ve gençlerin savaşa katılmasını sağlamak için faaliyetlerde bulunmuştur.³²

Dini cemaatten farklı olan ve şövalyelerin oluşumundan bağımsız daha çok

²⁹ Tongas, a.g.e, s. 56-57.

³⁰ Tongas, a.g.e, s. 57. B.N, F.F., 4723.

³¹ Tongas, a.g.e, s. 58.

³² Tongas, a.g.e, s. 60.

halk kitlesine dayanan milis örgütün ne kadar etkin olduğu bilinmemekle birlikte Otuz yıl savaşlarının hemen öncesinde kurulması dikkat çekici olmuştur. Tamamıyla Fransız kökenli olması bir dini-etnik yapılanmaya sahip olduğuna işaret etmektedir.

Soylu-yerel idarecilerin yanı sıra Osmanlı Devleti nezdinde diplomatlık yapmış kişilerin de haçlı birliğini sağlamaya ve Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmaya matuf projeler hazırladıklarını görmekteyiz. Bunlardan en öne çıkanı 1582-1606 yılları arasında Büyükelçilik yapmış ve görevi sonrası da İstanbul'da yaşamış François Bavary'dir. Bavary, *Discours abrégé des asseurez moyens d'anéantir et ruiner la Monarchie des Princes ottomans* adlı eserinde Osmanlı'ya karşı bir haçlı tertibatının şart olduğunu ileri sürmüştür.³³

Bavary'nin projesine göre, İspanya 100 kadırğa, Venedik 200 kadırğa, 6 kalyon, Papalık 8-10 kadırğa, Fransa 50 kadırğa, Savoie 5-6 kadırğa, Toscane 10-15 kadırğa, Cenova 8-10 kadırğa ve Malta da 6 kadırğa vermek suretiyle 380'den ziyade gemiden oluşan bir donanma hazırlanmalıydı. Buna ilave olarak Boğdan ve Eflak isyana kalkışacak, Polonya da destek verecekti.³⁴ Görüldüğü gibi Bavary Osmanlı Devleti hakkında daha geniş bilgilere sahip olduğu için askeri olarak ayağı yere basan bir proje hazırlamıştır. Bu talep de diğerleri gibi gerçekleşmemiştir. Ortaya koyulan hedef esasında hemen gerçekleşecek bir imkâna sahip olamazdı. Zira Otuz yıl savaşları başlamış ve Avrupa'da ekonomik çıkarlarını önceleyen bir toplum yapısı oluşmaya yüz tutmuştu. Aydınlanma Çağı'nın ilk emareleri görülmekte, Papalık başta olmak üzere dinin etkisi XI-XII. yüzyıllar arasındaki gücünden uzaklaşmaya başlamıştı. Devletler arasında rekabet özellikle ekonomik temelde şiddetlenmişti. Avusturya ve Fransa arasında rekabet, savaşlara kadar varan bir olgu haline gelmişti.

Neticede tüm bu projelerin o devirde akamete uğradığını belirtmek gerekir. Başarısızlıkta uluslararası konjonktürün olduğu kadar Fransa'daki politik dinamiklerin de etkisinin olduğu vakiydir. Fransa içinde Türk dostluğunu isteyen bir zümrenin sarayda söz sahibi olduğunu müşahede ediyoruz. G. L. Guay, *Alliance du Roy avec le Turc et d'autres* adlı eserinde³⁵ Türk dostluğunun faydalarından bahsetmekte ve I. François'ya bu konuda övgüler dizmektedir. Bu eserde de görüldüğü üzere bir kısım aydınlar ve politikacılar, Avusturya ve Habsburglar'ın güç kazanmasından endişe etmekte ve buna karşı Türk yardımının şart olduğunu savunmaktadır. Tabiatıyla bu durum Fransız politikasında bir bölünmüşlüğe sebep olmuştur. Son kertede Fransa dış politikasındaki düalizm, kimi zaman hayalperest vari bir şekilde hazırlanan Türklere karşı haçlı ittifakının da akamete uğramasında etkili olan nedenler arasında gösterilebilir.

³³ François Savary, *Discours abrege des asseurez moyens d'aneantir et ruiner la Monarchie des Princes ottomans*, Paris, 1628.

³⁴ Tongas, a.g.e, s 63.

³⁵ G. L. Guay *Alliance du Roy avec le Turc et d'autres*, Paris, Toussin et Du Bray, s. 274.

Sonuç

Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki ilk ciddi diplomatik münasebetler Niğbolu Savaşı'nda esir düşen Fransız Kralının yeğeni olan Korkusuz Jean'ın kefaletle serbest bırakılması için yürütülen müzakerelerle başlamıştır. Yaklaşık on dört bin Fransız şövalyesinin katıldığı bu savaşın sonucunda Fransa sarayında Türklere yönelik kızgınlık olsa da daha dengeli bir ilişki yürütülmesi inancı belirlemiştir. Bu minvalde ihtiyatlı ve sönük geçen uzunca bir dönemden sonra 1535 senesinde Kral I. François'nun Kanuni Sultan Süleyman'a elçi göndermesi; akabinde imtiyazat elde etmesi, diplomatik, ekonomik ve siyasi ilişkilerin kökleşmesini sağlamıştır. Dostluk ifadelerinin kullanılması Avrupa'ya yönelik Osmanlı Devleti'nin gerçekleştireceği planında bir müttefik aradığını ortaya koymaktadır. Fransa ise Habsbourg tehlikesine karşı varlığını devam ettirebilmek için Osmanlı yardımına muhtaç idi.

İkili münasebetler yolunda giderken Fransız tüccarların kapitülasyonlardan hoşnut olmaması, din savaşlarının başlama sürecinde, dini çevrelerin baskısı, Fransa'nın Osmanlı konusunda politika değişikliğine gitmesinde etkili olmuştur. Tek taraflı hakimiyet kuran Osmanlı idaresinin mütekabiliyeti göz etmediğinden bahsetmek mümkündür. Özellikle diplomat ve tüccarların horlanması, hapsedilmesinin tepkiyle karşılandığı kaynaklarda geçmektedir. Bu zümreler Fransa'ya döndüklerinde yaşadıkları sorunları anlatmışlar ve artık mevcut durumun değişmesi gerektiği yönünde bir irade ortaya koymuşlardı. Buna göre Osmanlı Devleti'nin bir haçlı birliğince dağıtılması için projeler hazırlanmaya başlanmıştır. Bizans'a atıflar yapılması, Fransız hanedan üyelerinden Nevers Dükü'nün Fransa içinde de bir takım politik hesaplar yaptığını göstermektedir. Bilindiği gibi Niğbolu Savaşı'nda en ağır darbeyi Nevers Dükü ve ailesi almıştı. Son kertede Gonzag'ın bir intikam duygusuyla hareket ettiği belirtilebilir.

XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde Otuz yıl savaşları öncesinde Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne bakışının dostane olmadığı ortadadır. Ancak tüm Fransız idarecilerinin aynı fikirde olduklarından bahsetmek güçtür. Zira Avusturya hala büyük bir tehdit oluşturmaktaydı. Bunlara ilaveten İtalya meselesi Fransa lehine çözülmemişti ve İngiltere gibi bir devlet artık tarih sahnesinde Fransa'nın en büyük rakibi olarak yerini almıştı. Tüm bu gelişmeler Fransa'nın ne olursa olsun Osmanlı Devleti olmadan çok da etkin olamayacağı noktasında bir kanaatin hakim olmasına neden oluyordu.

Fransa'nın eski politikasından vazgeçip, Osmanlı Devleti'ne yönelik saldırgan bir hal alması için 1683'teki Viyana bozgunu ve 1699'daki Karlofça Anlaşması sürecini beklemek gerekecekti. Bu süreç de uzun sürmüş, doğrudan bir saldırı için 1799 senesinde Napolyon Bonaparte'in Mısır'a saldırısı gerçekleşmiş ve Niğbolu'dan sonra iki devlet Mısır'da ciddi bir biçimde karşı karşıya gelmişlerdi.

Kaynakça

Abbe St. Pierre, *Projet de paix perpetuelle*, Utrecht, 1713.

Bertrand Haan, *Une paix pour l'éternité. La négociation de traité de Cateau-Cambrésis*, Madrid, Casa de Velazquez, 2010.

Christoph K. Neumann, "Siyasi ve Diplomatik Gelişmeler", ed: Sureyya Faruki, *Türkiye Tarihi 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul, Kitap yayınevi, 2011.

François Savary, *Discours abrege des asseurez moyens d'aneantir et ruiner la Monarchie des Princes ottomans*, Paris, 1628.

G. L. Guay *Alliance du Roy avec le Turc et d'autres*, Paris, Toussin et Du Bray, s. 274.

Gabriel Honataux, *Memoires des sages et royales economies d'Etat de Henry le Grand*, Paris, ed: Petitot, vol. 9, 1820-29.

Gerard Tongas, *Les relations de la France avec l'Empire otoman durant la premiere moitie du XVII ieme siecle et l'Ambassade a Constantinople de Philippe de Harlay, Compte de Cesy 1619-1640*, Toulouse, these de doctorat pour l'Universite de Toulouse, 1942.

Géraud Poumarède, *Pour en finir avec la Croisade- Mythes et réalité de la lutte contre les Turcs aux XVI iem et XVII ieme siècles*, Paris, édition Presse université de France, 2009.

Gilles Veinstein, « Les campagnes navales franco-ottomanes en Méditerranée au XVIe siècle », in :Irada Malkin, (éd.), *La France et la Méditerranée. Vingt-sept siècles d'interdépendance*, Leiden, Brill, 1990, pp. 311-334.

Giovanni Fantin Minotto, *Histoire de l'Empire otoman*, Paris, t.3, 1609.

Güneş Işıksel, *La politique étrangère ottomane dans la seconde moitié du XVIème siècle : le cas du règne de Selim II (1566-1574)*, Paris, thèse de doctorat, EHESS, tome I, 2006.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ankara, TTK yayınları, c. 1, 7. baskı, 1991.

J. Bignami-Odier, *Etudes sur Jean Roqueaillade*, Paris, 1952.

Jacques Esprinchar, *Histoires des Ottomans Empereures des Turcs jusqu'au Mahomet III*, Paris, M. Orry, 1609.

M. Belin, *Des capitulations et des traites de la France en Orient*, Paris, Chez Challamel, 1870.

Salaberry, *Histoire de l'Empire ottoman depuis sa fondation jusqu'à la paix de Yassi en 1792*, Paris, c. 1., Imprimerie Le Normant, 1813.

Dr. Yaşar DEMİR

Dubost Jean François, *Marie de Medicis : La reine dévoilée*, Paris, Biographie Payot, 2009.

Bernard Jean François, *Histoire des Traités de Paix et autres Négociations du 17ième Siècle, Depuis La Paix de Vervins Jusq'au La Paix de Nimegue*, La Haye, Chez Les frères Vaillant et Prevost, 1725.

Milovanovic Nicolas , *IV. Henri : L'unité de la France*, Paris, Edition Ouest-France, 2012.

Cilt 4 Sayı 11 Yaz 2015

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum

Kıskançlığın Romanı “Zehra” da Yapı

Structure In “Zehra” Called As The Novel Of Jealousy

Dr. Gülderen ÖZTÜRKER ÖZDEMİR *

Öz

1862 yılında İstanbul’da dünyaya gelen Nabizade Nazım’ın Zehra adlı romanı Türk edebiyatının ilk gerçekçi roman denemesi olarak kâbul edilmektedir. Bugün hâla “Kıskançlığın Romanı” olarak anılan eserde gerçekçi bir tavırla ele alınan karakter psikolojileri dikkat çekmektedir.

Çalışmamızda; Tanzimat Edebiyatının ikinci dönem ürünü olan ve karakterlerinin çok yönlü ele alınışı ile kendinden öncekilerden ayrılan, bu yönü ile edebiyatımızın ilk realist-natüralist romanı olarak kâbul gören eser yapı bakımından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nabizade Nazım, Zehra, Roman, Yapı

Abstract

The novel Zehra written by Nabizade Nazım, who was born in İstanbul in 1862, is accepted as the first Turkish realistic trial novel. Today, the characters’ psychologies that are described and presented realistically are paid attention in the novel, which is called as “The Novel of Jealousy”.

In this study, the work of art which is the second term product of Reorganization Literature and distinguishes from the previous ones because of presenting

* Milli Eğitim Bakanlığı, İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü, (gulozturker@hotmail.com)

the characters in a various way and which is accepted as the first realistic and naturalistic novel by describing the characters realistically is examined in terms of its structure.

Key Words: Nabizade Nazım, Zehra, Novel, Structure

Giriş

Sekiz uzun hikâyesi bulunan Nabizâde Nazım'ın tek romanını **Zehra** 1986 yılında basılmıştır. Yazarın ölümünden sonra arkadaşı Mahmut Sadık tarafından Servet-i Fünun dergisinde tefrika edilmiş olan eserde (nr.254,11 Kanun-ı Sâni 1311/23 Ocak 1986 vd.); doğuştan kıskanç olan Zehra adındaki güzel kızın Suphi ile evliliği ve kocasını elinden kaptırma korkusu ile kıskançlığın pençesine yakalanışı işlenmiştir.

Zehra, kocası Suphi'yi -henüz ortada bir şey yokken- evin hizmetçisi Sırrıcemal'den kıskanır. Bu kıskançlığı yüzünden Zehra'nın Sırrıcemal'e karşı tavırları değişir. Kızın bu hırçınlıklara boyun eğişi, sakin tavırları Suphi'nin dikkatini çekmeye başlar ve asıl bu noktadan sonra Suphi Sırrıcemal'e ilgi duymaya başlar. Ve iki kadın arasındaki büyük savaş başlar. Nihayet ilk savaşı karnındaki çocukla Sırrıcemal kazanır. Ama Zehra'nın intikam ateşi iyice tutuşmuştur. Nihayet kurduğu düzen ile Suphi'yi bir yosmanın eline bırakır, Sırrıcemal'i de ölüme. Hafif bir kadının peşinde parasını da gururunu da kaybeden, kıskançlığı öğrenen ve en sonunda kenara atıldığında katil olan Suphi'nin düştüğü durum bile yetmemiştir Zehra'nın intikama doymasına. İstedığı gibi ayaklarına kapanmasını sağlayamamıştır eski kocasının. Onun kendi ayaklarına değil de Trablus'a sürgüne gönderilmesi beklediği sonuç değildir ama Suphi'nin annesini bir gün yolda ölü bulması, Zehra'nın hastalanmasına, pişmanlığına ve ölümüne yol açar.

Zehra batıda Rönesans'la şekillenen ve bizde Tanzimat'la birlikte bireyin ön palana alındığı; genellenmiş insandan çıkıp, bireyi anlatarak genele varmayı amaçlayan bir dönemin ürünüdür. Tanzimat romanı kişiler üzerinde durması, karakterleri farklı yönleriyle anlatması ile bilinir. Her ne kadar Tanzimat romanında kişiyi daha ayrıntılı bulmaya, psikolojisini öğrenmeye başlamış olsak da; ilk dönem ürünlerinin romantizmin etkisiyle tek yönlü kişiler olduğu göze çarpar. Tanzimat Edebiyatının ikinci dönem ürünü olan **Zehra**, karakterlerinin çok yönlü işlenişi açısından kendinden öncekilerden ayrılan bir romandır. Bu yönü ile eser, edebiyatımızın ilk realist-natüralist romanı olarak bilinir.

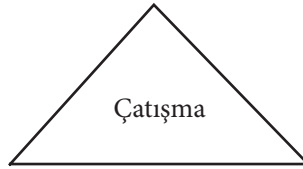
Eserde ilk çatışma, Suphi'nin patronun evinin penceresinden Zehra'yı görmesi ve ona aşık olması ile başlar. Öncesinde de bu aşkın belirtilerini (metin halkasının hazırlayıcı birimlerini) bulmak mümkündür aslında. Patronu kızı ile ilgili problemlerini anlattıkça geceleri Suphi'nin hatırına Zehra gelir, saatlerce yüzünü görmediği bu kızı düşündüğü olur. Ve ona baktığı ilk andan itibaren her iki şahıs için de aşk başlamıştır. İki insan arasında doğan kalbi alaka bir esere daha kaynaklık etmeye başlar böylece. Suphi'nin sevdiği kıza kavuşması pek de zor olmaz. Patronu

bu ilgiyi fark edince hemen nişanlanırlar.

Eserde bir duygunun, bir mizacın en belirgin haliyle ve çeşitli şekilleriyle karşımıza çıkması söz konusudur. Temel sorun kıskançlık duygusudur. Dolayısıyla ilk çatışma, şahısların mutlu evlilik süreçlerini getirir. Kıskanç kız Zehra yumuşamış, uyumlu ve sevgi dolu bir eş hâline gelmiştir. Evliliklerinde her şey yolunda gitmektedir.

Eserdeki asıl çatışma Münire Hanım'ın eve hizmetli olarak genç ve güzel bir genç kız olan Sırrıccemal'i almasıyla başlar. Zehra'nın doğuştan gelen ama koşullar etkisinde değişebilen ve güzel bir evlilik yaşamasına olanak veren kıskançlık duygusu Sırrıccemal'in eve gelmesiyle birlikte yeniden kabarıp.

Kıskanılan: Suphi (seyirci konumunda)

Kıskanan:

Zehra

(haksız suçlama, gereksiz kıskançlık)

Kendisinden kıskanılan:

Sırrıccemal

(masumiyet, boyun eğme)

Bu çatışmada kıskanan taraf Zehra, kıskanılan kişi Suphi, kendisinden kıskanılan kişi ise Sırrıccemal'dir. Zehra ile Sırrıccemal çatışması söz konusudur. Zehra'nın yaptığı haksız suçlamaların, gereksiz kıskançlığın karşısında, Sırrıccemal'in bu haksızlığı kabullenışı ve Zehra'ya boyun eğişi vardır.

Zehra'nın gereksiz kıskançlığının hazırladığı birimler üçüncü metin halkasını oluşturur. Ve Suphi ile Sırrıccemal arasında kalbi alaka vuku bulur. Gereksiz başlayan çatışma Suphi Bey'in Sırrıccemal ile ilgilenmesine yol açmıştır. Ve bu durum kadınlar arasında açık bir sahiplik arzusu ve üstünlük mücadelesine dönüşür. Zamanla Sırrıccemal de değişir. Özellikle Suphi'nin kendisine olan ilgisi ona, sevdiği uğruna savaşıma gücünü kazandırır. Sonunda Sırrıccemal hamile kalır. Onlar ayrı eve geçerken, Zehra kayınvalidesi Münise Hanımla yalnız kalır.

Fakat kıskançlık sadece doğuştan gelen bir duygu değildir. Sırrıccemal bir esirdir ve hayatta kimsesi yoktur. Suphi'ye bağlanması, karnında onun çocuğunu taşıması, onu kaybederse çocuğuyla ortada kalakalması demektir. Bu nedenle eşi henüz Zehra'dan boşanmadığı için kimi zaman Zehra'ya gideceği korkusu içerisine girer, kıskanma sırası Sırrıccemal'e gelmiştir. Bu bölümde kıskanan Sırrıccemal, kendisinden kıskanılan Zehra ve yine kıskanılan Suphi Bey'dir. Roller değişmiştir.

Kıskanılan: Suphi

Çatışma

Kıskanan:
(haklı endişe, anneliğin
Sırricemal
verdiği kıskançlık)

Kendisinden kıskanılan:
(nikahlı eşinin elinden
Zehra
alınmasına karşı duyulan öfke,
intikam arzusu)

Eserin bir sonraki halkasında Zehra'nın eşi kendisini boşadıktan sonra hafif meşrep bir kadını, Suphi'yi elde etmek için göndermesi ile başlar. Suphi bu sefer de Ürani'nin çekiciliğine kapılır. Fakat bu kapılış ağır sonuçlar doğurur. Hamile eşini yüzüstü bırakıp kadının evine kapanan Suphi'nin işleri de aksamaktadır. Yardımcısı Muhsin Bey de onu soymaya başlamıştır. O ise sadece tutkunu olduğu Ürani'nin peşindedir. Kıskanma sırası Suphi'ye gelmiştir. Bu sokak kadının hafiflikleri, erkeklere saçtığı mavi boncuklar onu çileden çıkarmaktadır. Bu sefer kıskanan Suphi, kıskanılan Ürani, kendisinden kıskanılanlar ise diğer erkeklerdir.

Kıskanılan: Ürani

Çatışma

Kıskanan:
Suphi

Kendisinden kıskanılan:
Diğer erkekler

Yukarıda gördüğümüz gibi eserde roller değişerek farklı kişilerin yaşadıkları ortak duygu; kıskançlık anlatılmıştır. Romanın başlarında Zehra'nın kıskançlık huyunun normalin üzerinde olması, tepkilerinin şiddet içermesi okuyucuda, Zehra'nın bu huyunun entrika yaratacağı düşüncesini uyandırır. Evet Zehra'nın kıskançlığı çok korkunç şeylere neden olur ama eserde aynı konuma düşen ve kıskançlığı doğuştan gelmeyen kişilerin de bu şartlarda aynı tepkileri vermeleri, kendilerine ya da karşılarındakilere zarar verme boyutuna gidebilmeleri Nâbizâde Nazım'ın "İnsan davranışlarından sorumlu değildir." düşüncesinin bir sonucudur. Yazara göre aynı şartlarda kalan herkes aynı sorunları yaşar ve ona göre tepkiler

verir. Kıskançlık duygusunu öncelikle Zehra'nın en kötü huyu şeklinde tanısak da eserde Ürani ve Suphi'nin annesi haricindeki temel kişilerin hepsinde görürüz.

Zehra'nın kıskançlığının diğerlerinin kıskançlığından tek farkı hastalık hâlinde olması ve doğuştan gelmesidir. Bu nedenle diğerlerinin kıskançlığını daha doğal karşılarız. Çünkü bu duygu onlarda yaşadıkları olayların neticesinde oluşan bir duygudur.

Romanın yapısını oluşturan bütün metin halkalarının kıskançlık çevresinde döndüğü görülür. Bu bağlamda; olay örgüsünden yola çıkarak eserin temasının kıskançlık, konusunun ise Zehra'nın kıskançlığının sonuçları, olduğu ortaya çıkar. Bu durumda yazarın amacı Zehra'yı vermek değil, kıskançlık konusu her yönüyle ele alabilmektir. Eğer eserde tek yönlü bir kıskançlık olsaydı ve sadece Zehra'nın doğuştan gelen kıskançlığının yarattığı facialar anlatılsaydı eser kısıtlanmış olurdu belki de. Belki de diğerlerinin kıskançlığı Zehra'nın kıskançlığını daha belirgin hâle getirmek amaçlı kullanmıştı yazar.

Üçüncü tekil anlatıcı tarafından anlatılan eserde yazar, Natüralizm'in etkisiyle, her şeyi olduğu gibi ortaya koymaya, olaylara sadece “tanık” olmaya çalışmıştır. Bu nedenle eserde daha çok yazarın anlatımı yer alır. Fakat amacına karşın yazar, bu anlatımları sırasında gelecekle ilgili ipuçları vermekten de alıkoymaz kendini.

Suphi'nin, patronu Şevket'ten kızı ile ilgili sorunları dinlemeye ve Zehra'yı düşünmeye başlaması esnasında yazar; “düşünmek, sevmenin öncüsüdür.” der (Nazım, 2003:30). Ve biz birkaç sayfa sonra Suphi'nin Zehra'yı sevmeye başladığını öğreniriz. Ayrıca Zehra ile Suphi'nin nişanlılık dönemlerinde hayallerini, çocuk sahibi olmaya kadar genişletmelerine karşın yazar; “Kimi zaman, pek çok istenen emel konusunda başarısız kalındığı gerçeğini bilmedikleri için de bu hayallerinde hoş görülebilirlerdi.” derken, evliliklerinin ilk dönemlerinde birbirlerine çılgınca tutkun aşıkların bu halini görünce “hiçbir şeyden habersiz çocuklar” cümlelerini verirken gelecekte haberdar olduğunun sinyallerini verir Nazım, 2003:46,52). Sadece tanık anlatıcı değildir Nabizâde Nazım “ilahi bakış açısı” nı kullanır eserinde.

Tanıklık kendini, duygularını romana dahil etmemeyi gerektirir. Nâzım da kendini dâhil etmeme çabasıdadır. Realizm ve Naturalizm'in kuralları gereği objektif ve tarafsız olmalıdır. Ama daha Boğaziçi tasvirlerinin yapıldığı sayfalarda yazarı hissetmek, gördüğü manzaranın bir fotoğraf değil de kendi duyguları, hisleri olduğunu anlamak mümkün olur. Biz Boğaziçi'ni gerçek görünüşüyle değil, Nabizâde Nazım'ım gözüyle görürüz.

Boğaziçi, kalemle betimlenemeyecek kadar güzeldir ve güzel bir yüze parlak bir gülümseme ne kadar yakışırsa Boğaziçi'ne mehtap o kadar yakışır. Ve yazar onu anlatmak için daha fazla kalem yormayacağını söyler. Ya da “yukarıda belirttiğim gibi” cümlesini kullanıverir arada (Nazım, 2003: 25-6,45). Böylece eserde yazarı da duygularını da hissederiz.

Aslında amacı kişilerini yargılamamak, sadece sorgulayıp yargıyı okuyucuya bırakmaktır. Ama bir kaç yerde duygularını açıkça ifade ettiği de görülür.

“Kadıncağız, oraya doğru yürüdü.” (s. 52)

“Zavallı kadın düşüncelerinde yanılmıştı” (s. 53)

“...bu durum zavallı kadını pek üzüyordu.”(s.77)

“zavallı duvarcılar” (s. 143) “zavallı ana...”(s. 160)

Romantizmin etkisinin içinde çıkan bir gerçekçilik denemesinde bu birkaç romantik izin görülmesi de makul karşılanmaktadır ama; yazar, kendisini de duygularını da kaleminden uzaklaştırmayı başaramamıştır.

Yazarın bu eserde kullandığı dile gelince; kimi yerlerde Tanzimat'ın birinci kuşak yapıtların olduğu gibi Osmanlıca sözcüklerin oldukça bol kullanıldığı görülür. Özellikle romanın giriş kısmındaki Boğaziçi tasvirinde bu kullanım ağır basar. Namık Kemal'in İntibah romanı hatırlatan bu bölümde dil oldukça süslü, ağır ve sanatlıdır. Yazar burada sanat kaygısı taşıyor gibidir. Yazarın kişi tasvirlerinde de Namık Kemal'in izlerini bulmak mümkündür. Yine bu bölümlerde de ağıdalı bir dil kullanılmıştır.

Buna karşın günlük hayatın anlatıldığı bölümlerde dil sadeleşir. Kahramanlarını içinde buldukları sosyal sınıf, aldıkları eğitim ve çevrelerine uygun olarak konuşur. Hizmetçilerin kavgaları, Ürani'nin konuşmaları, tulumbacıların kökenci, omuzdaş, köşklü kelimeleri de kendilerine has kelimelerdir.

Nâbizâde Nâzım, gerçekçiliğin etkisi ile çok güzel mekân tasvirleri yapmıştır. Zehra romanında devrin aile hayatından yazarın anlatabilmek için belli bir süre yanlarında yaşadığı tulumbacılar kadar sosyal olanı vermeye, onlara bir seyirci gözüyle bakmaya çalıştığı görülür. Romanda kahvehaneler, tulumbacılar, Boğaziçi konakları gerçekçi bir dikkatle resmedilmiştir. Yazar burada gerçek yaşamında da içinde bulunduğu sokakları anlatır Suphi aracılığı ile; hırsızlık, yankesicilik yapar, küfürlü konuşan, serserilerle kavga eden biri olur. O hayata ait her şeyi öğrenir. Suphi'nin sürdürdüğü bu hayat bütün rezilliği, iğrençliği ile gözler önüne serilmiştir.

1890'lı yılların her hangi bir Haziran ve Temmuz aylarında İstanbul'da iki aşığı anlatarak başlayan eser bu aşıkları tanıtarak devam eder. Geri dönüş tekniği ile bu aşıkların nasıl tanıştığı nasıl evlendiği anlatılır. Ve romanın başındaki ana dek gelinir.

“İlkbaharda, Boğaziçi'nin R** köyündeki yalıya taşınılmıştı; İşte biz bu iki karı kocayı hikâyemizin başlarında o yalıda bulmuştuk” (Nazım,2003: 55) diyerek hikâyeyi buradan devam ettirir. Eserde tam olarak yıl belli olmasa da dönem bellidir. Kronolojik bir sıra ile mevsimleri ve kahramanlarımızın yaşayışlarını takip etmek mümkündür. Bu kronolojik düzenin içinde atlayışlar da bulunmaktadır. Yazar; “Bu uğraşlar ve hazırlıklarla düğün zamanı gelip çattı” (Nazım, 2003: 47) der. Ve arkasından düğün gecesinin ilk muhabbetlerini anlatır. Bir sonraki paragrafta ise evliliğin ilk yazı Bulgurlu'daki köşkte mutluluk içinde son bulmuştur bile.

Olay örgüsü çerçevesinde kişilere baktığımızda kahramanların yaşadıkları çevre, aldıkları eğitim ve aileleri ile birlikte verildiğini görürüz. Yaratılan insanlar gerçek hayattandır. Yazar, Zehra karakterini yalnız maddi yönüyle değil manevi yönüyle ruh dünyası ile ele almıştır. Kişilerin davranışları kendi yapılarından gelir, yazar belirlemez.

Romanın birinci kuşak Tanzimat eserlerinden bir farkı da kişileri çok boyutlu ele almış olmasıdır. Romantizmin etkisini taşıyan ilk dönem romanlarında kişiler özelliklerini doğuştan kazanıp roman boyunca bu özelliklerinde bir değişim görünmezken; Zehra’da doğuştan da olsa içinde bulunduğu şartlara göre değişim görülür. Zehra’nın kıskançlığı yapısında vardır. Kardeşini bile kıskançlık duygusu ile boğmaya kalkışmıştır. Ama aslında hastalığını değerlendirebilecek, bunun kendisine mutsuzluk getireceğini görebilecek bir mantık mevcuttur onda. Kimi zaman çok ılımlı ve iyi olur. Evlilik düşüncesi doğduğunda ahlakını değiştirmek ve düzeltmek zorunluluğunu düşünür. Bunun için neler yapması gerektiğini bulmaya çalışır (Nazım, 2003: 42).

Zehra, evliliğin ilk zamanlarında olumlu bir karakterdir. Başlarda hastalığından kurtulmuş gibidir. Hatta kocasının atını bağlı bulduğu ve çevresine bakınıp onu bulamadığında bile aklına kötü bir şey gelmez. Ama ağacın arkasında gördüğü çiftten birinin eşi olduğu düşüncesi onu kıskançlık duygusunu yeniden ortaya çıkarmıştır. Bu olay nedeniyle birkaç gün yatağa düşen Zehra, huyunun böyle aniden yeniden ortaya çıkışına üzülür. Kendinde gördüğü değişimin aslında yenilmemiş olması gerçeği onu alt üst eder.

Bu olaydan sonra yeniden kıskançlık duygusunun pençesine kapılır. Üzerine bir yük daha binmiştir. Bu duygularını eşine sezdirme gayreti. Kışın İstanbul’a taşınmaları ve bazı geceler Suphi’nin arkadaşlarının ısrarı ile dışarı çıkması Zehra için bir işkence olur. Tabi bunları da içine atmak zorunda kalır. Ve onun için hüngür hüngür ağlayıp içini boşaltabilmek en büyük mutluluk olmaya başlar. Hayatın tadı bitmiştir artık (Nazım, 2003:55). Suphi’nin her hareketinden Zehra’nın çıkardığı ve içini sürekli kemiren bir kurt vardır artık.

Onda hastalık hâlinde olan sadece kıskançlık değildir. Sürekli huzursuz olduğu görülür. İntikamını aldığı hâlde huzursuzluğu devam eder. Sonunda çıldırma noktasına gelir huzursuzluk yüzünden. Öyle kindardır ki yalnız kaldığında Monte Kristo okur. Onun nasıl intikam aldığını öğrenir. Her yönüyle kocasını mahvedebilmek için Muhsin Bey’i ayarlar. Onunla evlenir. Ve işi bitince onu da hiç acımadan atar bir kenara.

Zehra, kıskanç olduğu kadar gururludur da Sırrıccemal’in kendisine zarar verdiği düşüncesi ile evden gitmek isteği karşısında, cariye kendisine bir zararı olmayacağını söyleyerek reddeder. Sonra da kızı defedebilmek için elinden geleni ardına koymaz.

Zehra içinde bulunduğu durumun ciddiyetini, Nazikter’in evden kovulmasına karşı yaptığı itiraz neticesinde eşinin onunla birlikte gidebileceğini söylemesi ile anlar. Ama kararı kalıp savaşmaktır. Hatta her gün hazırlandığı bu çarpışmalar-

dan lezzet duymaktadır (Nazım, 2003:83). Ve ne olursa olsun hâlâ eşini sevmektedir.

Her yönüyle verilen tek karakterdir Zehra. Olayların akışını belirler. Roman-daki entrikaların temelini bu can yakıcı, göz kamaştırıcı ve hürmet uyandırıcı bir güzellikteki kadın oluşturur. Ve etrafındaki herkesin canını yakmayı başarır.

Romanın adı her ne kadar Zehra olsa da baş kişisi Suphi'dir demek yanlış olmaz. Zehra bile romanın belli bir noktasında izleyici, takipçi rolüyle kenarda kalırken okuyucu hep Suphi'yi takip eder. Onun yaşadıklarını sevincini, üzüntüsünü kısaca onun değişken psikolojisini izler.

Suphi, kibar büyümüş iyi eğitim almış yakışıklı bir gençtir. Zeki ve ahlaklı oluşu dikkati çeker önce. İş sahibi oluncaya kadar baba terbiyesinde büyümüş bir gençtir. Okuyan bir insandır. Aslında aşkı acımayla başlar. Patronunun çektiği acıları dinleyerek kendi içinde yaptığı yorumlarla kıskanç kadınların evliliklerinde de mutlu olmayacaklarını bile düşünerek acır ilk başlarda tanımadığı bu kıza. Ve bunları bilerek evlenir Zehra ile. Tek amacı ise onu mutlu etmektir. "Suphi'nin bütün emeli, sevgili karısının arzularına bir tutsak gibi boyun eğmek, en ufak bir gülümsemesini görmek uğrunda bütün arzularını ezip çiğnemektir." (Nazım, 2003:51) Zehra'nın mutluluğundan mutluluk duyan onu kaybetme düşüncesinin aklına geldiği anlarda ölüm terleri döken Suphi, ilk zamanlarda sanki yanından ayrıldığı an sevdiğinin başına kötü bir şey gelecekmiş gibi korkar, bu nedenle yanından bir an bile ayrılmak istemez.

Suphi karısını kızdırmamak için onun Sırrıccemal'e yaptıkları karşısında sessiz kalmayı sadece izlemeyi tercih etmiştir. Ama karısının gereksiz kıskançlığı Suphi'nin kız için üzülmeye, acımasına neden olmaktadır. Ve ikinci defa bir kıza duyduğu acıma hissi onu düşündürmeye başlamıştır. Üzücü manzaralar gözünün önünden gitmez olmuştur. "Düşünmek sevginin öncüsüdür." Sözü burada yeniden etkisini gösterir. Ve Suphi Zehra'nın kıskançlığı neticesinde Sırrıccemal'i düşünmeye, ardından sevmeye başlar.

Suphi'nin Zehra'ya karşı duyduğu aşk sadece duygusal bir aşktır. Onun mutluluğu üzerine kurulmuş bir mutluluktur. Oysa Sırrıccemal'e karşı bedensel bir arzu duyar. Karısı ve Sırrıccemal arasındaki sürtüşmelere sadece seyirci kalmakta hatta bu durumda eğlenmektedir. Onda paylaşılmayan erkek olmanın hazzı vardır. Hiç karışmaz hatta kadınları birbirine karşı kıskırttığı bile düşünülür. Ama Suphi'nin içinde hala Zehra'ya ilk aşkına duyduğu sevgi izleri bulunmakta bu etki de onu boşamasına engel olmaktadır. Suphi'nin de iç çatışmaları, arada kalmalar yaşadığı görülür.

Münire Hanım, Suphi'nin annesidir. Soylu bir aile kızıdır. Gençliğinde Arnavutlukta bulunmuş, ahlak ve erdem ile ilgili alışılmışın dışında görüşlerini buradan toplayıp getirmiştir. Eşini birkaç yıl önce kaybetmiş, kendini oğlu ve gelininin mutluluğuna adanmıştır. Sırrıccemal'i eve alması da onlara iyilik yapmak içindir

aslında... Münire Hanım evin içindeki olaylar karışıkça yaptığı hatanın farkına varır. Çok üzülür, dualar eder, işin kötü sonuçlanmaması için, kendini suçlar, dövünür ama elinden bir şey gelmez sadece seyirci olarak olayları izler. Sonunda kendisine kötü davranan gelininin elinde azap çekmeye ardından da sokaklara düşüp dilenmeye başlamıştır. Ölümü de sokak köşesinde olur.

Şevket Bey, Zehra'nın babası, Suphi'nin patronudur. Tüccarlık yapmaktadır. 35 yaşında çalışkan ve iyi yetiştirilmiş, ileri görüşlü saygın bir insandır. İş ile olduğu kadar ailesini de düşünen kıskanç kızı ile oldukça ilgilenen bir babadır. Küçüklüğünden beri kızının huylarını takip eder, kıskançlığı konusunda ona çeşitli çareler bulmaya çalışır ve bundan dolayı acı çeker.

Evliliğin sadece nikahlanmakla bitmeyeceği düşüncesi ile kızına damadının hoşlandığı musiki ve kanun derslerini aldırır. Baba gençlerin mutluluğu için ne gibi ufak tefek vesile gerekiyorsa bunlar için kafa yorar. Damadına işten el çektirir. Ve Bulgurlu' da bir güzel köşk hazırlar onlar için.

Şevket Efendi olayların en kızıştığı zamanlarda, Sırrıcemal'in hamile olup Zehra'nın konumunun tehlikeye düştüğü anlarda hayata gözlerini yumar. Ve kızının tamamen yalnız kalmasını neden olur. Bu iyi babanın rolünü, Zehra'nın en zor dönemlerinde, etkileyiciliği yalnızlığı arttırmak için bitirmiştir yazar. Neden öldüğünü bile söylemez.

Nazikter, Zehra'nın dadısıdır. Evlendikten sonra da onun evinde kalır ve ona yardımcı olur. O da kıskançlığı yönüyle dikkat çeken bir karakterdir. Sırrıcemal'i kıskanmaktadır. Acımasızlığı kinciliği ve işbirlikçi olması yönüyle ortaya çıkar. Zehra'nın Sırrıcemal'e duyduğu kını o da görevi sınırları içinde Sırrıcemal'e karşı gelerek, onun kuyusunu kazmaya çalışarak alır. Titiz, kaba davranışlı ve terbiyesiz biridir. Sırrıcemal'in kendisini önemsememesi onu çileden çıkarmaktadır. Onun evin ikinci hanımı gibi davranması Nazikterde rekabet duygusunu günden güne kabartır. Yıllardır hanımının hizmetinde hatırı sayılır bir kalfa olması gerekirken dağdan gelme Sırrıcemal'in konumu onu kıskandırmaktadır. Nazikter, takındığı tavırların sonunda Suphi Bey tarafından evden kovulur.

Ürani, küçük yaşta ailesini kaybetmiş, düşmüş bir kadındır. Daldan dala atlamaya, gönül eğlendirmeye alışmıştır. Menfaati uğruna yaşamaktadır. Zehra'nın intikamını almaya, aldığı yüklü para karşısında razı olur. Sıkıldığı zamanlarda bile işini tamamlamak uğruna biraz daha katlanmaya çalışır. “Suphi'nin bilinçsiz ve cinsel açlığının, doymazlığının ayırımına varır ve onu istediği gibi avucuna alır.”(-Baki,1993: 42)

Sırrıcemal, Münire Hanım'ın evin işlerine yardımcı olması amacıyla aldığı hizmetçidir. Bir esir olduğu için hayatta kimsesi yoktur. Güzelliği ve gençliği ile dikkati çeker. “Sırrıcemal, bir güzellik simgesiydi. Kafkas ırkının güzelliğiyle en ünlü olan dalından olduğunu ilk bakışta ez zor beğenir gönüllere bile onaylatmaktaydı.”(Nazım, 2003: 57) O, gönül avlayan bir güzel olarak tarif edilir. Yazar Sırrıcemal'in fiziksel görünümünün yanında kişiliğini de tanıtmıştır. Sırrıcemal,

kadının içe dönüklüğünü, boyun eğişini temsil eder. Onda ilk göze çarpan şey kabulleniş, kadere razı oluştı. Önce hanımının kıskançlıklarına, kendisine yapılan hakaretlere boyun eğdi, ne zaman ki karnında Suphi'nin çocuğunu taşımaya başlar onda anneliğin verdiği kadın güçlülüğünü buluruz. O zaman haklı bir korku ve kıskançlık başlar onda. Öncelikle iyi niyetli düşünür. Zehra gibi her an kötüyü aklına getirmez. Kocasını başkasına kaptırdığında ise yine kabullenışı ortaya çıkar ve Tanzimat romanının intiharı kurtuluş olarak seçen karakterlerinden biri olur.

Sırrıccemal eve ilk geldiği günlerde Zehra'nın kendisinden rahatsız olduğunu anlar. Ve onu üzdüğü, ailenin iç huzurunu bozduğu için üzülür. Zehraya ve Suphiye görünmemek için gözlerden uzak kalmaya gayret eder. "Zavallı kız! Güzellik ve terbiye bakımından Zehra'dan aşağı olmadığı ve belki ahlakça ondan üstün bulunduğu halde bile, yine kendisini hanımının bir kölesi ve beyinin aşağılık bir hizmetçisi sayacak derecede yüce bir ahlak ve duygu sahibiydi." (Nazım, 2003:59) Sırrıccemal, hanımının mutluluğu için kendi fedaya hazır bir kızdır. Hatta Zehraya onun mutluluğu için bu evden gidebileceğini söyler. Ama Zehra bunu da gururuna yediremeyerek, ona zararı olamayacağını söyler. Sırrıccemal bu durumdan sonra iyice sararıp solmaya, rahatsızlanmaya, kendi içine çekilmeye başlar. Sırrıccemal ancak güvenini ve evdeki hanımlık otoritesini sağlayınca Zehraya karşılık vermeye bile başlar. Onun kendisini dövme girişiminde hatırı sayılır bir karşılık verdiği bile olmuştur. Sırrıccemal'in bu paylaşamayan sevgili kavgaları boyunca huyları değişmiştir. Eski içine dönük sessiz ve hanımın mutluluğu için kendi mutluluğunu fedaya hazır kız yoktur artık. Hatta Zehra'nın bu zor durum içinde babasını da kaybetmiş olması bile onu sevindirir. "Birdenbire ortaya çıkan bu olaydan, en çok memnun olan Sırrıccemal olmuştı: Bunca zamandır uğraştığı gönül mücadelesi, ahlakını hemen hemen tümüyle değiştirmişti." (Nazım, 2003:82) Hayatta yapayalnız olduğu ve karnında Suphi'nin çocuğunu taşıdığı için Suphiye karısını boşatır.

Sonuç olarak Zehra; realist-natüralist öğeler taşıyan bir yapıt olmasına, deney ortamı arz etmesine karşın daha başlangıcında kıskanç kadınların mutlu olamayacağı, iyi bir kardeş olmayan kadının iyi bir eş de olamayacağı gibi kadercilik yaklaşımlarında bulunması, anlatıcının tanık durumundan çıkması, Boğaziçi tasviri yaparken çevreyi, insanın sosyal çevresini göstermek için değil de sanat kaygısı taşıyarak anlatması, dönemin sosyal şartları düşünüldüğünde bir kız babasının kızı yabancı bir erkeğe anlatması, yabancı erkeğin evde hoş olmayan bir vaziyette baba tarafından yakalandığı halde gülümseme ile karşılanması gibi yönleri ile yansıtmaya çalıştığı düşünceden uzaklaşmış, teknik açıdan zayıf kalmış bir eserdir.

Bunun yanında eserde dönemin gerçeklerini de bulmak mümkündür tabii. İstanbul'dan kesitler vermesi, yazarın sokağı, tulumbacıları tasviri, o dönemde nikahlıların birbiri ile görüşmesi göreneğe uymadığından iki aşkın birbirlerine fotoğraf verip düğüne kadar görüşmemeleri ile eser; realist-natüralist öğeleri romanımıza sokması bakımından büyük önem arz eder.

Kaynakça

AKTAŞ Şerif, (1998) Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş, Ankara, Akçağ Yayınları,

AKTAŞ Şerif, 2004-2005 Doktora Ders Notları, Gazi Üniversitesi

BAKİ Hayati, (1993) Tanzimat Edebiyatında Roman ve İnsan, Ankara, Promete Yayınları,

EKEN Ahmet, (1975) Türkiye Romancılığında Nabizade Nazım, Birikim, Sayı 4, Haziran, s.10-13

KARACA, Şahika, (2012) **İlk Dönem Türk Romanlarında Anne Kimliği, Akademik Bakış Dergisi, 33, Kasım-Aralık**

NABIZADE Nazım, (2003) Zehra, Bordo Siyah Yayınevi, İstanbul, 2003

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 06.07.2014
Yayın Kabul Tarihi: 07.04.2015

Kurtuluş Yıllarından 1940'lara İzmir'de Hastalıklar Ve Yardımlaşmalar

Years Of The 1940s And Cooperation Salvation Diseases In Izmir

Dr. Sinan DEMİRTÜRK *
Mevlüt KAYA **

Öz

9 Eylül 1922'den sonra, İzmir şehrinin yabancı unsurlarca boşaltılması sürecinde, taraflarınca çıkardıkları büyük yangın, şehrin kader haritasını çizmişti. Bu süreçte ekonomik bunalımlar, tüm yurttan ve dünyada etkisini gösterirken, Türkiye çeşitli iç-dış siyasi sorunlarla boğuşmakta idi. Bu dönemde Anadolu'da yaygın olan çeşitli ölümcül hastalıklara karşı; ülkede genel olarak sağlık personeli, sağlık kurum ve kuruluşları ve ilaç sıkıntısı yaşanmaktaydı. Hastalıkların ölümcüllüğünün yanı sıra bir de bulaşıcı olması, tüm Anadolu'da kargaşa yaratıyor, toplu ölümler gerçekleşiyordu. İzmir şehrinde de durum aynıydı; bu çalışmamızda konu itibarıyla İzmir şehrini mercek altına alacağız.

Anahtar Kelimeler: İzmir'de hastalıklar, Salgın, Bulaşıcı hastalıklar, Sağlık, Hastaneler.

Abstract

9 September 1922, after evacuation of the city of Izmir in the process of foreign elements have, by the parties having produced a major fire, drawn map of the city's fate. In this process, economic crises, showing the effect of the whole country and the world, Turkey was struggling with a variety of internal and external political problems. During this period, which is widespread in Anatolia against various de-

* Öğretim Görevlisi, Gazi Üniversitesi, Ortadoğu ve Ortaasya Arş. Mer. sinandemirturk@gmail.com

** Öğretim Görevlisi, Giresun Üniversitesi, Eynesil MYO (mkaya611@hotmail.com)

adly diseases in the country in general, health care providers, health care institutions and organizations yaşanmaktaydı drug shortage. Virulence of infectious diseases, as well as a fact that makes all of the turmoil in Anatolia, were being carried out mass murder. Was also the case in Izmir, Izmir at issue in this study will be rounded off.

Key Words: Izmir diseases, epidemic, infectious diseases, Health, Hospitals.

Giriş

Muller'in dediği gibi (Pınar 1931: 103-104) ; savaşlara, depremlere, yangınlara ve veba salgınlarına rağmen binlerce yıldır ayakta kalmayı başarıyordu “Güzel İzmir”...

1850’li yıllardan sonra, salgın hastalıklardan veba ve kolera eski etkisini yitirmeye başlarken ortaya Osmanlı doktorlarının “İllet-i Efrenciye, Maraz-ı Efrenci veya Frenk Uyuzu” dediği frengi hastalığı yaygınlık göstermeye başlamıştı. Cinsel temas yoluyla bulaşan bu hastalık, coğrafyamıza nereden gelmişti? Kimine göre 1854 Kırım Savaşı’ndan sonra Osmanlı’da artmaya başlayan bu zührevi illet, ilk olarak 1810’da görülmeye başlamıştı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında ise hasta sayısında epey artış olmuştu. Kimilerine göre de bu zührevi hastalık, Karadeniz Bölgesi’nden Rusya’ya çalışma amacıyla giden kimselerin yurda dönüşlerinde beraberlerinde getirdikleri bir hastalıktı (Martal 2007: 117-119). Çalışmamızda ele alacağımız üzere; bundan sonraki süreçte de İzmir şehrinin hastalıkları temel alan ciddi bunalımlar yaşadığı görülmektedir. Ta ki, 20. yüzyılın ilk yarısına kadar.

İZMİR’İN CUMHURİYET’E KADARKİ HASTALIK GEÇMİŞİ

İzmir yöresinde yayılan frengi hastalığının merkezi Kordon’du. Çünkü burası, liman kenti İzmir’in en popüler mekânıydı. Devletin ciddi sorunu haline gelen frengi hastalığı, zamanın yerel basınında sıkça gündemde yerini alıyor, çeşitli çareler aranıyordu. Yapılması gereken ilk şey, fuhuş yapılan mekânlara denetim yapabilecek bir mekanizme oluşturmak; hastalığı böylece kontrol altına alma yoluna gitmekti. Ancak fuhuşun gizli mekânlarda “kaçak” olarak gerçekleştirilmesi gibi, frengiye yakalanan kimselerin de bu hastalığı gizlemesi olayın tehlikesini daha da arttırmıştı. Neticede “frengiyle mücadele” konusu 19. yüzyılın sonlarına dek uzamış, 1899 yılında bir sağlık komisyonu kurulmuştur. Komisyonun aldığı en önemli karar ise şehre bir frengi hastanesinin yapılması idi. Söz konusu karar gerçekleştirilememiş, ancak, Marinu adındaki bir doktorun özel bir frengi hastanesi kurulması önerisiyle, açılan kurum 20. yüzyıl başlarında hizmete girmiştir. 1925 yılında ise “özel frengi tarama ekipleri” ve “frengiyle savaş” kurulları meydana getirilerek; hastalığın aşırı yaygın olduğu bölgelerde tedavi ve araştırmaya yönelik merkezler kurulmuştu (Martal 2007: 119-125). Aynı yılda TBMM’de Birinci Tıp Kongresi açılmış, gerekli konular görüşülmüş ve sağlık konusundaki hedefler belirlenmiştir.

İsmet İnönü durumun ciddiyetini ve bu yolda gereken azim ve istikrarı; “*medeniyet ve refah yoluna erişmek için her gün yoruluncaya kadar çalışmak şartıyla yirmi beş sene çalışmak lazım olduğunu, doktorlarımızın, fennin ehemmiyetini göstermek için halk içinde çalışmalarını*” (Arıkan 2008: 206)” söyleyerek ifade etmiştir.

İzmir-Manisa	1676 Yılı	30.000
İzmir	1712 Yılı	10.000
İzmir	1809–1812–1814 Yılları	50.000
İzmir	1826–1831 Yılları	6.000
İzmir	1837 Yılı	7.000
İzmir	1849 Yılı	4.000

Yıllara Göre İzmir yöresinde Veba'dan Ölenler (Daldal 2000: 60-63-64)

İzmir'de 19. yüzyıl hastalıklarının hüküm sürdüğü bir dönemdir. Bu dönemlerde bilindiği gibi tıp günümüze göre epey gerideydi. Öyle ki, çocuk felci, sıtma gibi salgınlara karşı çaresiz halk, “şeyh” dedikleri kimselerden muska yöntemi ile yardım alıyordu. Doktor ve eczane kıtlığı vardı. İzmir'in “tek ve efsane” doktoru Mustafa Enver Bey (1849–1932), eczanesi ise Şifa Eczanesi (bugünkü Eczacıbaşı'nın geçmişteki kuruluşu) idi. Eczanede, doktor ve kalfa bulunuyor, o dönemlerde tansiyon aleti olmadığından, nabızı “sayarak” hesaplıyor, ilaçları bitkilerden ezerek ve döverek elde ediyorlardı. Hastalıklara çare bu yöntemlerle aranılıyordu. Ancak çoğu hastalık önlenemiyor, çocuk felcinden bebekler ölüyor, insanlar “ince hastalık” denilen verem illetine karşı direnemiyorlardı. Koleradan karantina altına alınan evlerin kapılarına ikaz yazıları asılarak, yemekler hastalara pencereden uzatılıyordu. (Ege 2002: 51-53)

KAZALAR	İslam- ların	Musevi- lerin	Ermeni- lerin	Rum- ların	Ecnebi- lerin	Toplam
İzmir	17	4	4	22	21	67
Ödemiş						
Tire	1					1
Bayındır				2		2
Bergama	2					2
Çeşme	2					2
Menemen	2					2

Foça					2	2
Nif						
Urla					3	3
Karaburun	1					1
Seferihisar	1					1
Kuşadası	1			1		2
TOPLAM	27	4	4	29	21	85

1918 Yılında İzmir’de Bulunan Eczaneler (Serçe 1998: .17)

B. CUMHURİYET’TEN 1940’LI YILLARA KADAR İZMİR’DE HASTALIKLAR VE SAĞLIK KURUMLARI

Aydın Vilayeti Salnamesi’ne göre İzmir şehrinde 1886 yılında 8, 1895’te 8, 1905’te ise 10 hastane binası bulunuyordu (Serçe 1998:49). Ancak bunların işlerlik ve hizmet derecesi, günün şartlarına göre bir hayli yetersizdi.

1927-1928 yıllarına ait verilere baktığımızda; kentte bulunan ilk sağlık merkezlerinden olan Esat Bey Sıhhat Yurdu Kliniği, günümüzde ancak fotoğraflarda kalmıştır. Aynı dönemlerde bugünkü Alsancak Devlet hastanesinin yerinde Fransız Hastanesi bulunuyordu. Yine burada İtalyan St. Antoine Hastanesi vardı; bunlar Levantenlere ait sağlık kurumları idi. Karataş Hastanesi, Yahudilere aitti. Doktor Tahsin Hüseyin Bey’in Tilkilik’teki “Kurtuluş Yurdu” adlı özel kliniği, Doktor Bahtiyar Bey’in Birinci Beyler’de bulunan “Şifa Yurdu” ve Doktor Hasan Yusuf Bey’in Karataş Tramvay Caddesi’nde bulunan ve kendi adını taşıyan klinikler de Türklere ait sağlık merkezleriydi. (Atilla 2001: 16)

İzmir’de vebanın birincil, frenginin ise ikincil olarak yaygın olduğu dönemlerde, Eşrefpaşa Hastanesi hizmete girmiş, hastanede 1926 yılında bir de zührevi hastalıklar bölümü açılmıştır. Eşrefpaşa Hastanesi’nin yatak sayısı 100 iken, 1932 yılında burada 1400 kişi yatarak sağlık hizmeti görmüştü. 4588 kişi ayakta tedavi görmüş; Zührevi Hastalıklar Bölümü’nde ayakta tedavi görenlerin sayısı ise 2050’yi bulmuştu. Bir de tarihi Osmanlı’ya kadar inen Memleket Hastanesi vardı. Bu kurum, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürlüğü’ne bağlıydı. İzmir, 1849’da büyük bir deprem geçirmiş akabinde salgın hastalıklar ile büyük sağlık sorunları yaşamaya başlamıştı. Dönemin İzmir valisi Emin Muhlis Paşa, şehirde ilk “darüş-şifa” girişimini başlatmış; İngiliz Mezarlığı konsolosluğun da onayı ile boşaltılarak buraya Guraba-i Müslüman adında bir hastane açılmıştır. 1903’te zamanın tam donanımına sahip olan hastane 1913’ten sonra Memleket Hastanesi olarak anılmaya başlamıştı. 1929 kayıtlarına bakıldığında; 300 yataklı olan bu hastanede 600 kişi yatarak, 9250 kişi ayakta tedavi görmüş ve 7091 kişiye de birçok tahliller yapılmıştı. Daha sonra 1985 yılında duyulan bir gerekçe bu hastane doğum hastanesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. (Atilla 2001: 17-18)

1930'lu yıllarda hastalıklar, Büyük Buhran'ın etkisiyle etkisini sürdürmekteydi. 1931'in Nisan-Temmuz arası döneminde çocuk yurdunda kızamığa yakalanan 60 çocuktan 16'sı hayatını kaybetmiştir. Sıhhiye yetkilileri sahipsiz, bakımsız, cılız ve hastalıklı olan bu çocukları kurtarmanın pek mümkün görünmeyeceği görüşünde idiler. Halkapınar, Bostanlı ve Reşadiye'deki bataklıklar sıtmanın temelini atıyorlardı. "Vali Paşa" Kazım Dirik de 1931'de bu hastalıktan kurtulamamıştı. (Göksu 2003: 40)

1932'nin Aralık ayında İzmir'de veremden 20 kişilik can kaybı yaşanmış; ancak bu, bir önceki yılın aynı ayına isabet eden sayıya göre bir "azalma" olarak değerlendirilmişti. Çünkü 1931'in aynı ayında 26 kişi aynı sebeple can vermişti. 1932 Mart'ına gelindiğinde, kabakulağın şehirdeki etkileri söz konusudur. Aynı dönemde şehirde iki kişi de menenjitte yakalanmış, bazı vakaların dışında büyük kayıplar yaşanmadan tedbirler alınmıştır. Bu yıllarda fakir halka ücretsiz sağlık hizmeti veren Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin İzmir'de bulunan şubelerince Ekim 1932'de kadın ve erkek 1569, Karşıyaka'da ise 623 olmak üzere; 2192 hastanın sağlık muayeneleri gerçekleştirilmişti. (Göksu 2003: 40)

1940-1950 döneminde de bulaşıcı hastalıkların yol açtığı toplumsal huzursuzluklar sürmekte idi. İzmir Belediye Başkanlığı imkânları çerçevesinde halkın refahını sağlamaya çalışıyordu. Bu hastalıklarla itina ile mücadele eden belediye, çeşitli yollarla da durumu iyileştirme çarelerini deniyordu. Kimsesizler ve çocuk yuvalarını, esnaf ve gıda maddelerinin kontrolü, veteriner işleri gibi ciddi sağlık disiplini gerektiren atılımlarda bulunuyordu. Verem, sıtma, kanser, difteri, sarılık, grip, kızamık ve daha birçok hastalıkları engelleme yolunda dezenfekte işlemleri yapıyordu. Hastaneler tam manasıyla hasta sayısına cevap verecek kapasitede değildi.

Yıl	Yatak Sayısı	Yatakta, Ayakta Tedavi Gören, Tahlil-Röntgen Uygulanan Hasta
1946	75	17.271
1947	100	33.343
1948	100	23.754
1949	125	20.782

(Bayazıt 1992 : 122-123)

Bu dönemlerde İzmir'de salgın hastalıklar çoğu kez besin yetersizliği ile azıyor ve yine aynı sebepten dolayı hastalık çaresiz bir hal alıyordu.. Ekmeğin bile kıtlığı çekildiği bu dönemlerde, yeterli beslenme nasıl sağlanabilirdi? Çeşitli hastalıklar sebebiyle 1944 yılında 3.486, 1945'te 3.549, 1946'da 3.320, 1947'de 3.193 ve 1948'de 3.809 ölüm olayı (Bayazıt 1992 : 123) görülmüştü. Bir de bunun halk üzerindeki psikolojik etkilerini göz önünde bulunduracak olursak; toplum 1929'daki büyük buhranı yaşıyordu.

Buraya kadar incelediğimiz gibi; Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1940'lara kadar geçen dönemde, tıpkı Osmanlı döneminde olduğu gibi; İzmir'in hastalıklarla başı dertte idi. Bu durum genel ve yerel basında, sıklıkla gündemi meşgul ediyor; büyük yankı uyandırıyor. Hastalıkların ve çaresizliklerin ardı arkası gelmiyordu. Peki, bu hastalıkların sebepleri nelerdi? Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne, hastalıklarla ilgili hangi çarelere başvurulmuştu? Alınan kararlar hangi şartlarda, hangi yöntemin takbikiyle uygulanmıştı? Sonuç nereye doğru gidiyordu? Basından yansımalarla bunları tahlil etmek yerinde olacaktır.

1925 yılında salgın hastalıkların sebepleriyle ilgili basında pek çok haber ve makaleler yer alıyordu. Bunlardan bir tanesi şöyledir: “*Salgın hastalıklar, görünmez musibetler! Bir memlekete nasıl gelir? Doktor Jak Berritanyon'un bir makalesi bize salgın hastalıklara dair kar'ilerimizde mücmel bir fikir husule getirmek arzusunun verdi. Aşağıdaki satırlarda görüleceği vechile kulları veba gibi bir memleket halkının hayatını kemiren afetlerin sirayet vasıtası pisliktir. Pislikten hoşlanan mikroplar, sinekler, sivrisinekler, pireler ve bitlerle, farelerle naklolunarak bütün bir yaygın ahalinin mahvolmasına sebep oluyor. Medeniyetin terakkisi bu salgın hastalık meziyetinden gittikçe insanları mes'un bırakmaktadır...*” (Yıldız, 1 Şubat 1341.)

Aslında insanlar asıl çareyi biliyordu; temizlik! Ama gel gör ki, devlet bu yılları kapsayan dönemde bu çareyi farkında olmadan zora sürüklemişti. Temizlik maddesi sabun, düşük ücretle yahut ücretsiz verilmesi gerekirken, 1927 yılında sabun vergisi gündeme getirilerek, üzerinden belli ölçüde gelir bekleniyordu. Durum, basında yer aldığı kadarıyla bir hayli ilginçti:

“*Sabunlardan vergi... Şehrimizde bulunan bazı sabun amelelerinin mukaddime maliye vekâletine müracaat ederek, sabunların mevadı ibtidaisi olan zeytin yağlarının kıymetleri üzerinden yüzde altı tenzilat icrası lazım geldiği halde buna ademi riayetle tenzilat yapılmadığını bildirmişlerdi.*”

Muamele vergisi kanununun dördüncü maddesinde (dâhilindeki sanayi müesseselerinde imal olunan mevadın muamele vergisi bu muamelenin mevadı ibtidaisinden evvelce hin idhalinde veya hin imalinde altmış olan muamele vergilerinin tenzili suretiyle hesap ve istifa olunur) demek suretiyle mevadı muamelenin evvelce mevadı ibtidailerinden muamele vergisi istifa olunmuşsa imal edildikten sonra vergi alınmaması istihdaf olunmuştur. Ba'dema mevadı ibtidaisi muamele vergisi verilmemiş olarak imal edilmiş olan sabunların kıymeti üzerinden vergi alınacak ve yüzde altı tenzilat icra edilecektir.” (Hizmet, 11 Temmuz 1927.) Sabuna biçilen fiyatlar, o yıllarda İzmir basınına sıklıkla Yunanistan'dan nakledilen “*Londra'da bekârlardan vergi alınıyor*” (Hizmet, 11 Temmuz 1927) haberlerini düşündürüyordu. Acaba sabunun bile bu hale geldiği mali zayıflık yaşayan ülkemizde devlet gelir kapısı için İzmir'de böyle bir uygulama getirir miydi?

Sıtma ile mücadele tüm resmi ve özel planlarda her meseleden öncelik taşıyordu. 1925 Eylülünde Darülfünun Tıp Fakültesi Parazitoloji Müderrisi İsmail Hakkı Bey, sıtma mücadelesi ile ilgili açıklamalar yapıyor soruna pek çok kere kafa yoruyordu. (Hizmet, 11 Temmuz 1927) Aynı günlerde Sıhhiye ve Muavenet İctimaiye

Müdüriyeti'nin öncülüğünde İzmir şehrinde veba ile mücadele başlamıştı. Bu hususta 4 doktorla 20 sıhhiye memurundan müteşekkil 4 mücadele grubu oluşturulmuştu. (*Cumhuriyet*, 8 Eylül 1341/ *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1925)

Elinde avucunda zaten pek fazla bir şey bulunmayan halk, yine de yardım kuruluşlarına elini uzatmaya teşvik ediliyordu. Zaten Türk milli kültürü de buna elverişliydi. Ne mutlu ki, İzmir halkı her şeye rağmen yardıma muhtaçlara elini uzatıyordu. O dönemlerde Ziya Gökalp'ın "Ahlak" adlı şiiri (*Milliyet*, 16 Ağustos 1928) de gazetelerde yerini alıyor; bu yardımlaşmaya bir nevi destek oluyordu:

"...Ne derece hizmetin

Varsa odur himmetin

"Kıymetim var" deme ki

Gerçek ola kıymetin..."

1929'a gelindiğinde şehirde sıtma vakalarının devam ettiğini görüyoruz. Şehirde sıtma ile mücadele için teşkil edilen dört heyet, yalnız şehir dâhilinde 15 kilo kinin dağıtmıştı. Dört polis, dört belediye zabıtası, iki sıhhiye memuru ve bir doktorla ilçeler dolaşıldı. Havuz bulunan evlere gidilerek havuzlara mazot döküldü. Buca, Bornova ve Karşıyaka belediye tabipleri emrine birer polis verilerek, görevler yerine getirildi. (*Anadolu*, 17 Eylül 1929)

1929 yılı başlarında bulaşıcı hastalıklarla mücadelenin "maddi yardım" aşaması İzmir'de elden geldiğince devam ediyordu. Gazete köşelerinde buna dair teşvik edici ilanlar ve halkın yardıma karşılık şükran duyguları sıkça yer alıyordu:

"Yardım

Yılan gibi zehirli soğuklar, fakirlerin delik deşik evlerinin köşelerinden girerek ısırığı, titrettiği bugünlerde belediyemizin kömür tevziine pek sevindim. Bütün kış sıcak odacığымda bir üzüntü içinde yardıma koşmağa mümkün olamayan aczimle mey'us yaşıyorum.

Muhterem zenginler, hasta ve felakette olanlara yardım, insani bir kanundur. Fukara mahallelerini dolaşmak, sarı benizli çıplak, hasta, zavallı insanların ahvali perişanisini yakından görmek, hakiki yardıma muhtaç olanlara teselli ne büyük bir zevktir. Neşve ve bahş ve daim olan evzakım en büyüğü hemcinsimize yardımdan doğar. Fakirlere yardımı, terbiyei fikriye sırasında bir ders bir vazife addedelim.

Kadın Anne"(Ahenk, 12 Kanunusani 1929)

İzmir şehrinde duyarlı kimseler de tüm çabalarını halkın refahı yolunda harcıyorlardı. Hiçbir şeyi olmayan da halka moral vererek, yaralarını sarmaya çalışıyordu. Bu, en iyi basın yoluyla yapılıyordu; böylece daha çok noktaya ulaşıyor, daha fazla psikolojik destek sağlanıyordu çünkü:

"Ümitsiz, neşesiz olmayınız!

İtidalinizi muhafaza edecek kadar iradenize sahip misiniz? Hayatınızı kazanmış mahzuziyet tevellüt eden itminani kalple sakin asude yaşarsınız.

Salim bir fikirle hakikati gören asla ümitsizliğe düşmez. Gelip geçen acı hatıralarla günlerinizi zehirlemeyiniz. Asilane metin bir yürüyüşle her türlü aleme tahammül, yaşamak için kuvveti bahşır. Hayatını ağır bir yük gibi taşıyan insanlar daima sinirli, asabi olur. Muhitinizde her yerde güzellik, samimiyet arayınız. İnsanlar daima aradığını bulur. Elemlı kabus bir çehreden güneş gibi tebessümler saçan bir çehre, şüphesiz daha güzeldir. Şen olunuz.

Şatafat tahammülü çoğaltır. Ahlakı tasfiye, takviye eder. Esen rayhaden güzel kokulu çiçeklerden sıhhatine, evine, çocuklarına, etrafına sermedi tazelik, ümit neşe toplar.

Kadın Anne” (Ahenk, 13 Kanunusani 1929)

Şüphesiz böyle bir ortamda en gerekli şeylerden biri “psikolojik destek” idi. Bir toplumun dumura uğraması ve bunun gelecek nesilleri dahi etkileyecek boyutlara ulaşması ancak bu şekilde engellenebilirdi. Maddi destek kadar manevi destek de önemliydi.

Yardımlar sürüyor, 1929 Şubatı’nda çiftçilere belli miktarda para dağıtılması (Hizmet, 24 Şubat 1929) konuşuluyordu. Bu şu demekti; aç olanlar, karnını bir nebze olsun doyurabilecek, gıda üretimi kısıtlı da olsa artışa geçecekti. Hastalıklarla mücadele konusunda gıdanın rolü çok önemliydi. Ancak bu yardımlar, sadece çiftçiyi kapsıyordu. Yine hasta ve kimsesiz fukaraların imdadına gazete manşetleri koşuyordu: “*Fitre, zekât yetimlere verilir*”. (Hizmet, 6 Mart 1929) Müslümanlığın sosyal boyutu olan bu yardımlaşma yöntemi, durumu yerinde olan kimseleri, fukaraya destek olmaya yöneltiyordu. Ancak zaten şehrin maddi durumu belliydi. Yardımlar hangi boyutta olursa olsun, yeterli olmuyordu. Bu aşamada, gıda hırsızlığına dayalı suçlar, (Hizmet, 29 Mart 1929) bilhassa dünyadaki büyük ekonomik buhranın da etkisiyle artıyordu.

Eşya hırsızlığını kapsayan suçlara gelince; Hastalıkla başı dertte olan ve kışın soğuşunda kendini korumaya çalışan çaresiz insanların faaliyetleri idi bunların çoğu... Örneğin; “*Son soğuklardan ağzı yanan Hüseyin Çavuş oğlu İsmail ve Hasan oğlu Mevlüt, İkinci Süleymaniye mahallesinden Osman Nuri Efendi’nin evinden bir yorgan çalmışsalar da örtünmek kısmet olmadan yakalanmışlardı...*” (Hizmet, 28 Kânunusani 1929) Günden güne artan bulaşıcı hastalıklardan artık illallah diyen kimseler, çözümü bu tür arayışlarda görüyorlardı.

Hayvanlarda da çeşitli hastalıklar görülüyordu. 1929 başlarında, Kuşadası’na mensup bazı karyelerde hayvan hastalıkları (Ahenk, 31 Kânunusani 1929) görülmüş ve buna karşı mücadele başlatılmıştı. İzmir’de çiçek hastalığı başlamış, Kordon Sıhhiye Baytarı Osman Bey tarafından buna müdahale edilmişti. Birgi nahiyesinin Üç Kardeşler mahallesindeki koyunlarda görülen çiçek hastalığına karşı da aşı, serum ve çeşitli ilaçlarla tedavi uygulanmıştı.(Ahenk, 3 Şubat 1929)

Hastalıklarla mücadelenin bu boyutları da hem hayvanların hem insanların sağlığı açısından asla göz ardı edilemezdi. Hayvanlarda beliren hastalıklara müdahale edilmediği takdirde, gerek doğrudan gerekse gıda yoluyla, bu hastalıklar insanlara da bulaşabilirdi. Belediye yetkilileri bu konuda son derece titiz davranıyor; İzmir halkının midesine incek her lokmanın sağlıklı olmasına uğraşıyordu. Mesela bu dönemlerde İzmir'de bir mezbahane de keçi ve koyun etlerinin birbiriyle karıştırılarak satıldığı ihbarı alınınca, yetkililer derhal bunu yapanı sorguya almışlar, bundan sonra da bu durumun tekrar yaşanmaması için tedbirler almışlardı. (Ahenk, 3 Şubat 1929)

1929 Şubatı başlarında kış halen etkisini sürdürüyordu. İhtiyaç sahibi kimselere yardım çağrıları da aynen devam ediyordu. Bu çağrılara, Hilali Ahmer Cemiyeti'nden cevap gelmişti. Şubatin üçünde, cemiyet tarafından başlatılan yardımların (Ahenk, 7 Şubat 1929) biraz da olsa yüzleri güldürdüğü görülüyordu. Yeni bir çare bulunmalıydı. Tek tük yardımlarla bu işi yürütmek imkânsızdı. Mart ayı sonlarına doğru, yetkili mercilerce bir konu gündeme getirildi. İzmir şehrinde fakirleri çalıştırmak adına sanat evleri açılmalıydı. Halkın da deyimiyile; "usulsüz bir yığın para sarf edileceğine böyle evler yapılmalı" idi. Sanat evleri açmak, işsizleri ve dilencileri çalışmaya sevk etmek, çalışmanın zevkini, kazancını temin ve her açıdan huzurlu bir ortam yaratmak demekti. (Ahenk, 27 Mart 1929) Bu görüşmeler, hasta ve işsiz halkın cebine para sokacak ve yeterli/dengeli beslenmelerini bir ölçüde sağlayacak olan, hastalıklarla mücadelenin bir kanalı idi. En azından halkın düşüncesi budur. İleriki tarihlere doğru da işlerin açılması ve kazancın şehir içinde paylaşılması açısından yerli malına teşvik eder yönde basında "vatandaş!" diye başlayan öğütler yer almaya başlıyordu. Bu, mantıklı olarak, İzmir'de hastalıklarla mücadele açısından dolaylı bir etkendi. Çünkü ülke dışına gitmeyecek olan para; ülkede çözüm üretmeye dâhil bir olan bütçe demekti. İzmir Yerli Mallarını Koruma Cemiyeti, Yeni Gümrük Tarifesi Kanunu'nun Millet Meclisi tarafından kabul edildiği günün, memlekette "İktisat Bayramı" olarak kabul edilmesi yönünde bir girişimde bulunmuştu. (Ahenk, 17 Mayıs 1929) İlerleyen günlerde yine bir girişimde bulunulmuş, bu duruşu destekler nitelikte "İzmir Modası" halkın beğenisine sunulmuştu. (Ahenk, 29 Mayıs 1929)

1929 yılı, günleri geride bıraktıkça, insanlarda ve hayvanlarda rastlanan hastalıklar artarak kendini gösteriyordu. Bu dönemde Menemen'e bağlı Emirâlem nahiyesinin Bargir köyündeki keçilerde hastalık meydana gelmiş, merkez baytarı Osman Bey, hastalık mahalline giderek tedaviye başlamıştı. (Ahenk, 22 Nisan 1929) Aynı yılın sonraki dönemlerinde gazeteler hastalıkla mücadele konusunda uyarılarda bulunmaya ve bilgilendirmeye devam ediyordu:

"Tifo aşıl原因 sinekleri öldürünüz. Bunları ölüm takip eder.

Her sene bu kadar kişinin ölümüne sebebiyet veren tifonun mikroplarını tüylü ve pis vücuduyla nakleden karasinek hunhar ve çocuk öldürücüdür. Daima müzahrefat içinde yaşadığı için buradan aldığı hastalık tohumlarıyla yiyeceklerinizi zehirler..." (Yeni Asır, 31 Temmuz 1932) Bu uyarı ve bilgilendirmeler bazen reklam ni-

teliğinde bazen de doğrudan bir ilan şeklinde gerçekleştiriliyordu. Bu aşamalarda güvenlik güçleri de üzerine düşen vazifeyi tatbik ediyordu. “İzmir dahilinde yeri yurdu olmayan ve polis tabirlerinde kendilerine ‘sürtük’ denilen kadınlar, iki kısım olarak tespit edilmişler ve bunlardan bir kısmının memleketlerine gönderilmeleri, diğerlerinin de umumhaneye sevkleri” kararlaştırılmıştı.(Ahenk, 15 Ağustos 1929) Bu sıkı denetimler, dönemin ahlaki içerikli kanunlarını tatbik etmenin yanında zührevi hastalıkların halk arasında yayılmasını da engellemek içindi. Zaten türlü türlü hastalıklara maruz kalan İzmir, buna yenisini eklemek istemezdi. Bu olayları izleyen aylarda, yine basında bulaşıcı hastalıklara yakalananlar için, halka yardım teklifleri yer alıyordu:

“Aziz İzmirli Veremle Mücadele Cemiyeti’ni unutma

9 Eylül kurtuluş bayramıdır. Bugün Verem Mücadele Cemiyeti rozet dağıtacak ve hâsılattan bir kısmını Himayei Etfal Cemiyeti’ne verecektir.

Büyük yardıma muhtaç, mukaddes maksatlara doğru koşan bu hayırkar cemiyetleri düşününüz. Kesenizde onlara verilecek parayı hazırlayınız... Çocuklarınızı mübarek günün şerefine yapılacak yardıma alıştırmınız. Küçük zengin yavrular! Sizin gibi güzel, sizin gibi akıllı; fakat fakir, biçare yardıma muhtaç çocuklara (yardım) veriniz. Verem Mücadele Cemiyeti’ne, memleketin sıhhatine gayret ediniz, aziz İzmirli-ler.”(Ahenk, 8 Eylül 1929) Bununla birlikte, “vidansız ana ve babalar tarafından sokakta bırakılan yavrular” için de halktan yardım talep ediliyordu.(Ahenk, 11 Eylül 1929)

Basında yer alan reklam ve ilanlar, halka sağlıklı olma yönünde güzel şeyler öğretiyordu. Ancak bazı istisnalar vardı ki, satış uğruna ve belki de dönemin anlayışıyla ilgili olarak insan sağlığına zararlı şeyleri destekler nitelikte idi. Bunlardan birinin sloganı şu şekildeydi: “Çok sigara içtiğim halde ağzım güzel kokar ve dişlerim sağlam ve beyazdır...”(Ahenk, 20 Kânunusani 1930) Bu bir diş parlaticı reklamı idi. Ancak ne olursa olsun, sigara içmenin getireceği sonuçlara, çare oluyormuş gibi bir tavır sergiliyordu.

1929 Temmuzuna doğru sıtma ile savaş sürüyor, bataklılıkları kurutma çabası devam ediyordu. Bostanlı, kısmen Reşadiye ve Halkapınar bataklılıklarını yok edebilmek için ne kadar masrafın gerektiği, yetkililerce kalem altına alıyordu.(Yeni Asır, 19 Temmuz 1929)

1931 yılında, şarbon hastalığı ile ciddi mücadeleler vardı. İktisat vekâletinden İzmir şehrine, şarbon hakkında maddelerden oluşan bir bildiri gelmişti:

“1) İnsanlar arasında şarbon vukuatı çoğalmaktadır. Bilhassa mezbahalar olan yerlerde, hayvanların mezbahalarda kesilmesi ve etlerinin baytar olmayan yerlerde etibba tarafından sıkı muayeneye tabi tutulması (gerekir).

2) Mezbaha olmayan yerlerde derhal muayyen bir mevki tespiti ve bunun haricinde zebhiyatın sureti katiyyede men’i ve muayenenin temini(nin sağlanması gerekir).

3) Köylerden getirilecek etlerin muayene edilmeksizin istihlakine müsaade edilmemesi (gerekir).

4) Çarşıların baytarlar ve etibba tarafından mütemadi murakabe altında bulundurulması (gerekir).” (Yeni Asır, 10 Teşrinisani 1931)

Hastalıklarla mücadelede öncelikle halka büyük görevler düşüyordu. Dolayısıyla sıkı ve etkin bir bilgilendirmenin mutlaka yapılması gerekiyordu. İnsan ve hayvan hastalıklarının yanı sıra, bu tarihlerde bir de bağ ve bahçe hastalıkları kendini göstermeye başlamıştı. Bunun örneklerinden biri Foça'da görülmüştü. Hemen ziraattan görevli talep edilmiş, ancak Foça ziraat memuru halen izinde olduğundan yakınlığı dolayısıyla Menemen memuru Foça'ya getirilmişti. (Yeni Asır, 3 Temmuz 1931) İzmir genelindeki bağlarda haşere mücadelesi sürerken, (Yeni Asır, 12 Temmuz 1931) Tire'de görülen benzer duruma da müdahale edilmişti. Haşereler darı, pamuk, susam, börülce gibi mahsullere dadanmıştı. (Yeni Asır, 27 Temmuz 1931) Mahsulde gözlemlenen bu hastalık, iki yönden halkı perişan ediyordu: Birincisi gıda ürünlerinde kayıp yaşanıyordu. Bu da demekti ki, hastalıklarla mücadele eden insanlar yeterli ve dengeli beslenmeyi sağlayamayacaklardı. İkincisi, ürünlere dadanan ve hastalık getiren haşereler, verimi düşürecek, ekinlerin tamamını yok edecekti. Bu ise ciddi maddi kayıpların görülmesi demekti. Haşerelerin yanı sıra tarlalara yaban hayvanları da büyük zararlar getiriyordu. Bu dönemlerde domuzların tarlalara saldırdığı yönünde birçok haberler, basında yer alıyor; (Yeni Asır, 13 Ağustos 1931) insanlara olası bir kıtlığı düşündürüyordu; zaten çoğu alanda da kıtlık yaşanmıyor değildi. Dilencilerin bu dönemdeki yaygınlığı her şeyi izah etmeye yetiyordu. Günden güne sayısı artan dilencileri, zabita toplayıp mahkemeye sevk ediyordu. (Yeni Asır, 21 Temmuz 1931) 1931 Şubatı'nın ikinci haftasında 26 dilenci toplanarak adliyeye götürülmüştü. (Yeni Asır, 8 Şubat 1931) Üçüncü haftasında ise 80 dilenci Darülaceze'de toplandı. Bu bir bayram arifesi yaşanıyor olmasına binaen yapılmıştı. Yabancı olan dilenciler, memleketlerine gönderildi. Birçok dilencinin akrabaları da kendilerini almak için karakola geldilerse de reddedildiler. (Yeni Asır, 8 Şubat 1931) Güvenlik güçleri görevlerini ifa ediyor; ahlak zabıtaları zührevi hastalık yayabilecek işlerle uğraşan kadınları sıkı takip altında tutuyordu. (Yeni Asır, 8 Şubat 1931)

Hastaları muayene konusunda doktorların açtıkları özel poliklinikler kadar eczaneler de etkiliydi. Bunlar gazetelere ilan vererek, insanların kendilerine ulaşmalarını sağlıyorlardı. Şifa Eczahanesi sahibi Süleyman Ferit, müessesesinde; “*hassas sıhhi korsa, Barometre, kırılmaz termometre, sağlam termos şişesi, çocuk donları, muşambalar, fenni gözlük...*” (Yeni Asır, 25 Eylül 1932) gibi ürünler bulduru-yordu. Bunun yanı sıra diğer eczanelerin yaptığı gibi, hastalara bitkisel ilaçlar ve kolonyalar yapıyordu. Aynı dönemlerde Hilal Eczanesi'nin de hastalara bu tür hizmetler verdiğini görüyoruz.

1931 yılında gazete köşelerinde Aspirin reklamlarının sıkça yer aldığı görülür:

“Niçin daima neşeliyim? Beş dakika evvel müthiş surette dişim ağrıyordu. Mu-hakkak dün akşam üşütmüş olacağım. Fakat şimdi tamamen geçti. Çünkü iki tab-

let Aspirin aldım. Aspirin(in) sizin de ağrılarınızı ve sinirlerinizi böyle geçireceğine eminim”. (Yeni Asır, 15 Haziran 1931) Halkın ağrularına çare olan ilaçlar, elbette ki hastalıkları kökünden tedavi etmiyordu. Ancak bir süre rahatlatıyordu.

Doktorlar müesseseleriyle ilgili basına verdikleri ilan ve reklamlarda halkın kendilerine yönelmesi için toplumun o zamanki sosyal durumuna dair söylemler kullanıyorlardı:

“*Fukara Muayenehanesi*

Cilt hastalıklarına, frengi, bel soğukluğuna bakılır. Her gün öğleden evvel saat 9-11 arasında muayene 50 kuruştur. Çarşamba günleri mecanendir. Adres: ...” (Yeni Asır, 31 Temmuz 1931)

1931 yılında, sıtma halk arasında artış göstermişti. Sıtma ile mücadelede yer alan doktorlar, belediyece görevli sıhhiye memurlarını yanlarına alarak ev ev dolaşiyor; hastalara bakıyorlardı. Sıhhiye memurları ise hastalara belli ölçüde kinin dağıtıyordu. (Yeni Asır, 16 Ağustos 1931) Kinin şehirde kısıtlı olmakla beraber, fazlası da zarardı. Hastalar arasında hastalıktan iyice usanmış olanlar, çeşitli çareler aramaktan geri kalmıyorlardı. Bunlardan biri, doktor yerine “üfürükçü”ye para vererek hastasını iyileştirmesini istemiş, yakalanan üfürükçü mahkemeye sevk edilmişti. (Yeni Asır, 15 Teşrinievvel 1931)

Bulaşıcı hastalıkların mikroplarını muhafaza ederek, halk arasında yayılmasına sebep olan mekânlar arasında kahvehaneler ve kumarhaneler yer alıyordu. Toplu mekânlar, bulaşıcı hastalıklar konusunda hiç de uygun değildi. Yine bununla birlikte şehirde, bu kadar hastalık ve maddi darlık varken, kumarın bir salgın olmasının önüne geçilmesi için buna karşı mücadele veriliyordu. 1931 Eylülü’nde Nazilli’de benzer bir durum yaşanmış; kumara karşı mücadele verilmişti. (Yeni Asır 29 Eylül 1931) Fakat aynı dönemde mücadelenin artırılması yönünde önlemlerin alınması lazımdı. Çünkü şehir nüfusunda gitgide görülen artışın yanında bir de iskân olunmak üzere şehre Trabzon’dan 200 aşiret geliyordu. (Yeni Asır, 23 Eylül 1931) Gelenler sorun ve ihtiyaçlarıyla geliyor, bunlar için şehirde yeni bir bütçe tasarısı gerekiyordu. Çünkü zaten 1931 yılında ciddi bir gıda ihtiyacı vardır; para yoktur. Et, tavuk, sebze, meyve, vb. gıda ürünlerine büyük ihtiyaç duyulduğundan, bu gıda ürünleri hırsızlık suçlarında başı çeken nesne oluyorlardı. (Yeni Asır, 12,17,31 Mart 1931) Dönemin aydınları tarafından basında yer alan ve halkın sosyal durumuyla alakalı olan köşe yazılarına da artık tahammül edilemiyordu. Çünkü birçoğu yazıldığı yerde kalıyor; uygulamaya geçmiyordu. Dolayısıyla beyhude bir çabanın gereksizliği halk tarafından bazen dile getiriliyor, bunlara karşı yazılar da yayınlanıyordu:

“*Milletin ıstırapları gazete sütunlarında edebiyat yapmakla sükûn bulmaz!”* (Yeni Asır, 4 Teşrinievvel 1932)

1940’lı yıllarda İzmir şehrinin sağlık konusunda yaşadıklarına bakıldığında; durumun 1930’lu yıllara nazaran pek bir değişiklik kaydetmediği dikkat çekmek-

tedir. Sağlıklı olabilmek mücadelesi sürüyor, bu serüven her alanda da kendini gösteriyordu.

Hayvanlardaki bulaşıcı hastalıklar;

Vilayet Baytar Müdürlüğü'nün 1939 yılında salgın hayvan hastalıkları ile yaptığı mücadeleye dair bir istatistik hazırlanmıştı. Buna göre geçen sene içinde (1939) İzmir şehrinin muhtelif kazalarında 150.818 baş hayvanda şarbon, ruam, uyuz, kuduz, yanıkara, koyun çiçeği, pastörellez, piri plazmoz, tavuk kolerası ve şap hastalığı görülmüştü. Alınan fenni tedbirler neticesinde, bu hayvanlara, 2012.64 lira değerinde 22,5 litre serum ve 26 litre aşı harcanmıştı. Hastalığa yakalanan hayvanlarda ölüm oranı % 1,5'ti. Bunların ortalama değeri 3078 lira olduğu gibi, kurtarılan hayvan miktarı 204. 818 ve bunların ortalama değeri 3.497.455 liraydı. (Anadolu, 17 Şubat 1940)

1940 yılında Eşrefpaşa'da sahte ebelik yapan Süleyman kızı Ayşe adındaki bir şahıs yakalanarak tutuklanmıştı. Yapılan tahkikata göre sahte ebe Ayşe, tutuklanmasında beş gün evvel Mehmet kızı ve Sadık karısı Bayan Kübra'yı "gayrifenni bir surette" doğurtmuş ve hastalanan Kübra, Memleket Hastanesi'ne kaldırıldıysa da orada hayatını kaybetmişti. (Anadolu, 3 Kânunusani 1940) Yine bu dönemlerde, Karşıyaka'da 40 yaşındaki Hüseyin oğlu Halil ve Mehmet karısı 50 yaşındaki Hatice, evinde hasta yatan birini doktor yöntemleri haricinde iyileştirmek istemişti. Muskayı yazan Halil, bu işten 500 kuruş alıyordu. Bu işi yapan ve yaptıran kişiler hakkında derhal soruşturma açılmıştı. (Anadolu, 15 Ağustos 1940)

İzmir'de sağlıkla ilgili vakalar daha değişik boyutlarda da görülebiliyordu. 1940 Ağustosunda, 19 yaşında Şöhret adındaki bir kız erkek olmak için Memleket Hastanesi'ne getirilmişti. (Anadolu, 24 Ağustos 1940) Tüm işlemleri gerçekleştirilen Şöhret, birkaç gün sonra arzu ettiği cinsi duruma sahip olmuş ve Salih adını almıştı. (Anadolu, 3 Şubat 1940) Bu da şunu gösteriyordu; İzmir şehrinde zamanın modern cihazlarından bazıları kısıtlı da olsa bulunuyordu. Ancak hasta yatırma kapasitesindeki sınırlılık sürüyordu. Deliler, yer olmadığı için Memleket Hastanesi'ne alınmıyorlardı. Bunların taşkınlıklarına tahammül edemeyen halk, durumdan şikâyetçiydi. Bu konuda gazetelere mektuplar yağıyordu. (Anadolu, 13 Şubat 1940)

Hastalıklarla mücadelede çocukların da bilinçlenmesi açısından, şehirde "Sağlık Çocuk" adlı bir mecmuanın çıkarılması çocuklara müjde sloganıyla tanıtılıyordu. (Anadolu, 17 Birinciteşrin 1940)

Bu mücadelede eğitmenlere düşen görev ne idi? Eğitmenler de Köy Enstitüsü'nün verdiği karara göre; buldukları köylerde en az iki gece halkı eğitecek; okuma-yazma öğretecekti. (Anadolu, 24 Mayıs 1940) Evet, şüphesiz okuma-yazma halkın bilinçlenmesi ve bu mücadelede yer alması için çok gerekliydi. Ayrıca tüm memurların senede en az 50 kuruş vermek suretiyle Çocuk Esirgeme Kurumu'na üye olmaları, Dâhiliye Vekâleti'nden bir tamimle İzmir şehrine bildirilmişti. (Anadolu, 23 Temmuz 1940)

1940 Temmuz'na doğru yine hayvan hastalıkları şiddetini göstermeye başlamıştı. Bergama'da görülen bir vaka üzerine Veteriner Müdür Nazım Uygur, hastalığa müdahale etmişti. (Anadolu, 3 Ağustos 1940) Aynı dönemi takiben halk arasında sıtma, canları yakmaya devam ediyordu. Vekâlet'ten yine kinin getirilerek hastalara dağılıyordu. Sıtmanın Ağustos döneminde artması normaldi. Çünkü mevsim koşulları buna müsaitti. Sıhhiye Vekâleti mücadeleyi yakından takip ediyordu. Bununla birlikte halkın da bu illete karşı kendini korumasını; üzerine düşeni yapmasını istiyordu. (Anadolu, 4 Ağustos 1940) Az zaman sonra, Bayındır'ın kinin ihtiyacının aşırılığı dikkatleri çekmeye başlamıştı. Kaza merkezi ve köylerde sıtmanın bir hayli arttığı bildiriliyordu. Öncelikle köylerin kinin ihtiyacının karşılanması gerektiği düşünülüyordu. Kaza kaymakamı, köyleri teker teker dolaşarak durumu görmüş ve kinin konusunda gerekli mercilere emir beyanatta bulunmuştu. Aynı şikâyet, Menemen'de de görülüyordu; yağmur suları kurutulan bataklıkları ve kuyuları doldurmuş; sivrisinekler tekrar sıtma yaymaya başlamıştı. (Anadolu, 4 Ağustos 1940)

Ardı gelmeyen sorunlarla birlikte, İzmir şehrinde nüfus da yükseliyordu. 1935 yılında İzmir dâhilinde yaşayan nüfus, 1940 yılı sayımlarına göre 43.927 artmıştı.

Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam
1935	291.881	304.969	596.850
1940	314.55	326.322	640.777

İzmir'in Nüfusu

Dönemin hükümeti tarafından İzmir'in ve Tüm Türkiye'nin sorunlarına çözüm üretmek isteniliyor; bu yolda türlü tamimler yayınlanıyor, büyük gayretler harcanıyordu. Böyle bir atmosferde nüfus artışı az bile olsa, eldeki mevcut imkânların kısıtlılığı, istenmeyen sonuçlar doğurabiliyordu. Ancak, bu dönemlerde Türkiye genelinde nüfusa teşvik politikaları hatta ödüllendirmeler söz konusu idi. Bir yönden genç ve dinamik nüfusa da ihtiyaç vardı. Bu, kalkınmada önemli bir unsurdur. İşte o yıllarda uygulanan teşvik politikasının basına yansıyan bir örneği de şöyledir:

“Bahtiyar bir Türk Anası altın şeref madalyasıyla taltif edildi...”

Yarbay Sabri Özhan'ın eşi 37 yaşındaki Bayan Şahika, 3'ü erkek 4'ü kız 7 evlat sahibi olmuş, Sıhhat Vekâleti tarafından ödüllendirildi. Her Türk kadını evlat sahibi olmakla övünmeli...” (Anadolu, 23 Ağustos 1941)

Elbette ki övünmeliydi; ancak çocuk sayısının artması demek, dönemin Türkiye'sinde sahipsiz, bakımsız ve hasta kişi sayısının artması anlamına da geliyordu. Fazla çocuk için teşvik uygulayan hükümet, vatandaşın birbirine destek olmasını; resmi ve dini/kutlu günlerde bunlara ve askere yardım edilmesini basın yoluyla halka duyuruyordu. Vatandaş, kendi elinden geldiğince bağışta bulunuyordu. Ha-

nımlar askerlere verilmek üzere örgü örüyor, erkeklerde çeşitli yardımlarda bulunuyordu. (Anadolu, 29 Birincikanun 1941)

1941 yılının ilk aylarını yaşıyan İzmir'de hastalıklarla olan mücadele yine basın desteğiyle sürüyordu. Vatandaşın başı sıtma belasından henüz kurtulamamıştı. Uyarılar yine bu yöndeydi:

“Vatandaş, oku ve başkalarına da söyle...”

Bütün yaz ve güz aylarında hepimizi taciz etmiş, içimizden birçoklarına da sıtma hastalığı aşılamış olan sivrisinekler şimdi evlerde bodrum, kiler, hamam yük ve odalarla avlu, ahır ve izbelerde yarı rutubetli, ılık ve loş köşelerde gizlenmiş, havanın ısınmasını beklemektedirler.

Önümüzdeki bahar ve yazı rahatça, selametle geçirmek için hemen şimdiden tüt-sü ile, kükürtle, filit ve emsali ilaçlarla bunları bayıltıp avlamak ve güzelce süpürüp yakarak yok etmek gerekir.

Sıtma Mücadelesi” (Anadolu, 5 Şubat 1941)

1941 Martı'nda İzmir şehrinde sıtma mücadelesi için tüm ilçelere verilen uyarı ve tamimler devam ediyordu:

“Bu sene havaların soğuk ve yağışlı gitmesi ve yer yer ırmak, çay, derelerin taşması ile bataklıklar meydana gelmiş ve mahalle ve köylerdeki çeşme yalıkları ile çamaşır ve bulaşık sularının gelişigüzel akması neticesinde birçok su birikintileri hasıl olmuş ve olmakta bulunmuştur. Şehir, kasaba ve köylerde biriken gübrelerin ve açıkta bulunan abdesthane ve çukurlarının ve süprüntülerin, karasineklerin çoğalmasına sebebiyet vermekte bulunduğu cihetle sıtma mücadelesi, belediye ve köy ihtiyar meclisleri teşkilatının şimdiden faaliyete getirilmesi ve mahzurlarının izalesine ait mesainin belediye ve köylerin en başta gelen faaliyetleri arasına konulması ve 839 numaralı sıtma mücadele kanunu ve bunun tatbik suretini gösterir talimatname ve enhari sağire ve köy kanunları hükümlerinin de tatbik ve takip olunması ve küçük sa'y mükellefiyetleri esasları dahilinde acele tedbirler alınması ve belediye ve köy bütçelerine gerek bu mücadelenin layıkıyla icrası ve gerek kinin tedariki için kafi tahsisat koydurulması ve her nevi müessesat ile hal ve vakti müsait olanlara ait mahallerdeki amil ve mahzurların kendi ve saitiyle izalesinin temin kılınması suretiyle bu çok ehemmiyetli işin bütün gereklerinin yerine getirilmesini ve sivrisineklerin uçma zamanı gelmek üzere bulunduğundan alakadarların derhal vaziyete sevki ile bu hususta geceli gündüzlü mesai ve gayret gösterilmesini ve faaliyet safahatından 15 Mart 1941 tarihinden itibaren her on beş günde bir vilayette malumat verilmesi...”

İzmir Valisi

F. Tuksal” (Anadolu, 22 Mart 1941)

Bu bildirgeden sonra, basında, sıtma mücadelesinde köylerde ve şehirlerde hangi müesseselere ne gibi görevler düştüğü yönünde talimatlar yer aldı. Bu talimatlar, 939 No.lu Sıtma İle Mücadele Kanunu'nun alt maddelerine dayandırılıyordu. (Anadolu, 9 Nisan 1941) Ayrıca bu günlerde Dikili ve Bergama'da koyunlarda çiçek hastalığı görüldüğü haberi alınmıştı. (Anadolu, 10 Nisan 1941)

Vali Fuat Tuksal, köprü inşaatları üzerinde incelemelerde bulunurken, sıtma üzerinde de yoğunlaşıyordu. Bu konuda Torbalı kaymakamı ile ciddi görüşmelerde bulunmuştu. (Anadolu, 12 Nisan 1941) Şehrin her yerinde bataklıkların, çukurların ve kendiliğinden oluşmuş olan su birikintilerinin kurutulması yönündeki çalışmaların hızlanması konusu gündeme getirildi. (Anadolu, 18 Nisan 1941) 1941 Nisanı'nın en büyük sıtma mücadelesi Güzelyalı, Halkapınar bataklıklarını kurutmakla başlıyordu. Mersinli-Bayraklı demiryolu civarındaki su birikintilerinin ortadan kaldırılmasına da yine bu ay içinde başlayacaktı. (Anadolu, 19 Nisan 1941) Neticede şöyle düşünülüyordu: Sıtma mücadelesine ehemmiyet verilecek, her vatandaş ya üç gün bu organizasyona katılacak ya da bedelini ödeyecekti. Bu bedel, nakdi yardım şeklinde olacaktı. Başlangıç ise Güzelyalı-İnciraltı civarında olacaktı. (Anadolu, 22 Nisan 1941) Bornova'da da sıtma ile mücadele komisyonu oluşturularak, evlere mzaot dağıtılmak suretiyle mücadele icra ediliyordu. (Anadolu, 26 Nisan 1941)

Mücadele gruplarının oluşturulmasından birkaç gün sonra, Güzelyalı'da tramvay deposu civarındaki bataklığın kurutulması işlemine başlanmıştı. Ancak belediye 90 kuruş gündeliğe çalıştıracak işçi bulmadığı için 120 kuruşa işçi çalıştırmak zorunda kalmıştı. (Anadolu, 25 Temmuz 1941)

Bayındır'da sıtma mücadelesi 1941 Temmuzuna kadar sürmüş, birçok bataklık kurutulmuştu. Bu işler için on bin görevli çalıştırılmıştı. Sıtma hastası olan birçok vatandaşa, 21 kilo kinin dağıtılmıştı. Bunun 12 kilosu Kızılay, 7 kilosu belediye, 2 kilosu da halkevlerince karşılanmıştı. Bununla birlikte CHP'de bu mücadele sırasında ayriyeten 10 kilo kinin dağıtarak şehrin sıhhatine destek sağlamıştı. (Anadolu, 2 Ağustos 1941) Ağustos ayı geldiğinde, basında yer alan tedbir ilanları halkı bilgilendirmeye devam ediyordu: "*Sıtmaya dikkat ediniz. Çocuklarınızla iyi alakadar olunuz*".

Çocuklarla çok iyi alakadar olmak gerekiyordu; basında yer aldığı gibi. Gelecek, bu temeller üzerinde yükselecekti, şüphesiz. Bu dönemlerde hükümetin çok anlamlı bir projesi vardı. Gürbüz çocuk yetiştirmek. Hatta bununla ilgili yarışmalar bile düzenleniyordu. Böylelikle halkın çocuklara iyi bakım yapması, sıhhatli bir neslin temeli atılarak inşasının gerçekleştirilmesi sağlanacaktı:

"Gürbüz çocuk yetiştirmek; bakım/sıhhat

Çocuğunuzun kaç aylık olduğunu ve altı kuruşluk posta pulu ile adresimize gönderiniz. Size (bakım-öğüt) lerimizden gönderelim.

Çocuk Esirgeme Kurumu Merkezi, Ankara" (Anadolu, 11 Haziran 1941)

Sıtma gibi, şehirde zührevi hastalıklarla olan mücadeleler de sürüyordu. Hastaları tedavi ederek gerekirse yatakta iyileştirmek durumunda kalan Eşrefpaşa Zührevi Hastalıklar Hastanesi, bunların besin işleriyle de titizlikle ilgileniyordu. Çünkü bu dönemde hastalığı yenebilmek, dengeli ve yeterli beslenmeyle çok yakından bağlantılıydı. Bu dönemlerde, konuyla ilgili, söz konusu hastanenin verdiği bir ilan göze çarpmaktadır:

“Eşrefpaşa Cild Ve Zührevi Hastalıklar Hastanesi Baştabibliği

Eşrefpaşa Cild Ve Zührevi Hastalıklar Hastanesi'nin 941 mali yılı ihtiyacı olan ekmek ile koyun ve dana eti 15 gün müddetle açık eksiltmeye çıkarılmış ise de talip zuhur etmediğinden 18 bin kilo ekmek, 600 kilo koyun eti ve 7500 kilo dana eti 15-8-941 tarihinden itibaren temdiden on gün müddetle yeniden eksiltmeye çıkarılmıştır. Taliplerini şartnamelerini görmek ve peşinen yatırılması lazım gelen pey akçalarının miktarını öğrenmek üzere her on gün hastane heyet idaresine müracaatları ve ihale günü olan 25-8-941 Pazartesi günü saat ondan on ikiye kadar vilayet daimi encümenine müracaat etmeleri ilan olunur.” (Anadolu, 15 Ağustos 1941)

1942 yılına gelindiğinde, imkânlar çerçevesinde bir hayli yol kat edilmiş olarak, mevcut durumun daha da iyileştirilmesi için çabalar harcanıyordu. Gazeteler, şehrin bu mücadelesinde hep yanında oluyordu. Doktorlar, gazetelere açılan sağlık köşelerinde halkı bilgilendirmeye başlamıştı. Dr. Niyazi Köymen de bunlardan biriydi:

“Sağlık Bahisleri Köşesi-Dr. Niyazi Köymen

Sıtmanın ilacı kinindir...

1-Kinini gereksiz kullanmayın,

2-Erkenden doktora gidin,

3-Herkes kendine verilen kinini kendisi kullanmalı,

4-Cibinlik ve filit kullanmalı. En ufak bir çamurluğu bile kurutmalı...” (Anadolu, 3 İkincikanun 1942)

Hastalıklarla mücadelede mikroplara karşı dikkatli olmak gerektiği kadar soğuklara karşı da korunaklı olmak gerekiyordu. Bunun için de olandan olmayana bazı aktarımlar gerçekleştirilmeliydi. Yine İzmirlilere görevler düşüyordu. Elbette ki üzerlerine düşeni yapmışlar; erlere birçok yardımlarda bulunmuşlardı. Maliyeti 12.000 liranın üzerinde erlere yardım yaptılar. Bu aşamada Kızılay Kurumu'yla birlikte çalıştılar. 5605 don, 5637 gömlek, 4702 yün çorap, 103 kazak. Bunlar henüz imalathanelerde dikilmekte olanların dışındaydı. (Anadolu, 8 Şubat 1942)

Bu tarihlerde kaymakamlık, sosyal yardımlaşma kapsamında köy ve nahiyelere sıtma ile mücadele çerçevesinde talimatlar yolluyor; hemen akabinde de mazot dağıtımının yapılacağını bildiriyordu. (Anadolu, 24 Mart 1942) Birkaç gün sonra mazot dağıtımına başlanmıştı. (Anadolu, 27 Mart 1942) Ancak hükümetten gelen bir karara göre, Hastanelerde sıtma tedavisinde kullanılan kininde tasarrufa gidil-

meye başlanılacaktı. Buna sebep olarak da stokların yetersiz kalması gösteriliyordu. (Anadolu, 24 Mart 1942)

1942 Nisanı'nda Eşrefpaşa'da bulunan Talebe Çayırı'nda çukur kurutma faaliyetleri devam ediyordu. (Anadolu, 4 Nisan 1942) Ancak yıllardır hakkında karar alınan Halkapınar bataklığı halen kurutulamamış; kuruyan yerleri de kısmen eski haline gelmişti. Halk bundan dolayı feryat eder vaziyette gazetelerden seslenişe geçiyordu: "Halkapınar bataklığının kuruduğunu görecek miyiz?" Halkapınar'daki büyük bataklık, halkın büyük bir korkusuydu. Tamamı kurutulamamıştı. Halkapınar-Tepecik arasına yapılacak fabrika yolu için dere kenarına set çekilmek üzere, 50 kadar belediye temizlik işçisi, kurutmada görevlendirilmişti. Böylece 8-9 bin kişi, bu mikrop saçan yoldan kurtuluyordu. (Anadolu, 11 Nisan 1942)

1942 Nisanı'nın sonlarına doğru, Güzelyalı'da bulunan su birikintileri belediyece kurutulmuştu. Birçok yere de mazot dağıtılmıştı. Evlere verilen mazottan litre başına 25 kuruş toplanmıştı. Buradan sonra İnciraltı'nda icraya başlanacaktı. (Anadolu, 26 Nisan 1942) Sonraki dönemlerde, Veremle Mücadele Cemiyeti'nin gazetelerdeki uyarı içerikli yazıları göze çarpıyordu:

"Yerlere tükürmek ayıp olduğu kadar yurttaşların sağlığına saygısızlıktır. Veremle Mücadele Cemiyeti" (Anadolu, 6 Mayıs 1942)

"Kitap yapraklarını açmak için parmaklarınızı ve mektup zarflarının kenarlarını yapıştırmak için yalamayınız."

Tüm bunlarla birlikte "Milli Şef" İsmet İnönü'nün 19 Mayıs'ta gençliğe sesleniş sırasında söylediği bir söz de halka umut ışığı oluyordu:

"Sizin hayatımızın sıhhatli ve neşeli geçmesi için çok göreceğimiz fedakârlık yoktur!"

1942'nin Haziran ayında Menemen'de sıtma ile mücadelede durum iyiye gidiyordu. Buruncuk Köyü'nün Azmazi Gölü'nün suları Gediz Nehrine akıtılmış, Çakmaklı Köyü'nün Uyuz bataklığının pis suları da derin oluklarla imha edilmişti. Biçar ovasındaki büyük gölün suları da denize akıtılmıştı. (Anadolu, 25 Mayıs 1942)Ancak bu dönemde sıtma klasiği son bulamamış, hastalığın getirdiği kayıplar sonraki yıllara doğru uzamıştı. İzmir'de sıtma ve kinin tevzi işleri sürüyordu. Sivrisinekler halen fazlaydı. Doğal olarak, kinin ihtiyacı da fazlaydı. Şehirde sıtma mücadelesi için Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürlüğü ile Belediye Sıhhat Müdürlüğü işbirliği yapmışlardı. Civardaki su birikintileri kurutularak yerlerine mazot dökülmüştü. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti 36 kilo devlet kininini İzmir eczanelerine dağıtarak sattırmaktaydı. Evvelce de 36 kilo kinin gelip satılmıştı. Ancak piyasada kinin ihtiyacı karşılanamamaktaydı.(Anadolu, 8 Haziran 1942)

SONUÇ

1940'lı yıllarda hastalıklar ve bunlara yapılan müdahaleler genel olarak böyle idi. 1950'li yıllarda Türkiye'de veremden ölenlerin sayıca azaldığı görülüyor, bu durum, Verem Savaş Haftası'nda İstanbul'da Dr. Fazıl Erhat tarafından dile getiriliyordu. Erhat, durumu "veremle savaşın tesiri" olarak değerlendiriyordu. Veremden dolayı ölüm nispeti 1947 yılında yüz binde 280 iken, 1951'de yüz binde 175'e düşmüştü. % 40 orandaki bu azalmaya sebep olarak, alınan korunma tedbirleri ve yapılan sıhhi işlemler gösterilmişti. Gerek dispanserlerde ve gerekse seyyar röntgenlerle öğrenci ve işçi topluluklarının muayeneden geçirilmesi, hasta olanların derhal tedaviye alınması ve tedavi fiyatının düşmesi bunda çok büyük bir rol oynamıştı. Yapılan test kontrolleriyle sabit ve seyyar röntgenlerle Verem Savaş Derneği'nde 150.000'ni aşan vatandaş kitlesi muayene edilmişti. Üniversite ve Yüksekokullar öğrencileri muntazam olarak, Verem Savaş Derneği'nde muayene ve aşılarını yaptırmaktaydılar.(Cumhuriyet, 9 Ocak 1953)

İzmir'de olduğu gibi bu dönemlerde Türkiye'nin her köşesinde, hastalıklar konusunda olağanüstü haller yaşanabiliyordu. Örneğin, salgın hastalıkların en yaygın olduğu bu dönemlerden yıllar sonra, Maraş'ın Bertiz bucağında tifolu 10 çocuğu iyileştirmiş olan 20 yaşındaki bir köy ebesi, hastalığın kendisine bulaşması sonucunda, hastaneye kaldırılmış, ancak ilaç yetersizliğinden hayatını kaybetmişti.(Hürriyet, 15 Mart 1969) Bunun gibi, aynı yılda Sarılık İstanbul'u tehdidi altına almıştı. Dönemin resmi rakamlarına göre hastalık % 180 artmıştı. Şehir, büyük çapta bir sarılık hastalığı tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktaydı. Bulaşıcı olan ve kirli gıda maddeleriyle pis sulardan geçen hastalık, önüne geçilemez bir hal almıştı. Bu dönemde, şehirde 70 gün içinde 381 hasta tespit edilmiş, bunlardan en az 9'u aynı süre zarfında ölmüştü.(Hürriyet, 27 Mart 1969)

KAYNAKÇA

Gazeteler

Ahenk

Anadolu

Cumhuriyet

Hizmet

Hürriyet

Milliyet

Yeni Asır

Yıldız

Kitap ve Makaleler

ARIKAN, Zeki, **İzmir Basınından Seçmeler (1923-1938), II. Cilt-II. Kitap**, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2008.

ATILLA, A. Nedim, **Gelişen İzmir, 1927-1928 İzmir Belediyesi Albümü'ne 2001 Yılından Bir Bakış**, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2001, s. 16.

BAYAZIT, M. Taner, **İzmir Basınında Demokrasi Mücadeleleri (1923-1950)**, İzmir, 1992.

DALDAL, Enver, **İzmir Şehrinin Kuruluşunun Beşbininci Yılında Değerli Uzmanların Açıklamaları, Yeni Asır 15 Ağustos 2000**, Haz., İzmir, 2000.

EGE, A. Şahabettin, **Eski İzmir'den Anılar**, Notlarla Yay. Haz. Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2002.

GÖKSU, Emel, **1929 Dünya Ekonomik Buhran Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası**, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2003.

PINAR, İlhan, **Gezginlerin Gözüyle İzmir; Orrie Muller'in İzmir'i (20 Nisan 1931)**.

SERÇE, Erkan, **İzmir ve Çevresi Resmi, Özel Binalar İstatistiği, 1918**, Haz., Akademi Kitabevi, İzmir, 1998, 17.

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 06.12.2014
Yayın Kabul Tarihi: 07.04.2015

Mevdûdî'yi Kitâb-ı Mukaddes'e Müracaata Sevk Eden Âmiller *

The Reasons That Urged Mawdudi To Refer To The Bibles

Burhan ÇONKOR **

Öz

Bu çalışmada, ilk önce Ebu'l A'lâ el-Mevdûdî'nin, tefsir yöntemi ve Kitâb-ı Mukaddes'e bakışı hakkında bilgiler verdik. Bu çalışmanın amacı, Tefhîmü'l-Kur'ân adlı eserde Kitâb-ı Mukaddes bilgilerine ne kadar ve hangi amaçla yer verildiğini tespit etmek ve yazarın bu konudaki görüşlerini ortaya koymaktır. Mevdûdî'nin en önemli eseri sayılan Tefhîmü'l-Kur'ân, Müslümanların en çok istifade ettiği tefsirlere dendir. Çalışmamızın esas gayesi de, Mevdûdî'nin konuya bakışını ve Kitâb-ı Mukaddes'e neden başvurduğunu belirleyerek, adı geçen eserden faydalanma konusunda okuyucuya da yardımcı olmak ve Mevdûdî ve tefsiri hakkında daha bilimsel ve objektif değerlendirmeler yapılabilmesine katkı sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Mevdûdî, Tefhîm, Kitâb-ı Mukaddes, İsrâiliyyat

Abstract

In this study, first we have provided information about Mawdudi's exegesis method and his approach to the Bibles. The purpose of the study is to determine how and how much Biblical information is referred to in Mawdudi's book Tefhim al-Qur'an and to present the views of Mawdudi on this subject. Mevdûdî's work Tefhim al-Qur'an is considered by muslims as one of the important exegesis works on

* Bu çalışma "Tefhîmu'l-Kurân'da İsrailiyyatın Ele Alınış Biçimi" adlı yüksek lisans tezimizin içeriğinden istifade edilerek üretilmiştir.

** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri/Tefsir Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.
e-mail: bconkor@hotmail.com

the Qur'an and one of the most referred to sources. Our main purpose is to assess Mawdudi's views on the subject and the reasons that forced him to refer to biblical information. This will help the reader to benefit from his work better and contribute to a more scientific and objective assessment of Mawdudi and his commentary.

Key Words: Mawdudi, Tafhîm al-Qur'an, Biblical information, İsrâiliyyat

Giriş

Etkisi sadece yaşadığı dönemle sınırlı kalmamış, fikirleri ve siyasi hayatıyla kendisinden sonra da bu etkiyi sürdürmüş olan Ebu'l A'la el-Mevdûdî, Tefhîmü'l-Kur'an adlı eseriyle, tefsir alanında önemli bir yer işgal etmiştir. 1942 yılında başladığı tefsir çalışmasını, 1972 yılında tamamlamıştır. 30 yıl 4 ay gibi geniş bir zamanın ürünü olan Tefhîmü'l-Kur'an, İslam Hukuku, Tarih, Akide, İslam öncesi Arap toplumlarının yaşamı, Peygamberlerin hayatı ve birçok güncel içtimai-politik konuları içermektedir. (Ahmad 1993: 435). Gerek Mevdûdî'nin hayatı ve eserleri gerekse Tefhîmü'l-Kur'an'ı ve bu eserde kullandığı metodu üzerine bu güne kadar bir takım çalışmalar yapılmıştır.¹ Bu çalışmalarda her ne kadar Mevdûdî'nin İsrailiyyat türünden nakillerine değinilmişse de, O'nun Kitâb-ı Mukaddes'e yaklaşımı ve bunun gerekçeleri üzerinde, tefsirinin tamamı incelenerek ortaya konmuş net bir söylem oluşturulduğu söylenemez. Bu durum, hem bir müfessir olarak kendisi, hem de tefsiri hakkında sübjektif değerlendirmeler yapılarak, lehinde ya da aleyhinde söylemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu çalışma, Mevdûdî'nin kutsal kitaba neden müracaat etme gereği hissettiğini ortaya koymak için kaleme alınmıştır. Zira Tefhîmü'l-Kur'an'ın çok yönlü incelendiği diğer çalışmalarda, Mevdûdî'nin kutsal kitaba yaptığı bu müracaatlarının, onun Kur'an'ın saf ve gerçek mesajını aktarma çabası ile Kur'an hakkındaki şüpheleri giderme ve soruları cevaplandırma (Mevdûdî 2002: VII/341-349) gayesinin bir parçası olduğu, tefsirinin tamamı dikkate alınarak üzerinde yeterince durulmamıştır. Biz çalışmamızda, başlıklar halinde onun bu gerekçelerini, tefsirinden örnekler vererek izah etmeye çalışacağız. Mevdûdî'nin bazen tek bir rivayeti, birden fazla gerekçeyle tefsirine aldığı da olmuştur. Biz bu durumda rivayetin geçtiği ilgili yere farklı başlıklar altında tekrar işaret ettik. Bu çalışma Tefhîmü'l-Kur'an'ın tamamı incelenerek oluşturulmuştur. Ancak, makale boyutunda bir çalışmada bu örneklerin tamamına yer verme imkanımız olmadığı için tercihlerde bulunup, diğer örnekleri de dipnotlarda göstermeye çalışacağız. Sonuçta Mevdûdî'yi farklı kılan bu gayretinin sebeplerini ve sonuçlarını ortaya koyarak, eser hakkında daha objektif bir değerlendirme yapma imkanı bulmuş olacağız. Ayrıca bu çalışma, Kur'an ve Kitâb-ı Mukaddes bilgilerinin belli açılardan karşılaştırılmasını da içermektedir.

¹ Bu çalışmalar için bkz. Koç, Zafer, *Ebu'l-A'la el-Mevdûdî (1903-1979) ve Tefsirdeki Metodu*, (Yüksek Lisans), AÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995; Çonkor, Burhan, *Tefhîmü'l-Kur'an'da İsrailiyyatın Ele Alınış Biçimi*, (Yüksek Lisans), S.Ü.S.B.E, Konya, 2008; Başkan, Ömer, *Kur'an Yorumunun Politik Bağlamı Mevdûdî Örneği*, Berikan, Ankara, 2010; Kaya, Mesut, *Çağdaş Tefsirlerde İsrâiliyyata Yaklaşım ve Kitâb-ı Mukaddes Bilgilerinin Kullanımı*, (Doktora), Necmettin Erbakan Üniv. Sosyal Bil. Ens. Konya, 2013.

A- Mevdûdî'nin Tefhîmü'l-Kur'ân'daki Metodu ve Kutsal Kitap Hakkındaki Görüşü

Mevdûdî'yi tefsir yöntemi açısından diğer müfessirlerden farklı kılan en önemli özellikler; kaynağı belirsiz ve tefsire ciddi manada katkısı olmayacak rivayetleri kullanmayıp, kullananları eleştirmesi,² tefsirinde pek fazla önemsememesi,³ kendine has gerekçelerden hareket ederek, Kitâb-ı Mukaddes, Talmud ve Yahûdîlere ait bazı kaynakları ısrarla kullanmış olmasıdır. Ona göre, kendisinin kutsal kitaba ve diğer Yahûdî kaynaklarına yaptığı müracaatlar, klasik müfessirlerinkinden farklıdır. Çünkü o bu müracaatları ile, Yahûdî ve Hıristiyanların tarihi süreçteki hatalarına kendi kaynaklarından delil getirmeyi amaçladığı gibi, özellikle müsteşriklerin Kur'ân'ın vahyî bir kitap değil Hz. Muhammed'in (s.a) bir eseri olduğunu gösterme çabalarına da cevaplar içermektedir. Çünkü Kur'ân'ın Yahûdî-Hıristiyan kaynaklarına dayandığına dair, özellikle geçtiğimiz yüzyılda yaygınlaşan iddialar, cevap verme zorunluluğunu da beraberinde getirmiş, bu yöndeki gayretler de Kitâb-ı Mukaddes'in tefsir malzemesi olarak kullanılmasının yolunu açmıştır. Böylelikle Kur'ân, Kitâb-ı Mukaddes'e yapılan referanslarla teyit edilmiş ve Kur'ân kıssalarının yorumları isrâiliyata nazaran daha sahih addedilen (Kaya 2013: 264) materyallere dayandırıldığı düşünülmüştür. Bu açıdan bakıldığında, tefsir faaliyetlerinde kutsal kitaba yapılan müracaatlar, sıradan isrâilî rivayet kullanımının ötesine geçmektedir.

Yahûdî ve Hıristiyan kaynaklarına vukûfiyeti ile tanınan Mevdûdî, Kitâb-ı Mukaddes'i diğer isrâilî kaynaklardan farklı bir konuma yerleştirmiş, aralarındaki farklılıklara değinerek Yahûdî din adamlarının kutsal kitap üzerindeki tasarruflarına işaret etmiştir. Zira eğer iki benzer olaydan sadece biri Kitâb-ı Mukaddes'te yer almışsa, bu kitapta yer almadığı için diğer olayın olmadığı anlamına gelmez. Bundan başka Kitâb-ı Mukaddes'in İsrailoğulları'nın tüm tarihini eksiksiz bir şekilde ele aldığı da söylenemez. Kitâb-ı Mukaddes'te değinilmeyen birçok olayın Talmud'ta yer alması bunu ispatlamaktadır (Mevdûdî 2002: III/195). Mevdûdî, tefsirinde kıssaları açıklarken, Kitâb-ı Mukaddes veya Talmud'ta bilgi varsa, o kaynağa mutlaka müracaat edip, o kıssa üzerine değerlendirmeler yapar. Bu değerlendirmeler dikkatle incelendiğinde, kutsal kitaba her başvurunun altında, farklı bir gaye güttüğü anlaşılabilir.

Klasik isrâilî kaynakların yanında müsteşriklerin çalışmaları da Mevdûdî'nin başvuruları arasındadır. Örneğin Lokman Hakîm hakkındaki değerlendirmelerinde şöyle demektedir:

² Mevdûdî, isrâilîyyat kullanımlarını bazen sahih rivayetlerle, bazen Kur'ân metni ile bazen de akli gerekçelerle eleştirmiştir. Bkz. (Mevdûdî 2002: I/568-569, II/408- 409, 447-448, III/314-315, IV/174, 505, V/71)

³ Mevdûdî her ne kadar bu tür rivayetleri kullananları eleştirmiş olsa da, kendisinin de zaman zaman bu türden isrâilî rivayetleri kullandığı olmuştur. Maksadı diğer müfessirler gibi, Kur'ân'ı açıklamak olmalıdır. Ama bu tür rivayetleri kullananlar için sarfettiği sert eleştirilere kendisi de muhatap olmuş oluyordu. Örnek olarak bkz. (Mevdûdî 2002: II/475, III/225, 321, 325, IV/174, V/79, VII/83-85)

“Müştşirik Derenbourg’un: Lokman Hakim (Fables De Loqman Le Sage) adıyla neşrettiği Paris’teki Arapça el yazması, Lokman külliyyatıyla alakası olmayan uydurma bir nüshadır. Bu masallar M.S. 13.yy. da yaşamış biri tarafından derlenmiş bir kitabın tercümesidir ve yazar yahut mütercimi kitabı Lokman el-Hakim’e izafe etmiştir. Müştşirikler böyle araştırmaları hep özel bir hedefi gözeterek yaparlar. Kur’ân kıssalarının tarihle ilgisi olmayan masallar olduğu ve dolayısıyla onlara güvenilemeyeceğini ispat etmek için böyle sahte ve uydurma metinleri gündeme getirirler. B. Heller’in Enyclopaedia of Islam’a yazdığı «Lokman» maddesini okuyan, bu adamları harekete geçiren gerçek dürtüyü anlamakta gecikmeyecektir.” (Mevdûdî 2002: IV/327.)

Mevdûdî’nin, Tevrat’ın bozulmamış ya da Kur’ân’la uyuşan yönlerine dair görüşü de şu şekildedir:

“Kitâb-ı Mukaddes’te, Mezmurlar kitabının sadece bir bölümü, Hz. Davud’un (a.s) Mezmurlarından oluşur ve O’nun adı ile anılır. Diğer bölümler başka insanlar tarafından söylenmiş mezmurlardır ve onların adlarıyla anılırlar. Gerçekte Zebur, yani Hz. Davud’un (a.s) mezmurları incelendiğinde, onun Allah katından gelme bir kitap olduğu kolayca anlaşılır. Aynı şekilde Hz. Süleyman’ın (a.s) meselleri kitabına da eklemeler yapılmıştır ve son iki bölümün eklemeye olduğu çok açıktır. Fakat buna rağmen Meseller’in büyük bir kısmı Hakikat ve Hikmet doludur. Aynı şey Hz. Eyyub’un (a.s) kitabı için de geçerlidir. Bu kitap incelendiğinde, hikmet dolu olduğu görülmesine rağmen, kitabın tümünün Hz. Eyyub’a (a.s) atfedilmesi yanlıştır. Kur’ân’ın ve Eyyub kitabının giriş bölümlerinin, Hz. Eyyub’un (a.s) gösterdiği sabra şahitlik ediyor olmasına rağmen, bu kitabın son bölümlerinde Hz. Eyyub’un (a.s) Allah’a şikâyette bulunduğu ve arkadaşlarının O’nun Allah’ın adletsiz olmadığı konusunda yatıştırmaya çalıştıkları yer alır.” (Mevdûdî 2002: I/435)

Bunun yanı sıra, O’na göre; Eski Ahit’teki İsrail peygamberlerinden on yedi kitabın hepsinin büyük bir bölümü gerçek vahiydir. Özellikle Yeşu, Yeremya, Hezekiel ve Amos’un kitaplarında vahyin azametini gösteren ve insan gönlüne neşve veren ibareler vardır. Onlardaki yüce ahlâkî öğreti, putperestliğe karşı açılan savaş, Allah’ın birliğini ispatlayan deliller akla uygun tezler ve İsrailoğulları’ndaki bozulmayı eleştiren bölümler gösterir ki, bunlar, Hz. İsa’nın (a.s) Yeni Ahit’teki vaazlarıdır ve Kur’ân’la aynı kaynaktan gelmektedir.(Mevdûdî 2002: I/435).

Mevdûdî, belki de sürekli Kur’ân’la Kitâb-ı Mukaddes arasında yaptığı karşılaştırmayı açıklamak üzere şu bilgiyi vermektedir:

“Kur’ân’a göre sadece Pentateuch’un (Tevrat) içine serpiştirilen bu bölümler gerçek Tevrat’tır ve Kur’ân sadece bu bölümleri tasdik eder. Bu ayetleri derleyip Kur’ân’la karşılaştırarak sınıyabiliriz. Orada veya burada ayrıntılarda bazı farklılıklarla karşılaşılabilir; fakat, iki kitabın ana öğretilerinde en ufak bir farklılık bile yoktur. Bugün bile bu iki Kitab’ın aynı kaynaktan geldiği açıkça görülebilir.” (Mevdûdî 2002: I/235-236)

Mevdûdî Tevrat ve İncil'den faydalanırken alıntı yaptığı bölümlerin Kur'ân'ı Kerim'e muvafık olup olmadığı belirtir ve bunlara delil gösterir. O sadece Kur'ân'ı ölçü olarak almaz, gerektiği zaman tarihi ve arkeolojik kaynaklardan faydalanır.

Tevrat ve İncil, müntesipleri tarafından tahrif edilmiştir. Şu anda elimizde bulunan Kitâb-ı Mukaddes ilk indiği şekliyle muhafaza edilememiştir. Kitabın aslını ortadan kaldıracak şekilde tercümelemler çoğalmıştır. Kitap hakkında tarihi senet ve vesikalar kalmamıştır (Mevdûdî 2002: V/230). Bu kitaplar tahrif edilmiş olsa da Kur'ân'ın sunmuş olduğu prensipler yardımıyla gerçek Tevrat ve İncil'in bulunduğu yerler tespit edilebilir. Tevrat, Hz. Musa'nın hayat hikâyesi içine serpiştirilmiş ayetlerden oluşur. Hz. Musa'nın "Rabbimiz Allah diyor ki" dediği yerde asıl Tevrat başlar ve hayat hikâyesi yeniden başladığında Tevrat'ın o bölümü biter (Mevdûdî 2002: I/236). Aynı durum İncil için de geçerlidir.

Mevdûdî'nin tefsir yönteminde, bu rivayetlerin Yahûdî-Hıristiyan kaynaklarına aykırı olmaları da bunların tenkit edilmeleri için bir diğer gerekçeyi oluşturur. Zira Mevdûdî'ye göre, Kur'ân ve hadislerin yanında İbranî edebiyatında bu rivayetlerin varlığı veya yokluğu da bu rivayetlerin kabul edilebilirliği açısından önemlidir. Mevdûdî'nin konuya yaklaşımından bu rivayetlerin kabul edilebilmesi için bunların makul olmak şartıyla Kitâb-ı Mukaddes ve Talmud gibi kaynaklarda zikredilmiş olmalarının gerekli olduğunu düşündüğü anlaşılmaktadır (Kaya 2013: 255). Bu konuda Mevdûdî gibi düşünen Reşid Rıza da, bu bilgilerin Kitâb-ı Mukaddes'ten olduğu gibi aktarılmadığını, sonradan İslam'ı kabul eden ehl-i kitap müntesiplerinin Kitâb-ı Mukaddes bilgilerini değil, uydurma rivayetleri Kur'ân tefsiri yapma adına kullandıklarını söyler (Rıza 1947: I/9-10). Özetle ifade edecek olursak, Ka'b, Vehb gibi ravilerin Tevrat'a ve diğer ilahi kitaplara dayandırarak naklettikleri bilgiler, bu kitaplarda bulunmamaktadır. Mevdûdî her ne kadar Reşid Rıza gibi düşünse de, O, Kitâb-ı Mukaddes'e son derece temkinli yaklaşır. Bu kitapların Allah'tan geldiği şekliyle korunmuş olmadığını vurgulayan Mevdûdî, hangi bölümünün ya da hangi bilgilerinin nasıl kullanılması gerektiği noktasında kendinden emindir.

Yahûdî din adamları, ilahi kitapları kendi arzu ve isteklerine uydurmak için değiştirmekle kalmamış, orijinal metne kendi yorumlarını, ulusal tarihlerini, batıl inançlarını, kendi uydurdıkları teorileri, felsefe ve kanunları eklemiştir. Herhangi bir şekilde İlahi Kitap'a dahil olan her tarihi hikaye, her yorum, her insan uydurması inanç ve insan yapısı kanun, "Allah'ın Kelamı" olmuştur (Mevdûdî 2002: I/89).

Ahdi- Atik'te yer alan bilgilere göre, Hz. Musa (a.s) Tevrat'ın bir kopyasını Levi'lere emanet eder ve onlara kitabı her yedi yılda bir Fısıh bayramına denk gelen günde İsrailoğulları'nın erkek, kadın ve çocuklarının yer aldığı bir topluluk önünde açıktan okumalarını emreder. Fakat onlar görevlerinden o kadar gafildiler ki, Hz. Musa'nın (a.s) ölümünden yedi yüz yıl sonra artık Tevrat adında bir kitabın var olduğunu bile unutmuşlardır. (II Krallar 22:8-13, Tesniye 4:2, 6: 4, 9, 27: 1-4). Hatta

tapınağın başrahibi ve Kudüs'ün Yahûdî kralı bile böyle bir kitabın var olduğunu bilmiyordur (Mevdûdî 2002: I/315).

Okuyucuya ilk bakışta isrâilîyyat türünden rivayetlerle dolu olduğu izlenimi uyandıran Mevdûdî'nin Tefhîmü'l-Kur'ân'ı, dikkatle okunduğunda, onun bu müracaatlarının altında belli başlı sebeplerin ve kendince haklı sayılabilecek gerekçelerinin olduğu anlaşılacaktır. Şimdi, onun bu müracaatlarının sebeplerini tespit edebildiğimiz kadarıyla başlıklar altında vermeye çalışacağız. Bu başlıkları bazen Mevdûdî'nin ilgili alıntıya gerekçe gösterdiği kendi açıklamalarından, bazen alıntı öncesi veya sonrasında yapmış olduğu yorumlarından, bazen de benzer durumlarda daha önceden yapmış olduğu değerlendirmelerinden yola çıkarak tespit etmeye çalıştık.

B- Mevdûdî'yi Kitâb-ı Mukaddes'e Müracaata Sevk Eden Âmiller

1- Kur'ân'la Karşılaştırmalar Yaparak Tevrat'ın Tahrif Edildiğini Göstermek

Mevdûdî'nin, tefsirinde sık sık Kitâb-ı Mukaddes'e başvurarak, Kur'ân'ın verdiği bilgilerle uyuşmayan kısımlarına işaret ettiği görülmektedir. Bu farklılıklar kimi zaman önemsiz sayılabilecek ayrıntılar gibi düşünülmekte ve bazen de ısrarla üzerinde durularak, Kutsal kitabın tahrifine bir delil olarak kullanılmaktadır. Kur'ân'da Hz. Adem ile Havvâ'nın Cennet'e konulmalarının ardından kendilerine bir ağacın yasak edilişinden bahsedilir. (Bakara, 2/35). Fakat şeytan onları şu şekilde kandırmıştır:

“Ama şeytan ona vesvese verip: “Ey Adem! Sana sonsuzluk ağacını ve çökmesi olmayan bir saltanatı göstereyim mi?” dedi.” (Ta-ha, 20/120)

Mevdûdî burada Tevrat'la Kur'ân arasında karşılaştırma yapabilmek amacıyla Şeytan'ın ilk önce Adem (a.s)'a yaklaşması üzerinde durmuştur. Bu ayete göre şeytanın ilk olarak saptırmak istediği kimse Havva değil, Adem'dir. Bunun aksine Kitâb-ı Mukaddes'e göre; yılan yasak ağacın meyvesinden yemesi için ilk önce kadını, sonra kadın da kocasını kandırmıştır (Tekvin 3). Bu kısmın bir tahrif ürünü olabileceğinden dolayı Mevdûdî tarafından işaret edildiğini düşünüyoruz. (Mevdûdî 2002: III/281).

Diğer bir örnek Firavun'un başına gelen musibetin anlatıldığı ayetle ilgilidir. Kur'ân-ı Kerim'de, Mekkeliler için gizli bir uyarı olmak üzere Firavun'un, kavmini doğru bir yola yönlendirmediği, dolayısıyla Mekkeliler için de aynı durumun söz konusu olduğu şu şekilde vurgulanmıştır:

“And olsun ki Musa'ya: “Kullarımı geceleyin yürüt, denizde onlara kuru bir yol aç, batmaktan ve düşmanların yetişmesinden korkma, endişe etme” diye vahyettik. Firavun, ordusuyla onları takip etti, deniz de onları içine alıverdi, hem de ne alış! Firavun, milletini saptırdı, onlara doğru yolu göstermedi.” (Ta-ha, 20/77-79)

Mevdûdî, Kur'ân'ın, bu kıssaları İsrailoğulları'nın kaynaklarından kopye ettiği

iddiasına cevap olarak, konuyla alakalı Kitâb-ı Mukaddes alıntılarında yer vermiştir (Mevdûdî 2002: III/261-263). Bu nakiller kutsal kitabın Çıkış bölümünde yer almış, (Çıkış, 4:2-5, 4:18, 7:8-12, 5:2-3, 14:15-16, 21-22) değişik bablarda yer verilen bu bilgiler, birbirlerine zıt düşmüştür. Dolayısıyla birbiri ile uyumlayan bu kısımlar üzerinde bir tahrifin olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu kısımların, Kur'ân'a kaynaklık etmesi de düşünülemez.

Mevdûdî daha sonra bu olayların Talmud'ta ele alınışına değinmektedir. Talmud'tan naklettiği olaylar (Mevdûdî 2002: III/263) Kitâb-ı Mukaddes'tekinden farklıdır ve Kur'ân'da anlatılanlara daha yakındır. İkisi arasında yapılan karşılaştırmalı bir inceleme, birinin, direkt olarak Allah'tan gelen vahye, diğerinin ise asırlardan beri nesilden nesile aktarılan ve tahrif olunan kaynaklara dayandığına işaret olarak görülebilir. Aynı zamanda bu örnekler, farklı bir başlıkta değineceğimiz üzere, Mevdûdî'nin, İsrâilî kaynaklar arasındaki çelişkileri ortaya koyma çabasının da bir göstergesidir.

Kur'ân-ı Kerim'de Yakup (a.s.)'in Peygamberlik özelliği ön plana çıkartılarak, Yusuf (a.s.)'in kokusunu çok uzak mesafeden duyabildiği haber verilmiştir: “*Kervan, memleketlerine dönmek üzere ayrıldığında, babaları: “Doğrusu ben Yusuf’un kokusunu duyuyorum; ne olur bana bunak demeyin” dedi.*” (Yusuf, 12/94)

Tevrat'ta ise şu rivayet yer almaktadır: “Yusuf hala yaşıyor, şimdi tüm Mısır ülkesinin hakimi” haberi verildiğinde, onlara inanmadığından ötürü Yakub'un (a.s) kalbini bayıltıcı bir keder kapladı... Ve ne zaman ki Yusuf'u kendisine getiren kervanı gördü, babaları Yakub'un ruhu yeniden canlandı.” (Tekvin 45: 26-27). Mevdûdî, Hz. Yakub'u (a.s) bu kadar uzak mesafeden koku alabilen büyük bir peygamber olarak sunan Kur'ân'a karşılık, Kitâb-ı Mukaddes'in onu cahil, sıradan bir baba olarak sunduğunu belirterek, (Mevdûdî 2002: II/491) iki kutsal kitap arasında görülen bu farkın, Tevrat'ın tahrif edilmesine işaret olduğunu düşünmüştür. Bu amaçla muhtelif konularda, kutsal kitaplar arasında karşılaştırmalar yaparak, müntesipleri tarafından ortaya konan bu farklılıklara işaret etmiştir.⁴ Dolayısıyla ona göre, Kur'ân'da ortaya konan bu farklı bilgiler, başka bir kaynaktan oluşturulmadığına da delil teşkil eder.

2- Kur'ân Hakkındaki Şüpheleri Gidermek ve Kur'ân'ın Kitâb-ı Mukaddes'ten Kopya Edildiği İddialarına Cevap Vermek

Mevdûdî, Kur'ân'da yer alan olayların Kitâb-ı Mukaddes ve Talmud'ta yer aldığı şekliyle incelenmesinin, yukarıda değindiğimiz gibi, Kur'ân kıssalarının bu kitaplardan kopya edilmediğinin ortaya çıkması için yararlı olacağı görüşündedir (Mevdûdî 2002: III/247). Bu nedenle özellikle kıssalar konusunda, Kitâb-ı Mukaddes'e sıklıkla müracaat ettiğini görmekteyiz.

⁴ Bu konuda diğer örnekler için bkz. (Mevdûdî 2002: I/85, 199, 260, 271, II/59, 486-487, III/325,-327, IV/167)

Kur'ân-ı Kerim'de İnsanın yaratılışı ile ilgili olarak şöyle denilmektedir: “*Rabbin meleklere “Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim” demişti; melekler, “Orada bozgunculuk yapacak, kanlar akıtacak birini mi var edeceksin? Oysa biz Seni överek yüceltiyor ve Seni devamlı takdis ediyoruz” dediler; Allah “Ben şüphesiz sizin bilimediklerinizi bilirim” dedi*” (Bakara, 2/30). Diğer bir ayette de Hz. Adem’in, bütün insanların kendisinden türetildiği ilk insan olduğu ve eşinin de ondan yaratıldığı ifade edilmiştir (Nisa 4/1). Fakat eşinin ondan nasıl yaratıldığı konusunda ayrıntılı kesin bir bilgiye sahip değiliz (Mevdûdî 2002: I/327).

Bu konuda Tevrat’ın ilgili bölümünde, melekler ile Allah (c.c) arasındaki konuşmaya yer verilmemiştir (Tekvin 1, 3). Fakat insanın yaratılışı anlatılırken Kur’ân’la benzer bir çok ifadenin olduğu görülmektedir. Örneğin, Kitâb-ı Mukaddes’te Hz. Adem’in ilk insan olduğu ve eşinin de ondan yaratıldığına dair aynı hikâye yer almakta (Tekvin 2: 22), Talmud’ta ise bundan başka, onun Hz. Adem’in on üçüncü kaburga kemiğinden yaratıldığına değinilmektedir (Mevdûdî 2002: I/327). Mevdûdî’nin bu rivayetlere yer vermesinin sebebi ve bundan çıkarılacak sonuç şudur; Kur’ân’la Kitâb-ı Mukaddes’te benzer ifadelerin yer alması, onun kutsal kitaptan kopya edildiği anlamına gelmez. Çünkü aynı olayla ilgili olarak kutsal kitabın yer vermediği ayrıntılar Kur’ân’da mevcuttur.

Diğer bir örnek de Yusuf peygamberle ilgilidir. Yusuf (a.s) rüyayı yorumladıktan sonra, bu yorum krala iletilir. Olay şu şekilde devam eder: “*Kral: “Onu bana getirin” dedi. Yusuf’a elçi gelince, “Efendine dön, kadınlar niçin ellerini kesmişlerdi bir sor; doğrusu Rabbin onların hilesini bilir” dedi.*” (Yusuf, 12/50)

Bundan sonra Kral, kadınlara olayı anlattırır ve Yusuf’un (a.s) haklı olduğunu anlayınca onu yanına almaya karar verir. Mevdûdî, Kur’ân’da bu şekilde anlatılan hadisenin Kitâb-ı Mukaddes ve Talmud versiyonunu zikrederek kıyaslama yapmıştır.

Kitâb-ı Mukaddes ve Talmud, kıssanın bu en önemli bölümünü zikretmezler. Hz. Yusuf (a.s) hapse maruz kalmış fakat bu, karakterini değiştirmemiştir. Öte yandan Kitâb-ı Mukaddes’e göre “Firavun adam gönderip Yusuf’u çağırtmış ve adamlar onu apar topar zindandan çıkarmışlar, Yusuf da traş olmuş üstünü başını düzeltmiş ve Firavun’un huzuruna çıkmıştır.” (Tekvin 41: 14-43). Talmud ise olayı, Yusuf peygamberi küçültücü ifadelerle zikretmiştir: “Kral, Yusuf’un huzuruna getirilmesini emretti. Fakat korkar da rüyayı doğru biçimde yorumlayamaz diye subaylarına delikanlıyı traş etmelerini emretti, ürkütmemeleri için emir verdi. Ve kralın kölesi, Yusuf’u zindanından aldı, sonra onu traş etti, yeni elbiseler giydirdi ve kralın huzuruna çıkardı. Kral tahtında oturuyordu. Tahtı süsleyen mücevherlerin parıltıları Yusuf’un gözlerini kamaştırmaktaydı. Kralın tahtı ile (Hz. Yusuf (a.s) arasındaki mesafe) yedi adım tutmaktaydı ve prenslerin yahut kralla samimiyeti olanların tahta altı adım yaklaşması gibi bir gelenek vardı Mısır’da. Eğer ülkenin önde gelen yahut özel bir yurttaşı huzuruna çağrılmışsa kral üç adım mesafeye kadar tenezzül eder, onunla oradan konuşurdu.” (Mevdûdî 2002: II/468).

Mevdûdî, bu rivayetleri naklettikten sonra, Talmud’ta çizilen bu seviyesi düşük

tip ile Kur'ân'da resmedilen o kendinden emin, yüksek ruhlu ve asil tip arasında bir mukayese yaparak, diğer kitapların Peygambere yakışmayacak cümlelere yer verdiğine işaret etmiştir.⁵

3- İsrâîli Kaynaklar Arasındaki Çelişkileri Ortaya Koyma

Mevdûdî tefsirinde, isrâîli kaynaklar arasında sürekli bir kıyaslama yapmış ve bu kaynaklarda yer alan birbirine zıt bilgileri ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Örneğin Kur'ân-ı Kerim'de Musa Peygamber'in yaptığı şu duaya yer verilmiştir: *"Musa: 'Rabbim! Göğsümü genişlet, işimi kolaylaştır, dilimin düğümünü çöz ki sözümü iyi anlansınlar. Ailemden kardeşim Harun'u bana vezir yap, beni onunla destekle, onu görevimde ortak kıl ki Seni daha çok tesbih edelim ve çokça analım. Şüphesiz Sen bizi görmektesin" dedi.*" (Ta-ha, 20/25-35)

Musa (a.s) kendisi belîğ bir konuşmacı olmadığı için, kardeşi Harun'u ona yardımcı yapması için Allah'a dua etmiş, duası kabul olmuş ve Harun, ona yardımcı olarak görevlendirilmiştir. Mevdûdî, bu olayın Kitâb-ı Mukaddes (Çıkış 4: 10) tarafından desteklendiğini hatırlatmıştır. Talmud'ta ise onun konuşmasındaki bu yetersizliğin çok garip bir şekilde açıklandığını, orada, Musa (a.s) çocukken Firavun'un tacını onun başından alıp kendi başına koyduğu için cezadan kurtulmak amacıyla dilini yanan bir kömürle yaktığından bahsedildiği çelişkiye işaret etmiştir (Mevdûdî 2002: III/244). Esasen Musa (a.s) başlangıçta çok belîğ bir dile sahip değildir. Bu yüzden Firavun onu alaya almış (Zuhruf, 43/52) ve Musa (a.s) da: *"Kardeşim Harun'un dili benden daha düzgündür. Onu beni destekleyen bir yardımcı olarak benimle gönder."* (Kasas, 28/34) şeklinde Allahü Teâlâ'dan talepte bulunmuştur. Mevdûdî'ye göre, Kitâb-ı Mukaddes'te yer alan ve Kur'ân'la uyuşan bilgilere, Yahûdî din alimleri tarafından yapılan farklı yorumlar, üzerinde durulması ve dile getirilmesi gereken önemli bir ayrıntıdır. Zira bunun bilinmesi, kutsal kitaba bakış açısının ne olması gerektiği hakkında da fikir vermektedir. Bu nedenle o, yeri geldikçe bu hassasiyete vurgu yapmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'de Süleyman peygamberle ilgili olarak şöyle denilmektedir: *"Süleyman'ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil olan ordusu toplandı. Hepsini toplu olarak gidiyorlardı."* (Neml, 27/17)

Bu ayet ve Süleyman (a.s)'ın hayvanlarla olan diyaloguyla, onlardan ordu kurması hakkında Mevdûdî, yine Tevrat ve İncil'e müracaat etmiş ve Tevrat olsun İncil olsun, hiçbirinin Hz. Süleyman'ın (a.s) ordularında cinlerin olduğuna ve Peygamber'in onları istihdam ettiğine dair bir atıfta bulunmadıklarını, sonraki Yahûdî kaynaklarında, bu hususta ayrıntılı bilgiler olduğunu ifade etmiştir (Mevdûdî 2002: IV/98-99). Ana kaynaklarında olmayan bir bilginin, Yahûdî bilginler tarafından ortaya atılmış olması, bu kaynaklardaki çelişkiye işaret olarak düşünülmüştür.

Son olarak, Kur'ân-ı Kerim'de üç yerde zikredilen (Kasas, 28/76; Ankebut,

⁵ Başka örnekler için bkz. (Mevdûdî 2002: III/247, 261-263)

29/39; Gafir, 40/24) ve Allah'ın rahmetiyle çok büyük bir hazinenin de sahibi olan Kârûn hakkında, Kitâb-ı Mukaddes'in Karun'dan bahseden bölümünde (Sayılar 16) onun servetiyle ilgili hiçbir kayıt olmamasına rağmen, Yahûdî rivayetlerine göre, çok muazzam bir servete sahip olduğunu hatta hazinelerinin anahtarını taşımak için üç yüz katıra ihtiyaç duyduğu nakledilmiştir. İsraili kaynaklar arasındaki farklılıklar bunlarla sınırlı değildir. Mevdûdî, tefsirinin muhtelif bölümlerinde benzer müracaatlara yer vermektedir.⁶

4- Ehl-i Kitap'ın Yanlışlarına Kendi Kaynaklarından Delil Getirme

Mevdûdî israiloğulları üzerinde çok yoğun bir şekilde durmuş, onların geçirdiği tarihi sürece, kitapları ve peygamberleri ile olan ilişkilerine sürekli yer vermiştir. Mevdûdî'ye göre, İsrailoğulları'nın bozulması evrensel sürece göre meydana gelmiştir. Zira önce bir toplumda bazı bireyler bozulur; eğer toplumun kolektif bilinci canlıysa, kamuoyu bunları bastırır ve toplum bütün olarak bozulmaktan kurtulur. Fakat toplum, bozulmuş üyelerini, adeta onları onaylarcasına istediklerini yapmada serbest bırakırsa, başlangıçta birkaç kişiyle sınırlı olan bozulma yavaş yavaş toplum içinde yayılır. İsrailoğulları için de aynı durumlar söz konusudur. (Mevdûdî 2002: I/505).

Tarih boyunca bazen sürekli bazen belli aralıkla, Yahûdiler çeşitli hükümdar ve zümreler tarafından baskı altında tutulmuş, katledilmiş, işkence edilmiş ve kısacası terörize edilmişlerdir. Eğer dünyanın bir köşesinde kısa bir süre için huzur içinde ve korkusuzca yaşayabilmişlerse, bu da Allah'ın inayetiyle olmuştur. Mevdûdî'ye göre Allah Teala'nın, Yahûdilerin bütün yanlışlarına rağmen, onlara sürekli yeni bir fırsat vermesi ve yaşatması, bizlere ibret olması içindir Kur'ân'ın ve tarihi kaynakların verdiği bilgilerden anlaşılıyor ki Yahûdiler, her rahata ermelerinin ardından Allah'ı unutmuşlar ve sapıklıklarına devam etmişlerdir. Bu nedenledir ki sürekli Allah'ın cezalandırması ve gazabına uğramışlardır (Mevdûdî 2002: III/79-86). Kur'ân'da sık sık vurgulanan bu durum, Mevdûdî'nin kutsal kitaptaki ilgili yerleri tespit edip, gündeme getirmesine sebep teşkil etmiştir.

Örneğin, kainatın yaratılış süresi ve sonunda Allah'ın istirahat etmesiyle ilgili olarak Kâf suresinde, Hıristiyan ve Yahûdiler'e bir cevap verilmiştir. Ayette şöyle denilmektedir:

“And olsun ki, gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları altı günde yarattık ve Biz bir yorgunluk da duymadık.” (Kâf , 50/38)

Mevdûdî bu konuda Kitâb-ı Mukaddes'teki ilgili bölüme değinerek şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Bu ayette dolaylı yoldan, altı günde Allah'ın yeri göğü yaratıp yedinci günde istirahat ettiği efsanesini içeren Kitâb-ı Mukaddes'le (Tekvin 2:2), Hıristiyan

⁶ Diğer örnekler için bkz. (Mevdûdî 2002: I/118, 327, II, 360, 468, 492-493, III/269, IV/165, 170, V, 31, 278)

ve Yahûdiler'le ince bir alay vardır. Her ne kadar artık Hıristiyan papazlar utanmaya başlamışlar ve Kitâb-ı Mukaddes'in Urduca tercümesinde "istirahat etti" yi, "serbest kaldı" şeklinde değiştirmişler ise de, King James'in meşhur kitabı İncil'de "And he rested on the seventh day" kelimeleri açık bir şekilde mevcuttur ve bu kelimeler Yahûdilerin 1954 senesinde Philadelphia'da yayınladıkları tercümede de bulunmaktadır. Arapça tercümede de, "Yedinci günde dinlendi" cümlesi vardır." (Mevdûdî 2002: V/488).

Diğer örnek ise, Bakara suresinde yer alan ve Süleyman'dan (a.s) bahseden şu hikaye ile ilgilidir:

"Şeytanların, Süleyman'ın hükümdarlığı hakkında söylediklerine uydular. Oysa Süleyman kafir değildi, ama insanlara sihri öğreten şeytanlar kafir olmuşlardı. Babil'de, melek denilen Harut ve Marut'a bir şey indirilmemişti. Bu ikisi "Biz sadece imtihan ediyoruz, sakın inkar etme" demedikçe kimseye bir şey öğretmezlerdi. Halbuki bu ikisinden, koca ile karısının arasını ayıracak şeyler öğreniyorlardı. Oysa Allah'ın izni olmadıkça onlar kimseye zarar veremezlerdi. Kendilerine zarar verecek, faydalı olmayacak şeyler öğreniyorlardı. And olsun ki, onu satın alanın ahiretten bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şeyin ne kötü olduğunu keşke bilselerdi!" (Bakara, 2/102)

Mevdûdî bu ayeti açıklarken, Yahûdiler'in, esaretleri, cahillikleri, fakirlikleri ve yurtsuz dolaşmaları gibi nedenlerle ahlâken ve maddî yönden çok bozulup tüm iyi niteliklerini kaybettiklerinden dolayı, sihir, büyü, tılsım ve buna benzer diğer sanatlarla ilgilenmeye başladıklarını, hiçbir çaba sarfetmeksizin bu tür tılsım ve büyülerle kendi geleceklerini kazanabilecekleri konusunda kendilerini aldatmaya başladıklarını ve daha sonra kötülüklerin onları sardığını bundan dolayı da büyücülük ilmini Süleyman Peygamber'e bağladıklarını söylemektedir. Yahûdiler, Süleyman Peygamber'in büyük saltanatını ve muhteşem güçlerini bu büyülerle elde ettiğini iddia ettiler. Onlar sihir ve büyü gibi bu tür sanatları büyük bir nimet olarak kabul ettiler; hatta, Yahûdî din adamları bile sihirle uğraşmaya başladılar. Sonuç olarak, kutsal kitaplara olan tüm ilgilerini kaybettiler ve kendilerini Allah'ın hidayetine çağırana kulak asmadılar. (Mevdûdî 2002: I/100).

Mevdûdî daha sonra sadece Süleyman Peygamber'e atfedilen büyücülük suçunu değil, Yahûdiler'in ona Kitâb-ı Mukaddes'te atfettiği diğer suçları da reddettiğini ifade etmektedir. Bahsedilen bu suçlar, Süleyman peygamberin kadınlardan hoşlanması, kadınların, onu başka ilâhlara tapması için kandırmaları vs. Kitâb-ı Mukaddes'in ilgili bölümünde (I Krallar 11) yer almaktadır.

Bunların dışında, Davud peygamberin tövbesi, Hristiyanların, kendilerine sadece Allah'a kulluk etmeleri emredilmesine rağmen Hz. İsa'yı tanrı kabul etmeleri, Hz. İsa'nın önceki peygamberleri tasdik edişi, Yahûdilerin peygamberlere yaptıkları zulümler, peygamberleri inkar etmeleri, sözlerinde durmamaları, haram kılınmasına rağmen faiz yemeleri, buzağıya tapmaları, Cumartesi yasağına uymamaları, Allah'a isnat ettikleri fiiller vs. hakkında, onlara hem Kur'an'dan hem de kendi kaynaklarından delil getirmek, müsteşriklerin Kur'an hakkında söyledikle-

rine kendi kutsal metinlerinden delillerle cevap vermek maksadıyla, ilgili rivayetleri tefsirine aldığı görülmektedir.⁷

5- Kitâb-ı Mukaddes ile Kur'ân'ın Mutâbık Olduğu Yerlere İşaret Etme

Çalışmamızın başında da ifade ettiğimiz üzere, Mevdûdî isrâilî kaynaklar konusunda önemli ölçüde bilgi sahibidir. O yeri geldikçe bu kaynaklarda yapılan tahrifat ve asılsız bilgilere işaret ettiği gibi, Kutsal kitaplarda tahrifata uğramamış ve Kur'ân'ı tasdik eden bölümlere de yeri geldikçe atıflar yapmıştır. Örneğin Musa peygamberin, Allah'tan (c.c) kardeşi Harun'u kendisine yardımcı olarak görevlendirmesi talebi Kur'ân'da şu şekilde yer alır:

“Musa: “Rabbim! Doğrusu beni yalanlamalarından korkuyorum; göğsüm daralıyor, dilim açılmıyor. Onun için Harun'a da elçilik ver. Onların bana isnat ettikleri bir suç da vardır. Beni öldürmelerinden korkuyorum” demişti.” (Şuara, 26/12-14)

Mevdûdî Kitâb-ı Mukaddes'ten fakat bu sefer farklı bir hikaye ile yukarıdaki ayeti destekler nitelikte bir açıklama yapmıştır. Buna göre, Firavun kavminin kendisini reddetmesinden korkan ve dilindeki kekemeliği özür olarak ileri süren Musa Peygamber konuşmasında fesahat olmadığı gerekçesiyle risalete getirilmesini kabulden çekinmiştir; “Aman ya Rab, niyaz ederim, göndereceğin adamın eliyle gönder.” (Çıkış 4:1-71). Sonra, Allah kendi iradesiyle Harun'u ona yardımcı yapmış ve Firavun'a gitmeleri için kendilerini ikna etmiştir

Mevdûdî, Ankebut suresindeki şu ayeti açıklarken İncil'den benzer ifadelere yer vermiştir:

“Nice canlılar vardır ki, rızıklarını kendileri elde edemezler. Sizin de onların da rızığını Allah verir. O, iştir ve bilir.” (Ankebut, 29/60)

Aynı şeyleri Hz. İsa'da (a.s) havarilerine öğretip tebliğ etmiştir:

“Hiç kimse iki efendiye kulluk edemez; çünkü ya birinden nefret eder ve ötekini sever, ya da birini tutar ötekini hor görür. Siz Allah'a ve mammona (paraya) kulluk edemezsiniz, bunun için size diyorum; ne yiyeceksiniz yahut ne içeceksiniz diye hayatınız için, ne giyeceksiniz diye bedeniniz için kaygı çekmeyin. Hayat yiyecekten ve giyecekten daha üstün değil midir? Göğün kuşlarına bakın, onlar ne ekerler, ne biçerler, ne ambarlara toplarlar ve semavî babanız onları besler. Siz onlardan daha değerli değil misiniz? Ve sizden kim kaygı çekmekle boyunun ölçüsüne bir arşın katabilir? Niçin esvabtan ötürü kaygı çekiyorsunuz? Kır zambaklarının nasıl büyüdüklerine iyi bakın, ne çalışırlar, ne de iplik eğirirler. Size derim ki: Süleyman bile bütün izzetinde bunlar gibi giyinmiş değildi. Fakat bugün mevcut olup yarın fırına atılan kır otunu Allah böyle giydirirse, sizi daha çok giydirmez mi, ey az imanlılar! Şimdi: Ne yiyeceğiz? Yahut ne içeceğiz? Yahut ne giyeceğiz diye kaygı

⁷ İlgili konulardaki rivayetler ve Mevdûdî'nin değerlendirmeleri için bkz. (Mevdûdî 2002: I/69-70, 75, 80-81, 85, 191, 259-261, 271, 313, 315, 427-428, 433, 437-439, 466-467, 473, 499, 505, II/86, 88, 106, 356; III/79-80-81-82, 195, 267-269, 452-453, IV/174-177, V/41, 66; V/39, 278)

çekmeyin. (Çünkü İsrail kavminden gayri bütün milletler bütün bu şeyleri ararlar.) Çünkü semavî babanız bütün bu şeylere muhtaç olduğunuzu bilir. Fakat önce onun melekütünü ve salahını arayın, ve bütün bu şeyler size arttırılacaktır. Bundan dolayı yarın için kaygı çekmeyin, zira yarınki gün kendisi için kaygı çekecektir. Kendi derdi bugün yeter.” (Matta 6: 24-34)

Mevdûdî'ye göre, Kur'an'da ve İncil'de yer alan bu bölümlerin hedefi aynıdır. Kişinin bu dünya hayatında yaşarken, maddi dünyanın imkânlarını hiç göz önünde bulundurmaksızın, hayatını sadece Allah'a emanet edip tevekkül edeceği bir an gelir. Bu şartlarda, rızık verenin Allah olduğu bilinciyle hareket etmek ve gelecek kaygısıyla yaşayarak Allah'a karşı olan görevleri ihmal etmemek gerekir. (Mevdûdî 2002: IV/269).

Mevdûdî bunlardan başka kutsal kitaptan, Hz. İbrahim'in hayatı (Mevdûdî 2002: I/203), Yahya peygamberin kişiliği (Matta 3:2, 4, 7-11-14, 9:14, 12:11, 14:3-12, 21:26; Markos 1: 4-6; Luka, 1:3, 61, 3:11, 19-20, 5:33, 6:17-29, 11:1, Yuhanna I: 23), İsrailoğulları'na yapılan ilahi uyarılar (Mezmurlar 106: 34-38-40-41; İşaya 1: 4-5; 21-24: 2: 6, 8; 3: 16-17; 25-26; 8-7; 30: 9-10, 12-14; Yeremya : 2: 5-7, 20, 26-28; 3: 6-9; 5: 1, 7-9, 15-17; 7: 33, 34; 15: 2, 3; Hezekiel 22: 3, 6-12, 14-16; Matta 23: 37, 38; 24: 2; Luka 23: 28-30) ve Allah'tan başkasına kulluk yapmamak (Matta 4:10) konularında da örneklerle yer vermiştir.⁸

6- Kur'an'a Muhâlif Olan Yerleri Zikretme

Kitâb-ı Mukaddeste, Kur'anın verdiği bilgilerle örtüşmeyen, hatta bazen birbirine zıt bilgiler yer almaktadır. Mevdûdî bu tür bilgileri çoğu zaman Kitâb-ı Mukaddes'in tahrif edilmesini gösterme amacıyla tefsirine almasına rağmen, bazen de müfessirlerin ihtilaf ettikleri konuları aydınlatırken, onların görüşüne destek olduğunu tahmin ettiği Kur'anî bilgiyle uyuşmayan kısımları göstermek amacıyla zikretmiştir.

Örneğin Kur'an, Allah'ın diri ve kâim olduğuna ve uyuklama ve uyku halinden münezzehe olduğuna vurgu yapılarak (Bakara, 2/255) eksik ve muhtaç insanoğulları gibi bazı zayıflık ve sınırlılıklara sahip bir Allah fikrini reddetmektedir. Kitâb-ı Mukaddes'e göre ise: “Ve yedinci gün Allah yaptığı işi bitirdi. Ve yaptığı işlerin hepsini bırakarak yedinci günde dinlendi.” (Tekvin, 2:2), “Rab sanki uykudan uyanır gibi ve güçlü bir adamın şarap nedeniyle nara atması gibi uyandı.” (Mezmurlar 78:65) Mevdûdî'nin, kutsal kitapta yer alan bu tür aykırı bilgilerin, Müslümanlar tarafından bilinmesini amaçladığı anlaşılmaktadır. (Mevdûdî 2002: I/199). Aynı zamanda bu örnek, Kutsal Kitap'taki tahrif iddialarına da konu olmaktadır.

Bunların dışında Nuh'un (a.s) yaşı (Tekvin 7:6 ve 9:28-29), Süleyman peygamberin karıncalarla konuşması (Tekvin 11: 27-32, 12: 1-3), İbrahim peygamberin

⁸ Mevdûdî'nin bu örnekler üzerindeki değerlendirmeleri için bkz. (Mevdûdî 2002: I/203, 499, III/79-80-81-82, 212)

hayatına dair farklılıklar (Tekvin 11: 27-32, 12: 1-3), Yakub'un (a.s) Yusuf'un (a.s) kokusunu duyması (Tekvin 45: 26-27), Yakub'un (a.s), Yusuf'un (a.s) rüyasını yorumlaması (Tekvin 37:10), Yusuf'un (a.s) kardeşleriyle gitmesi (Tekvin 37/4-11), Yusuf'un (a.s) kuyuya atılması ve Yakub'un (a.s) tepkisi (Tekvin 37:34), Yusuf'un (a.s) satılması (Tekvin 37:25-28), Eyyub'un (a.s) karakteri (Eyyub 2:7, 3, 6, 7: 20-21, 10:1, 16:2, 32:1-3, 41, 42), Musa'nın (a.s) elinin Parlaması, evlat edinilmesi ve Medyen'den ayrılışı (Çıkış 3:1, 4:18), Nuh tufanı (Tekvin 6: 18, 7:7, 9, 18-24, 8:4, 9:19), İsrailoğullarının altından buzağı heykeli yapmaları (Çıkış 32: 1-6), Hz. Musa ve Tur dağında yaşananlar (Çıkış 24: 9-11, 33: 18-23 vd), hakkında da Kur'an'a muhalif olan Kutsal Kitap bilgilerinin, kullanıldığı görülmektedir.⁹ Başta da söylediğimiz gibi Mevdûdî'nin bu türden farklılıklara işaret etmesi, ilahi kitaplar arasındaki farkları ortaya koymanın yanında, kutsal kitabın uğradığı tahrifata ve Kur'an'ın bu konudaki üstünlüğüne işaret etme ve Kur'an'ın orijinalliğine vurgu yapma şeklinde açıklanabilir.

7 - Kur'an'ı Açıklamak Maksadıyla Müracaat Etme

Mevdûdî, Tevrat ve İncil ile ilgili olarak, bu iki kitabın müntesipleri tarafından bozulduğunu, peygamberlerin hayat hikayelerine hayali ilaveler yaptıklarını, hiçbirinin orijinal metinlerinin bulunmadığını söyler. Hatta bu dinlerin mensupları bile orijinal nüshalara sahip olmadıklarını itiraf etmektedirler. Buna rağmen Mevdûdî, Tevrat ve İncil'in tamamının Kur'an tarafından tasdik edilmediğini, ancak Kur'an'ın tasdik ettiği kısımların bu iki kitap içinde var olduğunu ifade eder. (Mevdûdî 2002: I/235-237). O, Tevrat ve İncil'in tahrif edildiğini kabul etmesine rağmen bozulmayan kısımlarının da var olduğunu savunur ve bunları yeri geldikçe kullanmaktan da çekinmez.

Burada dikkat çekici husus, Mevdûdî'nin bu bilgileri verirken genellikle tenkit amaçlı yer verdiği Kitâb-ı Mukaddes rivayetlerini burada kabul ederek almasıdır. Bunun sebebi, Mevdûdî'nin Tevrat ve İncil'in tamamının bozulmadığını düşünmesidir. Bozulmayan kısımları hakkında teferruatlı bilgi vermemiş olmasına rağmen, muhtemelen bu bilgilerin de bozulmayan kısımlara dahil olduğunu düşünmektedir. Zira olduğu gibi kabul etmiştir.

Mesela Hz. İbrahim, Lut kavminin helakını öğrenince, gelen meleklerle tartışmaya ve helakın kaldırılması için dua etmeye başlamıştır. (Hud, 11/74). Mevdûdî, Kitâb-ı Mukaddes'te (Tekvin 18: 23-32) biraz daha teferruatlı anlatılan bu hikayenin bir bölümünü nakleder ve tamamının okunmasını tavsiye eder. (Mevdûdî 2002: II/412).

Örneğin, Hz. Musa'ya verilen levhalar ve bu levhalar üzerindeki yazının (Araf, 7/144-145) doğrudan doğruya Allah tarafından mı, aracı bir melek vasıtasıyla mı, yoksa Hz. Musa'nın (a.s) eliyle mi yazıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Mevdûdî,

⁹ Bu örnekler üzerinde Mevdûdî'nin değerlendirmeleri için bkz. (Mevdûdî 2002: I/77, 199, 571, II/396, 442, 445-448, 491, III/244, 317-318-319, IV/91, 163-165, 179-180, 235)

kitabına almamakla beraber, İncil'in bu konudaki rivayetlerini karşılaştırmanın uygun olacağını söylemiştir. (Mevdûdî 2002: II/92). Bu iki levhanın kalın taş kalıpları halinde ve yazıların da Tanrıya ait olduğuna dair bilgilerin yer aldığı Kitâb-ı Mukaddes bölümlerine (Çıkış; 31:18, 32: 15-16; Tesniye 6: 6-22) işaret etmiştir.

Bu örneklerden başka, tespit edebildiğimiz kadarıyla; İdris peygamberin kim olduğu (Tekvin 5: 21-24), Hz. İbrahim'e çocuğunun olacağını müjdelenmesi (Tekvin 16:16, 21:5), Hz. İbrahim ve Sâre'nin yaşları (Tekvin 18: 17), Yusuf'u satın alan kişi ve karısı (Tekvin 37;36, 39:6), Yusuf'un (a.s) zindana atılışı ve kralın rüyası (Tekvin 39: 22-23, 40:16, 41: 14-43), Yusuf'un (a.s) krala yaptığı Teklif/Hazine Yöneticiliği (Tekvin 41: 40-45), ailesinin Yusuf'un (a.s) yanına gelişleri (Tekvin 18: 2-3, Tekvin 23: 7; Esther 3: 1-2), Hz. Eyyub'un kimliği (Levililer 26; Tesniye 28), Musa'nın (a.s) vefatı esnasında söyledikleri (Tesniye 6:4-7, 10:12-14, 28:1-13, 15-65), Hz. İlyas'ın kimliği (I. Krallar 19:10, II. Tarihler 21:12-15), Hz. Elyesâ'nın kim olduğu (II. Krallar 2-13), Davud'un (a.s) kimliği (Yeşu 17: 16; Hakimler 1: 19, 4: 2-4), Süleyman peygamberin deniz ticareti ve rüzgarlara hakim olması (I Krallar 10: 22), Zekeriyya peygamber (Luka I: 5-22), Hz. İsa ve Meryem'in barındırıldığı yer (Matta 2: 13-23), Medyen ve Eyke halkının içinde bulunduğu ahlaki çöküntü (Sayılar 25/1-5, 31/16-17; Mezmurlar 83/5-9; İşıya 10: 21-26), Lut'un (a.s) babası ve amcalarının kimliği (Tekvin 11:26), Lut kavminin yaşadığı yer (Tekvin 13:10-14), Lut kavminin ahlaki bozulması (Tekvin 19: 9-11), ve helak edilişi (Tekvin 13/10, 19/28), İmran (Çıkış 6/20, Luka 1;5, 36), Firavun'un İsrailoğulları'na yaptığı işkençe ve zulümler (Çıkış I: 8-16), İsrailoğulları'nın Mısır'dan Çıkışı (Çıkış 24, 31, 32), Sâmiri'nin cezası (Levililer 13: 45-46), bildircin eti ve kudret helvasının gönderilişi ve mahiyeti (Çıkış 1: 7-9, 31-32; 16: 13-15, 31; Sayılar 11: 7-9, 31-32, 25: 1-9), Tur Dağı'nın İsrailoğulları'nın üzerlerine yükseltilmesi (Çıkış 20: 18-19), Cumartesi yasağı ve Yahûdiler'in sözlerinde durmaması (Tesniye 4:2, 6:4,9, 27:2-4; II Krallar 22:8-13), İsrailoğulları'nın yersiz yurtsuz dolaşmaları ve Yahûdiler'in cezaları (Çıkış 10:6-12-14), İsrailoğulları'nın toplanıp sayılması (Sayılar 1), İsrailoğulları'na yapılan ilahi uyarılar (Mezmurlar 106: 34-38-40-41; İşıya 1: 4-5; 21-24: 2: 6, 8; 3: 16-17; 25-26; 8-7; 30: 9-10, 12-14; Yeremya : 2: 5-7, 20, 26-28; 3: 6-9; 5: 1, 7-9, 15-17; 7: 33, 34; 15: 2, 3; Hezekiel 22: 3, 6-12, 14-16; Matta 23: 37, 8; 24: 2; Luka 23: 28-30), Tâbût¹⁰ Kârûn (Çıkış 6: 18-21; Sayılar 16), Tâlût¹¹ (Samuel I, 7, 8, 9, 10, 12), Câlût¹² Hz. Süleyman

¹⁰ Tâbût: Sandık demektir. Bununla birlikte müracaat demek olan «tev» maddesinden mübalağa sığası (kipi) olması bakımından dönüp dolaşıp gelinecek olan herkesin dönüş yeri meâlinde bir anlam da ifade eder. Bu tabuttan maksat da Tevrat sandığıdır ki Hz. Musa'dan sonra İsrail oğullarının isyanıyla ellerinden çıkmış, (Allah tarafından) kaldırılmıştı. Bkz. (Elmalılı: II/142). Mevdûdî, bu konuda, farklı olmasına rağmen Kitâb-ı Mukaddes'ten çok şeyler öğreneceğimizi ifade eder ve Kitâb-ı Mukaddes'in verdiği bilgiler doğrultusunda konuyu açıklamıştır. Bkz. I Samuel 4, 5, 6; (Mevdûdî 2002: I/194-195)

¹¹ Kur'ân-ı Kerîm'de (el-Bakara, 2/246-251) İsrailoğulları'nın kralı olarak kendisinden söz edilen Tâlût, Ahd-i Atik'te Şaul (Saul) ismiyle anılır. (Kurt 2010: 552)

¹² Calut, Hz. Dâvud (a.s.) zamanında yaşamış, "Amâlîka" kralının adıdır. "Amâlîka" kavmi Akdeniz'in sahilinde, Mısır ile Filistin arasında yaşayan bir millettir. Amâlîka kavminin kralı Câlût, Hz. Musa'nın vefatından sonraki bir dönemde İsrailoğullarına saldırmış, onları yenerek, birçok esir ve kıymetli eşyalarını almış, ülkesine götürmüştü. Esirler içinde İsrâil krallarının bir çok prensi de bulunuyordu. Câlût sadece bunlarla kalmamış, geride kalan İsrailoğulları'na da ağır vergiler koymuştu. Hatta Tevrât'larını bile almıştı. (Elmalılı: II/828) Mevdûdî, Kur'ân'da Câlût'tan bahseden Bakara suresi 251. Ayeti açıklarken Samuel

(Mezmurlar 72: 1-2, 9-10), Ashab-ı Kehf (Gibbon: II/241-243) ve **Zülkarneyn** (Daniel 8: 3, 20) konularında Mevdûdî, Kutsal Kitap bilgilerinden istifade etmiş, bu kaynaklarda yer alan bilgileri, Kur'ân ayetlerini açıklamak maksadıyla kullanmıştır.¹³

Sonuç

Mevdûdî tefsirinde hemen her yerde Kitâb-ı Mukaddes ile Kur'ân'ı Kerim'in mukayesesini yapmıştır. Kaynak eser olarak kullandığı Kitâb-ı Mukaddes ile önceki semavi kitapların tahrifata uğradığı ve Kur'ân'ı Kerim'in en son ilahi kitap olduğunu ve hiçbir şekilde tahrifata uğramadığını ispatlamaya çalışmıştır. Bunların dışında, Ehl-i Kitap'ın içine düştüğü hatalar ve bunlara kendi kaynaklarından delil getirme, Kitâb-ı Mukaddes'in Kur'ân'la örtüşen ya da farklı olan kısımlarına dikkat çekme, Kur'ân'ın, önceki kitaplardan kopya edildiği iddialarına cevap verme, isrâilî kaynaklar arasındaki çelişkileri ortaya koyma gibi gayeler güttüğü de anlaşılmaktadır. Bu amaçla sık sık Kitâb-ı Mukaddes'ten alıntılar yapmış ve sonrasında da bu kitapların müntesipleri hakkında eleştirilerine yer vermiştir. Talmud'tan yaptığı ve genellikle isrâilî kaynaklar arasındaki çelişkiyi ve müfessirlerin farkında olmadan bu kaynaklardaki sahih olmayan bilgileri kullandıklarını göstermek için kitabına aldığı rivayetleri, Talmud üzerine yapılmış olan çalışmalardan aldığı anlaşılmaktadır.

Örneğin Ashab-ı Kehf hakkındaki rivayetleri, detaylı bir incelemeye tabi tutmuş, sonuçta, Gibbon'un "*The Decline and Fall of The Roman Empire*" (Roma İmparatorluğunun Çöküşü) adlı kitabınının 33. bölümünde "Yedi Uyuyanlar" başlığı altında söylediklerinin, bizim müfessirlerimizin anlattığı hikayeye aynı olduğu sonucuna ulaşmıştır (Mevdûdî 2002: III/154 vd.).

Mevdûdî, tahrif örneği olarak, Kitâb-ı Mukaddes'te peygamberler hakkında kullanılan küçültücü ifadeleri de yeri geldikçe kitabına almış ve eleştirmiştir. Kitâb-ı Mukaddes'ten alıntılar yaparken dikkatsiz davranan ve İsrailiyyatın İslam kaynaklarına girmesine sebep olan bazı Kur'ân yorumcularını tenkit ederek, İslam'ın ruhuna aykırı olan isrâilî rivayetleri, tespit etme gayreti içersinde olmuştur.

Buna rağmen, kutsal kitapta yer alan rivayetleri, azımsanamayacak ölçüde Kur'ân ayetlerini açıklama veya ayetlerin tefsirinde, gerekli olmasa da bilinsin, düşüncesiyle eserinde kullanmıştır. Söz gelimi Hz. İbrahim ve Sare'nin yaşlarının net olarak bilinmesi Mevdûdî açısından önemsenmiş ve Kitâb-ı Mukaddes verileri üzerinden konu izah edilmeye çalışılmıştır. Ancak Kur'ân bir tarih kitabı değildir. Bu nedenle bir çok kıssanın, sadece verilmek istenen mesajı içeren kısımları Kur'ân'da yer alır ve olayın zamanına ve bütün detaylarına değinilmez. Kısaca bu olayların

kitabının ilgili yerlerindeki bilgileri kullanmıştır. (Mevdûdî 2002: III/195)

¹³ Bu ve benzer örnekler üzerinde Mevdûdî'nin değerlendirmeleri için bkz. (Mevdûdî 2002: I/84, 191, 253, 315, 473, 498, II/59, 86, 104, 410, 448-449, 459, 468-472, 486-487, 495-497, 538-539, 579-580, III/79-82, 154 vd, 190-192, 211, 225, 322-323, 325, 418, IV/51, 65, 105, 160-161, 210, V/27, 37-39, 83, 278)

Kur'ân'da yer almış olması da, Allah'ın Kur'ân'ı göndermedeki, insanların hidayetini arzulama, muradına uygundur. Mevdûdî'nin ortaya koyduğu kıssaları anlama biçimi ise, Kur'ân içi yorumların zenginliğiyle beraber, bu tür bir inşa çabası olmaktan çok, Kitâb-ı Mukaddes'teki bilgileri Kur'ân kıssalarına adapte etmeye çalışmak olmuştur (Kaya 2013: 304). Dolayısıyla, bu yöntemin doğrudan Kur'ân'ın kıssaları anlatış amacıyla uyumlu olduğunu söylemek de zor görünmektedir. Onun bu yöndeki tercihleri Kitâb-ı Mukaddes konusundaki bilgisine güvenmesinden kaynaklansa da ve kutsal kitabın tahrife uğrayan ve uğramayan kısımlarını belirleyebilecek bir öngörüye sahip olduğunu düşünse de, herhangi bir değerlendirme olmaksızın yaptığı bu tür alıntılar, Kur'ân tefsirine gereksiz isrâilî bilgilerin sokulduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Şunu da ifade etmek gerekir ki, Mevdûdî, Kitâb-ı Mukaddes'in tahrif edilen ve edilmeyen bölümlerini ayırt ederken, bu kitapta yer alan bilgileri Kur'ân'la kıyaslamış ve akli gerekçelere dayanarak tercihlerde bulunmuştur. Bunun sonucunda Kur'ân'a zıt olan veriler eleştiriye tabi tutulurken, Kur'ân nassına direk muhalif olmayan hatta anlamın genişlemesine katkısı olacağı düşünülen bilgiler bir yöntem olarak tefsirde kullanılmıştır. Buna göre Kitâb-ı Mukaddes'in Kur'ân'la uyuşan bölümlerinin tahrif edilmediği, Kur'ân'dan farklı bilgi ve hükümler içeren kısımlarının tahrife uğradığı şeklindeki bir çıkarım, yoruma açıktır ve eleştiriye konu olabilir. İsrâilî rivayetleri kullananları eleştiren Mevdûdî'nin, ayetlerin tefsirinde Kitâb-ı Mukaddes'e yaptığı başvurular, kendisinin de bu yönde bir eleştiriye maruz kalmasına sebep olmaktadır. Ancak onu kendince diğer müfessirlerden farklı kılan, tahrif edilen ve edilmeyen kısımlarıyla Kitâb-ı Mukaddes'e vâkıf olduğunu düşünmesidir ki, bu da eleştiriye konu olabilecek şahsi bir öngörüdür.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Mevdûdî'nin tefsiri, sadece bir tefsir olarak düşünüldüğünde, elbette isrâilîyyat kullanımları mevcuttur ve her müfessirin bu konuda maruz kaldığı eleştirilere muhatap olması gayet doğaldır. Ancak onun, sadece bir tefsir yazmaktan öte, yaşadığı dönemin ilmi ve entelektüel sorunlarına cevaplar vermek ve Kitâb-ı Mukaddes verilerinin bilgi değerinin, özellikle Müslümanlarca anlaşılmasını sağlamak olduğu düşünüldüğünde, salt bir müfessir gibi eleştirilmesi haklı görülmez. Zira o, bir bilim insanı olarak, kendi yöntem ve imkanları ölçüsünde bir çalışma yaparak, öngördüğü hedeflerine ulaşmıştır.

Kaynaklar

AHMAD, Anis, “*Mevdûdî*”, *DİA*, XXIX, İstanbul, 1993.

BAŞKAN, Ömer, *Kur'ân Yorumunun Politik Bağlamı Mevdûdî Örneği*, Berikan, Ankara, 2010.

ELMALILI, M. Hamdi Yazır (1942) , *Hak Dini Kur'ân Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, ts.

GİBBON, Edward, *The Decline and Fall of The Roman Empire*, The Modern Library, New York, ts.

KAYA, Mesut, *Çağdaş tefsirlerde İsrâiliyyata Yaklaşım ve Kitâb-ı Mukaddes Bilgilerinin Kullanımı*, (Doktora), Necmettin Erbakan Üniv. Sosyal Bil. Ens. Kon-ya, 2013.

Kitâb-ı Mukaddes, Eski Ve Yeni Ahit, Tevrat, Zebur (Mezmurlar) Ve İncil, Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1997.

KOÇ, Zafer, *Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî (1903-1979) ve Tefsirdeki Metodu*, (Yüksek Lisans), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995.

KURT, Ali Osman, "Tâlût", *DİA*, 2010, XXXIX/552-553.

MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'lâ (1399/1979), *Tefhîmü'l-Kur'ân*, (tr. Komisyon), İnsan yay., İstanbul 1997.

REŞİD RIZA, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)*, I-XII, Dâru'l-Menâr, Kahire, 1366/1947.

Eğitim Kurumlarında Mobbing'i Önleme Noktasında Sendikaların Stratejik Rolü ve Önemi Nitel Bir Çalışma

The Strategic Role Of Trade Union About Prevent To Mobbing At Education Instituon

Melih Burak ÖZDEMİR *

Öz :

Her kültürde var olan ve sektörel fark gözetmeksizin evrensel bir olgu olma özelliğine sahip mobbing, kavram olarak hayatımıza girdiği günden bu yana aslında sıkça konuşulan ancak tam olarak anlaşılamayan ya da yanlış tanımlanan bir kavram olarak, gerek düşüncelerimizde gerekse de hukuksal anlamda tam netleşmiş bir kavram değil bizler için. Geçmiş 1950'li yıllara kadar geriye gidebilen bu kavram, sadece bizim için değil, tüm dünya için ciddi bir sorun teşkil etmekte ve mobbing eylemlerinin örgütlerde her geçen gün arttığı görülmektedir. Mobbing, çalışanlara sadece psikolojik veya fiziksel açıdan zarar veren bir eylem değil, aynı zamanda çalışma hakkını, çalışma barışını da içine alan sendikal bir sorundur. Bu açıdan sendikalar mobbing olgusunu tanıma, önleme ve çalışanları bilgilendirme noktasında doğru adımları atmakla yükümlüdür. Çalışmamızı, yalnızca örgütlerdeki (eğitim kurumları) mobbing ile sınırlı tutmaya özen göstereceğiz. Ancak benzer davranış biçimleri başka alanlarda da görüldüğü için, yapacağımız açıklamalar önemli ölçüde bunlar için de geçerli olacaktır. Makalemizde sendikaların mobbing olgusu ile ilgili algılarını ve üyelerine destek noktasında hangi katkıları koyduklarını anlamaya çalıştık. Araştırmamızda derinlemesine mülakat yöntemi kullanılmıştır. Nitel bir çalışma olan araştırmanın örneklemini Samsun ilinde faaliyet gösteren eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri kollarında hizmet veren sendikalar ve bu sendikaların şube başkanları oluşturmaktadır. Araştırma bulgularından çıkan

* Bilim uzmanı, Samsun/Çarşamba RAM özel eğitim bölüm başkanı, mlhbrk52@hotmail.com

sonuç, sendika yöneticilerinin mobbing olgusundan haberdar oldukları ancak bilgilerinin eksik ve yetersiz olduğu yönündedir.

Anahtar Kelimeler; Mobbing, sendika, örgütsel bağlılık.

Abstract

Mobbing exist at all culture in the world and it's universal fact that we all speak about it frequently but nobody understands at al lor knows wrong. It's not clear for us. It appeared in 1950s. Not just for us, mobbing is a serious problem for all over the world. Mobbing is encreasing day by day at organizations. Mobbing is harmful about physical and psychological for worker at the same time, it's trade unionism that includes working equity and working peace. According to this reality, trade union should know mobbing and give information to workers about mobbing's definition and preventing. We try to be careful about mobbing existences just at the education establishment. However, thre are similar behaviours at other fields, so our explanation is appropriate considerably by these, too. We try to understand trade union's opinion about mobbing and supporting to their members. We use detail interwiev technique for our article. This is a qualitative study (research). We worked with trade union that is related to education, training and science and trade union's cahirman fort his research. Result of this research that manager's of trade unions know mobbing but their knowledge about mobbing is insufficient.

Key Words; Mobbing, trade union, organizational commitment.

Giriş

Bu kavram, dilimizde daha çok-tam bir karşılığı olmamakla birlikte- 'psikolojik şiddet, manevi taciz, psikolojik istismar, duygusal taciz, psikolojik taciz, duygusal istismar, sözel istismar, yıldırma, psikolojik terör' sözcükleriyle ifade edilirken, uluslararası literatürde daha çok '**mobbing**' ve '**bullying**' sözcükleri ile ifade edilmektedir (Güldalı, 2012). Türk Dil Kurumu, mobbing kavramının karşılığı olarak "**BEZDİRİ**" kelimesini belirlemiş ve bezdiriyi "İş yerlerinde, okullarda vb. topluluklar içinde belirli bir kişiyi hedef alıp, çalışmalarını sistemli bir biçimde engelleyip huzursuz olmasına yol açarak yıldırma, dışlama, gözden düşürme" olarak tanımlamıştır. "İşyerinde psikolojik taciz" kavramı rapor içinde uluslararası literatürde yaygın kullanım şekli olan "mobbing" kelimesi ile ifade edilmiştir (tbmm.gov.tr). Türkiye'nin mobbinge ilgili ilk yargı kararı olan Ankara 8. İş Mahkemesi'nin 20.12.2006 tarih ve 2006/19 E. Ve 2006/625 K. Sayılı kararında ise mobbing şöyle tanımlanmıştır: "(Mobbing) kavramı, işyerinde bireylere üstleri, eşit düzeyde çalışanlar ya da astları tarafından sistematik bir biçimde uygulanan her türlü kötü muamele, tehdit, şiddet, aşağılama vb. davranışları içermektedir." (Demir, 2009).

Çalışma yaşamının en ciddi sosyal sorunlarından biri olan mobbing, hiçbir şekilde ihmal edilmemesi; duyarlılık ve ciddiyetle ele alınıp, çözüm getirilmesi gereken bir konudur. Ancak "mobbing" kavramı, ülkemizde henüz çok iyi bilinme-

mekte ve hatta yanlış yorumlanmaktadır. Bireysel, örgütsel ve nihayet toplumsal boyutta yol açabileceği psikolojik, fiziksel, sosyal ve ekonomik zararların bilinçli bir şekilde algılanması için yapılması gereken bilgilendirmeler, duyurular ve uyarılar ne yazık ki çok az sayıdadır. Hala mobbing, işyeri ortamında yaşanan günlük çatışmalar veya iş anlaşmazlıklarıyla karıştırılabilmektedir (Tınaz, 2011). Tek bir eyleme indirgeyemeyeceğimiz mobbing kavramı; sistematik bir şekilde devam eden, belli bir periyod içinde vuku bulan bir olgudur. Tek bir olaydan ya da aniden gelişen bir çatışma durumundan oldukça farklıdır.

Mobbing literatüre yeni giren bir kavram olduğu için, Türkçe karşılığı konusunda henüz bir netlik bulunmamaktadır. Türkçe karşılık olarak “işyerinde psikolojik şiddet”, “işyerinde psikolojik taciz”, “işyerinde manevi taciz”, “duygusal şiddet”, “yıldırma” gibi kavramlar kullanılmaktadır. Ancak mobbing olgusunun birinci değişmez özelliği işyerinde gerçekleşmesidir (tbmm.gov.tr). İşyerinde yaşanan her olumsuz deneyim, işyerinde psikolojik taciz olarak kabul edilmemelidir. Mobbing tekrarlanan, devamlı, sistematik ve uzun süreli bir saldırı, bir stratejidir. Bu noktada mobbing, bir iş arkadaşı veya bir amir ya da astla yapılan şiddetli fakat aniden gelişen bir çatışmadan ayırt edilmelidir. Daha alt kademe bir göreve atanma, aniden bir başka yere gönderilme, kişinin konumuna uygun olmayan alt düzeyde bir görev verme, ergonomik koşulları uygun olmayan bir yerde çalışmak zorunda bırakılma mobbing olgusu olarak kabul edilmemelidir. Aynı şekilde devamlı çatışmaların yaşandığı gergin bir çalışma ortamı, çok olumsuz bir örgüt iklimi, son derece otoriter bir işletme yönetimi, yetersiz iş güvenliği ve ergonomi koşullarını da, işyerinde psikolojik taciz olarak yorumlamamak gerekir.

Almanya’da Berlin ve Schleswig-Holstein bölge iş mahkemelerinin almış olduğu 2 kararda da otoriter yönetim tarzının mobbing olmayacağı yönündedir (tisk.org.tr). İşyerinde psikolojik taciz, cinsel tacizle karıştırılmamalıdır. Cinsel taciz, tek bir hareketle gerçekleşebilir. İşyerinde psikolojik taciz ise, sistematik olarak gelişen bir olgudur. Özde cinsel taciz, bir yaklaşma girişimidir. Mobbing sürecinde ise uygulanan, bir uzaklaştırma stratejisidir. Mobbing bir hastalık değildir. Asla bir patolojik durum olarak algılanmamalı; bireyin problemi olarak değerlendirilmemelidir. Mobbing, bir işyeri problemi olarak ele alınmalıdır. Mobbing, ailede, okulda öğrenciler ve hocalar arasında, sporcular arasında veya komşularla yaşanan bir çatışmayla, olumsuz deneyimlerle kesinlikle karıştırılmamalıdır (Tınaz, 2011). Yine Almanya Rheinland-Pflaz bölge iş mahkemesinin 2005’te vermiş olduğu kararda da arkadaşlar arası gerçekleşen kişisel anlaşmazlıklar mobbinge girmemektedir. Özellikle çalışma arkadaşları ve amirlerle yaşanan kısa süreli anlaşmazlık durumları sistematik olmaktan uzaktır (tisk.org.tr).

Mobbing sözcüğü önceleri çocukların birbirleriyle olan zorbalık ilişkilerini tanımlamakta kullanılmış, 1950-1960’lı yıllarda işyerlerinde yapılan araştırmalar, bu kavramın sadece çocuklar arasında yaşanmadığını ortaya koymuştur (Karacaoğlu ve Reyhanoğlu, 2006). İşyerinde uygulanan psikolojik taciz konusunda uzman Alman İş Psikoloğu Harald EGE’ye göre mobbing, yuvalarını korumak

için saldırganın etrafında uçan kuşların davranışlarını betimlemek amacıyla 19. Yüzyılda biyologlar tarafından kullanılan İngilizce bir terimdir. Mobbing kavramı ilk olarak 1960'larda hayvan davranışlarını inceleyen etholog Konrad LORENZ tarafından bazı hayvan hareketlerini tarif etmek için kullanılmıştır. Lorenz bu kavramı "büyük bir hayvanın tehdidine karşı, daha küçük hayvan gruplarının gösterdiği tepki"yi ifade etmek amacıyla kullanmıştır. Daha sonraları çocukların okullarda birbirlerine karşı hareket tarzını inceleyen İsveçli doktor Peter-Paul HEYÑEMANN da aynı terimi "bir grup çocuğun, tek bir çocuğa karşı yıkıcı hareketlerini" açıklamak için 1972'de kullanmıştır. İş yaşamında ise mobbing kavramı ilk kez, 1980'li yılların başında İsveç'te yaşayan Alman endüstri psikoloğu Heinz LEYMAN tarafından "duygusal taciz" olarak ortaya atılmıştır. LEYMAN, iş yerinde mobbing davranışının varlığını belirtmekle kalmamış, davranışın özel niteliklerini, ortaya çıkış şeklini, uygulanan şiddetten en fazla etkilenen kişileri, doğabilecek sonuçları da vurgulamıştır (tbmm.gov.tr). 1990'lı yıllarla birlikte işletme literatüründeki yerini almıştır. Literatürde yıldırımaya benzer özellik gösteren; stres, çatışma, taciz gibi kavramlarla bağlantılı ele alınmakla birlikte, nedenleri, ortaya çıkış şekli ve sonuçları bakımından söz konusu kavramlardan ayrılmaktadır (Karacaoğlu ve Reyhanoğlu, 2006).

Yapılan araştırmalar, mobbinge maruz kalan kişilerin çalışma hayatlarında zeka, dürüstlük, yaratıcılık, başarı gibi bir çok olumlu özellik gösteren duygusal zekası yüksek kişiler olduklarını ortaya koymakta ve yasal dayanak olmadığı ve yasalarda tanımlanmadığı için, ispatı çok kolay olmayan, kişiyi yalnızlaştırdığını açıklamaktadır. Mobbing uygulayanlar ise, aşırı kontrolcü, korkak, işleri için vazgeçilmez olduğunu düşünen, ayrıcalıklı olmak isteyen ve iktidar açlığı olan kişiler olarak tanımlanmaktadır (tbmm.gov.tr). Yıldırma davranışına maruz kalan mağdurların ortak özellikleri; haksızlığı kabul etmeme, farklı siyasi görüşe sahip olma, başarılı, çalışkan ve sessiz kişiler" olarak ifade edilmiştir (Çelebi ve Taşçı Kaya,2014). İş hayatında başarı yönelimli kişilerin, kariyer basamaklarını tırmanırken bir tehdit unsuru olarak görülmeleri ve daha yukarıda olan meslektaşları tarafından engellenme amaçlı yıldırma eylemleri ile karşılaşmaları her zaman mümkündür. Özel yaşamında zor bir dönem geçirenler örneğin sevdiği birini kaybedenler, ekonomik güçlük içinde olanlar, iyileşmesi zor bir hastalıkla mücadele edenler diğerlerine göre daha kolay hedef olabilirler. Yaşanılan tüm bu güçlükler, onları hem daha savunmasız yapar hem de karşılaştıkları yıldırım eylemlerinden daha fazla etkilenirler. Duygusal olarak daha zayıf bir dönemde olmak, işyeri zorlarının işini kolaylaştıran bir durumdur. Çalışanlar arasındaki etnik ve bölgesel farklılıklar, ideolojik farklılıklar, diğerlerinden daha genç ya da yaşlı olma veya daha güzel ya da çirkin olma gibi fiziki farklılıklar, eğitim farklılıkları gibi nedenler, sizi zorbalara hedef tahtası haline getirebilir (YüceTürk, 2012).

Mobbing olgusundan zarar gören kişilerde; uykusuzluk, iştahsızlık, depresyon, sıkıntı, endişe, hareketsizlik, ağlama krizleri, unutkanlık, alınganlık, ani öfkelenme, suskunluk, yaşama arzusunun kaybı, daha önceleri sevdiği şeylerden doyum almama gibi bir takım davranış ve düşünce değişiklikleri gözlenebilir. Hatta taciz-

zin çok yoğun yaşandığı durumlarda mağdurda intihar düşünceleri dahi ortaya çıkabilir (Tınaz, 2011).

Sistemli yapılan yıldırı eylemleri ile hedef alınan kişiye, alaycı ifadeler ve tavırlar sergilenir. Hakkında dedikodu yapılır, gülünç duruma düşürülür. Ortalama birisi tarafından dikkate alınmayacak ölçüde önemsiz bir şekilde başlatılan taciz davranışları, bir süre sonra dayanılmaz hale dönüştürülür. İletişimsiz bir ortama itilerek, hedef alınan kişiyle her türlü ilgi ve ilişki kesilir. Özel yaşama ilişkin tercihler, eleştiri konusu yapılır. Görüştüğü arkadaşları, gittiği yerler, boş zamanlarını değerlendirme biçimi, tüketim alışkanlıkları, ideolojik dünyası, giyim tarzı gibi konular kimi zaman sorgulanır kimi zaman yadırganır. Diğer yandan kişinin elinde olmayan, değiştiremeyeceği özellikleri vardır. Boyunun kısa ya da uzun olması, sesinin ince ya da kalın olması, bedeninde herhangi bir kusur olması gibi. Sahip olduğu ailesi, ırkı, rengi ve memleketi gibi özellikleri ile alay edilir. Bu özelliklerinden hareketle hoş olmayan isimler takılarak, kişi incitilmeye çalışılır. Konuşması, giyim tarzı, el kol hareketleri aşağılanarak arkasından taklidi yapılır (YüceTürk, 2012).

Mobbing-Örgütsel Bağlılık İlişkisi

Örgütsel bağlılık, iş görenin çalıştığı örgüte karşı hissettiği bağın bir ifadesidir. Örgütsel bağlılığın birçok değişkenden etkilendiği ve birçok değişkeni de etkilediği görülmektedir. İş görenlerin yaptıkları işten ve çalıştıkları örgütten memnun olmalarını sağlamak, artık örgütler tarafından mal ve/veya hizmet üretmek gibi temel bir amaç olarak görülmektedir. Öğretmenlik mesleği yeniliklere açık olmayı, çağın gerektirdiği gelişmeleri takip etmeyi ve bu gelişmeler doğrultusunda yenilenmeyi gerektiren bir meslek olduğu için sürekli değişim içindedir. Öğretmenlerin değişimlere uyum göstermesini sağlayan etkenlerden biri de öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyidir. Okulun amaçlarının istenen düzeyde gerçekleştirilmesi ancak öğretmenlerin, okulun amaç ve değerlerini benimsemeleriyle mümkündür. (Yıldız, 2013).

Mobbinge mücadelede en önemli nokta hem mağdur, hem de yöneticiler açısından farkındalığın sağlanmasıdır. Türkiye'de kamu ve özel sektörde mobbing uygulamaları sıkça görülmesine rağmen, örgütlerde yaşanan bu sürecin ne anlama geldiği henüz pek bilinmemektedir (Kırel, 2007). Önceleri işyerinde bir kişinin veya bazı kişilerin, bir kişiye veya birkaç kişiye düşmanlığı biçiminde gelişen psikolojik taciz sonucunda mağdur, önce kendisine ve daha sonra çevresine karşı yabancılaşmaya başlar. Süreç, işe karşı kayıtsızlık, bıkkınlık, yılgınlık, performans düşüklüğü ile başlar ve istifayla sonuçlanır. Kurum içinde iş doyumunu ve örgüte bağlılıkta azalma yaşanır, işten ayrılmalar gözle görülür oranda artar. Çalışanlar arasında gittikçe yoğunlaşan kronik endişeler, örgüt bütününe etkisi altına alır. Bu noktada mobbingin, örgütsel sağlığı tehdit eden bir unsur olarak ele alınması gerekliliği doğmaktadır (Tınaz, 2011).

Örgütlerde kurum kültürünün yerleşmemiş olması, yöneticilerin mobbing konularına ilgisizliği, çalışanlara örgütte önem verilmemesi, etik değerlerin zayıflığı, iletişim eksikliği, yıkıcı rekabet, mobbing davranışlarını körüklemektedir. Mobbing, örgütlerde bulaşıcı hastalık gibidir. Önleyici tedbirler alınmadığında yaygınlaşacak ve tüm topluma zarar verici hale gelecektir. Bu durum da örgüte olan güveni dolayısıyla, çalışanların örgüte bağlılığını, motivasyonunu, tatminini azaltacak, çalışma ortamını stresli bir hale getirerek, iş verimliliğini düşürecektir.

Geliş gidiş saatleri, kimlerle görüştüğü, neler konuştuğu yakın takibe alınır. Yaptığı en küçük kusurlar bile çok önemsenerek ve abartılarak dikkate alınır. Kimi zaman da hiç alakası olmayan olaylardan, yanlışlıklardan sorumlu tutulur. Kişiyi anlamsız görevler verilerek, şaşkınlık içine düşmesine çalışılır. Kimi zaman yeteneklerinin çok üzerinde, kimi zaman da yeteneklerinin çok altındaki görevleri yapmaya zorlanır. Genellikle başarısızlıkla suçlanmak isteniyorsa, yeteneklerinin üzerinde, aşağılanmak istendiğinde ise yetenekleri ile örtüşmeyen, daha az yetenek gerektiren görevler verilir. Bazen de yasal olmayan görevler verilerek suçlamaya çalışılır. Yalnızlaştırılarak çalışma arkadaşlarıyla iletişimi kısıtlanır. Adeta bu kişiye ortamda yokmuş gibi davranılır (YüceTürk, 2012).

Avustralya Griffith Üniversitesi Yönetim Bölümünün hazırlamış olduğu rapora göre Avustralya'da mobbing (işyerinde psikolojik taciz) işverenlere yıllık 36 milyar dolara mal olmaktadır. İngiltere Ticaret Odasının 2000 yılında yapmış olduğu çalışmaya göre mobbing (işyerinde psikolojik taciz) İngiltere endüstrisine her yıl 2 milyar dolar yük getirmektedir. Dünyada her sene 6 milyon çalışma günü kaybı yaşanmaktadır. Bu yaşanan kayıpların sebebi (işyerinde psikolojik taciz) mağdurlarının meslek güvensizliği, iş değişikliği ve uzun çalışma saatleri ve bu zor çalışma koşulları sebebiyle yaşanan çalışma kayıplarıdır. Dünya genelinde stres ve stres ile ilgili olan hastalıkların maliyetine baktığımızda 5 milyar (TUC- Trades Union Congress) dolardan 12 milyar dolara yükselen bir grafik karşımıza çıkmaktadır (tbmm.gov.tr).

Mobbing'in Hukuksal Boyutu

Türkiye mobbing kavramı ile ilk defa; işverene işyerinde psikolojik tacizi engelleme yükümlülüğü getiren Borçlar Kanunu Tasarısı ile tanışmıştır. Mağdurları genelde kadın olmasına rağmen, ülkemizdeki ilk mobbing davasını bir erkek bürokrat açmıştır -Toprak Mahsulleri Ofisi'nden Ş.T. uğradığı psikolojik baskı yüzünden kendisinin ve ailesinin depresyona girdiği gerekçesiyle, yöneticilerinden 15 bin TL tazminat talep etmiştir. İstifası istenen, rütbesi düşürülen, göreve iadesi için açtığı davayı kazanmasına rağmen baskı ve yıldırmaya maruz kalan Ş.T. mobbing gerekçesiyle ilk davayı açan kişi olarak Türk Hukuk tarihine girmiştir. (tbmm.gov.tr). 19 Mart 2011 tarihli "İşyerlerinde Psikolojik Tacizin (Mobbing) Önlenmesi" konusundaki Başbakanlık genelgesine bakılacak olursa psikolojik yıldırma (mobbing) konusunda genel ifadelere yer verilmekte ve yapılacak olanlar sıralanmaktadır. Genelgeye göre psikolojik yıldırma (mobbing), "Kasıtlı ve sistematik olarak

belirli bir süre çalışanın aşağılanması, küçümsenmesi, dışlanması, kişiliğinin ve saygınlığının zedelenmesi, kötü muameleye tabi tutulması, yıldırılması ve benzeri şekillerde ortaya çıkan psikolojik taciz...” olarak ifade edildiği söylenebilir. Son zamanlardaki mahkeme kararları ve Başbakanlık Genelgesi psikolojik yıldırma (mobbing) konusunda yeterli olmasa bile bazı adımların atıldığını göstermektedir (Aygün, 2012).

Diğer disiplinlerden farklı olarak mobbingin hukuksal boyutu yakın zamanlara kadar fazla dikkat çekmemiştir. Hukukçuların çekimserliği, kavram karmaşıklığına ve mobbingin hukuksal açıdan zor kavranan bir olgu olmasına dayanmaktadır. Mobbing bakımından asıl tehlike de, süreç içerisinde gerçekleşen davranışların bir bütün olarak değil, birbirinden bağımsız olarak ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Mobbing süreci içerisinde gerçekleştirilen davranışlar birbirinden bağımsız olarak ele alındığında, birçok davranışın (örneğin çalışanın iş koşullarını değiştirme, eleştirme, izolasyon) ceza hukuku bakış açısıyla kavranması da mümkün olmamaktadır (Erdem ve Parlak, 2010).

Mobbing konusunda yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde; öncelikle iş hukuku ilişkileri kapsamında ele alınan mobbing olgusunun, kamu hukuku/memur (disiplin) hukuku açısından da önem arz ettiği hususunun kabul edildiği anlaşılmaktadır. İlk olarak özel sektördeki iş ilişkileri kapsamında tartışılmaya başlanmış olan mobbing, gelinen son aşamada, kamu sektöründe de sıklıkla mobbing uygulamalarının varlığı kabul edilmektedir. Nitekim basına yansıyan mobbing ile ilgili haberlerin neredeyse tamamı, kamu sektöründe yaşanan olaylardan oluşmaktadır. Kamu sektöründeki mobbing eylemi ise genelde, memur disiplin hukuku kapsamında, disiplin soruşturması ve disiplin cezası gibi bir dizi idari işlem yoluyla gerçekleştirilebilmektedir (Güveyi, 2013).

Mobbing olgusu, yalnızca hukuk düzeninin özünü oluşturan temel insan hak ve özgürlüklerine ilişkin kuralların ihlali anlamına gelmemekte, aynı zamanda Anayasa ile güvence altına alınan çalışma hakkının da ihlali niteliği taşıdığından, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren mobbinge karşı etkin koruma sağlama amacıyla Fransa, Belçika, Hollanda, İsveç ve Almanya gibi birçok ülkede yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Mobbing mağdurunun uygulamada en çok karşılaştığı sorun, ispat sorunudur. Türk Hukukunda mobbing ile ilgili düzenleme olmadığından ispat yüküyle ilgili de özel bir düzenleme bulunmamaktadır. (Erdem, Parlak, 2010).

Psikolojik yıldırmanın (mobbing) hukuksal boyutunu ele alan makalelerin büyük çoğunluğu konuyu Türk Hukuk sistemi çerçevesinde ele almış ve yorumlamıştır. Konu hakkında ülkemizde yasal düzenlemeler olmaması hukuki yönünü açıklama yönünden büyük bir öneme sahiptir (Aygün, 2012).

Son derece güncel bir kavram hakkında yasal düzenlemelerin bu denli sıkıntılı olması da çelişkili bir durum olarak karşılanabilmektedir. Açık bir düzenleme bulunmasa dahi; kişilerin tabi olduğu özel kanunlar ve genel kanunlar kapsamında,

somut olaya uygun bir biçimde, mobbing eylemine karşı yargı yoluna gitmek, hak arama hürriyetinin bir gereği olarak mümkündür. (Güveyi, 2013).

Hukukun temel görevi, toplum yaşamını düzenlemek kadar güçsüzlerin ezilmesine mani olmaktır. Bu nedenle barışçıl bir iş yaşamının tesisi, insanların hayatlarını devam ettirmek için özgürlüklerinden vazgeçtikleri ve yaşamlarının zaman olarak en büyük kısmını içine alan çalışma zamanlarında, psikolojik olarak yıpranmaması, huzurlu bir yaşam sürdürebilmeleri ve yaşam kalitesi için vazgeçilmezdir. Bu nedenle mobbing İş Kanununda açıkça, Ceza Kanununda da suç olarak düzenlenmelidir. (Demir, 2009).

Çalışmanın Amacı

Sendikaların ve sendikaların başında bulunan yöneticilerin mobbing olgusu ile ilgili algılarının ne düzeyde olduğunu görme, örgütlerde yaşanan mobbing davranışları karşısında üyelerine hangi destekleri verdiklerini, ne tür girişimlerde bulduklarını anlama, bu konuda varsa eksikliklerin neler olduğunu ortaya koyarak, örgütlerde yaşanan mobbing sorunlarını giderecek uygulamaların gelişmesine katkı koymak, ülkemizde yeni yeni konuşulmaya ve varlığı kabul görmeye başlayan bu olguyla ilgili alana katkı koymak amaçlanmıştır. Avrupa Birliği ülkelerinde sektörlere göre yapılan araştırma, özellikle kuzey ülkeler ile İngiltere ve İrlanda'da öğretmenlerin diğer çalışanlara göre işyeri şiddetinin tehdit, fiziksel ve duygusal taciz gibi farklı biçimlerine yüksek oranlarda maruz kaldığını ortaya koymaktadır. Eğitim sektöründe çalışanların yüzde 70'inden fazlasını oluşturan öğretmenler, sektörün diğer çalışanlarına göre daha fazla fiziksel ve psikolojik şiddetle karşılaşmaktadır (Baş ve Oral, 2012). Ülkemizde de kamusal alanda oldukça fazla yaşanan mobbing olgusuna dikkat çekmek amaçlarımız arasında yer almaktadır. Araştırma desenimizde sorular kolay, açık, net anlaşılabilir, yönlendirmeyecek biçimde ve açık uçlu olarak ifade edilmiştir. Araştırmamızın genel sorusu sendika şube başkanlarında, örgütlerdeki mobbing uygulamalarına ilişkin farkındalık ve bilinç oluşmuş mudur? olarak belirlenmiştir. Bu genel sorumuzdan yola çıkarak ve literatürden elde ettiğimiz bilgiler ışığında aşağıdaki araştırma sorularına ulaşılmıştır.

Araştırma Soruları

Sendika yöneticileri mobbing kavramı ile ilgili yeterli bilgiye sahip midir?

Sendika yöneticileri işyerlerinde mobbing eylemlerinin varlığı noktasında yeterli bilgiye sahip midir?

Sendika yöneticileri işyerlerindeki mobbing eylemlerinin hangi yöntemlerle yapıldığı ve bu anlamda kimlerin daha fazla risk altında olduğuna ilişkin yeterli bilgiye sahip midir?

Sendika yöneticileri işyerlerindeki mobbing eylemlerinin örgütsel bağlılık üzerindeki etkileri hakkında yeterli bilgiye sahip midir?

Sendika yöneticileri işyerlerinde yaşanan mobbing eylemlerinin çalışanların yaşam kalitelerini etkileme düzeyleri hakkında yeterli bilgiye sahip midir?

Sendika yöneticileri mobbing eylemlerinin önlenmesi konusunda ne tür çalışmalar yapmakta ve bu eylemler ile karşılaşan üyelerine sendika olarak hangi destekleri vermektedir?

Çalışmanın Evreni

Literatür incelendiğinde mobbing eylemlerinin en çok görüldüğü alanların yanında eğitim ve sağlık sektörü gelmektedir. Bizde çalışmamızın evrenini Samsun ilinde faaliyet gösteren eğitim öğretim ve bilim hizmetleri kollarında örgütlü eğitim sendikaları olarak belirledik. İlde eğitim alanında şube düzeyinde 5 sendika faaliyet göstermektedir.

Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (Eğitim Sen) şube başkanı

Aktif Eğitimciler Sendikası (Aktif Eğitim Sen) şube başkanı

Eğitim ve Bilim İşgörenleri Sendikası (Eğitim İş) şube başkanı

Türk Eğitim Sendikası (Türk Eğitim Sen) şube başkanı

Eğitimciler Birliği Sendikası (Eğitim Bir Sen) şube başkanı

Çalışmanın Yöntemi

Sendika yöneticileri ile yapılan çalışmamızda derinlemesine mülakat yöntemi kullanılmıştır. Görüşme için sendika yöneticilerinden randevu alınmış, kendilerini rahat hissetmeleri için sendikalarında, yöneticilerin randevu verdikleri gün ve saatte hazır bulunulmuştur. Görüşme öncesi konuya ilişkin katılımcılara herhangi bir açıklama yapılmamış, sorduklarında ise görüşmenin bilimsel bir çalışma ile ilgili olduğu belirtilmiştir. Bununla ön hazırlıksız olarak yöneticilerin mobbing olgusu ile ilgili algılarının gerçek düzeyini görebilmek amaçlanmıştır. Görüşmeler 27.01.2015-14.02.2015 tarihleri arasında tamamlanmıştır. Görüşme öncesi katılımcıya araştırmanın amacı açık bir şekilde anlatılmış ve her bir görüşme 90 dakikada tamamlanmıştır. Katılımcılar, görüşme sürecinde tüm soruları samimiyetle yanıtlamış ancak isimlerinin ve sendikalarının açıklanmasını istememişlerdir. Bu nedenle çalışmada sendika ya da yönetici isimleri kullanılmamıştır. Çalışmada, sendikalar (ES1), (ES2), (ES3), (ES4) VE (ES5) şeklinde kodlanmıştır. Geçerlik ve güvenilirliği sağlamak için ise katılımcı teyidi gerçekleştirilmiş, veri toplamanın hemen sonunda tutulan notlar özetlenerek sendika başkanlarından bunların doğruluğuna ilişkin düşüncelerini belirtmesini istenmiş, eklemek istediği herhangi bir husus konusunda katılımcıya fırsat verilmiştir. Sorular aynı biçim ve sırada sorulmuş, yanıtlar yazılı olarak not alınmıştır..

Tablo:1 Sendika Yöneticilerinin Özellikleri

Sendika	Mesleği	Cinsiyeti	Görev süresi
ES1	Öğretmen	E	10 yıl
ES2	Öğretmen	E	10 yıl
ES3	Öğretmen	E	6 yıl
ES4	Öğretmen	E	9 yıl
ES5	Öğretmen	E	1 yıl

Veri Analizi

Katılımcılardan elde edilen verileri bilgiye dönüştürmek için veriler özelliklerine göre ayrıştırılmış, dağıntık bilgiler bir araya getirilerek ortak başlıklar altında toplanmış, betimsel analiz yapabilmek için kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Betimsel analiz elde edilen verilerin, daha önceden belirlenen temalar göre özetlenip yorumlandığı, görüşülen bireylerin görüşlerinin çarpıcı bir biçimde amacıyla sık sık doğrudan alıntılarının kullanıldığı ve elde edilen sonuçların neden sonuç ilişkisi çerçevesinde yorumlandığı analiz tekniği (Yıldırım ve Şimşek, 2003). Literatür ışığında yapılan çalışmalardan, elde edilen sonuçlardan da destek alınarak, neden sonuç ilişkilerinin açıklanması ve farklı düşüncelerin karşılaştırılması ile bulgular yorumlanmış, elde edilen verilerin analizi yöntemine gidilmiştir.

Bulgular

Sendika yöneticilerinin mobbing kavramı ile ilgili yeterli bilgiye sahip olup olmadıklarına ilişkin yanıtları.

(ES1): Kişinin işinden ayrılması, elindeki yetkilerini kullanmaması, kişinin hayatını zorlaştırmak, çalışmasını engellemek için yapılan her türlü psikolojik ve fizyolojik baskı. **(ES2):** Mobbing, ülkemizde sınırları net olarak çizilmiş bir kavram değil maalesef. Mobbing sözlemdir. Birine fiili müdahale mobbingin dışındadır. Fiziki müdahalede bu artık şiddettir. Mobbingi, meslek hayatında bir üst makamın tehdit ve caydırma amaçlı kullandığı her türlü eylem ve söz olarak ifade edebiliriz. **(ES3):** Kişinin özlük haklarına saldırı, doğal ortamında bedenlen ya da ruhen sıkıştırılması ve bu sıkıştırmanın da sistematik hale gelmesi. **(ES4):** Bireyin farklı kişiliği, farklı düşüncesi ile kendisini ifade edememesi yani hayatın kendisine müdahale ya da kişiyi engelleyen, özgürlüklerini kullanma noktasında kişiyi sıkıntıya sokan ve kişiliğini etkileyen en büyük baskı aracı. **(ES5):** Kurumlarda, idareciler tarafından yönettiği insanlara karşı yapılan keyfi uygulamalar (hakaret etmek, iş tanımını dışında görevler vermek gibi)

Sendika yöneticilerinin işyerlerinde yıldırı eylemleri yaşanıp yaşanmadığı konusunda bilgilerine ilişkin yanıtlar.

(ES1): Mobbing son 4-5 yıla kadar yaşanmayan ancak 4-5 yıldır daha sık yaşanan bir olgu. İlçe Milli Eğitim müdürlerinin okul müdürlerine, okul müdürlerinin

müdür yardımcısı ya da öğretmenlere dönük mobbing eylemleri mevcut. Bugün ilçe milli eğitim müdürleri istemedikleri ya da o okuldan ayrılmasını istedikleri müdürlere bu anlamda mobbing uyguluyorlar. Aslında Türkiye'deki hukukun yeterli olmamasından da fırsat biliniyor. Öğretmenin öğretmene baskı yapması çok da mümkün değil. Bugün yargıda mobbing ile ilgili pek çok dava söz konusu ancak Türkiye'deki hukukun yeterli olmamasından kaynaklanan ve bunu da fırsat bilenler tarafından uygulanan, ispatlanması oldukça zor bir durum **(ES2)**: Mobbinge giren birçok söz, tavır maalesef amirler tarafından sanki amir-memur ilişkisinde geçerli bir yöntemmiş gibi kullanılıyor. Devlet hiyerarşisinde makamlar, devletten aldıkları gücü çalışanlarına karşı baskı aracı olarak kullanabiliyor. Zaman zaman üyelerimizden bu konu ile ilgili şikayetler geliyor. Kamu çalışanları arasında mobbingin ne olduğu, sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğini ortaya koymak için bağlı bulunduğumuz konfederasyon ve sendika olarak pek çok çalışma yaptık. Sendika dergimizde konuyla ilgili geniş bir araştırma sonucunu paylaşmış, ayrıca uyguladığımız anketler neticesinde kamu çalışanları arasında konunun hangi boyutta olduğunu tespit edip sonuçlarını da kamuoyu ve ilgili makamlarla da paylaşıyoruz. Ayrıca sendikamızın kadın kolları mobbing ile ilgili Türkiye genelinde kapsamlı bir çalışma yapıyor. **(ES3)**: Bu durumu genel bir siyasi politikadan bağımsız düşünmemek gerekir. Mobbing eylemleri herhangi bir örgütsel formda aslında ast üst ilişkisinin demokratik olarak tanımlanmamasından kaynaklanır. Sistemin demokratik kanalları açık olmadığından üst makam alt makama sistematik olarak mobbing uygulayabiliyor. Yöneticiliğini liyakattan almayan üstün astı yıldırması daha fazla olabiliyor. Liyakat yerine siyasetten güç alan kişiler alt birimlere karşı antidemokratik olabiliyor. Siyasi mekanizmaya yakın durmanın kazanç olacağı algısı yaratılmakta, bunu dışında kalan, itiraz eden, hak-hukuk arayan insanlar gün geçtikçe artan oranda yıldırma eylemine maruz kalmaktadır. Kendi gibi olmayan, kendi gibi düşünmeyen herkesi potansiyel suçlu gibi gören antidemokratik bakış açısı çalışanlar üzerinde yıldırma eylemine sebep olur. **(ES4)**: Mobbing ile ilgili kamuda açılmış davalar var. Davaların içeriğine baktığımızda duygusal anlamda baskı kurma söz konusu. Dava sonuçlarına baktığımızda ise dava açanların haklı bulunduğunu görmekteyiz. Mobbing kamusal alanın her noktasında dava konusu olabileceğini göstermekte. Demokrasinin olmadığı, tek tip düşüncenin egemen olduğu toplumlarda mobbing gündeme gelmez. **(ES5)**: Günümüzde insanlar siyasi görüşlerine göre sınıflandırılıyor. Siyasetin en çok yaşandığı kurumların başında MEB ve Sağlık Bakanlığı gelmekte. Okullarımızda siyasi görüş farklılıklarından dolayı idareciler öğretmenlere dönük çifte standart uygulamaktalar. Yöneticilerin sadece eğitime odaklanmaları gerekirken siyasi görüşlere odaklanmaları, öğretmenlerin mesleğe yönelik katkılarına bakılmaksızın, yöneticilerin kendilerine yakın öğretmenlere ekstra ayrıcalıklar sunmalarına ve verilen görevlerde farklılıklar olduğuna şahit olmaktayız.

Sendika yöneticilerinin işyerlerindeki yıldırma eylemlerinin hangi stratejilerle yapıldığı ve kimlerin daha fazla risk altında olduğuna ilişkin yanıtları.

(ES1): İktidara yakın gruplar bunu daha çok yapıyor. İktidardan aldıkları güçle kimsenin onlara bir şey yapamayacaklarına inanıyorlar. Soruşturma açma, işe giriş saatlerinin kontrolü, nöbete gidiyor mu gitmiyor mu, ders programı ve nöbet dağılımında adaletsizlik, huzursuz etmek, okuldan (kurumdan) gitmesi için uğraşmak, sürekli kontrol etmek ve hata aramak şeklinde mobbing uygulanıyor. Toplum önünde rencide ederek toplumdaki saygınlığını zedelemek amaçlanıyor. Bayanlara dönük mobbing oldukça fazla. Bayanlar bu durumu sineye çekiyor. Ailesine, eşine söylediğinde aile hayatının bozulacağından, eşinin başının derde gireceğinden ya da iftiraya maruz kalabileceğinden dolayı bayanlar bu durumu saklama yoluna gidebiliyor. (ES2): Tehdit, psikolojik şiddet yöntemleri kullanılıyor. Fiziki şiddet daha farklı bir durum tabii ki, mobbinge girmiyor. Görevde zorlaştırma, yasa ve yönetmeliklerin tehdit unsuru olarak kullanılması, amirin insiyatifinde olan toleransın (bu çok önemli) aleyhte kullanılması yöntemleriyle uygulanıyor. Alt grupta çalışan devlet memurları ve kadınlar daha fazla risk altında. Örgütsüz çalışanlar, örgütlü çalışanlara göre daha fazla risk altında. Kendini güçlü hissetmeyen kişiler daha fazla risk altında. (ES3): Kaba sözden, fiziksel şiddete, tacize, aşağılamaya kadar her yöntemle uygulanıyor. Kadın kimliğinin, cinsiyetinin aşağılanması, kadının yalnızca doğurganlığının ön plana çıkarılması, bir birey olarak önemsenmemesi noktasında kadınlar daha fazla risk altında. (ES4): Özellikle yönetici güç, kendi istediği siyasi hedeflere ulaşmak için çalışanlara yönelik mobbing uygulamaktadır. Yasaların kendine tanımadığı yetkilerle, kendi siyasi geleceklerini garanti altına almak kaydıyla kişileri baskı altına alarak bu uygulamalarının genel kabul gördüğü varsayımı üzerinden gerçekleştirmektedirler. Mobbing noktasında doktorlar, eğitimciler, sivil toplum örgütleri, sendikalar, siyasi iradenin tarafı olmayan sendika üyeleri, kurum idarecileri risk altındadır. (ES5): Bugün nöbetler hukuki temellere dayanmıyor. Nöbetler konusu olsun, idarecinin ders programı hazırlarken ki tavrı olsun (adam kayırma), yardımcı kaynak kullandırılmaması, yönetici seçiminde yaşananların hepsinin mobbing olduğunu düşünüyorum. Birinci sırada öğretmenlerin, ikinci sırada hizmetlilerin risk altında olduğunu düşünüyorum.

Sendika yöneticilerinin işyerlerindeki mobbing eylemlerinin örgütsel bağlılık üzerindeki etkileri hakkındaki yanıtları.

(ES1): Kişinin işinden kopmasına, aidiyet duygusunun zedelenmesine, verim düşmesine, eğitimin kalitesinin düşmesine yol açar. (ES2): Mobbing riski altında olanlar bu riskten kurtulmak için kendilerini yakın hissettikleri sendikalara ya da örgütlere üye olarak daha iyi korunabilecekleri inancı ile üye olabilmekte. Bu da mobbing riskini azaltıyor. Eğer sendika işini takip ediyor, çalışanın hakkını arıyorsa örgütsel bağlılık o anlamda daha iyi olabiliyor. Özellikle kamu sendikalarında mobbing, sendikalı olma olmama noktasında önemli bir etken. Mobbing amir tarafından kısa sürede bir sonuç alma yöntemi olarak kullanılsa da uzun vadede iş verimliliğini, amir-memur ilişkisini olumsuz olarak etkiliyor, güven unsuru ortadan kalkıyor. (ES3): Kişi örgütüne karşı yabancılaşmakta, kendini oraya ait his-

setmemekte, ürettiği değer karşılığını alamadığı ve takdir edilmediği duygusu çalışmada öteki olma duygusu yaratır. Bir önce kurumdan ayrılma, tayin isteme, başka işyerine geçme psikolojisine girer. Kişide ben ne olacağım duygusu oluşur ve kişi daha fazla hata yapmaya başlar. Kaynağını hukuktan almayan her örgütsel form içinde yıldırma hareketi görülebilir. Bu noktada da çalışan yıldırma eyleminden dolayı işine yabancılaşmakta, ötelenildiği, dışlandığı algısı yaşamaktadır. Bu çalışma barışını da bozmaktadır. (ES4): Egemen olan gücün paralelinde hareket etmediğiniz sürece üzerinizde sürekli bir gözetleme, yersiz görev verme ve görevini hatırlatma söz konusu olur. Bu çalışma barışını, çalışma ortamını bozar ve verimliliği etkiler. (ES5): Öğretmenin en çok ihtiyacı olduğunu düşündüğüm şey moral motivasyon. İyi bir yönetici insan psikolojisini bilen, tecrübeli bir lider olmalı. Lideri iyi olan okullarda olmayacağı kanısındayım. Mobbingin olduğu kurumlarda örgütsel bağlılığın olmayacağına inanıyorum. Liderliğin olmadığı kurumlarda öğretmenin bir an önce tayin isteyip gitmek isteyebileceğini, iyi liderliğin de motivasyonu getireceğine inanıyorum.

Sendika yöneticilerinin işyerlerindeki mobbing eylemlerinin çalışanların yaşam kalitelerini etkileme düzeyleri hakkındaki yanıtları.

(ES1): Kişi baskı altındayken yapmayacağı hataları yapar, psikolojik olarak bundan etkilenir, aile hayatından toplumdaki statüsüne kadar tüm hayatı olumsuz yönde etkilenir. (ES2): Aile hayatı ve sosyal hayatı olumsuz yönde etkileniyor. İş verimi düşüyor, motive olmakta zorlanıyor. (ES3): Yaşam kalitesi olumsuz yönde etkilenir. Bu mesai saatleri dışına da taşar. Ev hayatı, sosyal hayatı, ilişkileri hatta uyku düzeninin kalitesine kadar kişi etkilenir. Yaptığı işten zevk almamaya başlar. Sosyo-kültürel faaliyetlerden zevk almamaya başlar. (ES4): Evdeki yaşantısından, sosyal hayatındaki ilişkilerine kadar etkiler. Sağlıklı karar veremeyen, özgüven sorunu yaşayan bireyler ortaya çıkar. Verimlilik-üretkenlik düşer. Kişi kaçış yolları aramaya başlar. Mesleği değiştirmek, hayata yeniden başlamak gibi. (ES5): Mobbingin olduğu örgütlerde kişi mutsuz olacaktır. Öğretmen okulunda öğrencileri ile iletişim kuramayacak, bu da ciddi problemleri beraberinde getirecektir. Öğretmen dersini iyi veremeyecek, mutsuz öğretmen=mutsuz toplum demektir. Öğretmen bu durumu evde ailesine yansıtacaktır. İnsanın, bir psikolojisinin olduğunun idareci-ler tarafından unutulmaması gerekir.

Yöneticisi olduğu sendika tarafından yıldırı eylemlerinin önlenmesi konusunda ne tür çalışmalar yaptıkları ve yıldırı eylemleri ile karşılaşan üyelerine hangi destekleri verdikleri sorusuna yanıtları.

(ES1): 2006 senesinde sendika olarak başlattığımız proje ile 8 ilde 16 toplantı yapıldı. Ankara'da 19. MEB şurasında tüm branşlarda öğretmenler, uzmanlar, sağlık bakanlığından uzmanlar, emniyet mensupları dahil pek çok uzmanın katılımıyla yapılan çalışmaların sonuç bildirgesinde ilgili tüm kurumlara AB, MEB dahil tav-

siyeler, ihtiyaçlar, sorunları içeren rapor gönderildi. Yine 4688 sayılı kanundan alınan yetkiyle mobbingi ortadan kaldırmak için sözlü ve yazılı itirazlar, savcılığa suç duyuruları, idari soruşturma açmak, st makamlara Őikayet, basın açıklamaları yapma noktasında üyelerimize destekler vermekteyiz. (ES2): Mobbing uygulandığı hissine kapılan yemizi önce dinleriz. Yasalar çerçevesinde hakkını ararız. Bu anlamda yargıya taşıdığımız mobbing davaları mevcut. Amiri ile durumu görüşür, sorunu zmeye çalışırız. Eğer konu ileri derecede ise ve mağduriyet söz konusu ise hukuki yollara başvururuz. Sınırları belli olmasa da mobbing yasalarımızda suçtur. (ES3): Genelde hukuksal destek veriyoruz. Bunun dışında basın açıklamaları, sokak eylemleri yapıyoruz. Öncelikle kurumlarla diyalog yolunu seçiyoruz. Kurum yetkilileri ile resmi görüşme yolunu seçip, bu durumun iş barışını bozacağını, bunun da kuruma zarar vereceğini ifade ediyoruz. (ES4): Bugnekadar 2 davamız oldu. Hukuksal destek verdik ama yeterli olmuyor. Süreç devam edebiliyor. Bu tür sorunları istediğimiz gibi(olması gerektiği gibi) zme kavuşturamıyoruz. yelerimizden aldıığımız Şikayetler doğrultusunda mobbing etkisini azaltmak için resmi makamlara sorunu yazılı olarak ifade ediyoruz. Doğrudan görüşme yolunu da seebiliyoruz. Bu yolla elde ettiğimiz başarılarımız oldukça fazla. Birçok sorunu bu Şekilde zdk. (ES5): Okullara gidip idareciler ile görüşüyoruz. Dava açılması gerekiyorsa dava açıyoruz. Konuşularak zlebilecekse konuşma yolunu tercih ediyoruz. yelerimize mobbing ile ilgili mevzuat ve temel hukuk eğitimleri verip, bilgilendirme yapıyoruz. Sonuna kadar haklarını arıyoruz.

Sonuç

Verilen cevaplara baktığımızda yöneticilerin mobbingi tanımlama noktasında bilinçlerinin yetersiz ancak literartre paralel, ortak kavramlara vurgular yaptıklarını görebiliriz. (ES1) Şube başkanı mobbingin kişinin işten ayrılmasına neden olabileceğini ve her türlü psikolojik ve fizyolojik baskının mobbingin içine girebileceğini ifade ederken, (ES3) Şube başkanı kişinin bedenlen ve ruhen sıkıştırılması ve bunun sistematik hale getirilmesini ifade etmiş, (ES4) sendika başkanı kişinin kendini ifade edememesine vurgu yapmış, (ES5) sendika başkanı ise keyfi uygulamalara vurgu yaparak mobbingi tanımlamaya çalışmışlardır. Literatürü taradıığımızda mobbing, örgütlerde çalışanlara yapılan her türlü baskı ve zorlama davranışı, bireylerin birbirine ya da grupların bireylere olumsuz davranış uygulaması Şeklinde kendini gösteren ve sonucunda işyerinde uzaklaşmalara hatta intiharlara bile neden olabilen (Aygün, 2012), alışanlara psikososyal ve psikosomatik açıdan acı veren ve çalışanların insan haklarını ihlal eden (Güldalı, 2012), alışanlara üstleri, aşları veya eşit düzeydeki çalışanlar tarafından sistematik biçimde uygulanan her tür kötü muamele, tehdit, Şiddet, aşağılama, dışlama, yıldırma gibi davranışları ifade eden, işe karşı kayıtsızlık, bıkkınlık, yılınlık, performans düşüklüğü ile başlayan ve istifayla sonuçlanan (Tınaz, 2011) ya da iş yerlerinde, okullarda vb. topluluklar içinde belirli bir kişiyi hedef alıp, çalışmalarını sistemli bir biçimde engelleyip huzursuz olmasına yol açarak yıldırma, dışlama, gözden düşürme” olarak tanımlamıştır (tdk.gov.tr).

Süreklilik noktasında mobbingin sistemli ve periyodik olarak sürdürülen bir eylem olduğunu sadece (ES3) sendika yöneticisi ifade etmiştir. Mobbing tekrarlanan, devamlı, sistematik ve uzun süreli bir saldırı, bir stratejidir (Tınaz, 2011). Konu ile ilgili yapılan araştırmalar göstermiştir ki, en kısa mobbing süresi 6 ay, genelde ortalama süre 15 ay, sürecin kalıcı ağır etkilerinin ortaya çıktığı dönem ise, 29-46 aydır (tbmm.gov.tr). Mobbing sistemli bir şekilde süreklilik arz eden bir sıklıkta çalışanı sindirme maksadı ile kişinin özgüvenine uygulanan psikolojik hatta fiziksel saldırgan davranışı ifade eder (egitimsenizmir3.org). Bu anlamda mobbing eylemlerinin periyodik olarak sürdürülmesi, anlık olaylardan ya da zaman zaman yaşanan çatışma durumlarından oldukça farklı ve mağduru aile hayatından iş hayatına ve sosyal yaşantısına kadar olumsuz yönde etkilemesi gerektiği yönü sendika şube başkanlarının tümü tarafından bilinmemektedir.

(ES2) ve (ES5) sendika şube başkanları mobbingi üstün asta yaptığı bir eylem olarak tanımlamışlardır. Mobbing yalnızca üstün asta uyguladığı bir eylem değil, çalışanlara üst-ast ve eşit düzeydeki çalışanlarca da uygulanabilen bir eylem biçimidir. (ES2) yöneticisi ise mobbingin sözle olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca mobbing yalnızca sözle var olan bir eylem değil; duygusal istismar, manevi taciz, tehdit, şiddet, dışlama şeklinde de kendini gösterebilen bir olgudur.

Sendika yöneticilerinin işyerlerinde mobbing eylemlerinin yaşanıp yaşanmadığı ile ilgili bilgilerine bakıldığında mobbingin örgütlerde varlığı noktasında hepsinin hemfikir olduğu ancak sendika şube başkanlarına göre mobbing uygulayanların daha çok üst makamlar olduğu yönündedir. Gelişmiş ülkelerde cinsel tacizin de önüne geçen mobbing çoğunlukla üst düzey yönetim kademesinde çalışanlar tarafından uygulanmakta olan ve üst düzey yöneticilerde bir meslek hastalığı olarak görülürken (tbmm.gov.tr), Tınaz (2011)'e göre mobbing çalışanlara üstleri, astları veya eşit düzeydeki çalışanlar tarafından sistematik biçimde uygulanan her tür kötü muamale, tehdit, şiddet, aşağılama, dışlama, yıldırma gibi davranışları ifade eden bir süreçtir. Ertek (2009) çalışmasında, mobbingin örgüt hiyerarşisinde dikey ve yatay olarak görülebileceğini ifade etmiştir. Saldırganların büyük kısmının (%89.5) hiyerarşik bakımdan mağdurdan üst kademedede olduğu sonucuna ulaşmıştır. Eşit düzeydeki çalışma arkadaşları tarafından yıldıranların (%39.5) yanında astı tarafından yıldırdığı ifade edilen katılımcılar (%2.6) dır. Çelebi ve Taşçı Kaya (2014) çalışmalarında, zorbaların yani mobbing uygulayanların çoğunlukla üst kademedede oldukları sonucuna ulaşmış, zorbaların müdür ve müdür yardımcısı olduğu, diğer yandan mağdurların eşitleri tarafından da mobbinge maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Ayan (2011) çalışmasında araştırma görevlilerinin bölüm hocaları, kendilerinden daha kıdemli ya da daha az kıdemli araştırma görevlisi arkadaşları, dekan ve diğer öğretim üyeleri tarafından psikolojik tacize maruz kaldıkları tespit etmiştir. Yaman, Vidinlioğlu ve Çitemel (2010) çalışmalarında öğretmenlerin yönetici, meslektaş, veli, öğrenci ve hizmetli tarafından psikolojide maruz kalabildikleri sonucuna ulaşmıştır. Çam (2013) çalışmasında mobbing uygulayanların % 43'nün aynı düzey arkadaşlar ve üstler olduğu sonucuna ulaşmıştır. Cemaloğlu ve Ertürk (2008) ise çalışmalarında öğretmenlerin karşılaştıkları

toplam yıldırma davranışlarının %57.2'sinin okul müdürleri, %9.8'nin müdür yardımcılarını tarafından uygulanmakta olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Özetle mobbing sendika şube başkanlarının ifade ettiklerinin aksine sadece üstün asta değil, eşit düzeyde çalışanların birbirlerine ya da astın üste şeklinde de olabilmektedir. Ayrıca literatür sonuçlarına göre (ES1) yöneticisinin ifade ettiği gibi, öğretmenin öğretmene mobbing uygulaması mümkün olmayan bir şey değildir. İsveçli Prof. Dr. Heinz Leymann mobbingi, işçilerin üstlerinden veya meslektaşları tarafından uğradığı psikolojik saldırılar olarak ifade etmektedir (www.tes.org.tr).

Mobbing olgusu konusunda sadece (ES2) nin araştırma ve anket çalışmasının olması, diğer sendikalar tarafından aslında bu konunun daha da dikkatle ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Çalışanların haklarını korumak amacıyla kurulmuş bağımsız sivil toplum örgütü olan sendikaların, Türkiye'de yeni yeni konuşulmaya başlanan ancak her zaman var olmuş olan mobbing olgusu ile ilgili konuyu sıcak tutmak adına çalışmalarının olması bir zorunluluktur. Bu da ciddi bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

(ES1) şube başkanının verdiği cevabın aksine ülkemizde mobbingin varlığı aslında 4-5 yıldan daha gerilere gitmektedir ki Türkiye'nin mobbing ile ilgili ilk yargı kararı Ankara 8. İş Mahkemesi'nin 20.12.2006 tarih ve 2006/19 E. Ve 2006/625 K. Sayılı kararıdır (Demir, 2009). (ES3) ve (ES5) şube başkanları ise siyasetten güç alan kişilerin alt birimlere baskılarından ve insanların siyasi görüşlerine göre sınıflandırılmalarını ifade ediyorlar ki bu görüşlere paralel bir sonuç olarak Ertek (2009) çalışmasında benzer bir sonuç bulmuştur. Mobbing eylemlerine hedef olma, maruz kalma ile ilgili yaptığı çalışmasında seçilmede en fazla (%55.3) politik görüşlerinin etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu iki bakış açısının bu sonuçla da örtüştüğü yani siyasi mekanizmaya yakın durmanın kişi adına bir kazanç olacağı, aksi durumda ise mobbinge maruz kalma riskinin artacağı gibi bir sonuç çıkartabiliriz. Literatüre baktığımızda da mobbing ile ilgili sistematik olarak gerçekleşen düşmanlık, kötülük ve **ayrımcılıktır** (tisk.org.tr) tanımı yapılmaktadır.

Sendika yöneticilerinin mobbing eylemlerinin hangi stratejilerle yapıldığı ve kimlerin daha fazla risk altında olduğu sorusuna farklı yanıtlar verdiklerini görüyoruz. (ES4) yöneticisi; idarecilerin, yasa ve yönetmeliklerin kendilerine tanımadığı hakları, hukukun da dışına çıkarak bu güçlerini baskı aracı olarak kullanmalarını bir sorun olarak gösterirken, görevde zorlaştırma olarak da ifade edilebilecek olan işe giriş çıkış saatlerinin kontrolü, nöbet dağılımındaki adaletsizlik, ders programı hazırlarkenki tutumlar, huzursuz ederek okuldan kurumdan gitmesi için uğraşmak (ES1) ve (ES5) yöneticileri, yasa ve yönetmeliklerin tehdit unsuru olarak kullanılması (ES2) yöneticisi, kaba söz-fiziksel şiddet-ışılama gibi yöntemler ise (ES3) yöneticisi tarafından ifade ediliyor. Alanyazına baktığımızda, Çelebi ve Taşçı Kaya, (2014) çalışmalarında mobbing durumları olarak: aşırı kontrol, özlük haklarını yok sayma, iş yükleme, Tutar (2004) çalışmasında, disiplin usullerinin kötüye kullanılması, genel taciz, duygusal eziyet uygulamak yoluyla bir kişiyi işyerinden dışlamayı amaçlama, haksız yere işten çıkarmak gibi her tür rahatsız

ve taciz edici tutum, YüceTürk (2012) yasal olmayan görevler vererek suçlamaya çalışmak, Karcioğlu ve Çelik (2012) ise kişinin kendini göstereceği işlerin yapılmasına engel olunması, mobbing uygulama stratejileri arasında gösterilmektedir. Ayrıca mobbing özellikle hiyerarşik bir yapılanmanın olduğu gruplarda görülür. Genellikle nitelikli kişilere karşı niteliksiz üstlerin uyguladığı kötü, istenmeyen bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır (egitimsenizmir3.org). Psikoşiddet sarmalının sorgulanması durumunda ise genelde tüm olayların sorumlusu olarak mağdurun uyumsuz kişiliğine vurgu yapılır, zorba ya da destekçileri mağduru suçlayan bir tavır takınarak yaşanan olayların sorumluluklarını üzerinden atmaya çalışırlar (Yaman,Vidinlioğlu ve Çitemel, 2010).

Kimler daha fazla risk altında sorusuna ise (ES1), (ES2), (ES3), (ES5) yöneticileri kadınları risk altında görürken, (ES2) ve(ES5) yöneticileri alt grupta çalışan memurları da risk içine almakta, (ES4) yöneticisi ise siyasi iradenin tarafı olmayan sendika üyelerini risk altındakiler kategorisine sokmaktadır. Baş ve Oral (2012) çalışmalarında cinsiyet değişkenine göre bakıldığında kadın ve erkek çalışanlar arasında mobbinge maruz kalma anlamında fark olmadığı sonucuna ulaşırken, aynı şekilde Çivilidağ, (2012) çalışmasında kadın psikolojik danışmanlarla, erkek psikolojik danışmanlar arasında iş yerinde psikolojik tacizin alt boyutları bakımından psikolojik tacize maruz kalmada anlamlı düzeyde bir farklılık bulmamıştır. Psikolog Michael H. Harrison ise, ABD'de 9000 kamu çalışanı üzerinde yaptığı araştırmada, kadınların %42'sinin erkelerin ise %15'nin son iki yılda psikolojik yıldırma (mobbing) davranışlarına maruz kaldığını ve bunun maliyetinin ise 180 milyon dolar olarak hesaplandığını belirtmektedir (wikipedia.org). Ertek (2009) çalışmasında, cinsiyetlerine göre değerlendirildiğinde mağdurların çoğunun kadın olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Bir başka çalışmada kadın öğretmenlerin yaklaşık yarısının (%47,9) çalışma hayatlarında bir şekilde yıldırma maruz kaldıklarını göstermektedir (egitimbirsen.org.tr). Çelik (2014) çalışmasında ise mobbing eylemlerinin kurumda çalışan herhangi birine yapılabileceği, cinsiyetin mağdur olmayı etkilemediği sonucuna ulaşmıştır. Karcioğlu ve Çelik (2012) ise çalışmalarında erkeklerin kadınlara oranla mobbingi daha fazla algıladıkları sonucuna ulaşmışlardır. Yapılan çalışmalar aslında mobbing olgusu ile ilgili kadınların da erkeklerinde mağdur olabileceği ve cinsiyet noktasında aslında her iki cinsiyetin eşit oranda risk altında olduğudur. Bu noktada yapılan çalışmalar ışığında cinsiyetin mağdur olmayı etkilemediği sonucuna varabiliriz. Kadınların hedef olma olasılığını ise ataerkil düşünce yapısından gelen erkek çalışanların, kendileri ile aynı ortamda, aynı ya da daha üst statüde çalışan kadınları kabul etmekte zorlanmalarından kaynaklanıyor olabileceği yorumunda bulunabiliriz. Ayrıca kadınların mobbing eylemleri ile karşı karşıya kalmalarında bazı toplumsal önyargılar da etkili olabilir. Cinsiyet ayrımcılığının yarattığı sorunların önlenmesi bu sorunun ortadan kalkması noktasında önemli olacaktır.

(ES4) yöneticisi risk altında olanlar kategorisine doktorları da dahil etmiştir ki aslında bu yapılan çalışmalarla da paralellik gösteren bir ifadedir. Çünkü mobbing konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında eğitim ve sağlık sektöründeki örgüt-

ler mobbing eylemlerin en çok rastlandığı kurumlar olarak da alanyazında karşımıza çıkmaktadır. Hizmet sektöründeki alanlarda oldukça yaygındır ve özellikle sağlık sektörü ve üniversitelerde çok yüksek düzeyde olduğu bilinmektedir (egitimsenizmir3.org). Özdemir, Tosun, Bebiş ve Yava, (2013) göre sağlık sektöründe çalışanların % 50'inden fazlası mobbing mağdurdur. (ES4) şube başkanının siyasi iradenin tarafı olamayan çalışanları da risk altında olanlar kısmına alması litaretür ile de paralellik sergilemektedir ki Çelebi ve Kaya (2014) çalışmalarında farklı siyasi görüşe sahip olmayı mobbinge maruz kalma noktasında bir sorun olarak çalışmalarında tespit etmişleridir. (ES2) ve (ES5) sendika yöneticilerinin alt grupta çalışanları da mobbing mağdurları arasında göstermeleri aslında, hiyerarşik yapılanmanın olduğu, kontrolün veya örgütsel bağlılığın zayıf olduğu kurumlarda, gücü elinde bulunduranların bu gücünde etkisiyle alttaki personeli yıldırma yoluna gitmesi oldukça doğru bir bakış açısı olarak karşımızda durmaktadır.

Sendika yöneticilerinin işyerlerindeki mobbing eylemlerinin örgütsel bağlılık üzerindeki etkileri sorusuna verdikleri yanıtlara göz attığımızda (ES2) şube başkanının konuyla ilgili farklı görüşleri hariç, mobbing eylemlerinin kurum içi verimin düşmesi, aidiyet duygusunun zedelenmesi ve çalışma barışının bozulması noktasında hemfikir olduklarını görüyoruz. (ES2) şube başkanı mobbing ile karşı karşıya kalındığında sendikalı olmanın mobbingi önlemede kişiyi koruyabileceğini ifade etmiştir. Sendikalı olmamak (ES2) yöneticisi tarafından bir eksiklik, bir handikap olarak görülmektedir. Yani sendikalı olduğunda mobbing mağduru olmayız bakış açısı aslında, sendikalı olanların da mağdur olduğu gerçeğini göz ardı etmek demektir. Elbette sendikalı olmak önemlidir ama önemli olan sendikalı olsun olmasın bu konuda çalışanlara ne tür desteklerin verildiği gerçeğidir. Bu bakış açısı aslında mobbingi önlemede kilit rol oynaması gereken sendikaların, çalışanları sendikalı olup olmama noktasında baskı altına almaya çalışması ayrı bir mobbing olarak değerlendirilmesi gereken bir konudur.

Örgütlerde mobbinge maruz kalan ya da bu tür davranışlara tanık olan çalışanlar bu süreçten olumsuz etkilenmekte, örgüte karşı bağlılık ve sadakat noktasında sorunlar yaşayabilmektedir. Yapılan bir çalışmada araştırmaya katılan kadın öğretmenler tarafından, çalıştıkları okullarda, yıldırma önlemeye yönelik herhangi bir politika olup olmadığına ilişkin soru, %72,1 oranında olmadığı şeklinde yanıtlanmıştır. Okulunda yıldırma önlemeye dönük herhangi bir politika olduğunu ifade eden kadın öğretmenlerin ise ancak %36,8'i bu politikaların kesinlikle amacına uygun şekilde uygulandığını ifade ederken; %54,4'ü kısmen amacına uygun şekilde uygulandığını, %8,8'i de kesinlikle amacına uygun uygulanmadığını belirtmiştir. Şener (2013) çalışmasında psikolojik yıldırma ile örgütsel bağlılık arasında ters yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Psikolojik yıldırma maruz kalma azaldıkça, örgütsel bağlılığın arttığı sonucuna ulaşmıştır. Karcioğlu ve Çelik (2012) çalışmalarında ise mobbing ile örgütsel bağlılık arasında ters yönlü ilişki bulmuştur. Mobbing algısı örgüte olan bağlılığı özellikle de duygusal bağlılıklarını ters yönde etkilemektedir.

Sendika yöneticilerinin işyerlerindeki mobbing eylemlerinin çalışanların yaşam kalitelerini etkileme düzeyleri hakkındaki yanıtlarında ortak kanının, bireyin ev ve sosyal yaşantısının olumsuz yönde etkileneceğini yönündedir. Bu da literatürdeki pek çok çalışma ile örtüşen bir bakış açıdır. Aygün (2012) çalışmasında, psikolojik yıldırma (mobbing) olayları ya da davranışları ile birçok çalışanın her gün maruz kaldığını, bu davranışların da çalışanın psikolojik, fiziksel ve sosyal yaşamının bozulmasına, ayrıca iş doyumunu sağlayamamasına, performans ve verim düşüklüğüne neden olduğu sonucuna varmıştır. Çelebi, Taşçı ve Kaya (2014) çalışmalarında ise, mobbingin mağdurlar üzerindeki etkileri olarak; huzursuzluk, tükenmişlik, sessizlik, motivasyon sorunları, stres, özgüvenin azalması, tedirgin olma ve sosyal-sağlık ve aile yaşantısını olumsuz yönde etkilenmesi şeklinde sonuç ulaşımlardır. Bu davranışların etkileri sadece çalışana/mağdura/kurbana dayandığını söylemek doğru değildir. Öncelikle aile yaşamı, çalıştığı ortam, iş arkadaşları, sosyal çevresi kısaca mağdur ile doğrudan ya da dolaylı ilişkide bulunan herkes etkilenmektedir. Bu sebeple diyebiliriz ki psikolojik yıldırma (mobbing) olayları toplumsal olaylardır ve bunun üstesinden toplumsal bilincin sağlanması ile gelinilebilir; ayrıca kişinin uyku düzeninin bozulması, yaptığı işten zevk alması, özgüven sorunu yaşamaması gibi cevaplarda literatür ile paralellik göstermektedir.

Yöneticisi olduğu sendika tarafından mobbing eylemlerinin önlenmesi konusunda ne tür çalışmalar yaptıkları ve mobbing eylemleri ile karşılaşan üyelerine hangi destekleri verdikleri sorusuna sendika şube başkanları, gerektiğinde hukuksal destek vermek yönünde ortak fikir beyanında olduklarını görüyoruz. Yine sözlü itirazlar-kurum ile doğrudan görüşme-basın açıklamaları bir başka yöntem olarak sendikalarca kullanılmaktadır. Destek noktasında ise sadece (ES1) ve (ES5) sendikalarının çalışmalarının olduğunu, (ES1) sendika şube başkanı çalışma barışı ile ilgili çalışma yaptıklarından, (ES5) yöneticisi ise mevzuat ve temel hukuk eğitimleri noktasında üyelerine destek verdiklerini, önlemler aldıklarını ifade etmektedir. Sendikaların hukuki yola başvurmadan önce hepsinin sorunu çözme yolunu tercih ettiklerini de görmekteyiz. Bir diğer sonuç ise (ES2), (ES3), (ES4) sendikalarının mobbing ile ilgili hukuksal destek vermek haricinde üyelerine yönelik doğrudan herhangi bir çalışmalarının da olmadığını görüyoruz.

Araştırmamıza katılan tüm sendika şube başkanlarının örgütlerde yaşanan mobbing eylemleri ile ilgili farkında oldukları ancak bu konudaki bilgilerinin yetersiz olduğu yönündedir. Çalışmamız Samsun ili sınırlı bir çalışmadır. Araştırma farklı veri toplama araçları ve yöntemlerle çeşitlendirilmelidir. Farklı kurumları kapsayacak biçimde, mobbing olgusu ile ilgili daha derin açıklamalar yapabilmek için benzer çalışmalar yapılmalıdır. Çalışanların haklarını korumak, sorunlarını çözmek için kurulmuş bağımsız örgütler olan sendikalar öncelikle örgütlerde mobbingin önlenmesi noktasında sendikalar kanununda bu yönde düzenlemeler yapmak zorundadır. Sendikaların üyelerine en açık hukuki anlamda destek verdikleri; ancak bilgilendirme noktasında pek çoğunun yetersiz kaldığı görülmektedir. Mobbing mağdurlarına sendikal destek oldukça önemlidir ve onların hukuk-

sal mücadelesinde arkalarında olduklarını hissettirmeleri, maddi manevi destek vermeleri de ayrıca önemlidir ancak mobbing olayları konusunda sendikalar çalışanlara gerekli desteği sadece hukuksal anlamda değil, eğitim ve bilgilendirme noktasında da sağlamalıdır. Eğitim sendikaları siyasi çizgilerinden sıyrılarak mobbing olgusu ile ilgili ortak hareket edebilmeli, üyelerine daha çok hukuki anlamda destek olmak yerine, bilgilendirme anlamında seminerler, broşürler, afişler vb. yöntemlerle de üyelerini bilinçlendirme yoluna gidebilmelidir. Sendikalar yalnızca kendi üyeleri ile ilgili değil diğer sendika üyelerinin sorunları ile yakından ilgilenebilmeli, çalışanları sendikalarına göre ayırt etmeden, sorunlara tüm sendikalarla birlikte çözüm getirebilme noktasında ortak hareket edebilme erdemini gösterebilmelidir. Mobbing davranışının örgüte olan maliyetleri doğru hesaplanmalıdır. Mağdura düşen sorumluluk ise, mobbing eylemleri karşısında sessiz kalmaması ve yasal zeminde üzerine düşeni yapmasıdır. Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmalar oldukça yetersizdir. Konuyu canlı tutmak adına daha fazla çalışma yapılması bir gerekliliktir.

KAYNAKÇA

AYAN, Sezer (2011), Üniversitelerde Araştırma Görevlilerine Yönelik Psikolojik Taciz: Gazi, Kocaeli ve Cumhuriyet Üniversitesi Örneği, Akademik Bakış Dergisi, 27.

AYGÜN, Hacı Ali (2012), Psikolojik Yıldırma (Mobbing) Üzerine Nitel Bir Araştırma, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 5.

CEMALOĞLU, Necati ve ERTÜRK, Abbas (2008), Öğretmen ve Okul Müdürlerinin Maruz Kaldıkları Yıldırmanın Yönü, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, 46, 67-86.

ÇAM, Aylin (2013), Özel ve Resmi İlkokul ve Ortaokullarda Görevli Öğretmen ve Yöneticilerin Psikolojik Taciz Algısı. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

ÇELEBİ, Nurhayat ve TAŞÇI KAYA, Gülşah (2014), Öğretmenlerin Maruz Kaldığı Mobbing (Yıldırma), Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi, 5(9), 43-66.

ÇELİK, Bahadır (2014), İlkokul Ortamında Öğretmenler Tarafından Algılanan Duygusal Bezdirmeye Üzerine Bir Araştırma. Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

ÇİVİLİDAĞ, Aydın (2012), Okul Psikolojik Danışmanlarının Psikolojik Taciz ve Yaşam Doyumu Düzeylerinin İncelenmesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12, 129-144.

DEMİR, Şamil (2009), Mobbing Olgusunun Hukuki Değerlendirmesi, Ankara Barosu Dergisi, 67(2).

ERDEM, Mustafa Ruhan ve PARLAK, Benay (2010), Ceza Hukuku Boyutuyla Mobbing, Tbb Dergisi, 88.

GÜLDALI, Olcay (2012), Çalışma Yaşamında Çalışana Psikososyal ve Psikosoma-

tik Açıdan Acı Veren Travmatik Bir Deneyim: Mobbing (Yıldırma), Toplum ve Sosyal Hizmet, 23(2).

GÜVEYİ, Ümit (2013), Memur Disiplin Hukukunda Mobbing, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1-2.

KARACAOĞLU, Korhan ve REYHANOĞLU, Meti (2006), 'Kıbrıs Türkü' ve 'Türkiyeli' Ayrımı Bağlamında İşyerinde Yıldırma, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 61-4.

KARCIOĞLU, Fatih ve ÇELİK, Ülke Hilal, (2010), Mobbing(Yıldırma) ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi, Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 26(1).

KIREL, Çiğdem (2007), Örgütlerde Mobbing Yönetiminde Destekleyici ve Risk Azaltıcı Öneriler, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2), 317-334.

ORAL, E. Timuçin ve BAŞ, Nesrin (2012), Mobbing Davranışı ve Kişilik Özellikleriyle İlişkisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

ÖZDEMİR Serpil, TOSUN Betül, BEBİŞ Hatice ve YAVA Ayla (2013), Hemşire Kaleminden Mobbing: İşyerinde Psikolojik Saldırı. Taf Preventive Medicine Bulletin, 12(2).

ŞENER, Okan (2013), Genel Kamu Liselerinde Psikolojik Yıldırma ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi, Karatekin Edebiyat Dergisi, 1(1), 47-64.

ŞİMŞEK ERTEK, Seyhan (2009), Yıldırma ve Yıldırma Mağduru Öğretmenler Üzerine Nitel Bir Araştırma. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

TINAZ, Pınar (2001), Mobbingin Tanısı ve Olguyla Mücadele, Mess Mercek, 58-65.

TUTAR, Hasan (2004), İşyerinde Psikolojik Şiddet Sarmalı: Nedenleri ve Sonuçları, Yönetim Bilimleri Dergisi, 2(2).

YAMAN, Erkan, VİDİNLİOĞLU, Özge ve ÇİTEMEL, Nihan (2010), İşyerinde Psikoşiddet, Motivasyon ve Huzur: Öğretmenler çok şey mi bekliyor? Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi, 7(1).

YILDIZ, Kaya (2013), Örgütsel Bağlılık ile Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/6 Spring; 853-879.

YÜCETÜRK, Elif E. (2014), İşyerlerindeki Yıldırma Eylemlerini Önlemede Sendikaların Rolü, Çalışma ve Toplum.

www.egitimbirsen.org.tr

www.egitimsenizmir3.org.tr

www.tbmm.gov.tr

www.tdk.gov.tr

www.tisk.org.tr

www.turkegitimsen.org.tr

www.wikipedia.org.tr

**TANITMALAR
REVIEWS**

Yenileşme Devri Türk Edebiyatından Çizgiler -İsimler, Eserler, Konular-

Nazım H. POLAT

Dr. Cemile KINACI *

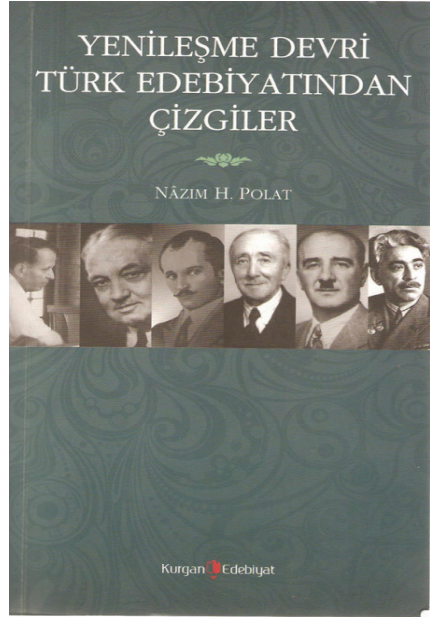
Yenileşme Devri Türk Edebiyatı Anabilim Dalı öğretim üyesi olan Nâzım Hikmet Polat, Tanzimat sonrası kültür hayatımızın süreli yayınlarda saklı olduğu inancıyla, çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırmış bir bilim adamıdır.

Nâzım Hikmet Polat, yaptığı çalışmalara kısa bir süre önce bir yenisini daha ekledi. Yenileşme Devri Türk Edebiyatından Çizgiler adını taşıyan bu çalışma, Polat'ın bu güne değin yazıp yayımladığı çeşitli makalelerden oluşmakta. 1980'li yıllara kadar makaleleri toplu olarak yayımlanan akademisyenlerden, sadece Fuat Köprülü ve Ahmet Hamdi Tanpınar isimleri akla gelirken, 1980'lerden itibaren akademisyenlerin makalelerini kitaplaştırması âdeta gelenek hâline gelmiştir. Polat da bu eserin böyle bir temayülden doğduğunu dile getiriyor. Kitaptaki bazı yazıların eskiyen tarafları olduğu için yazar, bu yazıları gözden geçirmiş, eklemeler ve çıkarmalar yaparak yeniden düzenlemiş, ancak yazıların ana yapısını bozmadan yazıları kitaplaştırmış.

Son zamanlarda yapılan toplu makalelerden oluşan kitapların okuyucu için oldukça faydalı olduğu kesindir. Bu bağlamda, Polat'ın daha önce çeşitli zamanlarda, farklı yerlerde yayımlanan makalelerini toplu olarak bu eserde bulmak da şüphesiz edebiyatseverler için faydalı olmuştur.

Eser, dört bölümden oluşmakta. İlk iki bölümde edebî metinler ve bu metinleri kaleme alanlar hakkında bazı düşünceler yer alıyor. Diğer iki bölümde ise, bilgilendirici mahiyetteki eserler ve çeşitli makaleler bulunuyor.

* Araştırma Görevlisi, Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Kitabın birinci bölümü, “Şairler İçin” başlığını taşıyor. Bu bölümde ismi çok bilinen Nihal Atsız, Yahya Kemal, Şevket Rado, Samed Vurgun gibi şairlerin yanında Feyzullah Sacid Ülkü, Yahya Sâmî Ozanoğlu, Sığırcızade Hayri, İdris Sabih Gezmen ve kadın şair İhsan Raif Hanım gibi adı daha az bilinen şairler ve şiirleri hakkında kaleme alınmış makaleler de yer alıyor. Bu bölümdeki makalelerden biri “Yahya Kemâl ve Memleket Edebiyatı”. Tanzimat’tan beri edebiyatta aranan ve sorgulanan şey kendi kimliğimiz idi, ancak bu arama/sorgulama süreci Yahya Kemâl’in edebiyatımıza girişiyle zaferle sonuçlandı. Polat’ın ifadesiyle, “Edebiyatımızda aranan şey, bizzat kendimizdik. Tarih içinde, coğrafya üzerinde, bizi biz yapan unsurlar”. Her sanatkârda bu unsurların bir kısmına rastlanmak mümkündür, ancak Yahya Kemâl millî hayatın bütün unsurlarını ifade gücüne sahiptir. Bu sebeple Yahya Kemâl, memleket edebiyatı veya millî edebiyat denilince çok özel bir yere sahiptir. Polat makalede, Yahya Kemâl’in memleket edebiyatı söyleyişlerini Türklüğün tarih içindeki macerasına, kültürel mücadelesine ve Yahya Kemâl’in bu mücadeleye karşı tavrına göre değerlendirir. Makalede, Yahya Kemal’in hem Türk’ün yaşayışındaki samimiyeti ve kahramanlığı dile getiren hem de aynı zamanda Türk’ün rintliğini, musikisiyle eğlence âlemlerini de bütün şuhluğuyla, bütün güzelliğiyle dile getiren bir memleket şairi olduğu üzerinde duruluyor. Şairin Anadolu’ya Türk mührünün vuruluşunu terennüm eden “Süleymaniye’de Bayram Sabahı” ve “Akıncılar” gibi şiirleri yanında, Türk’ün rintliğini, aktardığı şiirlerine de örnek veriliyor. Bu bölümdeki ilginç makalelerden birisi “İhsan Raif Hanım” ile ilgili olan makaledir. İhsan Raif Hanım, 20. asrın başlarında İstanbul’daki sanat çevrelerinin önemli isimlerindedir. O, edebiyatımızdaki nadir kadın şairlerden biridir. Polat, makalede İhsan Raif Hanım’ın asıl şöhretini aşk şiirleriyle yaptığını belirtmekle birlikte, şaire hakkındaki hiçbir kaynaktan anılmamış “Ey Ehl-i İslam”, “Kadın ve Vatan”, “Yüksel Ey Türk” gibi hamasî şiirlerine de yer vermiştir. Polat’ın bu bölümde Türkiye dışından ele aldığı tek şair Samed Vurgun’dur. Makalede, Azerbaycanlı şair Samed Vurgun, bir “Sovyet Şairi” perspektifinden ele alınmış; ancak şairin yaşadığı dönemim şartları içerisinde değerlendirilmesi gerektiğine özellikle vurgu yapılmıştır.

Kitabın ikinci bölümü “Hikâye ve Roman Yolunda” başlığını taşıyor. Bu bölümde Polat’ın hikâye ve roman üzerine yazdığı çeşitli makaleler yer alıyor. Bu bölümdeki beş makaleden ikisi roman hakkında kaleme alınmış. Bu romanlar, Nihal Atsız’ın Ruh Adam’ı ve Necip Fazıl’ın Aynadaki Yalan adlı romanı. Bir diğer makalede Mitat Enç’in hikâyeleri ele alınırken, geriye kalan iki makalede de hikâye denilince ilk akla gelen isim olan Ömer Seyfettin’in hikâyeciliği değerlendirilmiş. Polat, Atsız’ın Ruh Adam romanını “Eserdeki Vak’a ve Şahıslar Hakkında Birkaç Söz”, “Üslup ve Mizaç”, “Eserdeki Didaktizm”, “Eserdeki Edebî Fikirler” gibi başlıklara ayırarak incelemiştir. Yine makalede felsefedeki ruh göçümü olarak bilinen tenasühe dikkat çekilmiş ve Ruh Adam’daki tenasüh konusu ele alınmıştır. Roman üzerine yazılan bir diğer makale “Aynadaki Yalana Dair” başlığını taşıyor. Bu makale, edebiyatımızda “şair”, “münekkit”, “muharrir”, “ideolog” ve “piyes yazarı” olarak bilinen Necip Fazıl’ın “romancı” olarak da anılmasına vesile olan romanı

üzerine Polat'ın intibalarından oluşuyor. Polat, romandaki siyasî ve sosyal meseleleri, siyasî, sosyal ve iktisadî doktrinleri, kadın konusunu ayrı başlıklar hâlinde ele alıyor. Nâzım Hikmet Polat eserinde eğitimci yazarlardan olan Mitat Enç'in hikâyelerine de değinmiş. Mitat Enç'in hikâyeciliği Uzun Çarşının Uluları başlıklı kitabındaki hikâyeler ekseninde ele alınmış. Polat "Ömer Seyfettin Hikâyelerinin Kronolojik Gelişimi ve Farklı Tasnifleri" başlıklı makalesinde, Ömer Seyfettin'in hikâyeciliğinin seyrini ele alıyor. Hikâyelerdeki dil gelişimi ve tema gelişimi ayrı başlıklar altında irdeleniyor.

Üçüncü bölümün başlığı "Edebiyat Tarihçiliği". Bu bölüm, edebiyat tarihi ile ilgili dört makaleden oluşuyor. Makalelerden ilki, Ziya Paşa'dan Cumhuriyet'e kadar olan dönemdeki Türk edebiyatı çalışmalarına genel bir bakış şeklinde yazılmış hacimli bir makale. Polat, Ziya Paşa'dan Cumhuriyet'e kadarki edebiyat tarihçiliği serüvenini üç safhaya ayırarak incelemiştir. Bu üç safha:

1. Hazırlık çalışmaları,
2. İlk adımlar,
3. Olgunlaşmaya doğru.

Ayrıca makalenin sonuna eklenen, Türkiye'de basılan önemli Türk edebiyatı tarihleri listesi de araştırmacılar için oldukça faydalı bir çalışma.

Üçüncü bölümün bir diğer makalesi "Edebiyatımız, Edebiyat Tarihçiliğimiz ve Atatürk" başlığını taşıyor. Makalede, Atatürk'ün kendi döneminde hem bir edebiyatsever olarak hem de devlet başkanı sıfatıyla edebiyat çalışmalarına verdiği önem ve edebî çevreleri yönlendirmeleri ele alınıyor. Edebiyat tarihi çalışmaları içine dâhil edilen bir diğer makale, adı az bilinen Mehmet Fuat Bey'in Tarihçe-i Lisan-ı Osmanî adlı eseri üzerine yazılmış. Eser ne tam bir dil tarihi ne de tam bir edebiyat tarihi eseri değildir. Ancak, edebiyat tarihçiliğinin emekleme devrinde bulunduğu 19. asrın son çeyreğinde yazılmış, edebiyat tarihi olarak değerlendirmeye en yakın eserlerden biridir. Üçüncü bölümün son makalesi, bize bir karşılaştırmalı edebiyat örneği sunuyor. Makalede Azerbaycan sahasından Ferhat Ağazâde'nin yazdığı "Edebiyat Mecmuası" adlı eser ile yine aynı dönemlerde yazılmış Osmanlı sahası edebiyat tarihleri arasında bir karşılaştırma yapıyor.

Yenileşme Devri Türk Edebiyatından Çizgiler adlı eserin son bölümü "Eleştiri başlığını taşıyor. Türk edebiyatı tarihinde yapılan tenkitler üzerine yazılmış dört makale bu bölümü oluşturuyor. Makalelerden birinde "yeni nesil" ve "fecd-âti" arasında yaşanan tartışmalar, eleştiriler değerlendiriliyor. Bu edebî topluluklar arasında yaşanan karşılıklı eleştirilerin edebiyat tarihimizdeki önemine dikkat çekiliyor. Bu bölümün ilginç makalelerinden biri, Hüseyin Rahmî'nin Cadı romanı üzerine yapılan münakaşaları kaleme alan makaledir. Cadı 1912 yılında yayımlanmış, ama edebiyat çevrelerinde eserle ilgili tartışmalar 1914 yılına kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir. Bu özelliğinden dolayı Polat, Cadı üzerine yapılan münakaşaları bir makalede değerlendirmeyi uygun görmüş. Cadı üzerine yapılan münakaşalar edebiyat tarihinde önemli bir sorunu gözler önüne seriyor. Edebî eser üzerine yapı-

lan eleştiri, yerinde ve normal ölçülerde olursa, şüphesiz bu edebiyata bir zenginlik katar ve ilerleme sağlar. Ancak, yapılan eleştiri eser bir yana bırakılarak kişiselleştirdiğinde bunun edebiyata olan hiçbir katkısı yoktur. Dolayısıyla, yazarların eserleri üzerine normal ölçülerde yapılan eleştirilere açık olması da bir gerekliliktir. Bu makalede de Hüseyin Rahmi'nin kendi eserine yapılan eleştirilere çok da tahammül edemediği görölmektedir. Bu bölümün bir diğer makalesi, şahabettin Süleyman'ın gözüyle Namık Kemal değerlendirmesi. Makalede, şahabettin Süleyman'ın Namık Kemal'i edebiyat sahasındaki bütün faaliyetleriyle eleştirdiği ve toptan reddettiği, ancak fikir adamlığı ve inkılâpçılığı açısından onu kabullendiği görölr.

Göröldüğu gibi, Nâzım Hikmet Polat'ın dört bölümden oluşan Yenileşme Devri Türk Edebiyatından Çizgiler adlı eseri, Türk edebiyatı ile ilgilenen araştırmacılara merak ettikleri çeşitli konularda faydalanacakları önemli bilgiler sunuyor. Nâzım Hikmet Polat'ın bundan sonra da Türk edebiyatına ışık tutacak yararlı çalışmalarının başarıyla devam etmesini diliyoruz.

Azerbaycan Siyasi Muhacereti Tarihi

Ramiz Abutalibov - Giorgi Mamulia

Ömer ÖZCAN *

Komünizmin Rusya'ya egemen olmasından sonra hariçte, Türk uruglarının siyasi önderleri tarafından yürütülen bağımsızlık mücadelesinin tarihi bütün olarak henüz yazılmamıştır. Bunun çeşitli sebepleri bulunuyor. Çok farklı dillerde yazılmış vesikalar değişik ülkelere dağılmış durumdadır. Birçok vesika henüz özel kişilerin yedinde bulunduğu için ulaşmak neredeyse imkânsızdır. Bu güçlü işi başarmak ancak işidir. Gürcü bilim adamı Giorgi Mamulia ile Ramiz Abutalibov, bu güç için üstesinden gelerek Azerbaycan siyasi muhaceretinin 1920-1945 yılları tarihini, Rusça olarak yazmışlardır.[1]

İki ayrı dönemde Unesco'da 14 yıl görev yapan Ramiz Abutalibov[2], Paris'te bulunduğu yıllarda Rus gizli servisinden gelecek tehlikeleri göze alarak başta Ali Merdan Topçubaşı, Ceyhun Hacıbeyli ve diğer Azerbaycanlı siyasi muhacirlerin yakınlarıyla kurduğu temasların sonucunda elde ettiği çok değerli belgeleri veya kopyalarını Bakü'de muhtelif arşivlere teslim etmiştir. Bunlardan istifade eden Salavat İshakov, Giorgi Mamulia siyasi muhaceretle ilgili eserler neşretmişlerdir. Bu eserlerin en kapsamlısı Azerbaycan siyasi muhacereti ile ilgili olanıdır. Gürcü siyasi muhacereti ile ilgili önemli eserlerin müellifi olan Mamulia bu sahada birikim sahibi olmuştur. Sovyet döneminde Rus siyasi muhaceretinin merkezi olan Paris, aynı zamanda Kuzey Kafkasyalı, Azerbaycanlı, Kazakistanlı siyasi önderlerin ikamet merkezleridir. Şahsi arşivlerinin önemli bir bölümü bu şehirde bulunmaktadır. Bu tür incelemelerin tam olması için özel arşivlerinde araştırmacılara açılması gerekiyor. Kuzey Kafkasyalı siyasi muhacirlerden, Topçubaşı ile işbirliği yapan,

* Araştırmacı Yazar

Rezultade'nin ve Promete hareketinin keskin muhalifi Haydar Bammat'ın İstanbul'da İRCİCA'da bulunan arşivi, tasnifin bitmediği belirtilerek araştırmacılara kapalı tutulmaktadır. Bizlere kapalı tutulan arşivin, bir dostumun Moskova'dan gönderdiği genel dökümünden, önemli vesikaları ihtiva ettiği anlaşılıyor.

Azerbaycan siyasi muhacereti ile ilgili eserin Azeri Türkçesine yapılmakta olan tercümesine göre ana başlıkları şunlardır:

1 Bölüm: Azerbaycan'ın Bağımsızlığının Yeniden Sağlanması Uğrunda ki Mücadelenin Tiflis Dönemi (1920 - 1921). Bu başlık altında, Tiflis Azerbaycan Mukavemetin Önderlerinin Faaliyet Merkezi; JorjKlemanso Hükümeti ve Kafkas İsyancıları; Gence'de Ayaklanma ve Azerbaycan'da Bolşeviklere Karşı Mukavemetin Başlaması; Fransa ve Kafkasya'nın Bağımsızlığının Sağlanması Planları; Tiflis ve Sivastopol Arasında; Azerbaycan-Dağlılar İşbirliği ve Azerbaycan'da Ayaklanmanın Yeni Planı; Paris'te Azerbaycan Delegasyonunun Paralel Teşebbüsleri; Vrangel'in[3]Darmadağın Edilmesi ve Paris'in Planlarında Değişiklikler; Yeni İstikamet, Kemal'cilerle İşbirliği Denemeleri; Azerbaycan İsyancıları İçin Silah, Mühimmat ve Teçhizat, Paris'in Pozisyon Değiştirmesi; Tiflis'te ve Paris'te Son Gayretler alt başlıklarıyla konular işlenmiştir.

2 Bölüm:A. Brian[4] Hükümeti ve Sevr Antlaşması'nın Gözden Geçirilmesi, Kemalçilerin Bolşeviklerle Birlikten Kopmasının Esası. Birleşik Kafkasya Devletinin Teşkilî Yolunda İlk Gayretler(1921). Ana başlık altında, Londra Konferansı'nda Kemalçilerin Kafkasyalılarla İlk Temasları;Paris'te Türkiye -Kafkasya Görüşmelerine Devam Edilmesi;Kafkasyalıların Mukabil Teşebbüsleri, Kafkas Devletleri Birliğinin Kurulması Yolunda 10 Haziran 1921 Tarihli Deklarasyon;Paris Görüşmelerinin Yeniden Başlaması, Kafkasyalılar Paris ile Ankara Arasında;Kars Antlaşması ve Fransa-Türkiye Bolşevik Karşıtı Birliğin Teşkilî Ümitlerinin Sonu, bölümün alt başlıklarınıoluşturuyor.

3 Bölüm:Azerbaycan Diplomatik Delegasyonunun Cannes, Cenevre ve Lozan Konferansları Döneminde Faaliyetleri(1922-1923). Ana başlığın altında şu alt başlıklar verilmiştir:Cannes'da Prelüt;Cenevre'de Azerbaycan'ın Petrol Kaynakları Uğrunda Mücadele;Lozan Konferansı ve Paris'teki Azerbaycan Delegasyonunun Diplomatik Girişimleri;Paris'le Lozan Arasında;Lozan Konferansından Sonra Azerbaycan'da Şiddetin Güçlenmesi, alt bölümlerdir.

4 Bölüm:Promete Hareketi Çerçevesinde Lehistan-Azerbaycan'ın Karşılıklı Münasebetleri(1924-1931). Bu bölümün alt başlıkları:Kafkasya'da Konfederasyon Kurulması için Teşkil Edilen Birleşmiş Komite; Kafkasya'nın Bağımsızlığı Komitesi, Promete Dergisi ve Promete Hareketinin Kurulması; Azerbaycan Milli Merkezi'nin Teşekkülü ve Bunun Peşinden Kafkasya Bağımsızlığı Komitesi'nin Yeniden Kurulması; Damman[5]Hadisesi;Birleşik Devlet Siyasi İdaresi(OGPU-Rus Gizli Polis İdaresi) Paris'te, Azerbaycan Petrol Sanayicileri Birliği'nin Gözden Düşmesi;A. M. Topçubaşı'nın Promete Hareketi Benzeri Teşkilatlar Kurulması Yolunda Gayretleri, Paris'te Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya Geçici Birleşik Merkezi; Azerbaycan Milli Merkezi'nin ve Kafkasya'nın Bağımsızlığı Komitesi'nin Türkiye'de ve

Azerbaycan'da Faaliyetlerinin Kuvvetlenmesi; OGPU'nun(Rus Gizli Polis İdaresi) Türkiye'de Promete Hareketine Karşı Yeni Taarruzu;Muhalefetin Faalleşmesi, İstanbul ve Paris'te Krizin En Yüksek Noktası; Kafkasya'da Cebri Kolektifleştirme ve Onun Azerbaycan Muhaceretine Etkisi;Varşova Konferansı ve onun Paris'te Promete Yapılışlarının Reorganizasyonunun Kurulmasıdır.

5 Bölüm:Kafkasya Konfederasyonunun Brüksel Antlaşması ve Promete Hareketi Şemsiye Altındaki Kafkasya Muhaceret Teşkilatlarının Yeniden Reorganize Edilmesi(1931-1935). Bu bölümün alt başlıkları: Antlaşmanın İmzalanmasının Milletlerarası Mahiyeti;Antlaşmanın İmzalanması Teşebbüsleri ve Hazırlık;Kafkasya Konfederasyonu'nu Antlaşmasının Son Projelerinin Yapılması; Kafkasya Konfederasyonu Antlaşması Metninin Son Şeklinin Verilmesi ve İmzalanması;Brüksel Konferansı ve Promete Hareketine Mensup Kafkasya Kuruluşlarının Reorganizasyonu;Halk İçişleri Komiserliği'nin (NKVD) M. E. Rezulzade'nin Fransız Hükümeti Nezdinde İtibarının Düşürülmesi Gayretleri.

6 Bölüm:Azerbaycan Milli Kurtuluş Hareketi Promete Cephesi Faaliyetinin Nihai Döneminde (1935-1939). Bölümün alt başlıkları:Kafkasya Konfederasyonuna Yöneliş ve Müsavat Parti'nin Varşova Kurul tayı; Azerbaycan Milli Merkezi'nin Yeniden Kurulması Meselesinden Dolayı Parti İçi Muhalefetin Yeni den Canlanması;1936-1939 Yıllarında Azerbaycan-Almanya İlişkilerinin Gelişme Gayretleri;-Türkiye'de Faaliyetin Yeniden Başlaması Yolunda Gayretler.

7 Bölüm:Azerbaycan Muhacereti ve Batı Devletlerinin Kafkasya Projesi 'Tuhaf Savaş' Döneminde (1939-1940). Bu bölümün alt başlıkları: Batı Devletleri Arasında İhtilaflar;Türkiye'nin Konumu; Azerbaycan Muhacereti, Fransa'da Etkinleşme ve Yeni Kurumların Kurulması;Kafkasya Konfederasyon Şurasının Faaliyetinin İngiltere'de Güçlenmesi;Müttefiklerin Kafkasya'da Askeri-Hava ve Kundaklama Operasyonları Hususunda İlk Planlarının Hazırlanması, Lehlerin Sahneye Dönüşü ve Azerbaycanlıların Mukabil Teşebbüsleri;Paris'te Azerbaycan Delegasyonu ve Türkiye'de Kafkasya Konfederasyonu Şurası Şubesinin Kurulması;Ermenilerle Görüşmeler ve Onların Kafkasya Konfederasyonu Şurasına Katılması; "Tuhaf Savaş"ın Nihai Döneminde Batı Devletlerinin Kafkasya Projelerinin Su Yüzüne Çıkması, Kafkasyalıların Benzer Mukabil Teşebbüsleri

8 Bölüm:İkinci Dünya Savaşı Döneminde(1941-1945) Almanya-Azerbaycan Karşılıklı Münasebetlerinin Siyasi Aspektleri Hakkında Mesele Üzerine. Bu bölümün alt başlıkları:Azerbaycan ve Kafkasya, Dış işleri Bakanlığı(MID) ve Üçüncü Rayhın Doğu Bakanlığı'nın Projelerinde;Barbaros Operasyonunun Başlamasından Sonra Berlin'le İlk Temaslar ve Adlon Otelinde[6] Konferans;Berlin'de Azerbaycan Milli Komitesi'nin Kurulması ve Faaliyeti Tarihi Üzerine;Azerbaycan İlişki Karargâhının Tarihi Üzerine;General Vlasov'la[7]İhtilaf;Gecikmiş Tanınma ve Feci Son.

Eser, Sonuç bölümünden sonra İsimler Sözlüğü ile Kaynaklar ve Bibliyografya'dan ibarettir.

Bu eser muhtevası bakımından milli mücadele ve cumhuriyet dönemi Türki-

ye tarihini yakından ilgilendirmektedir. İşaret ettiğimiz bu tarihdilimi ile istifade edilen kaynaklar hemen hemen tamamen Batılıile Gürcü siyasi muhaceretinin kaynaklarıdır. Söz konusu kaynakların ekseriyeti de matbu olmayan görüşme zabıtlarıdır. Bizim tarihçilerimizin bunları görmeleri ve istifade etmeleri söz konusu değildir. Eser siyasi muhaceretin şimdiye kadar bilinen tarihinden farklı, yerleşmiş bilgilerimizi değiştirecek yenilikleri ihtiva etmektedir. Azerbaycan muhaceretinin Türkiye'deki kanatları, faaliyetleri, aralarındaki tartışmalarla yazışmalar ve görüşme notlarına dayanarak gölgede kalan birçok husus ortaya çıkarılmıştır. Azerbaycan Milli Merkezi'nin kuruluş tarihi, ilk yöneticileri ile ilgili bilgiler bu eserden sonra değişecektir. Polonya denetimindeki Promete hareketine iştirak etmeyen siyasi muhaceretin benzeri ayrı bir teşkilatlanma teşebbüsünde bulunduğu öğreniliyor.

Girişte belirttiğimiz gibi siyasi muhaceretin Türkiye dönemi tam olarak bilinmediği için yapılan bu çalışmalar, bir ölçüde eksik kalmaktadır. Promete hareketinin merkezi olan Varşova'daki Türk elçilerinin merkeze gönderdikleri raporlar, Türk siyasi polisinin siyasi muhacirlerle ilgili kayıtları, Milli Merkezleri denetimi altında tutan Türk istihbarat teşkilatının kayıtları ve değerlendirmeleri incelendikten sonra bu tip araştırmalar bütünlük kazanacaktır. Bu imkânın kısa zamanda sağlanacağını ümit ederiz.

Ana hatlarıyla tanıtmaya çalıştığımız bu eserde istifade edilen yazışmalar ve görüşme zabıtlarından yapılacak seçmelerden, bir vesikalar cildinin hazırlanması ve neşri bu önemli eseri bütünleyecektir. Kısa sürede Türkçe yayımlanmasını temenni ettiğimiz bu önemli eserin yazarlarını, tebrik ediyoruz.

[1]GeorgiMamulia-Ramiz Abutalibov, CtranaOgney B boribezacvobody ı Nezavisimosti –PoliticeskayIstoriyaAzerbaycanskoyEmigrayii 1920-1945,(Odlar Ülkesi, Azatlık ve Bağımsızlık Uğrunda Mücadele

Azerbaycan Muhaceretinin Siyasi Tarihi 1920-1945),Baku-Paris 2014,584 s.

[2]Hk. bkz. Ömer Özcan, "Ramiz Abutalibov 75 Yaşında", Türk Yurdu, sayı 302,Ekim 2012,s.78-81

[3]Kızıllara karşı mücadele yürüten ve kaybeden Çar taraftarı beyaz amiral.

[4] Fransa'da Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı görevlerinde bulunan politikacı

[5] Almanyalı zengin ve banker RaymondDamman'a Azerbaycan'da Sabuncu kentinde petrol arazisi tahsisi yapılmıştı.

[6] Almanlar Berlin'de Adlon Otelinde Rus mahkûmu milletlerin siyasi önderleriyle işbirliğinin zemini yoklamak üzere bir toplantı yapmışlardı. Resulzade'nin katıldığı bu toplantıya Cafer SeydahmetKırimer ile Ayaz İshaki katılmamışlardı.

[7] Almanlar esir aldıkları Kızılordu Generali Vlasov komutasında bir lejyon teşkil etmişlerdi.